

Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok Ph. D. program

**Az újraegyesült Németország növekvő nemzetközi
biztonságpolitikai szerepvállalása, a Bundeswehr „out-of-
area” bevetéseinek tükrében**

Ph. D. értekezés

Keller Krisztina

Budapest, 2002

Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék

Témavezető: Dr. Kiss J. László

© Keller Krisztina, 2002

TARTALOMJEGYZÉK

TÁBLÁZATOK ÉS DIAGRAMOK JEGYZÉKE	1
1. BEVEZETÉS	2
2. AZ ALKALMAZOTT MÓDSZER	7
3. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS	9
3. 1. BIZTONSÁG TERJESZKEDÉSSEL: A NAGYHATALOMMÁ VÁLÁS IDŐSZAKA (1701-1871)	9
3. 2. A KORLÁTLANNA VÁLÓ AMBÍCIÓK IDŐSZAKA: CÉL A VILÁGHATALOM (1871-1918)	13
3. 3. A DEMOKRÁCIA ELSŐ ESÉLYE ÉS KÍSÉRLETE: A WEIMARI KÖZTÁRSASÁG (1918-1933).....	15
3. 4. AZ EXPANZIONIZMUS IDŐSZAKA: A HARMADIK BIRODALOM (1933-1945).....	21
3. 5. A KONSZOLIDÁCIÓTÓL AZ ÚJRAEGYESÍTÉSIG: A MEGOSZTOTTSAĞ IDŐSZAKA (1945-1990)	25
3. 6. NÉMETORSZÁG ÚJRAEGYESÍTÉSE	41
4. KÜLFÖLDI REAKCIÓK A NÉMET ÚJRAEGYESÍTÉSSEL KAPCSOLATBAN	46
5. FOLYTONOSSÁG ÉS VÁLTOZÁS: A JELENLEGI NÉMET KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKA KETTŐSSÉGE	50
6. A NEMZETKÖZI RENDSZER A HIDEGHÁBORÚ UTÁN	54
7. A NÉMET NEMZETI ÉRDEKEK.....	59
7. 1. BÉKE	61
7. 2. BIZTONSÁG	61
7. 2. 1. Politikai biztonság	62
7. 2. 2. Katonai biztonság.....	64
7. 2. 3. Gazdasági-szociális biztonság.....	65
7. 3. JÓLÉT	68
7. 4. PARTNERSÉG	70
8. A HATALOM KÉRDÉSE A MAI NÉMET KÜLPOLITIKÁBAN	71
9. A NÉMET IDENTITÁS KÉRDÉSE	75
10. AZ „OUT-OF-AREA” PROBLÉMAKÖR	83
10. 1. NÉMETORSZÁG „OUT-OF-AREA”-PROBLEMATIKÁJA.....	83
10. 2. A NÉMET PARLAMENTI PÁRTOK POZÍCIÓJA A BUNDESWEHR „OUT-OF-AREA” BEVETÉSEIVEL KAPCSOLATBAN 1994. JÚLIUS 12-IG: NŐVEKVŐ BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEREPVÁLLALÁS VERSUS KORLÁTOZOTT JOGI LEHETŐSÉGEK.....	85
10. 3. A SZÖVETSÉGI ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÍTÉLETE: A JOGI KORLÁTOK LEBONTÁSA	90

10. 4. A NÉMET PARLAMENTI PÁRTOK POZÍCIÓJA A BUNDESWEHR „OUT-OF-AREA” BEVETÉSÉT ILLETŐEN A KÉRDÉSKÖRBE MEGHOZOTT ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI ÍTÉLET UTÁN	91
--	----

11. A KÜLÜGYI HIVATAL VÁLSÁGOK MEGELŐZÉSÉT, A BÉKE MEGTEREMTÉSÉT ÉS FENNTARTÁSÁT CÉLZÓ NEMZETKÖZI INTÉZKEDÉSEKET TÁMOGATÓ KONCEPCIÓJA	98
--	-----------

12. KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKAI STRATÉGIA	100
---	------------

12. 1. NÉMETORSZÁG A NATO-BAN	103
-------------------------------------	-----

12. 2. NÉMETORSZÁG AZ ENSZ-BEN	106
--------------------------------------	-----

12. 3. NÉMETORSZÁG AZ EURÓPAI UNIÓBAN	110
---	-----

12. 4. NÉMETORSZÁG AZ EURÓPAI BIZTONSÁGI ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSI SZERVEZETBEN	113
---	-----

13. BUNDESWEHR	117
-----------------------------	------------

14. KÖZVÉLEMÉNY	121
------------------------------	------------

15. ÖSSZEGZÉS	126
----------------------------	------------

15. 1. JEGYZETEK	136
------------------------	-----

16. FÜGGELÉK	166
---------------------------	------------

17. RÖVIDÍTÉSEK ÉS FORDÍTÁSOK JEGYZÉKE	174
---	------------

18. IRODALOMJEGYZÉK	181
----------------------------------	------------

19. A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓI	204
---------------------------------------	------------

TÁBLÁZATOK ÉS DIAGRAMOK JEGYZÉKE

1. DIAGRAM: A FRANCIÁK NÉMETORSZÁG-KÉPE 1965-BEN.	32
2. DIAGRAM: KÜLFÖLDI ORSZÁGOK LAKOSSÁGÁNAK VÉLEMÉNYE 1989-BEN A NÉMET ÚJRAEGYESÍTÉSÉRŐL	46
3. DIAGRAM: A KELET- ÉS A NYUGATNÉMETEK VISZONYA A NYUGAT-NÉMETEK SZEMSZÖGÉBŐL (1991-1999)	80
4. DIAGRAM: A KELET- ÉS A NYUGATNÉMETEK VISZONYA A KELET-NÉMETEK SZEMSZÖGÉBŐL (1991-1999)	81
5. DIAGRAM: SIKERÜLNI FOG-E NÉMETORSZÁG KELETI ÉS NYUGATI FELÉNEK ÖSSZENÖVESZTÉSE? (1996).....	82
6. DIAGRAM: A VÉDELMI KIADÁSOK STRUKTÚRÁJA AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN ÉS AZ USA-BAN	118
7. DIAGRAM: A NÉMET POLITIKAI ELIT VÉLEMÉNYE NÉMETORSZÁG KÜLPOLITIKAI CÉLJAIRÓL ÉS ÉRDEKEIRŐL.....	122
1. TÁBLÁZAT: AZ ENSZ BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEINEK TÁMOGATOTTSÁGA NÉMET REPÜLŐGÉPEKKEL	124

1. BEVEZETÉS

Doktori értekezésemben Németország kül- és biztonságpolitikai szerepvállalását vizsgálom 1990-től kezdve egy évtizeden keresztül a szövetségi véderő (Bundeswehr) „out-of-area”,¹ azaz az Észak-atlanti Szerződés Szervezete szövetségi területén kívüli fegyveres bevetéseinek tükrében. Tanulmányom középpontjában a következő kérdés áll: mennyiben tudott az újraegyesült Német Szövetségi Köztársaság a hidegháború utáni új nemzetközi rendben megfelelni a politikai súlyának növekedéséből fakadó kihívásoknak. S mivel az újraegyesített Németország hatalmpolitikai szerepéről folytatott vitában az „out-of-area” bevetések kérdéskörét tartom a legjobb indikátornak, ezért a NATO-területen kívüli, kezdetben kizárólag logisztikai és egészségügyi, majd megfigyelői, később harci feladattal is megbízott Bundeswehr-bevetések tükrében kívánom bemutatni azt a folyamatot, amelyben a mai NSZK a „nemzet” és a „hatalom” fogalmakat a maga számára újradefiniálta.

Disszertációmban a 2000. végéig terjedő időszakot elemzem, így annak nem tárgya a NATO macedóniai missziójában és az Amerikai Egyesült Államok által vezetett nemzetközi terrorellenes koalíció afganisztáni hadviselésében játszott német szerep vizsgálatára. Az említett események rendkívüli jelentősége miatt azonban az összegzésben egy rövid kitekintés erejéig elemzem őket, mintegy igazolva a doktori értekezésben felállított téziseimet.

Rendkívül aktuális kutatási témám problémaköre szervesen ágyazódik a német történelem folyamatába, ezért a disszertáció első nagy egységében a mai kül- és biztonságpolitikai szerepvállalást döntően meghatározó, meglehetősen „nehéz” történelmi úttal kívánok foglalkozni (3. fejezet). A „biztonság” és „hatalom” fogalmak a porosz, majd a német történelem egésze során kulcsszerepet játszottak. A 18. és 19. században felmerülő porosz biztonsági dilemma (Hogyan viselkedjen az az ország, amelyet kívülről létében veszélyeztetnek, szomszédai szemszögéből nézve azonban többnyire maga jelent veszélyt?) helyett ma teljesen más kérdés vár megválaszolásra: mit jelent a „biztonság” és a „hatalom” annak a Németországnak, amely az európai integrációba és az euro-atlanti biztonsági struktúrába mélyen beágyazódva a hatalmi politika helyett immár a partnerségre épít.

Az 1949-ben hivatalosan is kettészakadt Németország nyugati felének, a Német Szövetségi Köztársaságnak, az ötvenes évek közepére gazdaságilag sikerült talpra állnia a második világháború okozta veszteségeiből. A korlátozott szuverenitással rendelkező „gazdasági óriás” azonban - szükségképpen - „politikai törpe” maradt a nemzetközi politikában. Ezért fontosnak tartom a második világháború végétől az újraegyesítés napjáig meghatározó jelentőséggel bíró „német kérdés” bemutatását, amely az aktuális nemzetközi politikával gyakorlatilag összeforva, az akkori kelet- és nyugatnémet külpolitika keretét adta.

Az újraegyesülést kísérő külföldi reakciók áttekintésére a 4. fejezetben kerül sor. A külföldi közvélemény - félelmei és kétségei megfogalmazása mellett - egyértelműen támogatta a német egység ügyét. A külföldi politikusok és a nemzetközi média gyanakvó, a német nacionalizmus és militarizmus képét felidéző megnyilvánulásai ezzel szemben egyértelmű nemtetszést szignalizáltak, miközben az egyetlen pozitív kivételt az Amerikai Egyesült Államok jelentette.

Az újraegyesüléskor deklarálta a német szövetségi kormány, hogy a régi NSZK hagyományainak megfelelően folytatja majd külpolitikáját. A *folytonossággal* egyidőben azonban megfogalmazódott a *változás* igénye is, miszerint az addigi - részben önként vállalt - korlátozás helyett nagyobb elkötelezettségre lesz szükség a világpolitikában. Ez a kettősség, valamint az 1998-as kormányváltás és a politikai elit Berlinbe költözésének jelentősége az 5. fejezet tárgya.

Úgy vélem, hogy a nemzetközi kapcsolatok komplexebbé válásával és a biztonsági paraméterek számának növekedésével nehezedett a biztonságpolitika elemzése és az előrejelzés. Disszertációm 6. fejezetében ezért a mai nemzetközi rendszer állapotával és fejlődési irányával kívánok foglalkozni. Egy állam (adott esetben Németország) biztonságpolitikai stratégiájának meghatározása előtt ugyanis nemcsak nemzeti érdekeinek pontos megfogalmazása nélkülözhetetlen (7. fejezet), hanem nemzetközi környezetének alapos ismerete is. Korunkban olyan komplex függőségi rendszerek megszületésének vagyunk tanúi, amelyek a nemzeti megoldások helyett gyakran nemzetközi szintű koordinálást igényelnek. A kilencvenes évek elején lezajlott változások számos kihívást - lehetőségeket és veszélyeket - hordoztak magukban. Különösen nehéz helyzetbe került Németország. A nyugatnémetek által négy évtizeden keresztül politikai célként számon tartott egység úgy jött létre, hogy nemcsak a külföldet lepte meg az egyesülési folyamat gyorsasága, de maguk a németek sem voltak felkészülve rá.

Mivel a nacionalizmus, valamint a hegemonia iránti vágy már kétszer sodorta Németországot világháborúba, az értekezés nem lenne teljes a Németország és a „hatalom” közötti viszony vizsgálata nélkül. A 8. fejezetben válaszolom meg azt a kérdést, hogy az újraegyesítés utáni NSZK mennyiben törekszik ismét nagyhatalommá válni, s lehetséges-e, hogy a történelem „megismétli” önmagát? Militarizálódik-e a mai német biztonságpolitika, felbukkannak-e ismét a „német különút”-ra (deutscher Sonderweg) utaló jelek?

A mai NSZK csak akkor lehet megbízható partnere és szövetségese az Európai Unió (EU) és a NATO tagállamainak, ha a németek tisztázzák saját nemzetükhöz való viszonyukat. Minden nemzetállamnak alapvető érdeke definiálni nemzeti identitását: egy olyan keretet létrehozva, amelynek segítségével meg tudja határozni helyzetét és érdekeit. Németország e téren komoly gondokkal küszködik. Ennek bemutatására disszertációm 9. fejezetében kerül sor. A kollektív identitás - amely nemcsak egy összetartozási érzést, hanem a nemzeti öntudat alapját is jelenti -, a múlt, a jelen és a jövő kategóriái között teremt kapcsolatot. Szerepe krízishelyzetekben és történelmi fordulópontoknál különösen jelentős. A német egység létrejötte a nemzet számára óriási fordulatot jelentett, egy olyan történelmi esélyt, amelynek az is feladata, hogy a demokratikus jogállamiság fogalmát értékekkel és történelmileg tudatos nemzeti öntudattal töltsen meg. Csak így válhat valósággá, amit Thomas Mann (1875-1955) már 1953-ban megálmodott: „egy Németország, az egyesült Európa öntudattal rendelkező tagja.” (Mann [1973] p. 205.)

A doktori értekezés fő részében (10. fejezet) minden olyan bel- és külpolitikai aspektust elemzek, amely 1990. után Németországot a fokozottabb nemzetközi katonai szerepvállalás irányába terelte, illetve annak irányát befolyásolta. Mivel a II. világháborút követően az „out-of-area” kérdése erős jogi korlátokkal kapcsolódott össze, mindenképpen szükség volt a német Alaptörvény (Grundgesetz) ide vonatkozó cikkelyeinek, valamint az 1994. júliusi, a Bundeswehr szövetségi határokon kívüli bevetése folyamatában vízvonalnak tekinthető, szövetségi alkotmánybíróági határozat vizsgálatára is. Ez utóbbi kimondta, hogy a Bundeswehr egy kollektív biztonsági rendszer keretében felvállalhatja az „out-of-area” bevetéseket, amennyiben ezek az adott rendszer szabályai szerint kerülnek meghatározásra, és azt a Német Szövetségi Gyűlés (Deutscher Bundestag) megszavazza.² Ettől kezdve alapvető kérdéssé vált a német parlamenti pártok hozzáállása a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseihez, így álláspontjuk részletes elemzése disszertációm szerves részét képezi.

A szociáldemokrata-zöld kormány a koalíciós szerződésben lefektetett célokat követve elsősorban a válságok megelőzésére kíván koncentrálni. A 2000. június 28-án elfogadott, „A szövetségi kormány terve a civil válságmegelőzés, válságmegoldás és békekonzolidáció tárgyában” című, az értekezés 11. fejezetében ismertetett intézkedéscsomag az eddigi legátfogóbb kormányzati tervet a preventív diplomácia erősítésére.

A nemzetközi rendszer átrendeződése miatt ma valamennyi nyugati demokráciában jelen van egy „modernizálási”, az új kihívásokra minél hatékonyabb reagálást lehetővé tevő változtatási igény. Az újraegyesített Németországra, a kontinens szívében fekvő „központi hatalomra”, múltja és geopolitikai helyzete miatt azonban különleges felelősség nehezedik. Az ország nemzetközi környezetének megváltozására a német kül- és biztonságpolitika tradicionális intézményorientáltságának megerősítésével válaszolt. A transz-atlanti kapcsolatok alakulásának, az Európai Unió biztonság- és védelempolitikai döntés- és cselekvőképességének, valamint az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) és az Európai Biztonsági és Együttműködés Szervezete (EBESZ) konfliktusok felismerésében és megoldásában játszott szerepének vizsgálata értekezésem 12. fejezetét képezi.

Amennyiben egy konfliktus nem oldható meg diplomáciai úton, és a nemzetközi közösség katonai beavatkozása válik szükségessé, akkor erre a Német Szövetségi Köztársaságnak is készen kell állnia. Ehhez azonban megfelelő katonai potenciál szükséges. A Bundeswehr „out-of-area” bevetésekre való alkalmasságát a 13. fejezetben értékelem.

A teljesség igénye végett disszertációmban a fő témával összefüggésben egy további kérdéskör vizsgálatát is elvégzem. Mivel a szövetségi véderő NATO-területen kívüli bevetése Németország számára nem csak biztonságpolitikai, gazdasági, katonai, hatalom-politikai, de pszichológiai kérdés is, a német lakosság kül- és biztonságpolitikával kapcsolatos attitűdjének bemutatására - aktuális közvéleménykutatási eredmények ismertetésén és elemzésén keresztül - az utolsó előtti fejezetben kerül sor.

A zárófejezet célja az, hogy végkövetkeztetést nyújtson disszertációm fő kérdésére: milyen szerepet és felelősséget kíván vállalni, illetve vállalhat-e egyáltalán a világ sorsának alakításában - ezúttal nemcsak katonailag - az atomfegyverekkel, és az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) állandó tagságával ugyan nem, ám Európa legnagyobb gazdaságával rendelkező újraegyesült Németország. Meg vagyok győződve arról, hogy az általam feldolgozott téma jelentősége és aktualitása miatt nagy figyelmet érdemel, hiszen a mai német kül- és biztonságpolitika alakulása nemcsak Európa, hanem az egész világ sorsára nagy hatást gyakorol.

Ezúton mondok köszönetet a Deutscher Akademischer Austauschdienstnek (DAAD) és a Hanns-Seidel-Stiftungnak bonni kutatómunkámat lehetővé tevő támogatásukért, valamint Prof. Dr. Gerd Langguth bonni professzornak a disszertáció elkészítéséhez nyújtott értékes segítségéért.

2. AZ ALKALMAZOTT MÓDSZER

Habár könyvtárnyi a Németország kül- és biztonságpolitikájával foglalkozó írások mennyisége, viszonylag kevés a témát átfogó igénytel megközelítő munkák száma: a kutatók zöme ugyanis részkérdéseket vizsgál. A téma természetéből és aktualitásából adódóan számos publicisztikai írás is született az utóbbi években, amelyek között szép számmal találhatók ideológiai szempontokat érvényesítők is.

Disszertációm a téma szempontjából releváns események leírásán és magyarázatán túl messzebbre kíván tekinteni: a várható fejlődési tendenciák előrejelzése és az államvezetés, a külpolitikai cselekvés szempontjából hasznos, gyakorlat-közeli normák megfogalmazása tekinthető végső céljának. Tudomásom szerint Magyarországon még nem került publikálásra a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseit és azokhoz kapcsolódva a növekvő német nemzetközi szerepvállalást elemző tudományos munka. Mivel a téma nemcsak elméleti, de gyakorlati oldalról is sok tanulságos és hasznos elemet rejt, céloom az, hogy szakemberek, kutatók, egyetemi oktatók és kormányzati tisztségviselők számára egyaránt hasznos áttekintést nyújtsak.

Mivel a gyakorlatban megvalósított politika (policy) a politikai aktorok érdekeinek és valóság-percepcióinak összjátékából alakul ki, a tudomány feladata az, hogy megteremtse ezeknek a percepcióknak a keretét, és azok állandó aktualizálása révén a cselekvés fókuszát a „létező valóságra” irányítsa, nem hagyva teret az előítéleteknek és az ideológiáknak. Németországban napjainkban nem kielégítő a politikai elmélet és gyakorlat közötti kommunikáció. A hagyományosan rendkívül magas színvonalú tudományos kutatás eredményeit gyakran a politikusok számára nehezen értelmezhető formában teszik közzé, így azok feldolgozása - sokszor idő hiányában is - a kormány tagjai és a parlamenti képviselők számára jelentősen megnehezedik. Amúgy sem egyszerű a külpolitikai folyamatok legmélyebb mozgatórugóit feltárni, majd ezek figyelembe vételével egy hosszútávú stratégiát kialakítani, és azt követni, ha a cselekvő politikának eközben pragmatizmussal kell reagálnia a történésekre.

Az újraegyesítés után egyre inkább kiteljesedő német „out-of-area” szerepvállalást egy három szakaszra bontható folyamatnak tekintem. Németország kezdetben nem találta a kiutat a megváltozott biztonságpolitikai kívánalmak és az Alaptörvény által behatárolt jogi lehetőségek közötti feszültségből.

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a bonni kormánytagok és a német pártok sem jutottak egyezsége a kérdésben. Az első szakaszban tapasztalható visszafogottság és tanácstalanság a Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht) 1994. júliusi döntését követően hamarosan eltűnt. A második szakaszt még óvatos, ám egyre határozottabbá váló nemzetközi szerepvállalás jellemezte, míg az utolsó „lépcsőfokot” jelentő koszovói háborúban való német részvétel immár a „normalitás” nyitányának tekinthető.

Felmerül a kérdés, vajon a NATO békét kikényszerítő, az emberi jogok védelme érdekében indított, ám a nemzetközi jogot hatályon kívül helyező katonai akciójában immár teljes jogú tagként (azaz harcoló egységekkel) való német részvétel e folyamat betetőzésének tekinthető-e. Ennek a kérdésnek a megválaszolása feltétlenül szükséges a várható tendenciák előrejelzéséhez, valamint egy, Németország alapvető nemzeti érdekeit és lehetőségeit figyelembe vevő biztonságpolitikai stratégia megfogalmazásához.

Doktori értekezésem a következő három fő hipotézis igazolására épül:

- ◆ Az újraegyesítést követően Németország fokozatosan egyre nagyobb politikai és katonai felelősség vállalására volt hajlandó a nemzetközi politikában.
- ◆ Még mindig léteznek azok a „gátak”, amelyek megakadályozzák, hogy az ország immár véglegesen és teljes mértékben a „normalitás” útját járja.
- ◆ A német külpolitika főbb vonulatai ugyan már kirajzolódtak, de az ország jövőbeni, nemzetközi politikában játszott szerepéről folytatott belpolitikai vita még nem zárult le: az állam még mindig az önmeghatározás és a szerepkeresés korát éli.

Disszertációm elkészítéséhez a Szövetségi Gyűlés bonni könyvtárában tanulmányoztam a német szövetségi kormány (Bundesregierung), a Külügyi Hivatal (Auswärtiges Amt) és a Védelmi Minisztérium (Verteidigungsministerium) dokumentumait. Feldolgoztam a Bundeswehr NATO-területen kívüli bevetéseiről folytatott Bundestag-beli viták jegyzőkönyveit, a parlamenti pártok állásfoglalásait, az SPD és a Szövetség90/Zöldek 1998. november 20-án aláírt koalíciós szerződését, valamint vezető német politikusok beszédeit. Ezen alapvető primer forrásokon kívül számos német, angol és magyar nyelven megjelent monográfiát, valamint - a kutatási téma nagyfokú aktualitása miatt - a német és külföldi sajtóban megjelent cikket is górcső alá vettem.

3. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

Egy ország kül- és biztonságpolitikai tradícióira való történelmi visszatekintés mindig nélkülözhetetlen politikája mozgatórugóinak megértéséhez. A porosz, illetve német történelmet öt korszakra bontva 1701-től kezdve kívánom vizsgálni. Attól az évtől kezdve, amikor I. Frigyeset Königsbergben (ma Oroszország) porosz királlyá koronázták, s ezzel a Hohenzollern dinasztia az európai uralkodóházak közé emelkedett.

3. 1. Biztonság terjeszkedéssel: a nagyhatalommá válás időszaka (1701-1871)

Közép-Európa történelmét ebben a korszakban a korábban regionális hatalomnak számító Poroszország nagyhatalommá való felemelkedése határozta meg. A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békét (1648) követően a Német-Római Birodalom 293 kisebb-nagyobb fejedelemségre szakadt szét. A Birodalmi Gyűlés³ révén névlegesen továbbra is fennálló szövetség államai közül kettő emelkedett ki a XVII. század végére: Poroszország és Ausztria, amelyek jelentős, Német Birodalmon kívüli területekkel is rendelkeztek.

Poroszország a Brandenburi Választófejedelemség és az egykori Német Lovagrend területén kialakult Porosz Hercegség egyesülése révén jött létre. Kezdetben kevés jel utalt arra, hogy az új királyság, amelyet néhány év alatt a meghatározó európai hatalmak elismertek, jelentős befolyásra tesz majd szert: I. Frigyes (1657-1713, uralkodása: 1701-1713) országának 1701-ben mindössze másfélmillió lakosa volt, és a királyság egyébként sem túl nagy területe több, egymással össze nem függő részből állt. Száz évvel később Poroszország már Közép-Európa legerősebb államává vált, területe a kezdetinek háromszorosára, lakossága a hatszorosára nőtt. A felemelkedés alapjául szolgáló modern hadsereget I. Frigyes Vilmos (1688-1740, uralkodása: 1713-1740), a „Katonakirály” (Soldatenkönig) teremtette meg, aki az országot katonai körzetekre osztotta fel, majd bevezette az általános hadkötelezettséget. Uralkodása alatt 80 ezer főre növekedett, azaz megkétszereződött a hadsereg létszáma, ezzel az ország lakosságának 3,8 százaléka főfoglalkozású katona lett.⁴

Fia, II. „Nagy” Frigyes (1712-1786, uralkodása: 1740-1786) trónra lépését követően azonnal szakított apja külpolitikájával (is),⁵ mondván, a porosz nagyhatalmi helyzetet csak területszerzéssel lehet elérni. Ennek megfelelően azonnal háborút provokált: „Mit jelent a kötelezettség a jó alkalomhoz képest?” - mondta III. Károly (1711-1740) osztrák uralkodó halálakor. A Pragmatica Sanctiót, vagyis a Habsburg-trón nőági örökösödését lehetővé tevő 1723-ban született okmányt III. Károly korábban ugyan elfogadtatta II. Frigyessel is, a porosz király 1740-ben mégis háborút (az ún. osztrák örökösödési háború) indított az osztrák Habsburgok férfiágának kihalása után trónra kerülő Mária Terézia (1740-1780) ellen. Hadüzenet nélkül támadta meg Sziléziát, a Habsburgok legiparosodottabb tartományát, amelyet 23 év alatt, három háborúban,⁶ több, mint félmillió katona elvesztése árán 1763-ban végül megszerzett Poroszországnak.

A „Nagy” Frigyes által hátrahagyott örökség azonban nem csak területi növekedést jelentett, hanem két, az utódok számára végzetes következményekkel járó legenda megszületését is. A kifizetődő, hatalmat és biztonságot növelő „preventív” háború legendája⁷ a Franciaország, Ausztria és Oroszország ellen vívott hétéves háború (1756-1763) történetében gyökerezik. II. Frigyes az általa indított háborút végül nem vesztette el; a békét azonban kizárólag Erzsébet orosz cárnő 1762. január 5-én bekövetkezett váratlan halálának és utódja, II. „Nagy” Katalin Poroszország iránti szimpátiájának köszönhető. Ekkor született meg a kilátástalan háborúk megnyerhetőségének legendája is, amely szerint nincsen reménytelen helyzet, csak ki kell tartani, egészen a végsőkig.⁸

A Hohenzollern uralkodók által teremtett katona- és rendőrállamban a háború sajátos „iparággá” vált. A porosz felvilágosult abszolútizmus képviselői biztonságuk zálogát a területi terjeszkedés mellett a szövetségi kapcsolatok kialakításában látták. A mindenkori rövidtávú érdekeknek megfelelő szövetségek megkötése ettől kezdve vált - egészen a második világháború végéig - a német külpolitika alapelemévé. Ez, és a pillanatnyi erőviszonyokból kiinduló, hosszú távon nem kalkuláló hadvezetés hagyománya lett a valódi Frigyesi hagyaték.

A XVIII. század végén hosszú küzdelem kezdődött Anglia és Franciaország között az európai hegemóniáért.⁹ III. Frigyes Vilmos (1770-1840, uralkodása: 1797-1840) porosz király megpróbálta távol tartani országát ettől a párharctól, s az 1795-ös bázeli különbékének megfelelően békés szomszédügyi viszony fenntartására törekedett az egyre erősödő, a Rajnai Szövetség létrehozását (fennállása: 1806-1813) is támogató¹⁰ Franciaországgal. 1806. október 1-jén azonban - elhamarkodottan - ultimátumot intézett Bonaparte Napóleonhoz (1768-1821), amelyben a császártól csapatainak a Rajna jobb partjáról való visszavonását követelte. A francia seregek válaszként 1806. október 14-én Jénánál és Auerstädtnél megsemmisítő vereséget mértek a poroszokra. A kiutat ebből a reménytelen helyzetből ahhoz a koalícióhoz való csatlakozás jelentette III. Frigyes Vilmos számára, amely 1813. októberében Lipcsénél együttes erővel állította meg a francia császárt.

A napóleoni korszakot lezáró bécsi kongresszus (1814-15) a restauráció, az „európai koncert”¹¹ időszakát vezette be. Miután a konferencia által meghatározott területi változásokat (azaz az 1789-es határok visszaállítását) szentesítették az 1815-ös párizsi békében, a polgári és liberális mozgalmak elleni közös fellépés, a napóleoni háborúk után kialakított hatalmi egyensúly fenntartása és a kontinens békéjének biztosítása érdekében Poroszország, Oroszország és Ausztria létrehozta a „Szent Szövetséget”, amelynek Alapokmányát 1815. szeptember 26-án írta alá I. Sándor orosz cár, I. Frigyes osztrák császár és III. Frigyes Vilmos porosz király. A feudalizmus védelmében létrehozott szövetséghez 1815. november 20-án a Bourbon-restaurációt követően Franciaország is csatlakozott, így annak Anglia kivételével minden jelentősebb európai állam tagjává vált.

A bécsi kongresszus egy 34 államból és 4 szabad birodalmi városból álló laza államszövetség, a Német Szövetség (Deutscher Bund, fennállása: 1815-1866) megteremtését határozta el,

„Németország külső és belső biztonságának, valamint az egyes német államok függetlenségének és sértetlenségének garantálása” (Német Szövetségi Akta (Deutsche Bundesakte), 2. cikkely, 1815. június 8. in: Binding [1893] p. 19.)

céljából. A német széttagoltságot szentesítő döntésre annak ellenére került sor, hogy a porosz küldöttek a tárgyalások folyamán egy erős központi állam megteremtéséért küzdöttek.

Hosszú távon azonban nem lehetett feltartóztatni a mind politikai¹², mind gazdasági előnyökkel¹³ kecsegtető német egységtörekvéseket. Már a Napóleon elleni harc is meggyorsította a német nacionalizmus fejlődését, az 1848-as forradalmak hulláma pedig újabb erőteljes lökést adott a reformelképzeléseknek, amelyek ekkor fogalmazódtak meg először egységes formában: az egyéni szabadságjogokat biztosító, alkotmányos össznémet parlament által irányított, gazdaságilag és politikailag egységes Németország eszméjében.

A polgári egységedési mozgalmak¹⁴ sikertelensége után Otto von Bismarck (1815-1898) porosz miniszterelnök vezetésével új, döntő lendületet vett az egység ügye:

„Németország nem Poroszország liberalizmusára, hanem hatalmára figyel. [...] A kor nagy kérdéseit nem beszédekkel és többségi határozatokkal döntenek el, - ez 1848-nak volt nagy hibája -, hanem vérrel és vassal.” (Bismarck beszéde 1862. szeptember 30-án a porosz országgyűlés szövetségi bizottsága előtt, in: von Petersdorff [1933] I. kötet, p. 62.)

A konzervatív „vaskancellár” a cél szentesíti az eszközt jelszó jegyében, a háborúra tudatosan készülve, esetenként a parlamenti legitimáció teljes mellőzésével látott hozzá az egység megteremtéséhez.¹⁵ Elszántságát már 1857-ben, IV. Vilmos Frigyes tanácsadójának írt levelében világosan megfogalmazta:

„Amennyiben bebizonyosodik, hogy átgondolt porosz politikai érdeket szolgál, ugyanazzal az elégtétellel küldeném csapatainkat a franciák, az oroszok, az angolok vagy az osztrákok elleni harcba.” (Bismarck levele Leopold von Gerlachnak (Bismarck an Leopold von Gerlach), 1857. május 11. in: von Petersdorff [1933] XIV. kötet, p. 469.)

Az Ausztria elleni gyors porosz győzelmet (1866)¹⁶ követően alakult meg az Északnémet Szövetség (Norddeutscher Bund, fennállása: 1867-1871), amely előfutára lett az 1871. január 18-án, a délnémet államok csatlakozását követően a versailles-i kastély tükörtermében kikiáltott Német Császárságnak (Deutsches Kaiserreich).¹⁷ Az államformáját tekintve alkotmányos monarchiaként megalakuló új birodalom 22 német fejedelemség, három szabad város és Elzász-Lotaringia területén jött létre. Politikai és katonai ügyekben a döntés a császárrá koronázott porosz király kezében maradt, a végrehajtó hatalom a birodalmi kancellár kezében összpontosult,¹⁸ míg az általános és egyenlő választójog alapján megválasztott Birodalmi Gyűlés (Reichstag) joga a törvényhozásban való közreműködésre és a költségvetés elfogadására korlátozódott. A parlamentet azonban a császár bármikor feloszlathatta:

„A császár jogában áll a Bundesrathot [szövetségi tanácsot] és a Reichstagot egybehívni, üléseit megnyitni, elnapolni, illetve feloszlatni.” (A Német Birodalom Alkotmányára vonatkozó törvény (Gesetz betreffend die Verfassung des Deutschen Reiches), 12. cikkely. 1871. április 16. in: Reichsgesetzblatt [1871] p. 63.)

A német (és az olasz) nemzetállam megszületése olyan forradalmi változást jelentett Európában, amelyet az addigi nagyhatalmak elkeseredetten szemléltek. Amint ezt Benjamin Disraeli (1804-81) angol miniszterelnök 1871. február 9-én, a londoni alsóház előtt megtartott beszédében megfogalmazta: a porosz vezetéssel létrejövő Német Császárság megalakulása „egy, még a múlt évszázad francia forradalmánál is nagyobb jelentőségű esemény.” (Monypenny; Earle Buckle, [1929] p. 473.)

3. 2. A korlátlaná váló ambíciók időszaka: cél a világhatalom (1871-1918)

A közép-európai régiót egészen a politikai széttagoaltságot megszüntető, „kisnémet” egységként (azaz Ausztria kizárásával) létrejövő német nemzetállam¹⁹ megszületéséig megosztottság jellemezte. Az európai középnek csak ez az „amorfi” állapot tudta Európát évszázadokon keresztül egyensúlyban tartani azért, hogy a nagyhatalmakat távol tartotta egymástól. 1871-ben azonban „elkésztett nemzetként”²⁰ (verspätete Nation: Jesse [1993] pp. 8-16, p. 12.) Németország is belépett a nagyhatalmak közé. A „forradalom” azonban „felülről” jött, amely nagymértékben meghatározta a későbbi német gazdasági és politikai modernizációt.²¹

A porosz külpolitika egészen Otto von Bismarck 1890-es visszavonulásáig²² egy vezérfonalat követett. A kancellár legfontosabb célja a „status quo” fenntartása, az európai béke megőrzése, Franciaország elszigetelése és egy német-ellenes koalíció létrehozásának megakadályozása volt.²³ A gyakorlatban ez egy defenzív, a gyarmatok kérdésében óvatosan eljáró külpolitikát jelentett. Amikor 1883 folyamán Egyiptom és Afganisztán miatt az európai nagyhatalmak között feszültségek támadtak, Bismarck rövid ideig mégis vállalkozott egy aktívabb gyarmatpolitikára.²⁴ 1884. áprilisában a Császárság „védelme” alá került Német Délnyugat-Afrika (a mai Namíbia területén), júliusban Togo és Kamerun, végül 1885 februárjában Német Kelet-Afrika (a mai Tanzánia, Ruanda és Burundi területén). Új-Guinea (Kaiser-Wilhelms-Land), a Bismarck-szigetek és a Marshall-szigetek 1885. májusában való megszerzésével aztán le is zárult a német gyarmatosítás első szakasza.²⁵

A kitűnő külpolitikai realitásérzéssel megáldott birodalmi kancellár számára a gyarmatpolitika nemcsak a német hatalomnak az európai kontinensen kívülre való kiterjesztését jelentette, hanem annak a lehetőségét is, hogy a nagyhatalmak közötti feszültségeket a centrumból a perifériára terelje. A kortársai által a nemzeti Németország megteremtőjének tartott politikus számára a gyarmatok a Német Birodalom hatalma - Franciaországgal²⁶ és Oroszországgal szembeni - biztosításának eszközét jelentették.²⁷

Bismarck távozását követően radikalizálódott a korábbi egyensúlyteremtő, kompenzációt egyidejűleg kereső és kínáló külpolitika. 1895-96-tól kezdve az autoriter, imperialista eszméket követő II. Vilmos császár (1859-1941, uralkodása: 1888-1918) nyíltan áttért a tengerentúli hatalmi expanziót jelentő „világpolitikára”. Ahogy Poroszország az Ausztriával (1866), illetve Franciaországgal (1870-71) szemben megnyert háború révén vált európai nagyhatalommá, úgy akart II. Vilmos a gyarmatok megszerzésével Anglia fölé kerekedni, birodalmát igazi „világhatalommá” emelni. Az uralkodó a fejlett technológiával létrehozott termelési többlet elosztásának problémáját²⁸ a külpiacokon exportoffenzívával, valamint gyarmatok megszerzésével és fenntartásával próbálta megoldani. A megszerzett „védett területek” gazdasági haszna azonban messze elmaradt a várakozásoktól, ezzel szemben a politikai következmények rendkívül negatívnak bizonyultak: a gyarmatosítási politika a közben flottáját is szédítő ütemben fejlesztő és a leszerelési tárgyalásokat elutasító²⁹ Német Császárság külpolitikai elszigetelődéséhez vezetett.

Miután II. Vilmos 1890-ben elutasította az Oroszországgal 1887-ben megkötött viszontbiztosítási szerződés³⁰ megújítását, Oroszország és Franciaország „egymásra talált”: az 1891-ben kötött konzultatív paktumot 1893-ban egy francia-orosz katonai megállapodás követte. Ezzel egyidejűleg a német külpolitika gyarmati érdekellentétek miatt feladta az Angliához való közeledés tervét. Eközben Franciaország és Anglia 1904-ben megegyezett gyarmataik felosztásáról („entente cordiale”, szó szerinti fordításban: szívélyes megegyezés).³¹ Amikor pedig a Német Császárság flottaépítési programjával végképp magára vonta Anglia „haragját”, Oroszország és Anglia szerződésével (1907) kialakult a hármas antant. Bekövetkezett az a helyzet, amitől Bismarck az ország középhelyzetére való tekintettel mindig óvott: Németországot - balkáni nehézségekkel küzdő osztrák szövetségesétől eltekintve - „bekerítették”.

S habár II. Vilmos birodalmát nem lehet egyedülként felelőssé tenni a történelemért, annyit mégis leszögezünk: az első világháború kirobbantása a Német Császárság érdekében állt leginkább. Annak ellenére igaz ez a megállapítás, hogy valamennyi nagyhatalom - gyakran erején felül is - terjeszkedési politikát folytatott ebben az időszakban. Németország „elkészt” imperialista nagyhatalomként azonban olyan igényekkel lépett fel, amelyek a XIX. század végére lényegében befejeződött gyarmatosítást tekintve semmi sikerrel nem kecsegtettek.³² A nacionalizmusa³³ és xenofóbiája, valamint a gazdasági erőforrások szűkössége és az újraelosztás igénye miatt rendkívüli ütemben felfegyverkez³⁴, majd háborút kezdeményező, ám magát áldozatként feltüntet³⁵ Német Császárság a háború után megcsönkíttatásával, katonai leszerelésével és jelentős jóvátétel fizetésével „fizetett”.³⁶

3. 3. A demokrácia első esélye és kísérlete: a weimari köztársaság (1918-1933)

Az „őskatasztrófának” (Kennan [1981] p. 12.) is nevezett első világháború elvesztését követően megalakult weimari köztársaság korszaka a történelemkutatásban többnyire „csak” a nemzetiszocialista hatalomátvétel előzményeként szerepel, mondván, a második világháború az első utáni rendezés egyenes következménye. Ezt a rövid, mindössze 15 éves időszakot mégsem lehet kizárólag „átmenetként” értelmezni, hanem egy saját súllyal és jelentőséggel bíró korszakként kell látni. A népszuverenitásra épülő parlamenti köztársaság ugyanis „a németek első nagy lehetősége volt, hogy parlamentáris demokráciát tanuljanak, és ezáltal Weimar a „rég” NSZK előtörténetét képezi.” (Winkler [1997] p. 201.)

Amikor 1918. szeptember 29-én Erich Ludendorff (1865-1937) német tábornok fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett, mindenki számára világossá vált, hogy a Német Császárság elveszítette az első világháborút. II. Vilmos császár október 3-án Miksa badeni herceget (Max von Baden, 1867-1929) nevezte ki birodalmi kancellárrá és porosz miniszterelnökké, akinek irányításával 1918. október 20-án a birodalmi alkotmány megváltoztatásával bevezették a parlamenti monarchiát.

Az elégedetlen tömegeket azonban már nem lehetett visszatartani: a november 3-án kitört kielői matrózlázadást követően az ország területén sorra alakultak meg a munkás- és katonatanácsok. A kancellár a fenyegető kommunista forradalomra hivatkozva november 9-én reggel lemondásra szólította fel II. Vilmost. Miután a császár nem reagált, Max von Baden aznap délben bejelentette az uralkodó trónról való távozását és saját lemondását, utódjaként pedig - noha erre semmilyen jogalapja sem volt - Friedrich Ebertet (1871-1925), a legerősebb parlamenti párt (SPD) vezetőjét nevezte meg.

A köztársaság kettős kikiáltása november 9-én nyilvánvalóvá tette a politikai anarchiát. Philipp Scheidemann (1865-1939) 14 órakor a Birodalmi Kancellária (Reichskanzlei) egyik ablakából kikiáltotta a köztársaságot. A szociáldemokrata politikus ezzel a szimbolikus aktussal kívánt szakítani a régi rezsimmel, megnyugtatni az egyre inkább forradalmasodó tömegeket, s nem utolsósorban megelőzni a Szabad Szocialista Köztársaság (Freie Sozialistische Republik) Karl Liebknecht (1871-1919) általi proklamációját aznap 16 órakor.

II. Vilmos másnap Hollandiába menekült, november 11-én pedig aláírták a fegyverszüneti okmányt, így a nyugati fronton is véget értek a harcok. A hatalomért azonban továbbra is három csoportosulás versengett: a korábbi császári katonai és politikai rendszer hívei a Birodalmi Gyűlés túlnyomó többségét alkotó szociáldemokratákkal (Németország Szociáldemokrata Pártja, Sozialdemokratische Partei Deutschlands), liberálisokkal (Német Demokrata Párt, Deutsche Demokratische Partei) és a konzervatív Német Centrupárt (Deutsche Zentrumspartei) politikusaival, az ún. weimari koalícióval álltak szemben, akik egy modern demokratikus államformát kívántak létrehozni a meglévő gazdasági-szociális struktúrák meghagyásával. Harmadikként a heterogén baloldali forradalmi csoportokkal - élükön a Rosa Luxemburg (1871-1919) és Karl Liebknecht vezetése alatt álló Spartacus-szövetséggel (Spartacusbund) -, akik az oroszországi forradalomra hivatkozva elutasították a parlamentarizmust és szocialista tanácsrendszert kívántak létrehozni.

A belpolitikai hatalmi vetélkedés végül a parlamentarizmus javára dőlt el, amikor a háborúba belefáradt, élelmiszerhiánytól szenvedő, korábban lázongó tömegekben győzött a túlzott radikalizálódástól, a bolsevizmustól és a politikai anarchiától való félelem. Az 1919. január 19-én megtartott nemzetgyűlési választásokon a polgári és szociáldemokrata erők fölényes győzelmet arattak. A február 6-án

Weimarban, a német kultúra fellegvárában összeülő alkotmányozó nemzetgyűlés öt nappal később 328 szavazattal 49 ellenében Friedrich Ebertet választotta a köztársaság elnökévé. A szociáldemokrata politikus 1919. augusztus 11-én írta alá az augusztus 14-i hatállyal elfogadott birodalmi alkotmányt, amely a népszuverenitásra épülő modern parlamenti köztársaság kezdetét jelentette.³⁷ Az 1920. január 10-én életbe lépő versailles-i békeszerződés a központi hatalmakat és szövetségeseiket - elsősorban francia sugallatra - nagyon keményen „megbüntette”.³⁸ Wilson elnök 14 pontjának elvei az aktuális nagyhatalmi érdekek mellett teljesen háttérbe szorultak.³⁹

Németország elveszítette területének egyhetedét (70 ezer négyzetkilométert), s lakosságának egytizedét (6,5 millió főt, amelynek mintegy a fele német volt). A Rajna bal partja három övezetre osztva 15 évre megszállás alá, jobb partja pedig 50 kilométer széles sávban demilitarizálásra került, míg a Saar-vidéket (Saarland) ugyanennyi időre nemzetközi felügyelet alá helyezték. Megszüntették az általános védkötelezettséget, a birodalmi véderő (Reichswehr) létszámát 100 ezer, a birodalmi tengerészetét (Reichsmarine) 15 ezer hivatásos katonára csökkentették, a légierőt pedig feloszlatták. A győztes hatalmak békediktátumuk 80. cikkelyében rögzítették az „Anschluss” (Ausztria Németországhoz való csatolása) tilalmát is. Németországnak Elzász-Lotaringia elvesztése mellett le kellett mondania gyarmatairól is. A gyarmatok formálisan a Nemzetek Szövetsége felügyelete alá kerültek, majd később „népszövetségi mandátumként” a győztes hatalmaknak, főként Nagy-Britanniának és Franciaországnak juttatták őket.

A szerződéstervezet 1919. május 7-ei átvételét követően a túl keménynek tartott feltételek láttán Németországban tanácstalanság és megrendültség uralkodott. A számtalan német ellenjavaslat meghallgatásra sem talált. A szerződés aláírása miatti felelősséget nem vállalva Philipp Scheidemann birodalmi kancellár kormánya 1919. júniusában visszalépett. Mivel a győztes hatalmak intervencióval fenyegették az országot, s a német vezérkar kilátástalannak minősítette a katonai ellenállást, 1919. június 22-én a Birodalmi Gyűlés a szerződést 237 „igen” szavazattal 138 „nem” ellenében elfogadta.

A versailles-i konferencia az imperialista háborút imperialista békével zárta le, így nem a megnyugvás, hanem a reváns előkészítője lett. A morális elvek mellett hiányzott belőle a gazdasági racionalitás is: a győztes európai antanthatalmak a németekre kirótt jóvátételből⁴⁰ akarták gazdaságaikat talpra állítani, s törleszteni az USA-val szemben - a hadiszállítások miatt - felhalmozódott adósságaikat.

A békediktátum fő célja a Német Birodalom nagyhatalmi státuszának végleges felszámolása és az utódállam olyan mértékű gyengítése volt, amely garantálja Európa biztonságát. A békeszerződés 231. cikkelye Németországot és szövetségeseit egyedülként tette felelőssé az első világháború kitöréséért, s ezzel megteremtette a jogi alapját a reparációs fizetések utáni követeléseknek is. Németországban ez a cikkely és a fő háborús bűnösök kiadatására vonatkozó követelés⁴¹, - amelyről a győztes hatalmak 1922-ben végül lemondtak - vehemens elutasításra talált, évekig lehetetlenné tett minden tárgyilagos belpolitikai vitát és fokozta a német lakosság ellenszenvét a győztes hatalmakkal szemben.

Az európai országok gazdasági és politikai stabilizációja érdekében 1922. április 10. és május 19. között Genovában megrendezett világgazdasági konferenciára meghívták a vesztes Németországot és az addig el nem ismert Szovjet-Oroszországot is.⁴² A két állam genovai konferenciáról való kivonulását követően, a közöttük meglévő ideológiai ellentétek ellenére, 1922. április 16-án Rapalloban (ma Olaszország) aláírta a szovjet-német kapcsolatokat rendező egyezményt, amely mindkét fél számára a külpolitikai elszigetelődésből való kitörést jelentette. A német részről Joseph Wirth (1879-1956) birodalmi kancellár és Walther Rathenau (1867-1922) külügyminiszter által aláírt, gazdasági és katonai együttműködésről szóló megállapodás az 1918. novemberében német forradalmi csoportoknak nyújtott orosz támogatás miatt megszakított diplomáciai és konzuli kapcsolatok felvételéről és az egymásnak fizetendő jóvátételről⁴³ való kölcsönös lemondásról is rendelkezett. Az I. világháború utáni német külpolitika első önálló kezdeményezését jelentő szerződés aggodalmat keltett a nyugati hatalmakban, akik különösen Lengyelország fennmaradását féltették, mondván a német-szovjet szövetség a közöttük fekvő ország likvidálását és az 1914-es német keleti határ visszaállítását tűzte ki céljául.

Az orosz-német „különútra” válaszként megnyilvánuló nyugati politikai izolációnak⁴⁴ az 1925-ben lezajlott locarnoí (ma Svájc) konferencia vetett véget. A pacifizmus jegyében Németországot bevonták az új biztonsági rendszerbe, hiszen megállapodás született a weimari köztársaság Népszövetségbe való felvételéről.⁴⁵ Ezen kívül Németország elismerte nyugati határait, hangsúlyozottan nyitva hagyta azonban a német-lengyel határ revíziójának opcióját. A Németország, Belgium, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország között létrejött megállapodásban a szerződő felek együttesen garantálták a német-francia, illetve a német-belga határokat, valamint a rajnai demilitarizált övezetre vonatkozó korábbi előírásokat.

A weimari köztársaság lépésről lépésre megvalósuló külpolitikai konszolidációjában kiemelkedő szerepet játszott Gustav Stresemann (1878-1929) külügyminiszter, aki az ország „rehabilitálását” szolgáló nemzeti célokat békés tárgyalások keretében valósította meg.⁴⁶ A megegyezésemel alapokra helyezett német külpolitika eredményeként a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság 1927. január 31-ét követően felhagyott a német fegyverkezés ellenőrzésével, Németország aláírta a Birodalmi Gyűlés által 1929. június 2-án (288 szavazattal 127 ellenében) ratifikált Briand-Kellog paktumot,⁴⁷ illetve a győztes hatalmak 1929-ben kiűrtették az addig megszállva tartott Rajna-vidéket.

Eközben rendeződött a német jóvátétel ügye is. Miután a német kormány 1921. elején visszautasította a 226 milliárd aranymárkára rúgó francia követelést, angol nyomásra az összeget 132 milliárdra csökkentették. Végleges megállapodásra mégsem került sor. Így a Londonban összeülő nemzetközi szakértői bizottságra várt a végleges összeg megállapításának feladata. A bizottság elnökéről, Charles Dawes amerikai bankárról elnevezett és 1924. április 9-én közzétett terv a fizetendő jóvátételt évi 1 milliárd birodalmi márkában határozta meg - amely összeg öt év alatt 2,5 milliárd aranymárkára nőtt volna -, a jóvátételi fizetések időtartama, azaz a végösszeg ugyanakkor nyitva maradt. A terv a visszafizetés biztosítására a Birodalmi Bank nemzetközi ellenőrzés alá vonását javasolta, valamint a márka stabilizálására 800 millió aranymárka nemzetközi - nagyrészt amerikai - kölcsönt helyezett kilátásba. Habár a német stabilizációt gazdasági fellendülés követte, az ország eladósodott, mert a reparációs terhek túl nagyok bizonyultak. Így felülvizsgálat után a német jóvátétel végleges rendezésére vonatkozó tervet 1929. júniusában tette le az asztalra az Owen Young amerikai bankár vezetésével dolgozó szakértői bizottság. Csökkentették az éves

annuitásokat, a teljes, 1988-ig fizetendő összeget pedig 114 milliárd márkában határozták meg. Megszüntették továbbá a német állami bevételek külföldi ellenőrzését és kezelését.⁴⁸

A húszas években jobb- és baloldali puccsot (1920. március 13.: monarchista Kapp-puccs, illetve 1923. november 8-9.: bajorországi államcsínyt jelentő Hitler-puccs, másképpen: sörpuccs) is elhárítani kényszerülő weimari köztársaság sorsa azonban Adolf Hitler (1889-1945) birodalmi kancellárrá való kinevezésével 1933. január 30-án végérvényesen megpecsételődött. Számptalan válasz született már a német demokrácia „kettős kérdésére” (Bracher [1998] p. 14.): miért bukott meg a weimari rendszer és hogyan kerülhetett hatalomra Adolf Hitler. Az eddig megszületett gazdasági (az állam fizetéseképtelensége; az 1923. novemberében csúcspontját elérő infláció; az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság), intézményi (az alkotmányos intézmények fejletlensége, ennek hatására a hamar teret nyerő bal- és jobboldali szélsőségesesség), szociológiai (magas munkanélküliségi ráta; a lakosság fokozatos elszegényedése; a nemzetiszocializmus, mint a kispolgárság „kiútja” a reménytelenségből), ideológiai-szellemi (porosz autoriter tradíciók; a weimari köztársaságban nem volt elég republikánus gondolkodású és érzületű állampolgár; a császári Németország számos hivatalnok a helyén maradt), valamint a személyes befolyást és „tömegpszichóziát” hangsúlyozó (Hitler személyisége) magyarázatok az események egy-egy okára mutatnak rá. Ezek a tényezők együttesen (!) erőteljesen beszűkítették mind a kormány, mind a parlament cselekvőképességét és tekintélyét, a politikai instabilitást pedig tovább fokozták a különböző pártpolitikai irányok között meglévő áthidalhatatlan ellentétek és a lakosság körében meglévő gyér demokratikus elkötelezettség.

A weimari köztársaság, - amely a politikában és a gazdaságban egyaránt modernizációs hullámot indított el, a művészetekben és a kultúrában pedig „klasszikus modernként” került be a német szellemtörténetbe -, a belső társadalmi megbékélést tartotta legfontosabb céljának. A fiatal és törekeny demokrácia azonban nem tudott megküzdeni a már születésétől fogva rá nehezedő súlyos terhekkkel. Az első világháború elvesztésének traumája, a belpolitikai ellenzék ármánykodásának legendája⁴⁹, valamint a versailles-i béke diktátumként ható feltételei megmérgezték a köztársaság belpolitikai légkörét. Egyúttal lehetetlenné tették, hogy az új államrendszer megtalálja saját demokratikus identitását, és ezáltal stabilizálja önmagát. A weimari köztársaság kudarcában döntő szerepet játszott a politikai kultúra állapota is: a politikai tolerancia- és kompromisszumképtelenség, valamint az a széles körben elterjedt nézet, hogy az

erőszak különleges feltételek közepette elfogadható politikai eszköz, mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy az „első német demokratikus kísérlet” megbukott.

3. 4. Az expanzionizmus időszaka: a Harmadik Birodalom (1933-1945)

Adolf Hitler birodalmi kancellárrá való kinevezését követően⁵⁰ néhány hónap leforgása alatt kiépítette a totális fasiszta diktatúra rendszerét.⁵¹ A „Vezér” („Führer”) címet használó diktátor nem volt más, mint egy saját ideológiájának elkötelezett „forradalmár”, akit agresszivitás és felsőbbrendűség jellemzett. Hitlernek egyetlen, már 1930. novemberében felfedett végső külpolitikai célja volt: a világalomhoz vezető, „civilizációs törést” (Zivilisationsbruch: Diner [1988]) jelentő háború megnyerése:

„Minden lény expanzióra törekszik, és minden nép világalomra tör. És csak az jár a helyes úton, aki ezt a célt tartja a szeme előtt.” (Preis [1939] p. 171.)

Az „árja” ideáltól eltérő kisebbségek üldözése, a köz- és privátszféra teljes uniformizálása és nemzetiszocialista ideológiával való átítatása, szociális demagógia,⁵² valamint az ország hódító háborúkra való minél gyorsabb felkészítése jellemezte a nemzetiszocialista rendszert. A lakosság a weimari köztársaságét messze meghaladó külpolitikai sikereknek és gazdasági körülményei javulásának köszönhetően (valamint a terror és a propaganda hatása alatt) elfogadta a nemzetiszocialista rezsimet, hiszen a személyi szabadság korlátozását kompenzálta a nemzeti szuverenitás növekedése és visszanyerése.

Adolf Hitler 1924-ben írott hírhedt „Harcom” (Mein Kampf) című könyvéből⁵³ egyértelműen kiderül, hogy a későbbi „Führer” célját helytelen lenne kizárólag a Versailles-ban történt „igazságtalanság” revíziójára leszűkíteni:

„Annak kell előttünk lebegnie, hogy a külpolitika is csak eszköz a cél eléréséhez, a cél viszont kizárólag népünk érdekeinek előmozdítása. Egyetlen külpolitikai kérdés sem bírálható más szempontból, mint abból, hogy most, vagy a jövőben használ-e vagy sem népünknek. Ez az egyetlen helyes felfogás, amelynek e kérdés tárgyalásánál érvényesülnie kell. Pártpolitikai, vallási, emberbaráti és általában minden más szempontot figyelmen kívül kell hagyni.” (Hitler: Harcom. 2. kötet, 13. fejezet: A háború utáni német szövetségi politika, 687. pont)

Nyilvánvaló, hogy ennek az elképzelésnek a megvalósítása csakis a weimari rendszer megbékélési politikájától való elfordulással volt lehetséges. A vesztes háború utáni kilátástalanságban pedig a vereséget és a megaláztatást érzett versailles-i békét

másképpen feldolgozni nem tudó németek „Vezérük” mögé álltak. Hitler a „Harcom”-ban ugyanis nyíltan kimondta, hogy az elvesztett területeket „nem az Úristenhez való fohászkodással vagy a Népszövetségben való jámbor bizakodással, hanem csakis fegyveres erővel” tudják majd visszaszerezni. (Hitler [1942] p. 119-120.) Látszólag még a revizionizmus útján haladva 1938-ra Hitler elérte - bár számára nem a korábbi határok visszaállítása, hanem egy germán faji közösség létrehozása volt az igazi cél -, hogy Németország ismét nagyhatalmi pozícióba került.

Az 1933. július 20-án a Vatikánnal aláírt konkordátumot a nemzetiszocialista állam egyházellenességének leplezésére használta. Hamarosan további külpolitikai sikert könyvelhetett el a Hitler-rezsim: 1935. január 13-án a Saar-vidéken népszavazást tartottak, amelynek eredményeként a terület ismét német fennhatóság alá került. A Németországra leadott nagy szavazati többség jelentősen emelte a hitlerista rendszer presztízsét. 1935. március 16-án ismét bevezették a versailles-i békeszerződésben megtiltott általános hadkötelezettséget. 1936. március 7-én pedig - alig néhány hónappal az olimpiai játékok előtt - a locarnói szerződést megsértve remilitarizálták a Rajna-övezetet,⁵⁴ majd légiert állítottak fel és beindították a flottaprogramot.

Amikor 1936. októberben a német tárgyalódelegáció otthagya a genfi leszerelési tárgyalásokat, világossá vált, hogy a nácik az ország újrafelfegyverzését tűzték ki célul.⁵⁵ Európa azonban még jó ideig azzal hitegette magát, hogy a németeknél végül majd mégiscsak győzedelmeskedik a józanság.⁵⁶ 1936. október 25-én azonban létrejött a „Berlin-Róma tengely”, a Benito Mussolini (1883-1945) vezetése alatt álló fasiszta Olaszország és a nemzetiszocialista Németország közötti külpolitikai együttműködés. Egy hónappal később Németország és az erősen fasizálódott Japán aláírta az Antikomintern paktumot, amelyhez 1937-ben Olaszország is csatlakozott. Hitler expanziós politikájának biztosítására 1939. május 22-én létrejött a német-olasz katonai szövetség, az ún. „acélpaktum” (Stahlpakt); majd 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírták a szovjet-német megneemtámadási egyezményt.⁵⁷

Németország 1939. szeptember elsején hajnalban megtámadta Lengyelországot, ezzel kirobbant a második világháború; az első világháborúhoz hasonlóan Németország hódító szándékai miatt és kezdeményezésére. A német stratégia a még felkészületlen országok villámháborús lerohanásán, s a kétfrontos háború elkerülésén alapult. A háború első szakaszában, a Szovjetunió megtámadása előtt ez a stratégia bevált; a fordulat 1942. végén, 1943. elején következett be, amikor fölénybe került az időközben kialakult szövetségi rendszer, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok koalíciója.

Adolf Hitler látszatra csupán a régi nagynémet álmokat elevenítette fel, külpolitikáján azonban egyre inkább átütött az „erkölcstelenség” (Schöllgen [1990] p. 93.), a „fajelméletre” (Herrenfolk) épülő „messzire tekintő élettér-politika” (Lebensraum). Németországban 1936. szeptember 15-én adták ki az ún. nürnbergi törvényeket, amelyek meghatározták, hogy a náci államban kik tekinthetők zsidónak, majd megvonták e személyek állampolgári jogait. A zsidók üldözése 1938. november 9-én az ún. birodalmi kristályéjszakán (Reichskristallnacht) érte el első csúcspontját, innen egyenes út vezetett a zsidó kérdés „végső megoldása” (Endlösung) felé, „felismerve, hogy a német nép fennmaradásának a német vér tisztasága a feltétele.” (Törvény a német vér és német becsület védelmében (Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre). 1935. szeptember 15. Bevezetés)

A „Führer” „vér és föld koncepciójának” alapkövét az ideológiai és hatalmpolitikai szempontból döntő ellenségnek, a „bolsevizmus és a zsidóság melegágyának” (Vogelsang [1954] p. 435.) tartott Szovjetunió meghódítása és szétverése képezte. Az így nyert terület adott volna helyet a germanizálandó Közép- és Délkelet-Európával együtt a túlnépesedő Németország, az árja faj számára szükséges nagy „élettérnek”, amelyet a helyi németek felügyeletével Sváb Tartomány (Schwäbische Gau) néven csatoltak volna a birodalomhoz.

Ez a fajta militarista nacionalizmus és antiszemitizmus Európa-központú gondolkodást rejtett: Hitler nem tartotta alkalmasnak a földrészen kívüli gyarmatokat a „felsőbbrendű német faj” letelepítésére, ezért nem mutatott különösebb érdeklődést megszerzésük iránt sem. Habár „Hitler külpolitikai programja első pillanatra mérsékeltebbnek és reálisabbnak tűnik, mint a Vilmosi korszak külpolitikai elgondolása”, valójában egy olyan totalitárius diktatúrának az elképzeléseit vázolta, amely szintén világméretű fenyegetést testesített meg. „Bülow annak idején, amikor

helyet követelt Németországnak a Nap alatt, a kontinensen és a gyarmati térségben egyaránt német hegemoniára törekedett. Hitler programja csupán az európai német hegemonia eszméjét látszott megtestesíteni. A Vilmosi Németország egyedül vagy alárendelt szövetségesekkel akarta járni a világpolitika útjait. Hitler a célok elérésére egyenrangú társakkal is késznek mutatkozott egyezsége lépni. A Második Birodalom nyíltan kihívta maga ellen az egész világot, a Harmadik Birodalom limitálni látszott az ellenségek számát, és látszólag a német teherbírást meg nem haladó feladat megoldására vállalkozott.” (Diószegi [1997] p. 363.)

A náciizmus 12 éven keresztül tartó időszaka máig rányomja bélyegét a német külpolitikára. A II. világháborúban elszenvedett vereség minden szempontból mélyen megrázta Németországot. Gazdaságilag hamar sikerült kilábalnia a válságból, sőt az NSZK Európa legnagyobb gazdasággal rendelkező országává vált. Lelkileg azonban máig nem jutott túl a megrázkódtatáson. A németek még mindig egyértelmű szégyent és megaláztatást éreznek a népük által elkövetett háborús rémtettek miatt. Ezen az érzésen pedig sem a nyugatnémet gazdasági előretörés, sem a két Németország egyesítése sem változtatott. Az átkos náci örökség emléke újra és újra felmerül, de amint Roman Herzog volt köztársasági elnök a nemzetiszocializmus áldozatainak tiszteletére rendezett Bundestag-beli megemlékezésen mondta, a németek „nem konzerválhatják borzadályukat, ám le kell vonniuk a tanulságokat, hogy ezzel a jövő nemzedékének irányt mutassanak.” (Herzog [1996], p. 5.) Az immár újraegyesült állam első embere szerint a náciizmus vétkeiért a német népet nem terheli kollektív felelősség, hiszen egy ilyen ítélet nem lenne igazságos azokkal szemben, akik szabadságukat, egészségüket, sőt életüket áldozták fel a hitleri agresszióval szemben folytatott küzdelemben. Közös azonban a felelősség abban, hogy a tapasztalatokat megfelelően értékelve a német társadalom a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletét tartsa a legfontosabbnak.

3. 5. A konszolidációtól az újraegyesítésig: a megosztottság időszaka (1945-1990)

„Dolgos, tehetséges, rendet szerető, politikailag sajnos túlságosan gyakran félrevezetett népünknek sikerülni fog [a demokrácia megteremtése].” Paul Löbe szociáldemokrata képviselő (1875-1967), a parlament korelnöke a Deutscher Bundestag alakuló ülésén 1949. szeptember 7-én

Az 1945. június 6-án elfogadott Berlieni Nyilatkozattal (Erklärung in Anbetracht der Niederlage Deutschlands und der Übernahme der obersten Regierungsgewalt hinsichtlich Deutschlands durch die Regierungen des Vereinigten Königreichs, der Vereinigten Staaten von Amerika und der Union der Sozialistischen Sowjet-Republiken und durch die Provisorische Regierung der Französischen Republik) a német állam megszűnt létezni: az állami szuverenitás letéteményese a négy győztes hatalom, az USA, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország által irányított Szövetséges Ellenőrző Tanács (SZET, Alliiertes Kontrollrat) lett. Az 1945. július 17-e és augusztus 2-a között megtartott potsdami konferencián Winston Churchill (1874-1965) angol miniszterelnök, Harry S. Truman (1884-1972) amerikai elnök és Joszif V. Sztálin (1879-1953) szovjet pártfőtitkár a következő, megszállási zónákban alkalmazandó politikai alapelvekről egyeztetett meg: leszerelés, nácitalanítás, decentralizáció és demokratizálás. (Potsdami Egyezmény (Potsdamer Abkommen). 1945. augusztus 2.)⁵⁸

A nemzetiszocializmus elleni harcra szövetkezett, Potsdamban még példás összetartást mutató nagyhatalmi egység azonban hamarosan felbomlott. Az antifasiszta koalíció tagjai között feszülő ellentéteket a nyugati hatalmak és a Szovjetunió által irányított megszállási zónák egymástól való eltávolodása is hűen tükrözte: 1947. január 1-jén gazdaságilag egyesült az amerikai és a brit megszállási zóna Bizónia (Bizone) néven.⁵⁹ A kommunizmus Európában való elterjedésének megakadályozása, valamint a kontinens gazdasági újjáépítésének meggyorsítása érdekében George C. Marshall (1880-1959) amerikai külügyminiszter 1947. június 5-én meghirdette az Európai Újjáépítési Program (European Recovery Program) elnevezésű amerikai gazdasági segélyprogramot:

„Európa szükségletei a következő 3-4 évben sokkal nagyobbak a külföldi - főleg amerikai - élelmiszerek iránt, mint amiért jelenleg fizetni képes, ezért további segítségre van szüksége, e nélkül igen súlyos gazdasági, szociális és politikai nehézségekkel kell szembenéznie. [...] Eltekintve mindennek a világ helyzetére gyakorolt demoralizáló hatásától és a zavargások lehetőségétől, hogy az emberek helyzete zavargásokat válthat ki, az Egyesült Államok gazdaságára gyakorolt hatása is világos számunkra. Ezért az USA-nak minden módon közre kell működnie a világ egészséges gazdasági rendjének helyreállításában, mert e nélkül nem létezik politikai stabilitás és béke sem.” (George C. Marshall amerikai külügyminiszter beszéde a Harvard Egyetem végzősei előtt. Wortlaut der Rede des amerikanischen Außenministers George C. Marshall vor den Absolventen der Harvard-Universität)

A Marshall-terv jelentős változást jelentett az amerikai biztonságpolitikai gondolkodásmódban: már nem a német nehézipar kikapcsolásával - Rooseveltnél elnök egyik bizalmasa, a korábbi amerikai pénzügyminiszter Henry Morgenthau (1891-1967) terve szerint - kívánták a globális biztonságot biztosítani, hanem Németország újjáépítése és egy európai gazdasági rendszerbe való hosszútávú beágyazása révén. A nyugat-európai újjáépítés koordinálására segélyt felajánló USA és az azt elfogadó tizenhat nyugat-európai ország (Ausztria, Belgium, Dánia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszország, Portugália, Svájc, Svédország és Törökország) 1948. április 16-án megalakította az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetét (OEEC: Organisation for European Economic Cooperation)⁶⁰. A Marshall-program keretében 1948 és 1952 között 13,75 milliárd dollár értékű gazdasági segítség áramlott Európába; a három nyugati zóna, illetve az időközben megalakult NSZK 1948 és 1952 között összesen 1,4 milliárd dollár értékű vissza nem térítendő támogatást, illetve hosszú lejáratú kölcsönt kapott. 1947. júliusában a Vjacseszlav Molotov (1890-1986) külügyi népbiztos vezette szovjet delegáció hazautazott a Marshall-terv kivitelezésével foglalkozó konferenciáról, a Szovjetunió azonban nemcsak önmaga nem vette igénybe a Marshall-segélyt, hanem az érdekövezetébe került államoknak is megtiltotta azt. Sztálin attól tartott, hogy az Egyesült Államok a gazdasági segítség álcája alatt Európa gazdasági és politikai leigázására törekszik, s mindössze az amerikai nemzeti érdekek érvényesítésének új formájáról van szó.

1948. február 23-a és március 6-a között a nyugati megszálló hatalmak és a Benelux-államok (Belgium, Hollandia, Luxemburg) a Szovjetunió nélkül tartottak Londonban hathatalmi konferenciát Németország jövőjéről.⁶¹ 1948. június 20-21-én pedig - a gazdasági különállást tovább hangsúlyozandó -, a szovjet megszálló partner előtt titokban tartott valutareformot hajtottak végre a nyugati megszállási övezetekben, így Nyugat-Berlinben is: az értéktelenné vált birodalmi márka (Reichsmark) helyett bevezették a német márkát. Erre a lépésre a Szovjetunió saját övezetében 1948. június 23-án önálló valutareformmal reagált, majd kiprovokálta a hidegháború első „ütközetét”: Berlin amerikai, angol és francia megszállás alatt álló zónáit 1948. június 24-ével kezdődően 11 hónapon keresztül blokád alá vette. Az amerikai katonai kormányzó (Militärgouverneur) Lucius D. Clay (1897-1978) által megszervezett, 2,1 millió nyugat-berlini lakos ellátását biztosító léghíd a nyugati hatalmak és a németek megváltozott viszonyát jelképezte: a megszálló hatalmaktól (Besatzungsmächte) védelmi feladatokat is ellátó hatalmak (Schutzmächte) lettek. A szövetségesek által „épített”, erődemonstrációra is alkalmas léghíd egyúttal végérvényessé tette Berlin (és Németország) megosztottságát.

A londoni hathatalmi konferencia második ülészakán (1948. április 20.- június 2.) született meg az a történelmi jelentőségű határozat, amely szerint a német népnek „szabad és demokratikus kormányzási forma keretében” lehetővé kell tenni egységének helyreállítását, majd a „kormányzati felelősség” fokozatos átvételét. Ennek érdekében a tanácskozó hatalmak az ún. „Frankfurti dokumentumokban” (Wortlaut der von den Militärgouverneuren am 1. Juli 1948 den elf Ministerpräsidenten in Frankfurt am Main übergebenen Dokumente) felszólították a nyugatnémet tartományok miniszterelnökeit, hogy hívjanak össze egy „alkotmányozó nemzetgyűlést”. A miniszterelnökök azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy a létrejövő új államnak csak átmeneti jellege legyen, így Nemzetgyűlés (Nationalversammlung) helyett „mindössze” egy Parlamenti Tanács (Parlamentarischer Rat) összehívását kezdeményezték.

Az 1948. szeptember elsején Bonnban összeülő 65 tagú Parlamenti Tanács 1949. május 8-án a harmadik olvasatban (53 „igen” szavazattal 12 „nem” ellenében) elfogadta az Alaptörvényt, amely a nyugati hatalmak kormányzóinak engedélye és a tartományi parlamentek ratifikációja (Bajorország kivételével) után 1949. május 24-én életbe lépett. Ezzel megalakult a Német Szövetségi Köztársaság.

Ezzel párhuzamosan a szovjet megszállási zónában is haladt az önálló állam megalakítása: 1948. márciusában megalakult az első Német Néptanács (Deutscher Volksrat), amely kidolgozta az 1949. március 19-én elfogadott Alkotmányt. (Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik)⁶² Az 1949. október 7-én összeülő második Német Néptanács Ideiglenes Népgyűléssé alakult át és Otto Grotewohl-t (1894-1962) bízta meg kormányalakítással. Az NDK fővárosa Kelet-Berlin (hivatalos nevén Berlin) lett, Nyugat-Berlin pedig önálló városállamként az NSZK részévé vált.

Az első nyugatnémet parlamenti választások megtartására 1949. augusztus 14-én került sor. A Bundestag és a Bundesrat szeptember 7-ei megalakulását követően a Szövetségi Gyűlés szeptember 12-én megválasztotta Theodor Heuss (1884-1963) liberális politikust köztársasági elnöknek (Bundespräsident), szeptember 15-én a kereszténydemokrata Konrad Adenauert (1876-1967; kancellár: 1949-1963) szövetségi kancellárnak (Bundeskanzler), majd öt nappal később a szövetségi kormány (Bundesregierung) is megkezdhette munkáját.

A Német Szövetségi Köztársaság megalakulását követően csak korlátozottan volt szuverén: az 1949. szeptember 21-én életbe lépő Megszállási Statútumban (Besatzungsstatut) a nyugati hatalmak fenntartották maguknak a jogot, hogy a katonai kormányzók helyére lépő szövetségi főbiztosok (Hohe Kommissare; az amerikai John J. McCloy, a brit Brian Robertson és a francia André François-Poncet) külpolitikai, leszerelési, demilitarizálási, jóvátételi, valamint devizagazdálkodási kérdésekben a német kormány hozzájárulása nélkül hozzanak döntéseket. A három hatalom ahhoz is ragaszkodott, hogy

„a kormányzati hatalmat teljesen vagy részben ismét magához ragadja, amennyiben ez Németország biztonsága és demokratikus rendjének fenntartása érdekében elengedhetetlenül szükségessé válna.⁶³ (Megszállási Statútum a jövőbeli német kormány és a Szövetséges Ellenőrző Hivatal felelősségének és hatáskörének megállapítására (Besatzungsstatut zur Abgrenzung der Befugnisse und Verantwortlichkeiten zwischen der zukünftigen deutschen Regierung und der Alliierten Kontrollbehörde). 1949. május 10.)

Konrad Adenauer külpolitikáját a nyugat-európai politikai és gazdasági együttműködésre, valamint az USA védelmi biztosítékára alapozta.⁶⁴ Elképzelését a nyugati nagyhatalmak egyöntetűen támogatták, hiszen ez a politika az NSZK jobb ellenőrzését és befolyásolhatóságát látszott szavatolni. Nyugat-Németország fontos stratégiai partnerükké vált, amelynek már nem a „megalázása” volt a fő cél, hanem gazdasági és politikai felemelése és demokratizálása.

Az ötvenes évek elején egy radikális biztonság- és védelempolitikai váltás következett be, az 1950. június 25-én kitört koreai háború hatására Európában is megjelent egy új kontinentális biztonsági architektúra kiépítésének igénye. A hidegháborús rendszer stabilizálódásával párhuzamosan megnőtt a biztonságpolitikai fenyegetettség érzése a nyugat-európai államokban, amelyek teljesen rászorultak az USA „védelmére”.⁶⁵ Adenauer kancellár számára eljött az idő, hogy elérje Németország remilitarizálását és a még fennálló hadiállapot megszűnését, majd országa bevonását egy nyugati védelmi rendszerbe.

Franciaország két tűz közé került: lakosságának nagy része elutasította az NSZK - főként az USA érdekében álló - bevonását a létrehozandó európai biztonsági rendszerbe, másrészt viszont továbbra is rászorult a tengerentúli pénzügyi támogatásra.⁶⁶ A francia kormányzat legfőbb céljának meglévő kontinentális befolyásának fenntartását tekintette. Az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK, ismert nevén Montánunió) létrehozását célzó Schuman-terv, illetve a közös európai hadsereg létrehozására irányuló Európai Védelmi Közösség terve (EVK, más néven Pleven-terv)⁶⁷ is egy-egy olyan megoldást kínált, amely „a német kérdésben az amerikai dominancia megakadályozására irányult, Franciaországnak juttatva a meghatározó szerepet.”⁶⁸ (Weisenfeld [1982] p. 81.)

A három nyugati hatalom külügyminisztere 1950. végén állapodott meg a René Pleven francia miniszterelnök által 1950. október 24-én előterjesztett, nyugatnémet részvétellel megvalósítandó európai hadsereg létrehozására irányuló terv elfogadásáról. A tervezet nagy előnyének számított, hogy úgy tette lehetővé a német újrafelfegyverkezést, hogy nem hozott létre önálló német haderőt, a közös európai hadsereg ugyanis szupranacionális parancsnokság alatt működött volna.

1952. május 26-án két éven át tartó tárgyalások után Bonnban aláírták a Németország-szerződést (Deutschlandvertrag), amely megszüntette a Szövetséges Ellenőrző Bizottság intézményét, s kimondta a Német Szövetségi Köztársaság megszállásának végét; a korábbinál jóval nagyobb, ám továbbra is korlátozott szuverenitást biztosítva a német államnak.⁶⁹ A Németország-szerződés, valamint az Európai Védelmi Közösséget megalapító szerződés Bundestag-beli ratifikációja során heves vitákra kerül sor: az Erich Ollenhauer (1901-1963) vezette szociáldemokrata ellenzék mind az újra-felfegyverkezést, mind a nyugati integrációt ellenezte. Az SPD álláspontja szerint ezek csak akadályt képeztek az általuk elsődleges politikai célként megjelölt újraegyesítés elérésében.

1953. március 19-én a bonni Szövetségi Gyűlés a kormánykoalíció szavazataival ratifikálta az említett szerződéseket, életbe lépésük azonban az EVK-szerződésnek a többi részes államban való elfogadásától függött. Az Európai Védelmi Közösség tervének tárgyalását azonban a francia Nemzetgyűlés 1954. augusztus 30-án megtagadta⁷⁰. Ez nemcsak a Pleven-terv, hanem a Németország-szerződés meghiúsulását is jelentette.

Ezután a nagyhatalmak az NSZK-val együtt lázasan keresték a megfelelő megoldást: mindenekelőtt az USA és Nagy-Britannia voltak érdekeltek a német katonai hozzájárulásban. Az 1954. szeptemberében összehívott kilenchatalmi konferencia végül megtalálta a megoldást: a szövetségi köztársaságnak az EVK helyett az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe és a Nyugat-európai Unióba (NYEU) kellett belépnie. A javaslatot rövidebb később az ún. párizsi szerződésekben váltották valóra.

A nyugati megszálló hatalmak és az NSZK 1954. október 20-án megállapodást kötöttek a megszállási rendszer megszüntetéséről, s három kérdés kivételével - Berlin, amelyre biztonsági garanciát nyújtottak, az újraegyesítés, valamint a békekötés - szuverenitást biztosítottak az NSZK-nak. Cserében Bonn elfogadta, hogy továbbra is ugyanolyan nemzetiségű és állományú fegyveres erők (vagyis angol, francia és amerikai) állomásoznak területén, mint amilyenek a megállapodás előtt, de már nem megszálló, hanem védelmi-szövetséges erőként. Október 21-én kilenchatalmi megállapodást kötöttek a brüsszeli szerződés módosításáról, felkérték Olaszországot és az NSZK-t a szerződéshez való csatlakozásra, s egyben Nyugat-Európai Unióra változtatták a nevét. Végül pedig a NYEU-t a lehető legszorosabban a NATO-hoz kapcsolták, kimondva, hogy a párhuzamosságok elkerülése végett a NYEU Tanácsának a jövőben minden katonai tárgyú információért a NATO-hoz kell fordulnia. Az NSZK

emellett kötelezettséget vállalt arra is, hogy nem birtokol nukleáris, biológiai és vegyi fegyvereket, s nem állít rendszerbe bizonyos, a NYEU Tanácsa által meghatározandó fegyverfajtákat. Az Észak-atlanti Tanács csak ezt követően - október 23-án - hagyta jóvá azt a jegyzőkönyvet (Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of the Federal Republic of Germany), amelyben felkérte az NSZK-t a NATO-hoz való csatlakozásra. A párizsi szerződések ratifikálásuk után 1955. május 5-én léptek életbe, majd Németország május 7-én belépett a Nyugat-Európai Unióba, május 9-én pedig a NATO-ba.

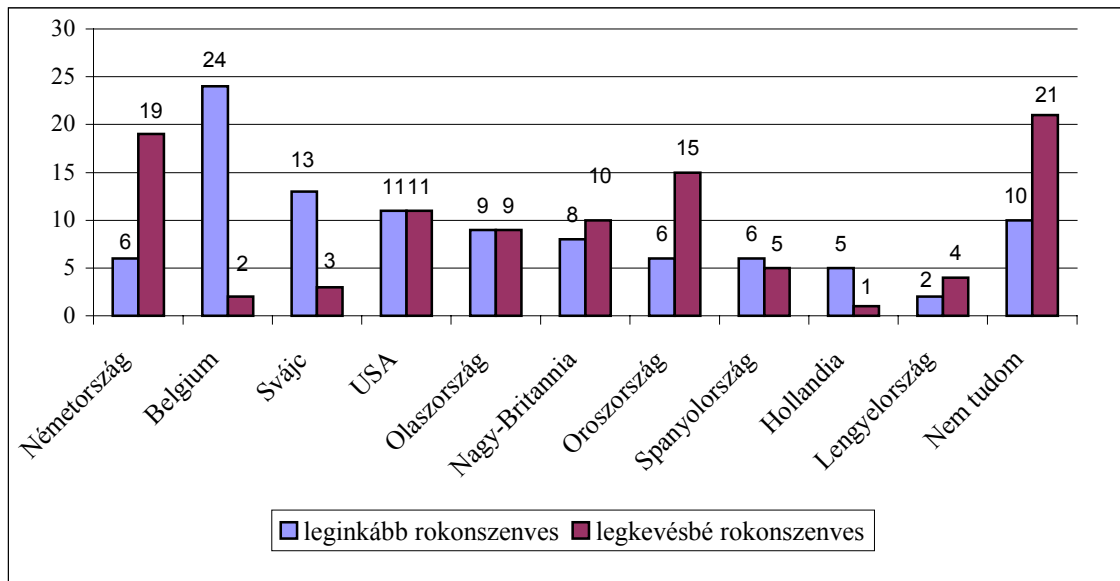
Az adenaueri külpolitika nélkülözhetetlen elemét jelentette a Franciaországgal való kiegyezés. A két állam az 1954-es párizsi szerződések keretében az ún. Saarstatútumban (Saarstatut) megegyezett a Saar-vidék európai státuszában, illetve abban, hogy a terület végleges hovatartozásáról az ottani lakosság dönt majd. Az 1955. október 23-án sorra kerülő, rendkívül magas (97,5 százalékos) részvételi arányt hozó népszavazáson a szavazók 67,7 százaléka a Németországhoz való visszatérés mellett döntött.⁷¹

A német kancellár és a francia államelnök Charles de Gaulle (1890-1970) személyes jó viszonya sokat javított a történelmileg megterhelt államközi kapcsolatokon. A két politikus 1963. január 22-én látta el kézjegyével az aláírás helye után Elysée-szerződésnek is nevezett német-francia barátsági szerződést, amelyben a felek szoros politikai, gazdasági és kulturális együttműködésben, többek között azóta is tartó rendszeres államfői szintű konzultációkban egyeztek meg:

„Az állam- és kormányfők [...] találkoznak egymással, olyan gyakran, amilyen gyakran csak szükséges, de alapvetően évente legalább kétszer.” (Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit, I. fejezet: Szervezet, 1. pont)

A politikusok közötti hivatalos „kibékülés” ellenére a francia lakosság németekkel szemben érzett ellenszenvé nem csökkent.⁷² Ezt igazolja a hatvanas évek közepén 2082 francia állampolgár megkérdezésével zajlott közvélemény-kutatás is, amelyen a következő kérdésre kellett választ adni: „Önnek melyik nemzet a leginkább, illetve a legkevésbé szimpatikus?”

1. számú diagram: A franciák Németország-képe 1965-ben. (Válaszok a gyakoriság százalékában.)

Forrás: Manfred Koch [1968]: Das Deutschlandbild im Ausland. p. 42.

Adenauer rendkívül fontosnak tartotta az európai integrációban való aktív német részvételt, amelynek első jelentős gazdasági lépcsőjét az Európai Szén- és Acélközösség⁷³ 1951. április 18-án való megalakulása jelentette. Németország tevékenyen részt vett az integráció további területekre való kiterjesztésében is: alapító tagja volt az 1957. március 25-én az ún. Római Szerződésekkel létrehozott Európai Gazdasági Közösségnek (EGK)⁷⁴ és az Európai Atomenergia Közösségnek (EAK, ismert nevén Euratom).⁷⁵⁷⁶ Mivel az első nyugatnémet kancellár nem az Alaptörvény Preambulumjában is politikai célként megfogalmazott német egység megteremtését

„Isten és ember előtti felelőssége tudatában attól az akarattól áthatva, hogy nemzeti és állami egységét megőrizze és mint az egyesült Európa egyenjogú tagja a világbékét szolgálja, a német nép Baden, Bajorország, Bréma, Hamburg, Hessen, Alsó-Szászország, Észak-Rajna-Westfália, Rajnavidék-Pfalz, Schleswig-Holstein, Württemberg-Baden és Württemberg-Hohenzollern tartományokban az állami élet új rendjének átmeneti időre történő kialakítása céljából alkotmányozó hatalmánál fogva meghatározta a Német Szövetségi Köztársaság jelen Alaptörvényét. Azoknak a németeknek az érdekében is intézkedett, akiknek a közreműködését megtagadták. Felhívjuk az egész német népet, hogy szabad elhatározása alapján valósítsa meg Németország egységét és szabadságát.” (Alaptörvény (Grundgesetz), Preambulum. 1949. in: Bundesgesetzblatt, 1949, p. 1.)

tartotta legfontosabb céljának, a parlamenti ellenzék gyakran a szemére vetette, hogy nem a nemzet érdekében cselekszik. Pedig csak arról volt szó, hogy az akkori nemzetközi helyzetet figyelembe véve ezt Adenauer nem tartotta reális célkitűzésnek. Nyilvánvaló volt ugyanis számára, hogy az újraegyesülés a lehető legszorosabban összekapcsolódik az európai helyzet alakulásával, hiszen kíméletlen igazsága volt a német történelemnek, hogy a német kérdés megoldása nem Németország határain belül volt keresendő.

A kancellár hitt abban, hogy „mágneselmélete”⁷⁷ (Magnettheorie) sikeres lesz, amennyiben azt egy katonailag megalapozott „erőpolitikával” támasztják alá. Az SPD azonban csak 1959-től, a Godesbergi Program⁷⁸ elfogadásától kezdve volt kész Adenauer nyugati orientációját fenntartások nélkül támogatni, és a külpolitikában együttműködni.

„Az újraegyesült Németországnak az európai biztonsági rendszer minden joggal és kötelességgel rendelkező tagjává kell válnia. A gazdasági fejlődés az európai államokat együttműködésre kényszeríti, amelynek különösen a gazdasági és szociális fejlődést előre kell vinnie. A Szociáldemokrata Párt támogatja ezt az együttműködést.” (Godesbergi Program. A Németországi Szociáldemokrata Pártjának Programja. (Godesberger Program. Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands) Nemzetközi Közösség fejezet.)

Az NSZK-nak 1954-55 folyamán külpolitikájával sikerült kitörnie a kizárólagos „tárgy”-szerepkörből,⁷⁹ amely a 17 millió lakossal rendelkező szocialista „mintaállam” NDK-nak - későbbi nemzetközi elismerése ellenére - soha nem sikerült. A berlini fal felépítésével, azaz a „két Berlin” hermetikus szétválasztásával a nyugati világot sokkoló Német Demokratikus Köztársaság mindvégig a Szovjetunió „vazallusállama” (Parlamenti Vizsgálóbizottsági jelentés „A németországi NSZEP-diktatúra történetének és következményeinek feldolgozása” témájában. (Bericht der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“.) 5. kötet. IV. fejezet: Németország-politika, belnémet kapcsolatok és a nemzetközi keretfeltételek. p. 155.) maradt. Mivel „a Szovjetunió semmiképpen nem akarta, hogy Európa egységes hatalmi tömbként szülessen újra a nyugati határa előtt, így a megszállása alá és a befolyási szférájába került országokat egyre szorosabban a maga ellenőrzése alá vonta.” (Horváth [2000] pp. 11-27, p. 12.) Az NDK ennek szellemében csatlakozott a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához (KGST), majd belépett az

1955-ben a NATO-val szemben megalakított katonai szövetségbe, a Varsói Szerződésbe (Varsói Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés, VSZ).

A két német állam között a hatvanas évekig nem létezett hivatalos kapcsolat; az NSZK kormányai nem ismerték el a Német Demokratikus Köztársaságot. Maga az NDK (DDR) elnevezés sem létezett hivatalosan, tudatosan és némileg „lenézően” csak a „keleti zónáról” (Ostzone) vagy „Pankow”-ról (Kelet-Berlin egyik kerületéről) esett szó a nyugatnémet politikai körökben. A Német Szövetségi Köztársaság megalakulása óta a Német Birodalom egyetlen jogutódjának, s ezzel a német érdekek egyedüli képviselőjének tartotta magát. A jogi hivatkozás szerint az NSZK a Német Birodalom jogutódjaként létezett, annak ellenére, hogy területe, valamint népessége is csak a korábbi terület és népesség egy részére terjedt ki. Másik fő érvként azt hozta fel a nyugatnémet kormány, hogy míg az NSZK-ban demokratikusan választott kormány volt hivatalban, addig az NDK-ban a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP, Sozialistische Einheitspartei Deutschlands: SED) keletnémet állampolgárok önrendelkezési jogát megakadályozó diktatúrája működött, így a bonni kormány „kötelessége” nemzetközi szinten őket is képviselni. Az NDK és a Szovjetunió erre a Hruscsov Berlinben tett látogatásakor 1955. júliusában meghirdetett „két német állam elméletével” (Zweistaatenlehre) válaszolt, amely szerint az 1945-ben megszűnt Német Birodalom helyén 1949-ben két önálló német állam jött létre. Az NDK a hatvanas évek közepétől kezdve egyre jobban eltávolodott a közös múlttól: eltűnt minden, a német nemzetre és újraegyesülésre való utalás, az 1967. február 20-án elfogadott állampolgársági törvény pedig felmondta az addigi közös német állampolgárságot, létrehozva az NDK-állampolgárságot.⁸⁰

Az első belnémet közeledésre 1963. december 17-én, a megosztott Berlinben került sor: a kelet- és nyugat-berlini hatóságok megállapodtak a belépési engedélyek szabályozásáról (Egyezmény a be- és kilépési engedélyekről, az ún. Passierscheinabkommen), amely a berlini fal felhúzása óta először tette lehetővé a nyugat-berliniek számára, hogy átmelessenek a keleti szektorba.

Az NSZK keleti politikájában igazi áttörés Willy Brandt (1913-1992) kancellársága idején (1969-1974) következett be. A Német Szövetségi Köztársaság negyedik (első szociáldemokrata) kormányfőjének megválasztott Brandt kormányprogramjában elsőként beszélt két német államról, amelyek közös kulturális örökségük és az emberek együvé tartozási érzése miatt egy nemzetet képeznek.

„Senki nem vonhatja kétségbe, hogy a németeknek ugyanúgy joguk van az önrendelkezési joghoz, mint minden más népnek. Gyakorlati politikánk az lesz a feladata az elöttünk álló években, hogy a nemzet egységét azáltal őrizzük meg, hogy kiszabadítjuk a két német rész közötti viszonyt a jelenlegi görcsös állapotából. [...] Húsz évvel a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság megalakulását követően meg kell akadályoznunk a német nemzet további eltávolodását, s egy szabályozott egymás mellett élésen keresztül el kell jutnunk az együttműködésig. (Willy Brandt szövetségi kancellár kormánynyilatkozata (Regierungserklärung des Bundeskanzlers Willy Brandt), 1969. október 28. II. fejezet: Németország-politika.)

Arra volt tehát szükség, hogy a „belnémet kapcsolatokban rejlő perspektívák valódi politikává váljanak.” (Brandt [1976], p. 312.) Ennek a gondolatnak a jegyében került sor - a CDU/CSU heves tiltakozása ellenére⁸¹ - a keleti kapcsolatok normalizálására⁸²: 1970-ben Erfurtban és Kasselben első alkalommal zajlott Willy Brandt nyugatnémet kancellár és Willi Stoph (1914-1999) keletnémet miniszterelnök között belnémet csúcstalálkozó.

Az NSZK más keleti államokkal is normalizálta kapcsolatait. A Moszkvai Szerződésben (NSZK-szovjet szerződés az erőszakról való lemondásról. (Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken.) 1970. augusztus 12.) a felek elismerték az európai status quo-t, s leszögezték, hogy nem támasztanak egymással szemben területi követeléseket, a felmerülő nézeteltéréseket pedig kizárólag békés úton rendezik.

Az egyezmény aláírásával egyidőben a nyugatnémet kormány átnyújtott a szovjet vezetésnek egy levelet, amely leszögezi, hogy

„ez a szerződés nem áll ellentétben a Német Szövetségi Köztársaság azon politikai céljával, hogy elősegítse egy békés Európa létrejöttét, amelyben a német nép szabad önrendelkezési jogának gyakorlásával visszanyeri egységét. (A német szövetségi kormány levele a szovjet kormánynak a német egység ügyében. Átnyújtva a Moszkvai Szerződés aláírása alkalmából 1970. augusztus 12-én. (Brief der Bundesregierung an die sowjetische Regierung zur deutschen Einheit. Überreicht anlässlich der Unterzeichnung des Moskauer Vertrages.))

A Varsói Szerződésben (NSZK-lengyel szerződés a kapcsolatokat normalizálásáról. (Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Polen über die Grundlagen der Normalisierung ihrer gegenseitigen Beziehungen.) 1970. december 7.) Lengyelország és az NSZK megerősítették az Odera-Neisse-határvonalat -, azaz elismerték a fennálló államhatárokat -, és a béke megőrzését, valamint a közöttük lévő kapcsolatokat javítását irányozták elő.

Közvetlenül a szerződés aláírása előtt került sor a második világháború utáni német történelem egyik legmeggrázóbb pillanatára, amikor Brandt kancellár némán térdre ereszkedett az 1943. évi varsói gettófelkelés áldozatainak emlékműve előtt, a németek és Németország nevében bocsánatot kérve a „Harmadik Birodalom” idején elkövetett szörnyű tettekért. A nyugatnémetek azonban nem álltak egységesen kancellárjuk szimbolikus értékű gesztusa mögött: a brandti megbékélésről a televízióból vagy az újságokból értesült állampolgároknak mindössze 41 százaléka találta helyén valónak Brandt gesztusát, míg 48 százalékuak túlzásnak ítélte azt (11 százalék nem nyilvánított véleményt). (Der Spiegel, 24. évfolyam, 51. szám, 1970. december 14. p. 27.)

Miután Bonn a Moszkvai és a Varsói szerződésben elismerte az európai status quo-t, a Szovjetunió is kész volt 1971. szeptember 3-án Berlin helyzetét egy négyhatalmi egyezményben rendezni. (Négyhatalmi egyezmény Nyugat-Berlinről. (Das Viermächte-Abkommen über Berlin.) 1971. szeptember 3.) Ebben rögzítették a város különleges helyzetét, a Szovjetunió pedig biztosította a hozzá vezető utak zavartalanságát. Ezt követően felgyorsultak a belnémet események: a két államtitkár, Egon Bahr és Michael Kohl 1972. augusztusában hivatalos megbeszéléseket kezdett egy Alapszerződés (Grundlagenvertrag) tárgyában.⁸³

A két német állam közötti kapcsolatokat szabályozó, 1972. december 21-én aláírt Alapszerződésben (Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik) a felek rögzítették egyenjogúságukat és jószomszédi kapcsolatokra való törekvésüket az „államok szuverén egyenlőségének, függetlenségének, önállóságának, területi egységének, önrendelkezési jogának és az emberi jogok védelmének figyelembevételével”.

A belnémet enyhülés nem jelentette azonban az NSZK részéről az NDK nemzetközi jogi elismerését. Nagykövetség (Botschaft) megnyitása helyett mindkét fél „csak” egy Állandó Képviselő (Ständige Vertretung) létrehozását helyezte kilátásba. A részes államok már az Alapszerződés Preambulumában hangsúlyozták eltérő nézeteiket „alapvető kérdésekben, többek között a nemzeti kérdésben is”. Egységesek voltak ugyanakkor a felek az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való belépésük szükségességét illetően, amelyre 1973. szeptember 18-án került sor: az ENSZ a Német Demokratikus Köztársaságot 133., míg a Német Szövetségi Köztársaságot 134. államként vette fel tagjai közé.⁸⁴

Ahogy Walter Scheel külügyminiszter a Moszkvai Szerződés aláírásánál, úgy most Egon Bahr is átnyújtott egy levelet az NDK vezetésének a német egység tárgyában (Brief der Regierung der Bundesrepublik Deutschland an die Regierung der Deutschen Demokratischen Republik zur deutschen Einheit, 1972. december 21.), amelyben az NSZK kormánya leszögezte, hogy az Alapszerződés nem áll ellentétben az általa továbbra is politikai célnak tekintett újraegyesítéssel.

A parlamenti ellenzék (CDU/CSU) ennek ellenére elutasította a szerződést és a kormány szemére vetette, hogy túl nagy engedményeket tett a tárgyalások során. A Szövetségi Alkotmánybíróság a bajor tartományi kormány (Landesregierung) kérelmére megvizsgálta az Alapszerződés alkotmányosságát, majd 1973. július 31-ei ítéletében megállapította, hogy a kérdéses szerződés nem sérti az Alaptörvényt. Egyúttal felszólította a német politikai szerveket és intézményeket, hogy továbbra is az újraegyesítést tartsák legfőbb céljuknak és küldetésüknek:

„A Német Szövetségi Köztársaság egyetlen alkotmányos szerve sem adhatja fel a nemzeti egység helyreállításának politikai célját. Valamennyi politikai intézmény köteles ennek a célnak az elérése érdekében cselekedni. Ez azt jelenti, hogy az újraegyesítésre vonatkozó igényt ébren kell tartani a belpolitikában, a külpolitikában pedig kitartóan képviselni kell...” (BVerfGE 36, 1 (81))

A Prágai Szerződés (NSZK-csehszlovák szerződés a kölcsönös kapcsolatokról) 1973. december 11-i aláírása jelentette a „keleti politika” folyamatának további állomását.⁸⁵ A szerződésben a felek megegyeztek az erőszakról való lemondásról, közös határuk sérthetetlenségéről, és kölcsönösen lemondtak mindenfajta területi követelésről. Az NSZK Csehszlovákiával még aznap, Magyarországgal és Bulgáriával pedig másnap felvette a diplomáciai kapcsolatokat, a már fennálló kereskedelmi kirendeltségek pedig

nagykövetségekké alakultak át. A Német Szövetségi Köztársaság ezzel Albánia kivételével valamennyi kelet-európai állammal felvette a diplomáciai kapcsolatokat. Az egyedüli képviselői igényének és a Hallstein-doktrínának,⁸⁶ valamint az 1937-es határok továbbélése fikciójának feladásával - azaz a második világháború utáni határokat elismerve -, az NSZK az ötvenes évek nyugati integrációs politikája után végre keleti szomszédaival is rendezte viszonyát.

A külpolitikáját a német „revans szellem” elleni harcra, a békés egymás mellett élés elvére, valamint a második világháború után kialakult határok és realitások elfogadására építő Brandt kancellár Guillaume-ügy miatti kényszerű lemondása után a pragmatikus Helmut Schmidt (SPD) folytatta a brandti hagyományokat:

„A kancellár személyében történt változás semmit nem változtat országunkban a szociál-liberális politika helyességén és szükségszerűségén. Az eddigi irányelvet fogjuk a továbbiakban is következetesen követni. A világszerte egyre növekvő problémák korában realistán és józanul a legfontosabbra, a szükségszerűen megoldandóra kell koncentrálnunk. [...] Kontinuitás és koncentráció lesznek a szövetségi kormány vezérfonalai.” (Helmut Schmidt szövetségi kancellár kormánynyilatkozata. (Regierungserklärung von Bundeskanzler Helmut Schmidt.) 1974. május 17.)

Helmut Schmidt hivatali ideje a világgazdasági recesszió idejére esett, ezért a kancellár világgazdasági kérdésekben is kezdeményező szerepet vállalt.⁸⁷ Kormányzása legfontosabb sikerének azonban a NATO kettős határozatának kezdeményezése tekinthető, amely a bonni biztonságpolitika két oszlopát testesítette meg: a védekezésre való elszántságot és a tárgyalásokra való hajlandóságot.

A Szovjetunió a hetvenes évek közepén a Nyugat-Európára irányított atomtöltetű középhatótávolságú rakétáit modernebb, nagy találati pontosságú SS-20-as rakétákkal váltotta fel. Helmut Schmidt ezzel veszélyben látta az európai stratégiai egyensúlyt, s 1977-ben felszólította a NATO-t olyan ellenintézkedések megtételére, amelyek kiegyenlítenék a Szovjetunióknak a középhatótávolságú rakéták tekintetében meglévő mennyiségi és minőségi fölényét. A német kancellár az 1979. januárjában Jimmy Carter amerikai elnök, Valéry Giscard d'Estaing francia államelnök és James Callaghan brit miniszterelnök részvételével zajlott négyes csúcstalálkozón elérte szövetségesei egyetértését. Terve 1979. végére hivatalos NATO-koncepcióvá is vált.

A NATO 1979. december 12-én kelt határozatában (Kommunique der Außen- und Verteidigungsminister der NATO-Staaten anlässlich der Sondersitzung über den bedingten Beschluß zur Stationierung von Mittelstreckenwaffen vom 12. Dezember 1979) rugalmas reagálás (flexible response) stratégiájának megfelelően 1983. végétől kezdve 572 újabb Pershing-II középhatótávolságú rakéta európai telepítését helyezte kilátásba, amennyiben az ugyanezen területre vonatkozó leszerelési tárgyalások (amelyen a Nyugat az ún. nulla-megoldást, azaz a középhatótávolságú rakétákról való kölcsönös lemondást értette) nem járnának sikerrel. Az USA és a Szovjetunió között 1981. november 30-án kezdődtek meg Genfben a leszerelési tárgyalások, ám ezek egészen 1983. novemberéig eredménytelenek maradtak. A Német Szövetségi Gyűlés ezért 1983. november 22-én - immár Helmut Kohl kancellársága alatt - megszavazta új amerikai középhatótávolságú rakéták NSZK-ba való telepítését. A szavazás után egy nappal a Szovjetunió kivonult a genfi megbeszélésekről.

Helmut Schmidt 1982. október 1-én konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal való megbuktatását követően a Helmut Kohl (CDU) vezette keresztény-liberális kormánykoalíció vette át a hatalmat. A keleti politikában sokan visszaesésre számítottak, Erich Honeckernek (1912-1994), a Német Demokratikus Köztársaság Minisztertanácsának elnökének és a Német Szocialista Egységpárt főtitkárának 1987. szeptemberi első hivatalos bonni látogatása azonban nyilvánvalóvá tette az enyhülési politika (Entspannungspolitik) folytonosságát. Ugyanezt erősítette két, az NDK-nak 1983-ban és 1984-ben nyújtott többmilliárdos hitel (Materialien zum Bericht zur Lage der Nation im geteilten Deutschland, p. 634.) is, amelyre a szövetségi kormány kezességet vállalt.

Kohl kancellár külpolitikai tevékenységének a német egység elérésén kívül kétségtelenül az Európa-politika volt a legsikeresebb fejezete:

„A német külpolitika legfontosabb célja az európai integrációnak Európai Unió irányába való továbbfejlesztése és az európaiak közös és egységes külpolitikájának megteremtése lesz.“ (A szövetségi kormánynak az európai integráció helyzetéről kiadott jelentése. Bundestagsdrucksache 10/100, 1983. május 27. p. 1.)

Németországnak számos előnye származott az egyre szorosabbá váló nyugat-európai együttműködésből. A nyitott és integrált Németország biztonságot jelentett szomszédai számára és nem táplálta azok (amúgy meglévő) félelmeit egy újabb német nacionalizmus miatt. Németország gazdaságilag rengeteget profitált az Európai Közösségekhez (EK) való tartozásából, s nem véletlenül vállalta a fő nettó finanszírozó szerepét. Jelentős befizetései bőven megtérültek az EK-ban élvezett gazdaságpolitikai-politikai befolyása révén; a közvetett integrációs előnyök, a piacbővülés pedig a német ipar exportlehetőségeit növelték. (Kőrösi [1997] pp. 84-131, p. 125.) Az erős nyugati orientáció ugyanakkor nem jelentette az újraegyesülési cél feladását. Timothy Garton Ash angol történész ezt a kapcsolatot „Európa nevében” (Im Namen Europas) című könyvében nagyon találóan így fogalmazta meg: „Amíg a bonni kormány egy összeurópai megoldáson gondolkozott, egyúttal egy össznémetre is gondolt. Hangsúlyozottan békés, kooperatív és „európai” viselkedése folytán a szövetségi köztársaság Nyugaton és Keleten egyaránt - ahogyan ezt Genscher nevezte -, bizalmi tőkét szerzett. Ezeket a bizalmi tartalékokat, éppen úgy, mint a márka-tartalékokat, - hiszen a bizalmi tőke a német tőkébe vetett bizalomból is táplálkozott -, a német újraegyesítés elérése érdekében a kormány nagyon eredményesen vetette be. Ahogy azt Genscher igaz paradoxával megfogalmazta: „a német külpolitika annál nemzetibb, minél európaibb”. (Garton Ash [1996] p. 523.)

Helmut Kohl külpolitikájának másik alapelemét - az adenaueri hagyományok jegyében - a német-francia barátság további megerősítése jelentette, amelyhez François Mitterrand (1916-1996) francia elnök személyében méltó partnerre talált:

„Mennyi időt, erőfeszítést és emberéletem vesztettünk el az összecsapásokban, nyerje ezeket akár az egyik, akár a másik fél. A győzelmek mindig átmenetiek és a győztest arra készítetik, hogy vérrel építkezzen, amíg a vesztes a revansról álmodik. A legkegyetlenebb események, barbár diktatúrák, megszállt Franciaország, feldarabolt Németország, kettéosztott, kivézt, lerombolt Európa kellettek, hogy e szörnyűségek elutasítása az európaiak közös akaratává váljon. Igen, de legelőször a németeknek és a franciáknak kellett e lépést megtenni.” (20 év német-francia együttműködés. (20 Jahre deutsch-französische Zusammenarbeit.) Mitterrand francia elnök beszéde a Bundestagban. 1983. január 20.)

A nyolcvanas évekre - az 1963-as német-francia barátsági szerződéssel elkezdett együttműködésre alapozva - a Párizs-Bonn tengely vált az európai integrációs folyamat fő motorjává. Úgy, ahogyan azt Winston Churchill (1874-1965), a világháborúban győztes, de az 1945-ös választásokon ellenzékbe szorult brit konzervatív politikus 1946. szeptember 19-én megtartott zürichi beszédében (amelyben egyben felvetette egy Európai Egyesült Államok létrehozásának szükségességét is) megjósolta: „Csak a francia-német megegyezés lehet az első lépés az európai család újraegyesítése felé vezető úton”. (Winston Churchill's speech to the academic youth)

3. 6. Németország újraegyesítése

A Szovjet Kommunista Párt (SZKP) Központi Bizottságának főtitkári posztjára 1985. márciusában választották meg Mihail Gorbacsovot. Az általa 1987. január 27-én meghirdetett⁸⁸ peresztrojka (átalakítás)⁸⁹ és glasznoszty (nyíltság) nagyon pozitív visszhangra talált az NSZK-ban. A német újraegyesítés szempontjából döntő jelentőségű azonban a Brezsnyev-doktrína⁹⁰ feloldása volt, Gorbacsov be nem avatkozási politikája, amely megnyitotta a békés demokratizálás útját a keleti blokk országai előtt.

1989. júniusában a szovjet pártfőtitkár hivatalos látogatást tett az NSZK-ban. Itt Kohl kancellárral együtt tett Közös Nyilatkozatában először nevezte minden állam jogának, hogy „politikai és szociális rendszerét szabadon megválaszthassa. [...] Valamennyi népnek és államnak biztosítani kell, hogy sorsát szabadon alakíthassa.” (Gemeinsame Erklärung, p. 887.)

Az NDK vezetése ezzel szemben ódzkodott a Szovjetunióban meghirdetett politikai reformoktól, s nem volt hajlandó tudomást venni a változásról. A keletnémet tömegeket azonban már nem lehetett visszatartani. Miután Mihail Gorbacsov 1989. október 7-én világossá tette, hogy a Szovjetunió nem fog kiállni Erich Honecker mellett, 1989. október 18-án a sorozatos tüntetések és a kivándorlási hullám⁹¹ hatására a Politikai Bizottság ülésén Egon Krenzét választották meg a Német Szocialista Egységpárt új főtitkárává.⁹² November 4-én az NDK történelmének legnagyobb tüntetése zajlott le a berlini Alexanderplatzon, november 9-én pedig megnyitották a berlini falat, majd a nyugatnémet-keletnémet határt.

Ezt követően különböző konföderációs tervek láttak napvilágot. Helmut Kohl kancellár 1989. november 28-án Bundestagban ismertetett tizpontos tervezete egy szerződéses alapon létrejövő átmeneti konföderációt kívánt teremteni, pontos menetrend megadása nélkül:

„Modrow miniszterelnök kormánynyilatkozatában [1989. november 17-én] egy szerződéses alapon létrejövő közösségről beszélt. Készek vagyunk ezt a gondolatot felkarolni. A két német állam közelsége és a közöttük lévő kapcsolatok ugyanis a megállapodások egyre sűrűbb hálózatát kívánják meg az élet minden területén és szintjén. [...] Arra is készek vagyunk, hogy még egy döntő lépéssel tovább menjünk, azaz egy konföderatív struktúrát hozunk létre a két német állam között azzal a végső céllal, hogy föderáció, azaz egy szövetségi állam jöjjön majd létre Németországban. Ennek feltétele azonban egy demokratikusan legitimált NDK-kormány. (Németország és Európa megosztottsága felszámolásának 10 pontja. (Zehn-Punkte-Programm zur Überwindung der Teilung Deutschlands und Europas.) 5. pont)

Hans Modrow 1990. február 1-jén előterjesztett „Németországért, az egységes hazáért” elnevezésű tervében (Für Deutschland, einig Vaterland. Erklärung des DDR-Ministerpräsidenten Hans Modrow. p. 381.) is egy lépésről lépésre kialakuló állam képét vázolta fel. Modrow miniszterelnök és Kohl kancellár azonban egy alapvető kérdésben nem értettek egyet: a keletnémet politikus szerint Németországnak semlegesnek kellett volna lennie.

Az említett konföderációs tervek hamar túlhaladottá váltak, hiszen Helmut Kohl kancellár és Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter hivatalos moszkvai látogatásán Gorbacsov 1990. február 10-én beleegyezett a német újraegyesítésbe. Kohl kancellár aznap este a következő szenzációs bejelentéssel lépett a világ nyilvánossága elé:

„Ma este páratlan hírt közölhetek valamennyi német honfitársammal. Gorbacsov főtitkárral egyetértésre jutottunk abban a kérdésben, hogy a német nép kizárólagos joga eldönteni, hogy egységes államban kíván-e élni. Gorbacsov főtitkár félreérthetetlenül megígérte nekem, a Szovjetunió tiszteletben fogja tartani a németek döntését arról, hogy egy államban éljenek, és csak a németek ügye eldönteni, hogy az egyesülésre mikor és milyen módon kerüljön sor.” (Kohl [1998] p. 166.)

A jövő Németség katonai szövetséghez való tartozásának kényes kérdése a megbeszéléseken egyelőre nyitva maradt. Gorbacsov, a Szovjetunió utolsó elnöke csak Helmut Kohl a Kaukázusban 1990. július 14-e és 16-a között tett látogatásán egyezett bele abba, hogy az egyesült Németség a NATO tagja maradjon és ígérte meg, hogy a szovjet csapatokat kivonják az NDK területéről:

„Az egyesült Németség teljes és korlátlan szuverenitását gyakorolva szabadon és önmaga dönthet arról, hogy tartozni kíván-e valamelyik katonai szövetséghez, és ha igen, melyikhez. Mindez megfelel a Helsinki Záróokmány szellemének és szövegének.” (Kohl szövetségi kancellár nyilatkozata Gorbacsov főtitkárral való találkozásánál 1990. július 17-én. Erklärung von Bundeskanzler Kohl zum Treffen mit Gorbatschow vom 17. Juli 1990)

Kohl kancellár - akinek élete fő műve kétségtelenül a német egység megteremtése -, nagy érdeme volt, hogy a páratlan történelmi lehetőséget felismerve megszerezte Mihail Gorbacsov szovjet államfő jóváhagyását, majd szövetségeseit, az igencsak húzódozó Margaret Thatcher brit kormányfőt és François Mitterrand francia elnököt is meg tudta győzni.⁹³

Az 1990. április 28-án megtartott dublini EK-csúcstalálkozón a tagállamok állam- és kormányfői egyöntetűen és fenntartások nélkül üdvözölték a tervezett újraegyesítést. Ezzel a német és az európai egység kérdése hivatalosan is egybefonódott. Az EK Bizottsága 1990. augusztus 21-én elfogadta a Német Demokratikus Köztársaság EK-ba való integrálására vonatkozó intézkedéscsomagot, amely átmeneti szabályokat tartalmazott a még létező NDK számára. A keletnémet államot fokozatosan - a Római Szerződések megváltoztatása nélkül - tagolták be a Közösségbe, 1990. október 3-án az öt új tartomány is az Európai Közösség részévé vált.

Az egyesítés külső feltételeit tisztázó, 1990. május 5-én Bonnban elkezdődött⁹⁴ 2+4-es (azaz a két német állam és a második világháború négy győztes hatalmának részvételével zajló) tanácskozásokon a két német állam és a négy győztes nagyhatalom vezetői abban állapodtak meg, hogy az egyesített Németség tagja marad a NATO-nak és továbbra sem gyárt és birtokol atom-, vegyi- és biológiai fegyvereket. Rögzítették továbbá, hogy a szovjet csapatok legkésőbb 1994 végére tervezett kivonásáig⁹⁵ a volt NDK területén nem állomásozhatnak más katonai egységek, a teljes kivonulás után pedig sem atomfegyvereket, sem külföldi NATO-csapatokat nem telepítenek erre a területre.⁹⁶ Az 1990. augusztus 30-án Bécsben megrendezett hagyományos haderő-csökkentési konferencián a két német állam garanciát vállalt

továbbá, hogy az egyesített Németország haderejét négy éven belül 370 ezer főre csökkentti.

Az 1990. szeptember 12-én Moszkvában aláírt „Szerződés a Németországra vonatkozó zárórendelkezésekről” (Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland) a békeszerződés funkcióját is betöltötte.⁹⁷ A szerződés 1991. március 15-én lépett életbe, amikor utolsó részes félként a Szovjetunió is letétbe helyezte Bonnban a ratifikálási okmányokat. A négy korábbi megszálló hatalom 1990. október elsején New Yorkban aláírt, korábbi jogaikról való lemondó nyilatkozatában (Erklärung der Vier Mächte über die Aussetzung ihrer Vorbehaltsrechte über Berlin und Deutschland als Ganzes in New York vom 1. Oktober 1990) azonban már hatályon kívül helyezte korábbi jogait és kötelezéseit, teljes szuverenitást biztosítva az október 3-án egyesülő Németországnak.

A szerződés jogilag is véget vetett a második világháborúnak, kimondva, hogy az egyesült Németország területe a volt NSZK, NDK és Berlin területére terjed ki. Miután a Népi Kamara és a Bundestag 1990. június 21-én elismerte a fennálló német-lengyel határokat, a német fél az 1990. november 14-én aláírt határszerződéssel még egyszer megerősítette Lengyelországgal közös határainak (az Odera-Neisse vonal mentén) elismerését. (NSZK-lengyel nemzetközi jogi szerződés a határokról. Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen über die Bestätigung der zwischen ihnen bestehenden Grenze.)

A belső állami egység alapját két államszerződés⁹⁸ képezte: a gazdasági, pénzügyi és szociális unióról szóló 1990. május 18-án aláírt és 1990. július 1-jén életbe lépett megegyezést (Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik) az 1990. augusztus 31-én aláírt egyesítési szerződés (Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands) követte, amelyben a nemzetközi szerződések utódlásával kapcsolatban a megnagyobbodott államterületre nem a „folytonosság”, hanem a „változó szerződési határok” elvét alkalmazták: „A szerződés értelmében a volt NDK területén létrejött öt szövetségi tartományra (Brandenburg, Mecklenburg-Előpomeránia, Szászország, Szászország-Anhalt és Thüringia), valamint Berlinre, mint hatodik új tartományra az NSZK szerződésai terjednek ki. Ez az eljárás az NSZK következetesen vallott felfogásának felelt meg, amely szerint a német birodalom túlélte az 1945-ös összeomlást és az NSZK

létrejöttével nem alakult meg új állam, hanem csupán Németország egy része szerveződött újjá. Eszerint az NSZK nem utódállama a német birodalomnak, hanem nemzetközi jogalanyiságát tekintve vele azonos, még ha területi kiterjedése nem is öleli fel annak egész korábbi területét.” (Bokorné [1993] p. 122.)

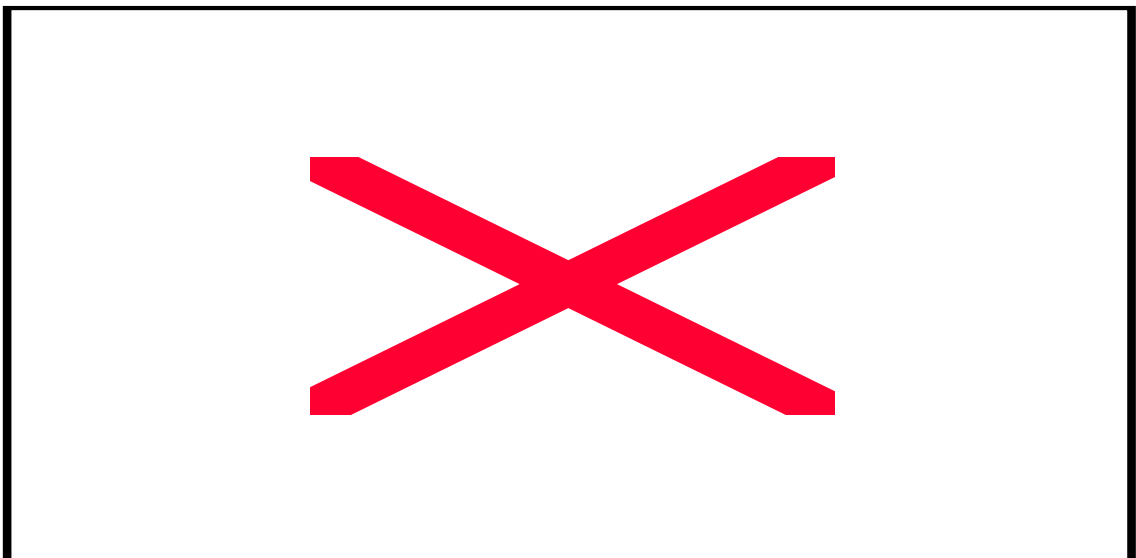
4. KÜLFÖLDI REAKCIÓK A NÉMET ÚJRAEGYESÍTÉSSEL KAPCSOLATBAN

A keletnémet rezsim összeomlása része és következménye volt az Európában lejátszódott drámai változásoknak. Az NDK-ban egyre nyilvánvalóbbá váló elégedetlenség és az ellenzéki mozgalmak erősödése is nagyban hozzájárult a szocialista rendszer megbuktatásához, ám mindez aligha következhetett volna be a nemzetközi környezet megváltozása nélkül.

Amikor 1989. folyamán a német kérdés aktuálissá vált, a külföldi közvélemény - az események emberi dimenziója által jelentősen befolyásolva - egyértelműen Németország állami egységének helyreállítása mellett tette le a voksát.

2. diagram: Külföldi országok lakosságának véleménye 1989-ben a német újraegyesítésről

A kérdések szó szerinti fordításban: Ellene: "Egy újraegyesült Németország túl erős lenne, ami megzavarná a nemzetközi erőviszonyokat. A világbéke szempontjából tehát egy megosztott Németország a kedvezőbb." Mellette: "Könnyen feszültségekhez vezethet, ha egy ország akarata ellenére megosztott. A világbéke szempontjából tehát egy újraegyesült Németország a kedvezőbb."

Forrás: Institut für Demoskopie Allensbach: Internationale Umfrage 1989. Das Deutschlandbild im Ausland. Ergebnisse einer internationalen Umfrage in acht Ländern (1989. szeptember/október).

A külföldi közvélemény tehát félelmei és kétségei megfogalmazása⁹⁹ mellett egyértelműen támogatta a német egység ügyét. A külföldi politikusok és a nemzetközi média gyanakvó, a német nacionalizmus és militarizmus képét felidéző megnyilvánulásai ezzel szemben egyértelműen ellenzést jelentettek. Az egyetlen pozitív kivételt az Amerikai Egyesült Államok jelentette,¹⁰⁰ amelynek akkori bonni nagykövete már az 1989. évi kora nyári kiutazási hullámnál megjósolta a gyors újraegyesülést. (Walters, [1994] p. 38.) Nyilvánvaló, hogy miért éppen az USA vállalta fel a protagonista szerepét: a mind gazdaságilag, mind katonailag jóval erősebb, ráadásul nagy földrajzi távolságra lévő szuperhatalomnak egy újraegyesült Németország nem jelentett vetélytársat. A folyamat sikerében jelentős szerepet játszott az is, hogy az amerikaiak európai katonai jelenlétükkel képesek voltak Németország szomszédait is „megnyugtatni”. (Pond, [1993] p. 194.) Kohl kancellár később az USA-t nevezte az egyetlen olyan hatalomnak, amelynek „a legkisebb problémája sem” volt az újraegyesítéssel. (Schöllgen [1999] p. 190.)

A helyzet kulcsa mindezek ellenére Gorbacsov kezében volt, hiszen Moszkva hozzájárulása nélkül egyáltalán nem lett volna elképzelhető a német újraegyesítés. A szovjet külpolitikai gondolkodás megváltozása volt az a sorsdöntő momentum, amely lehetővé tette az újraegyesülési folyamat elkezdését és véghezvitelét. Az amerikai diplomácia erőfeszítései arra irányultak, hogy „emészthetővé” tegyék a szovjet vezetés számára a külpolitikai történéseket. (Beschloss, Talbott [1993] p. 32.)

Gorbacsovnak a Brezsnyev-doktrína feladását követően már nem állt módjában az NDK-ban végbemenő változásokat diplomáciai úton megfékezni. A Szovjetunió vezetésének egyébként is komoly belpolitikai és gazdasági problémák (a balti államok függetlenségi törekvései, a területén fellobbanó nemzetiségi konfliktusok, a gazdasági-szociális helyzet drámai romlása, a Kommunista Párt fokozatos térvészése) kötötték le a figyelmét. A Szovjetunió összetartása, a párt és a gazdaság megreformálása volt Gorbacsov számára az elsődleges cél. A szovjet pártfőtitkár kiváló stratégiai érzékét jelezte azonban, hogy felismerte: ha már nem akadályozhatja meg a német egységet, akkor jobb, ha kihasználja az „alkalmat” némi anyagi támogatás megszerzésére. A remek alkupozícióját hibátlanul kihasználó Gorbacsovnak nem is kellett csalódnia a peresztrojka folytatását támogató német „hálában”. Ezt kihasználva Moszkva még közvetlenül a 2+4-es szerződés aláírása előtt is előállt újabb „kérésekkel”. (Kohl [1998] p. 279-280.)

A 2+4-es tárgyalások formulájának kitalálása és megszervezése¹⁰¹ az USA-nak volt köszönhető. A felállás lehetővé tette, hogy a volt megszálló hatalmak ne az NSZK és az NDK feje felett döntsenek az újraegyesítés menetrendjéről. (Pond [1993] p. 163.) Miután az események menetét az 1990. március 18-ai demokratikus Népi Kamarai választások meggyorsították, ismét George Bush amerikai elnök volt az, aki a franciákat és az angolokat külön találkozókon meggyőzte arról, hogy négyhatalmi jogaikról minden átmeneti idő és szabályozás nélkül mondjanak le. Nagy-Britannia és Franciaország ugyanis kétségek között őrlődött. A demokrácia és az önrendelkezés védelmében tett korábbi állásfoglalásaik miatt nem léphettek fel nyíltan a német újraegyesülés ellen, az eseményeket legalábbis késleltetni kívánták: „A brit és a francia hozzáállást könnyen össze lehet foglalni: mind a két ország a szovjet vétóban bízott. De legalábbis időnyerésre játszottak.” (Albrecht [1996] p. 10.)

François Mitterrand francia elnök azután, hogy Helmut Kohl kancellár a vele való konzultáció nélkül hirdette meg a német egységhez vezető út szakaszait tartalmazó „10 pontos programját” (Zehn-Punkte-Programm zur Überwindung der Teilung Deutschlands und Europas)¹⁰², úgy érezte, hogy a német események befolyásolása teljesen kicsúszik Párizs kezei közül. Ezért „viszonzásként” 1989. december 20-a és 22-e között demonstratív célzatú látogatást tett az NDK-ban: a keletnémet állam negyven éves fennállása alatt ez volt az első hivatalos látogatás, amelyet valamelyik nyugati győztes hatalom államfője tett a szocialista országban. Mitterrand ezen lépése jelentősen felértékelte a NDK-t, demonstratív módon elismerve annak szuverenitását és a fennálló területi status quo-t.¹⁰³

Franciaország nem minden ok nélkül figyelte óvatosan és némileg ellenségesen az eseményeket. Az 1990-1991 folyamán bekövetkező változások (Németország újraegyesítése, a Szovjetunió felbomlása, illetve a közép-kelet- és a délkelet-európai országokban végbemenő átalakulási hullám) ugyanis végleg megszüntették az 1945 után csak nagy nehézségekkel újjáépített, a gyakorlatban az 1956-os szuezi fiaskót követően lezárult, látszólag azonban - az atomfegyverek birtoklására és az ENSZ BT-tagságra alapozottan továbbélő - francia nagyhatalmi pozíciót.

Már az újraegyesítés előtt látható volt, hogy milyen nehéz lesz a jövőben az addig megszokott és látványos gesztusokkal hangsúlyozott francia-német egyenrangúságot és érdekszövetségét fenntartani, ha az egyesített Németország lélekszámát és gazdasági teljesítményét tekintve is vetélytárs nélkül áll majd az Európai Unióban.

Margaret Thatcher brit miniszterelnök asszony 1990. február közepén Bush amerikai elnökkel folytatott telefonbeszélgetésében ugyan hozzájárulását adta a német egységhez (Teltschik [1991] p. 160.), később azonban visszaemlékezésében az újraegyesülést az egyetlen olyan alkalomnak nevezte, „amikor egy külpolitikai kérdésben kétségtelenül kudarcot vallott.” (Thatcher [1993] p. 1125.) A brit diplomácia nemcsak konstruktív javaslatokkal nem járult hozzá az újraegyesülési folyamathoz, de Thatcher azzal is nagy vihart kavart, hogy beleegyezése után alig egy hónappal angol és amerikai történészek részvételével „Németország-szemináriumot” szervezett, hogy tájékozódjon a német újraegyesítésből származó veszélyekről. (Margaret Thatchers Expertenrunde über den deutschen Nationalcharakter. Vertrauliches Memorandum über ein Seminar der britischen Regierungsspitze mit internationalen Deutschlandexperten in Chequers am 24. März 1990.)

A német egység ügyét az amerikaiak mindezen „nehézségek” ellenére kitartóan továbbvitték, a két vezető európai hatalomra gyakorolt amerikai nyomás elengedhetetlen volt a 2+4-es tárgyalások sikeréhez. (Kleinfeld [1996] pp. 690-696, p. 693.) Washington a „garanciát nyújtó hatalmak” (Garantiemächte)¹⁰⁴ közötti tárgyalások során el kívánt kerülni minden olyan feszültséget, amely veszélyeztethette volna a Szovjetunióban zajló reformfolyamatot. Egy feltételt azonban szabott, és ebből következetesen soha nem engedett: az újraegyesített Németországnak a NATO tagjának kellett maradnia, a semlegesség nem jelentett elfogadható alternatívát.

Kohl kancellárnak és a többi német politikusnak, illetve diplomatának eközben el kellett oszlatnia azokat a félelmeket, amelyek szerint a célba vett újraegyesülés lassíthatja, esetleg teljesen leállíthatja az európai integrációs folyamatot. Annak ellenére, hogy számos megfigyelő a szövetségi külpolitika Kelet-Európa irányába történő újraorientálódását, illetve a nemzeti problémák előtérbe helyeződését jósolta [L. erről részletesebben Ferraris [1995] pp. 11-25, p. 23. és Woyke [1994] pp. 39-51, p. 39.), a nyugat-európai integráció megtartotta korábbi jelentőségét a német külpolitikában:

„Az európai integráció folyamatának felgyorsítása továbbra is politikai célunk marad. A belső piac 1992. december 31-ei megteremtésén és a gazdasági és monetáris unió megvalósulásán keresztül fő célunk egy Európai Politikai Unió megteremtése. (Ansprache von Bundeskanzler Helmut Kohl zur Eröffnung der Konferenz für wirtschaftliche Zusammenarbeit in Europa in Bonn am 19. März 1990, pp. 660-666, p. 663.)

5. FOLYTONOSSÁG ÉS VÁLTOZÁS: A JELENLEGI NÉMET KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKA KETTŐSSÉGE

A német újraegyesülési folyamat meglepetéssel ment végbe: a berlini fal megnyitásakor senki sem számított arra, hogy belátható időn belül sor kerülhet a két ellentétes ideológiájú, összeegyeztethetetlen gazdasági és társadalmi rendszerű ország egybeolvasztására. A német egység úgy valósult meg, hogy nemcsak a külföldet, de a németeket is meglepte az egyesülési folyamat gyorsasága. (Korte [1998] Deutschlandpolitik in Helmut Kohls Kanzlerschaft - Regierungsstil und Entscheidungen 1982-1989. p. 18.)

A kettéosztottság időszakának lezárulásával új Németország született, amelynek ismét Berlin lett a fővárosa. Az újraegyesítést követően a törvényhozás és a kormány székhelyét illetően a Bundestagban heves, pártállástól független vita bontakozott ki a Bonn- és a Berlin-párti parlamenti képviselők között. Az előbbieket a Rajna-parti kisvárosban a második világháború utáni újrakezdés, a nyugati orientáció és a föderalizmus szimbólumát látták, míg Berlin a német történelem legsötétebb időszakára, a nemzetiszocialista időkre emlékeztette őket, nem beszélve az átköltözés tetemes költségeiről. A másik fél Berlint, a nagyvárost, mint az új Németország jelképét méltatta. A Berlint támogató képviselők a Szövetségi Gyűlés 1991. június 20-án megtartott szavazásán, ha kis többséggel is (338 szavazattal 320 ellenében), de győztek.¹⁰⁵

A döntést követően számos német és külföldi megfigyelőben felmerült: a „berlini köztársaság” nem lesz azonos a korábbi „rajnai köztársasággal”. Felvetődött a kérdés, megváltozik-e Németország azáltal, hogy Bonn helyett a Harmadik Birodalom egykori hatalmi központjának számító Berlinből irányítják?

A szövetségi állam föderális berendezkedése természetesen nem változott meg. Az új székhely azonban bel- és külpolitikai szempontból is egy új korszak hajnalát jelképezi. Belpolitikailag számottevő változás, hogy ezáltal a mindmáig kisebbségi komplexusokkal terhelt keletnémetek (Lásd bővebben 9. fejezet: A német identitás kérdése) Berlinben magukhoz közelebbinek érezhetik az „új hatalmat”. Külpolitikailag pedig mindenképpen határozott lépésnek tekinthető, hogy a nemzetiszocialista hatalomátvétel (1933) után 66 évvel ismét a berlini Reichstag lett a német parlament székhelye. Az átköltözés azt a szimbolikus üzenetet hordozza magában, hogy Németország már feldolgozta múltjának sötét pillanatait, és már nem fél

azok újbóli felbukkanásától, illetve elvárja szövetségeseitől és partnereitől, hogy bízzanak benne.

A német külpolitikai célokat Kohl kancellár az Amerikai Egyesült Államokban, az újraegyesítés utáni első látogatása során, a következőképpen fogalmazta meg:

„Három fő feladat áll előttünk a kilencvenes években. Először: a négy évtizeden keresztül egymástól elszakított országainkat gazdasági, szociális és kulturális szempontból is egyesítenünk kell. Másodsor: részt kívánunk venni Európa tartós és igazságos új rendjének felépítésében, amely reményeink szerint magába foglal majd valamennyi, eddig megosztottságban élő európai nemzetet. Politikai egységet akarunk, egy Egyesült Európát. Harmadsor: közre akarunk működni egy olyan új világrend kialakításában, amely a jog uralmára, az emberi jogok tiszteletben tartására és a népek önrendelkezési jogára épül.”
(Deutsche Außenpolitik nach der Einheit 1990-93 - Eine Dokumentation. [1994] p. 236.)

Az európai integráció elmélyítése Helmut Kohl szerint az egyetlen alternatívát jelentette az agresszív nacionalizmus Európába való visszatérésével szemben. A kilencvenes évek elején a német külpolitikának ez az axiómája a kancellár szinte minden beszédében felbukkant:

„Nem lehet közömbös számunkra, hogy Európa milyen irányba halad - hogy visszavonhatatlanul a politikai és gazdasági összefonódást választja-e vagy újból visszatér-e a nemzetek közötti ellenségeskedések korába. Ez valójában az Európa-politikának és a Maastrichti Szerződésről folytatott vitának a lényege.”
(Helmut Kohl szövetségi kancellár beszéde a Hambachi Kastélyban 1993. május 14-én. (Rede von Bundeskanzler Helmut Kohl auf dem Hambacher Schloß am 14. 5. 1993) p. 482.)

A szövetségi köztársaság a nyolcvanas évek közepén, nemzeti érdekeire hivatkozva (például a mezőgazdasági- vagy acélszubszenciók kérdésében), rövid időre elbúcsúzott az „európai mintagyermek imázsától”. (Garthe [1985] pp. 324-334, p. 331.) Az újraegyesítést követő időszakban a német kormány erősen került minden konfliktushelyzetet Brüsszellel, hogy semmi esetre se keltse az európai integráció iránti elkötelezettségének látszatát.¹⁰⁶

Németországban 1998. novemberében a négy választási perióduson keresztül kormányzó keresztény-liberális koalíció helyébe a választási küzdelemben az „Innováció és igazságosság” (Innovation und Gerechtigkeit) kettős jelszavával vonuló szociáldemokratákból és a Szövetség90/Zöldek-ből (Bündnis90/DIE GRÜNEN, röviden: Zöldek)¹⁰⁷ alakult koalíció lépett. Az újraegyesülés óta eltelt tíz év kancellárjai, Helmut Kohl és Gerhard Schröder (SPD) azonos külpolitikai irányvonalat követtek: mindketten az európai integrációs folyamat továbbvitelét és a transz-atlanti biztonságpolitikai együttműködés megerősítését tekintették fő külpolitikai célkitűzésüknek. Ebből adódóan a külpolitika az 1998-as választási kampányban szinte semmilyen szerepet nem játszott. Az 1998. november 20-án aláírt koalíciós megállapodás azonban nyilvánvalóvá tette, hogy a hangsúlyok eltolódtak. Más külpolitikai témák kerültek előtérbe, és más megoldások vetődtek fel; a tartalom kérdésében elsősorban biztonságpolitikai, fejlődéspolitikai, emberi jogi és külgazdaságpolitikai tekintetben került sor irányváltásra.

A Gerhard Schröder vezette koalíciós kormány felismerte, hogy a mai konfliktusok kizárólag katonai eszközökkel, utólagos reagálással már nem oldhatók meg; „az erő joga” helyébe a „jog erejének” kell lépnie, a konfliktuskezelésben pedig a „jobb megelőzni a problémákat, mint gyógyítani” axiómának kell meghatározóvá válnia. A koalíciós szerződés biztonságpolitikai vezérfonala ezért a „jog erősítése” és a „konfliktusok megelőzése” lett. Ennek jegyében a két párt az EBESZ megerősítéséért (a kötelező érvényű döntőbíráskodás elfogadásáért és nemzetközi rendőri erők létrehozásáért), a gazdasági szankciók foganatosításához szükséges eszközrendszer kialakításáért, a fejlődő országoknak nyújtott támogatás növeléséért, a tömegpusztító fegyverek teljes megsemmisítéséért, a fegyverexport korlátozásáért, a békemissziókban részt vevő civilek képzési lehetőségének megteremtéséért, a békekutatás pénzügyi támogatásának javításáért, valamint a Bundeswehr modern, hatékony, demokratikus és alkotmányos struktúrájának kialakításáért szállt síkra.

A kormányváltás egyértelműen generációs váltást, új külpolitikai stílust is jelentett. A jelenlegi koalíció miniszterei már nem élték át személyesen a hitleri diktatúrát, számukra a két világháború és a kettő közötti korszak már „csak” történelem. Ők maguk, politikájuk, reflexeik és így az általuk vezetett ország is egyre jobban közelít a „normalitás” felé; Németország egyre inkább súlyának és felelősségének megfelelően viselkedik. Az új, „ártatlan” politikusi generáció sem beszél azonban arról, hogy le kellene zárni az említett korszakot, azaz vállalja a morális felelősséget a múltért.¹⁰⁸

„Veszélyes lenne ezt a tényt [a normalitásra való törekvést] a történelmi felelősség megszűnéseként értelmezni. Minden generáció hátrahagyja az utána következő nemzedéknek az örökségét, s senki nem mentheti ki magát ez alól a „késői születésre való hivatkozással”. (Schröder szövetségi kancellár kormánynyilatkozata 1998. november 10-én a Német Szövetségi Gyűlésben. (Die Regierungserklärung von Bundeskanzler Schröder vom 10. November 1998 vor dem Deutschen Bundestag.) [1998] p. 7.)

6. A NEMZETKÖZI RENDSZER A HIDEGHÁBORÚ UTÁN

Mind a két világháború után feléledt a remény, hogy egy új, békés világrend kora következik.¹⁰⁹ Nem volt ez másként a hidegháború után sem. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) tagállamainak 1990. november 19-e és 21-e között megrendezett párizsi csúcstalálkozóján elfogadott Párizsi Karta az Új Európáért (Charta von Paris für ein neues Europa) is befejezettnak nyilvánította a „konfrontáció és Európa megosztottságának időszakát”, s megnyitotta a „demokrácia, a béke és az egység új korszakát”. (Charta von Paris für ein neues Europa. Erklärung des Pariser KSZE-Treffens der Staats- und Regierungschefs. Ein neues Zeitalter der Demokratie, des Friedens und der Einheit.) Már a nyilatkozat címe is jelzi, hogy Európában a „hideg béke” (Cold Peace, Garten [1992]) elmúltával rövid időn keresztül egy „ideális világ” megszületésének illúziója uralkodott: egy olyan kontinens képe, amelyen nem léteznek válságok, hiszen valamennyi állam azonos értékek és elvek alapján működik együtt a béke megőrzése érdekében.

Az új biztonságpolitikai helyzet azonban nem alakult ilyen egyszerűen: a kilencvenes évek számtalan nacionalista és etnikai konfliktusa hamar megghiúsította a reményeket. A korábbi fogalmak, mint a nagyhatalmak közötti konfrontáció vagy a világháborús veszély ugyan elavulttá váltak, s a „létező szocializmus” összeomlása után a liberális-pluralista demokrácia modellje is vetélytárs nélkül maradt, de a kétpólusú világrend megszűnése az államok közössége számára a biztonsági kockázatok új formáit hozta felszínre. Ezek a tér és az idő nemzetközi kapcsolatokban való „összezsugorodása” miatt minden országot érintenek, a korábban még egy régió belül maradt hatások globálissá válnak, ezáltal a félrenézés és az érdektelenség lehetetlenné vált.

A harmadik évezred elejére a nemzetközi rendszer forradalmian megváltozott az 1947-1990 között meghatározó jelentőséggel bíró kelet-nyugati szembenálláshoz képest. Az ezredforduló egy „átmeneti világtársadalom” (Woyke, [1998] p. X.) jegyeit viseli magán. Komplexitás, bizonytalanság, valamint hihetetlenül gyors változások jellemzik. Sokkal nagyobb benne a „rendetlenség”, mint a „rend”, s konfliktusok, nem pedig megoldások uralják. Ez az a korszak, amelynek kultúráját posztmodernnek nevezik, s amelynek társadalma - Daniel Bell amerikai szociológus 1976-ban bevezetett fogalmával élve - posztindusztriálissá vált (The Coming of Post-Industrial Society).

A mai világméretű kihívások kezelésére, - főként a béke megőrzésére -, jelenleg még alkalmatlan nemzetközi rendszert a következők jellemzik:

- Az integrációs tendenciák ellenére a nemzetállamok maradtak a nemzetközi politika legfontosabb szereplői, amelyek továbbra is a legfontosabb politikai orientációs szintet jelentik az állampolgárok számára. (Schulze [1999] pp. 69-75, p. 73.) A nemzetállam azonban sok tekintetben politikai és gazdasági lehetőségeinek határához érkezett: a nemzetközi politikában önálló szereplőként fellépő kormányközi (IGO) és nem-kormányközi (INGO) nemzetközi szervezetek vették át azoknak a határokat átlépő problémáknak kezelését, amelyeket a nemzeti/területi alapokon szerveződő államok már nem képesek megoldani.

Egy komplex függőségi rendszer megszületésének vagyunk tanúi, amely a globálissá váló kihívások és veszélyek - mint például a nemzetközi terrorizmus, a kábítószerkereskedelem vagy a tömegpusztító (atom-, vegyi és biológiai) fegyverek és az azokat hordozó eszközök technikájának ellenőrizetlen elterjedése - miatt a korábbi nemzeti szintű megoldások helyett nemzetközi szinten történő irányítást kíván meg. Mivel a nemzetközi rendszerben senkinek nincsen kizárólagos hatalmi monopóliuma, ezért az önkéntesség alapján kellene felállítani általános érvényű magatartási szabályokat, amelyeket nemzetközi szervezetek dolgoznak ki és ellenőriznek. Ehhez mutat utat az a Commission on Global Governance által kiadott jelentésben (Our global Neighbourhood) felvázolt politikamodell, amelyben az állami és nem-állami szereplők, a helyitől a globális szintig átfogó jelleggel keresik a megoldást a nemzetközi kihívásokra.

Ma már közel 200 állam létezik a Földön: habár a közöttük kitört fegyveres összetűzések száma csökkenő tendenciát mutat, az egyes országokon belüli nemzeti és etnikai alapú konfliktusok¹¹⁰ egyre gyakoribbá váltak: 1999-ben 27 fegyveres összetűzés közül már csak kettő robbant ki államok között. (SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security) A következő évtizedben valószínűsíthető az etnikai alapon létrejövő fegyveres összetűzések további elszaporodása; elsősorban Ázsiában, Afrikában, valamint Dél-Amerikában. Ezek a krízisek valószínűleg nem jelentenek majd közvetlen fenyegetést Európa számára, áttételes biztonsági kockázatuk miatt (lásd terrorizmus, menekülthullám) kiszámíthatatlanok, így kontinensünk számára is potenciális veszélyforrást jelentenek.

- Miután szétesett a Szovjetunió és az általa vezetett katonai tömb, az Amerikai Egyesült Államok maradt az egyetlen szuperhatalom. Az USA továbbra is garantálja Nyugat-Európa biztonságát, de minduntalan visszatérnek az amerikai kongresszusban azok a hangok, amelyek az európai államok fokozottabb felelősségvállalását sürgetik. Valóban szükség lenne arra, hogy az európaiak önállóan is képesek legyenek - legalább a kontinensükön - a regionális konfliktusokat megoldani. A politikai és katonai stabilitás kontinuitása érdekében viszont mind Németországnak, mind a többi nyugat-európai NATO-tagállamnak elemi érdeke az USA további európai katonai jelenléte. A jövő nagy kérdését jelenti, hogy az Amerikai Egyesült Államok mennyire vonul majd vissza Európából a következő évtizedben, valamint hogy hogyan alakulnak a transzatlanti kapcsolatok.

A történelemben először nincsen az USA-nak vele egyenrangú gazdasági és katonai vetélytársa. Ma az Amerikai Egyesült Államok az egyetlen olyan hatalom, amely képes tartós globális katonai fellépésre. Valahányszor fel kellett lépni katonailag a kollektív biztonsági érdekekért - példa erre Irak, Bosznia, illetve Koszovó, - az csak akkor vált hatásossá, ha az USA is megmozdult.

- A NATO a kelet-nyugati szembenállás megszűnése után sem vált feleslegessé, továbbra is az összeurópai biztonsági rendszer magjaként működik. A szoros amerikai vezetéssel irányított Szövetség 1999. áprilisában felvette tagjai közé Magyarországot, Lengyelországot és a Cseh Köztársaságot, és új doktrínát fogadott el, amely a Koszovóban folytatott háborúval már a gyakorlatban is megnyilvánult álláspont elméleti feldolgozását jelentette.

- 1999-ben az előző évihez képest reálértékben 2,1 százalékkal, - összesen 780 milliárd USA dollárra - nőtt a világ államainak összesített katonai kiadása. (Ez az összeg körülbelül egyharmaddal kevesebb, mint az 1990-es adat, és a világ nemzeti össztermékének 2,6 százalékát tette ki.) Ehhez elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Oroszország és Kína növekvő fegyverkezési kiadásai járultak hozzá, amelyek együttesen a világ katonai kiadásainak 49 százalékát adják ki. (SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security)

- 1990 óta a hatalom tartalmát és dimenzióját tekintve jelentős mértékben megváltozott. A fejlett ipari államokban a katonaság szerepe leértékelődött: már nem ez a kizárólagos mércéje egy állam hatalmának és befolyásának. Új aspektusok, mint például a nemzetgazdaság ipari és pénzügyi teljesítőképessége, a szociális biztonság megléte vagy a humán erőforrások minősége egyre inkább befolyásolják az egyes államok megítélését.

- A mai nemzetközi rendszert a globalizáció jellemzi, ami a gazdaság, a technológia, a kommunikáció, a tudomány és a szállítási rendszerek területén a határt átlépő interakciók sűrűsödését jelenti. Emellett párhuzamosan decentralizációs, regionalizációs és multipolarizációs folyamatok is jelen vannak. A korábbi bipoláris szembenállás helyett olyan regionális gazdasági és politikai központok alakultak ki, mint például az Európai Unió, az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (NAFTA), a Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása (ASEAN) vagy az Afrikai Unió¹¹¹. A multipolaritás megmutatkozik egyes nemzetállamok növekvő politikai jelentőségében is: Németország, Japán, Brazília és Kína egyaránt jelentős regionális hatalmakká váltak az elmúlt évtizedben.

- A mai konfliktusok négy nagy csoportba oszthatók (Wellershof [1999] p. 22.):
  - Államok és területi egységek közötti fegyveres összetűzések, területi terjeszkedés, hegemoniatörekvések, imperializmus, de ide tartoznak az államterület és az államhatárok meghatározásának vitás kérdései is.
  - Az emberi jogok és az önrendelkezés jogának megsértéséből adódó nézeteltérések, amelyek a nemzetközi jog figyelembe nem vételében gyökereznek.
  - A szocializmus rendszerének összeomlásából, a túlnépesedésből és a szegénységből eredő gazdasági és szociális problémák; a nagyfokú környezetszennyezés, illetve a természeti erőforrásokért, az energiahordozókért, a nyersanyagokért, a vízhez való hozzáférésért folytatott küzdelem.
  - A nemzetközileg szervezett bűnözés, többek között a terrorizmus és az illegális fegyver- és kábítószerkereskedelem.

- Az idő egészen fontos tényezővé vált a nemzetközi kapcsolatokban, hiszen óriási változások mentek végbe egészen rövid idő alatt. Hermann Lübbe egyenesen a „jelen zsugorodásáról” (Lübbe [1987] p. 108.) beszél.

- Az eddigi konfrontáció vonala, a kelet-nyugati-szembenállás egy észak-déli dimenzióba tolódott el, amely leegyszerűsített módon az ipari államok és a fejlődő országok különböző politikai és gazdasági érdekeire és fejlődési esélyeire utal. A kezdetben „mindössze” külgazdasági és elosztáspolitikai érdekkonfliktus, a harmadik világ országaiban végbement „gazdasági gyarmatosítás” az utóbbi években ökológiai, demográfiai és biztonságpolitikai aspektusokkal is gyarapodott. Az Észak-Dél közötti „fejlődési szakadék” továbbra is növekvőben van.

A nemzetközi kapcsolatok rendszere a harmadik évezred fordulóján mozgásban van, nem statika, hanem dinamika jellemzi. Benne egymásnak ellentmondó politikai, gazdasági, társadalmi elképzelések, fundamentalista és pragmatikus, regionális és globális, párbeszédre építő és konfliktusos megoldási javaslatok versengenek egymással. Az államok közötti kapcsolatok már nemcsak a két blokkon belüli és azok közötti kapcsolatra vannak leszűkítve, hanem sokoldalú és multidimenzionális interakciók halmazaként jellemezhetők. Nincsenek már a nemzetközi rendszer kihívásaira választ adó, a meglévő problémák megoldására egyetemes érvénnyel elfogadott stratégiák. Az azonban biztos, hogy amíg korábban a katonai veszélyek határozták meg a nemzetközi rendszert, addig a ma is más kihívások határozzák meg elsősorban: olyan konfliktusok, amelyek „globális problémák” gyűjtőnév alatt futnak, s amelyek növekvő sokszínűsége és nehéz előrejelezhetősége új kihívást jelent minden állam számára.

7. A NÉMET NEMZETI ÉRDEKEK

A külpolitika egy állam kísérlete arra, hogy nemzetközi környezetét nemzeti érdekeinek megfelelően befolyásolja. A német kül- és biztonságpolitika is érdekorientált, annak is kell lennie. „Nincsen értelme, hogy ezt elhallgassuk. Partnereink amúgy sem hinnék el, ha a nemzetközi altruizmus jelszavát tűznénk zászlónkra” - fogalmazta meg 1995-ben Roman Herzog volt köztársasági elnök. (Herzog: Die Globalisierung der deutschen Außenpolitik ist unvermeidlich. Rede des Bundespräsidenten beim Festakt zum 40. Jahrestag der Gründung der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik. 1995. március 13. pp. 161-165, p. 164.)

A nemzeti érdekeket definiálni kell, mert csak ez jelenti a szövetségesek és a partnerek számára a kiszámíthatóságot.¹¹² Erre alapozva lehetne egy ésszerű hosszútávú kül- és biztonságpolitikai stratégiát felépíteni, majd elemezni a történeteket, akár - a hat vezető német gazdaságkutató intézet éves jelentéseihez hasonlóan - külpolitikával foglalkozó kutatóintézeteket megbízva az éves kül- és biztonságpolitikai jelentések elkészítésével.

Az Alaptörvény értelmében a német biztonságpolitikának a jogra építkezve, egy kollektív biztonsági rendszer tagjaként, a háború elítélése és a béke fenntartása a célja (Alaptörvény, 24. cikkely, 2. paragrafus). Az újraegyesítést követően 1994-ben került sor elsőként az ún. Fehér Könyvben (Weißbuch 1994 - Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr) a német biztonságpolitikai célok hivatalos megfogalmazására.¹¹³ Ennek 308. pontja szerint „a német kül- és biztonságpolitika öt alappilléren nyugszik:

- ◆ Németország polgárainak szabadságát, biztonságát és jólétét megőrizni, valamint az államterület sértetlenségét biztosítani;
- ◆ az európai demokráciákkal együtt az Európai Unióba integrálódni, mert a demokrácia, a jogállamiság és a jólét győzelme Európában békét és biztonságot szavatol Németország számára is;
- ◆ a tartós, közös értékekre és azonos érdekekre alapozott transz-atlanti szövetséget az Egyesült Államokkal, mint szuperhatalommal fenntartani, mert az USA potenciálja a nemzetközi stabilitás szempontjából nélkülözhetetlen;
- ◆ megegyezésre és partnerségre alapozva keleti szomszédainkat a nyugati struktúrákba beemelni, ezáltal egy új, Európa minden államát felölelő kooperatív biztonsági rendszert létrehozni;

- ◆ a nemzetközi jog és az emberi jogok tiszteletben tartását elérni, valamint a piacgazdaság szabályaira épülő világgazdasági rend létrejöttét elősegíteni, mert az egyes államok biztonsága csak egy mindenkinek békét, jogot és boldogulást kínáló globális biztonsági rendszerben szavatolható.”

Ezek a fő biztonságpolitikai érdekek (béke, biztonság, jólét és partnerség) ma is aktuálisak, a Schröder kormányzat céljai változatlanok tekinthetők.¹¹⁴ A koalíciós megállapodás mindezt a következőképpen foglalja össze:

„A német külpolitika békepolitika. Az új szövetségi kormány az eddigi német külpolitika alapjain fog továbbhaladni: célja a szomszédokkal való békés és partnerségre építő együttműködés, a transz-atlanti partnerség ápolása, az Európai Unió elmélyítése és kibővítése, az EBESZ keretein belül az összeurópai együttműködés fejlesztése, a Közép-, Kelet- és Délkelet-Európával szembeni különleges felelősség vállalása és a Dél országokban a fenntartható fejlődés támogatása. Mindezt az emberi jogok és a nemzetközi jog figyelembevételével, párbeszédre való készséggel, az erőszakról való lemondással és a bizalom erősítésével kívánja megvalósítani. Az új szövetségi kormány a nemzetközi együttműködést a globális jövő biztosításának zálogának tekinti. [...] Az új szövetségi kormány a nemzetközi kapcsolatok fejlesztéséhez önálló javaslatokkal kíván hozzájárulni. Az új gazdasági, technológiai, szociális és ökológiai kihívásoknak megfelelően kül- és biztonságpolitikáját a globális jövő biztosítása érdekében fogja alakítani. Minden erejével a válságok megelőzését és békés megoldását szolgáló hatékony stratégiák és eszközök kifejlesztésére és alkalmazására fog törekedni. Ennek során vezérfonalának a nemzetközi kapcsolatok civil irányba való fejlesztését és azok jogi alapokra helyezését, a fegyverkezés korlátozását és a leszerelést, a világ régiói között gazdaságilag, ökológiailag és szociálisan igazságos érdekiegyenlítést, valamint az emberi jogoknak az egész világon való érvényesítését fogja tekinteni.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die GRÜNEN. XI. fejezet: Európai egység, nemzetközi partnerség, biztonság és béke. 1. pont: Célok és értékek. p. 42.)

7. 1. Béke

A béke Európában a második világháborút követő évtizedekben szinte kizárólag katonai előrelátás kérdése volt. A hidegháború végével - amelyből a kontinens államai közül egyértelműen Németország profitált a legtöbbet, hiszen ez tette lehetővé az állam újraegyesítését -, ez az egyoldalú megközelítés túlhaladottá vált. A békét és a stabilitást ma egyre inkább az országok belső viszonyai határozzák meg. Németország ezért az államok és társadalmak demokratizálását tartja a legmegfelelőbb békepolitikai eszköznek, két fő célt követve: megőrizni a békét, ahol megvan, és megteremteni, ahol még nincsen. Mindez elemi érdeke, hiszen a nemzetközi rendszer növekvő interdependenciája és a problémák komplexebbé válása miatt az új „ellenfelet” instabilitásnak hívják.

Az Öböl-háború, de még inkább a volt Jugoszlávia területén lezajlott háborúk megmutatták, hogy a jövő csakis a partnerségben és a szövetségekben rejlik, de azt is, hogy többnyire még mindig a nemzeti, nemritkán rövid távú nemzeti érdekek azok, amelyek az országok politikáját befolyásolják. Természetesen vannak kivételek. Ezek azonban nem változtatják meg azt a tézist, miszerint az államokat a biztonságpolitika területén rövidtávú nemzeti érdekeik vezetik.

Mára semmivé váltak azok az illúziók, amelyek a hidegháború lezárulásával egy stabil és biztonságos Európát jövendöltek, ehelyett - nagyon helyesen - egy új európai biztonsági rendszer kialakításának szükségessége fogalmazódott meg. Ennek eredményes működéséhez azonban szükség lesz a nemzetközi szervezetek közötti hatékony együttműködésre és ésszerű munkamegosztásra. A német külpolitikának az EBESZ-ben és az ENSZ-ben véleményem szerint a preventív diplomáciára kellene erejét összpontosítania. Németország nem alkalmas a világ csendőrének szerepére, ehelyett az időben történő probléma-felismerés és a konfliktusok fegyveres összetűzéssé váló eskalálódása előtti közvetítő szerep a számára leginkább megfelelő feladat.

7. 2. Biztonság

A német biztonsági percepció tradicionálisan hármas felosztásban értelmezhető: politikai, katonai és gazdasági-szociális biztonság. A Szövetség90/Zöldek koalíciós partnerként kormányra kerülésével előtérbe kerültek ugyan a tipikusan környezetvédő témáknak tekinthető problémák is - mint például az atomenergia-termelésből való kiszállás kérdése¹¹⁵ vagy az ökológiai adóreform¹¹⁶ bevezetése -, de ezek gyors és

hatékony megoldásához kevésnek bizonyult a párt érdekérvényesítő képessége. A környezetvédő pártként megalakult Zöldek a kompromisszumokért és korábbi kül- és biztonságpolitikai álláspontjuknak gyökeres megváltoztatásáért szavazóbázisuk jelentős lemorzsolódásával fizettek.

7. 2. 1. Politikai biztonság

A Német Szövetségi Köztársaság a közép- és kelet-európai országok szomszédjaként és legfőbb kereskedelmi partnereként az ezekben zajló transzformációs folyamatokban - pozitívokban és negatívokban egyaránt - különösen érintett. Az Európai Unió keleti kibővítése, (amelynek következő körére a német álláspont szerint Lengyelország nélkül nem kerülhet sor), s ezzel együtt a politikai és gazdasági stabilitás volt szocialista országokba történő exportja a német Európa-politika egyik prioritása. (Stürmer [1994] pp. 39-61, p. 56.) Roman Herzog volt köztársasági elnök ebben az összefüggésben arról beszélt, hogy a Nyugatnak addig kell stabilizálnia keleti szomszédságát, mielőtt az destabilizálná a Nyugatot. (Die Globalisierung der deutschen Außenpolitik ist unvermeidlich. Rede des Bundespräsidenten beim Festakt zum 40. Jahrestag der Gründung der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik. 1995. március 13. pp. 161-165, p. 162.)

Az 1998. évi kormányváltást követően tapasztalt, a kibővítés sebességét és terjedelmét illető visszafogottságot a Schröder-kormány nem utolsósorban a koszovói konfliktus tapasztalatai alapján adta fel, s vette át a volt Kohl kormányzat korábbi szerepét az európai integrációba igyekvő közép-kelet-európai országok „ügyvédjeként”. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy amikor a német gazdasági érdekek forognak veszélyben (például az uniós munkaerőpiac új csatlakozók előtti megnyitásának kérdésénél), akkor is fenntartások nélkül támogatnák régiókat.

Az 1999-es NATO-bővítést is szorgalmazó, azt biztonságpolitikai stabilizációs eszköznek tekintő Németország tisztában van a keleti irányú „bővülések” kényes jellegével, hiszen azokkal az Észak-atlanti Szövetség geopolitikai erőre tesz szert az Oroszországi Föderáció rovására. Oroszország, - amely a volt Szovjetunióval ellentétben már nem „szuperhatalom” - izolálása azonban semmiképpen sem áll a Nyugat érdekében, hiszen az állam számottevő nehézségei ellenére továbbra is óriási gazdasági és katonai potenciállal rendelkezik. Az Oroszországi Föderáció paradox jelentőséggel bír Európa számára: egyrészt középtávon biztosan nem illeszthető be az európai és a transz-atlanti integrációba, másrészt viszont az összeurópai biztonság és

együttműködés csak vele együtt érhető el. A nyugati államok, közöttük Németország, ezért megpróbálják Oroszországot intenzívebben bevonni az összeurópai struktúrákba, egy olyan biztonsági rendszer kiépítésének reményében, amely „konszolidálja Németországot a tágabb Európában, együttműködési viszonyt hoz létre az új Oroszországgal, ugyanakkor kizárja mindenfajta geopolitikai vákuum lehetőségét a tágabb Európa és az új Oroszország között.” (Brzezinski [1994] pp. 26-42, p. 30)

Németország befolyását az orosz transzformációs folyamatra és külpolitikára korlátozottan kell neveznünk. A német politika jó úton jár azzal, hogy Oroszországon belül a jogállam és a civil társadalmi struktúrák kiépítésére koncentrál. Példaként szolgálhat az a németek által kezdeményezett, 2001. április 9-én megnyitott Szent-Pétervári Párbeszéd (Petersburger Dialog), amely az orosz civil társadalom erősítését tűzte ki céljául: „Modern civil társadalom nélkül sem a demokrácia nem létezik, sem a piacgazdaság nem működhet tartósan.” (Ansprache von Bundeskanzler Schröder zur Eröffnung des „Petersburger Dialogs” am 9. April 2001 in St. Petersburg)

Oroszország egyenlő partnerként való kezelése mindennél fontosabb. Nyilvánvaló, hogy a NATO boszniai, koszovói, macedóniai jelenléte nem Oroszország „bekerítésére” szolgál, hanem a béke megőrzése és az emberi jogok védelme érdekében történik. Oroszország lakossága ezeket a missziókat, de főleg az azokat megelőző „rendteremtést”, mégis fenyegetésként élte meg. Még akkor is, ha a békefenntartás során az orosz katonák már a nyugati államok katonáival működnek együtt. Putyin orosz elnök így vélekedett erről a problémáról:

„Számos vezető nyugati politikus a lezajlott változások ellenére továbbra is a „győztes” és „legyőzött” paradigmákban gondolkodik. Ebből adódnak azok a próbálkozások, hogy Oroszországgal szemben az erős pozíciójából politizáljanak, hogy országunktól megtagadják az egyenjogú partnerséget, s figyelmen kívül hagyják belügyeink önálló intézéséhez való jogunkat. S amennyiben mi visszautasítjuk ezeket a megnyilvánulásokat, azonnal ellenség lesz belőlünk. (Putyin [1999])

Ugyanezt a problémakört feszegette Fischer német külügyminiszter is a Német-Orosz Fórum (Deutsch-Russisches Forum) éves taggyűlésén megtartott beszédében:

„Koszovóban az emberi jogok megőrzéséről és Európa biztonságáról volt szó. Olyan értékekről tehát, amelyeket alapvetően osztunk Oroszországgal. Németország ezért nagyon határozottan síkra szállt azért, hogy Oroszországot is bevonjuk a válság megoldásába, amely aztán nélkülözhetetlennek is bizonyult.

Az oroszok többsége ezzel szemben Koszovó-politikánkban a Nyugatnak egy olyan állítólagos stratégiáját látta és látja, amelynek az a célja, hogy Oroszország befolyását minden területen visszaszorítsa, és annak oly makacsul védelmezett nagyhatalmi státuszát aláássa. Megfordítva a dolgot, számunkra az oroszok többsége által helyeselt csecsenföldi háború jelent egy olyan politikai és humanitárius katasztrófát, amely a civil lakosság elleni hadviselés és a vele szemben alkalmazott brutális bánásmód miatt elfogadhatatlan, és amely az európai és nemzetközi normákkal összeegyeztethetetlen. A két konfliktusban politikai felfogásaink között egy nagyon markáns és fontos különbség vált nyilvánvalóvá. (Rede des Bundesministers des Auswärtigen Joschka Fischer bei der Jahresmitgliederversammlung des Deutsch-Russischen Forums. 2000. február 15.)

A globális interdependencia korában Németországnak nem szabad kizárólag a regionális kooperáció előnyeit egyre jobban kihasználó Európára koncentrálnia. Regionális struktúrákkal kapcsolatos bizalomerősítő-kooperatív stratégiáját és annak tapasztalatait más régiók számára is hozzáférhetővé kellene tennie. A német kezdeményezésre létrejött Délkelet-európai Stabilitási Egyezmény¹¹⁷ alap gondolata (az egész délkelet - európai régiót egységként kell kezelni, és a rendezéskor a katonai kérdéseken¹¹⁸ túlmenően átfogó politikai és gazdasági szempontokat is figyelembe kell venni) és megoldásai a világ más részein is alkalmazhatók lennének, s áttételesen növelnék Európa biztonságát is.

7. 2. 2. *Katonai biztonság*

Németország számára a katonai biztonság legfőbb alapját és biztosítékát a NATO kollektív védelmi rendszere adja. Az ellenzéki PDS politikusai körében a nagy biztonságérzet miatt az utóbbi időben elszaporodtak azok a hangok, miszerint a nyugati államok „védelmi funkciója” annyira fejlett, hogy katonapolitikára egyre kevésbé van szükségük. Ez az érvelés teljesen hibás, hiszen a potenciális veszélyek nem szűntek meg: a hidegháború végével a közvetlen katonai fenyegetés elmúlt ugyan, egyúttal minimálisra csökkent egy globális háború valószínűsége is,¹¹⁹ ám a kisebb intenzitású biztonsági kihívások jóval gyakoribbá váltak: a gazdasági és társadalmi válságok, az etnikai és nemzetiségi feszültségek, az atomfegyverek proliferációja mind-mind a biztonságot potenciálisan veszélyeztető tényezők. Ez a látens, részben már akuttá vált konfliktuspotenciál pedig komoly veszélyt jelent a nyugati államok stabilitására.

Németországban ezért a biztonság katonai aspektusa (ha az újraegyesítés után egy rövid ideig úgy is tűnt) nem értékelődött le. Mivel a kockázatok egy része előre nem tervezhető, a megelőzés a legtöbbet ígérő megoldás. A német álláspont szerint nem a felfegyverkezés és a katonai kiadások növelése a megoldás, hiszen ez a biztonsági dilemma csapdája lenne, hanem olyan többoldalú szerződések prevenciós céllal való megkötése, amelyek a nemzetközi biztonságot fenyegető veszélyeket minimalizálják.¹²⁰

Mivel Európa biztonságát olyan kontinensen kívüli régiók mint Észak-Afrika vagy a Közel-Kelet a perifériáról is veszélyeztetik, így a kockázatok számbavételénél ezekkel is feltétlenül számolni kell. Megoldást jelenthetne, ha a nyugati államok a konfliktusok megelőzése érdekében demokratikus felfogásukat kiterjesztenék a veszélyeztetett területekre. Ebben pozitív törekvést jelentett a Kaukázus térségének és Közép-Ázsia államainak EBESZ-be való bevonása. A biztonságot egy nemzet, így Németország sem tudja egymagában tökéletesen garantálni. Csupán a regionális és nemzetközi együttműködés nyújt lehetőséget hosszútávú biztonság és stabilitás létrehozására.

7. 2. 3. Gazdasági-szociális biztonság

Németország kormányainak a kilencvenes években két transzformációs folyamattal kellett egyidejűleg megbirkózniuk: egyrészt a volt Német Demokratikus Köztársaság területén kellett a szociális piacgazdaság normáit bevezetve a működő gazdaság átalakítását segíteniük, másrészt - ismét attraktív befektetési feltételeket teremtve - az egész német gazdaságot kellett versenyképesebbé tenniük.

Kohl kancellár, - akinek fő műve kétségtelenül a német egység megteremtése volt - 1990. után adós maradt Németország gazdasági és társadalmi problémáinak megoldásával. Nem véletlen, hogy amíg 1990. január 30-ai kormánynyilatkozatának a „Németország egységét helyreállítani, Európa egységét kialakítani, a világbéket szolgálni” (Deutschlands Einheit vollenden, die Einheit Europas gestalten, dem Frieden der Welt dienen) címet adta, addig az újraegyesítés utáni második kormányzasi periódusban, 1994. november 23-án közzétett kormánynyilatkozatában az ország megújítását (Aufbruch in die Zukunft: Deutschland gemeinsam erneuern) találta a legfontosabb teendőnek: „Kitörés a jövőbe: Németországot közösen megújítani.”

A Kohl-kormányzat 1998. októberi parlamenti választásokon elszenvedett veresége a német politikatudományi kutatásban azzal a kérdéssel kapcsolódott össze, hogy a Német Szövetségi Köztársaság a globalizáció korában képes-e még

következésként végrehajtott önreformokra. A történész Christian Meier párhuzamot is vont a Kohl-korszak reformokra való képtelensége és Cézár korának agóniája között. (Spiegel-Gespräch mit Christian Meier. pp. 100-104, p. 102.)

A problémákat tetézte a német egység alábecsült, kezdetben mindössze 200 milliárd márkára tervezett számlája. Ezzel szemben 1991. és 1999. között - főként költségvetési juttatásként, de a nyugdíjbiztosítás rendszeréből, a régi tartományok és helyi önkormányzatok költségvetéséből, illetve az Európai Közösségetől (illetve Európai Uniótól) - összesen 1350 milliárd német márka (DM) támogatást kaptak az „új tartományok”.¹²¹ (Aufbau Ost bleibt eine Daueraufgabe)

Ma már nyilvánvaló - áll az 1990 óta eltelt tíz év mérlegét megvonó kormányjelentésben (Jahresbericht zum Stand der deutschen Einheit 2000) -, hogy a valutaunió erősen felülértékelt átváltási árfolyamon jött létre, a Vagyonügynökség¹²² (Treuhandaanstalt) pedig egyoldalú, a nyugatnémeteket aránytalan előnyhöz juttató privatizációs politikát folytatott. Az új tartományokban a szocialista tervgazdálkodásról a szociális piacgazdaságra való átállás jóval nehezebben ment, mint ahogyan azt kezdetben feltételezték. Az újraegyesítést követően mindössze három hónap leforgása alatt 70 százalékkal csökkent az ipari termelés, az 1990. október 3-án számba vett 9 millió keletnémet foglalkoztatottból csak 6,2 millió maradt, a termelékenység pedig a nyugatnémetnek csak a 30 százalékát érte el. Az egykori különbségek azóta a foglalkoztatottsági adatok kivételével már majdnem kiegyenlítődtek. 1999-ben az egykori NSZK területén mért 8,8 százalékkal szemben keleten még mindig 17,6 százalék volt a munkanélküliség. (Aufbau Ost - Neue Bundesländer)

A német államháztartás 2000. végére gyakorlatilag az eladósodás szélére került. Az évi nettó hitelfelvétel a szövetségi költségvetés 431,308 milliárd márkát kitevő bevételi főösszege 10,77 százalékának megfelelő összeget, 46,468 milliárd német márkát tett ki. (Bericht über den entgeltigen Abschluß des Bundeshaushaltes 2000, p. 24.) A folyamat nemcsak a maastrichti kritériumokat¹²³ veszélyezteti, hanem a német Alaptörvény azon cikkelyének (115. cikkely, (1) paragrafus) is ellentmond, amely előírja, hogy az adott évi hiány soha nem lehet több a tárgyévi állami beruházások összegénél.

A Schröder-kormányzat a központi költségvetési kiadások visszafogását a Hans Eichel pénzügyminiszter (SPD) nevéhez fűződő, „Jövőprogram 2000” (Zukunftsprogramm 2000) elnevezésű takarékosági csomagtervvel kezdte meg, amelynek három fő eleme az adósságcspadából való kikerülés, a foglalkoztatást és

növekedést elősegítő adópolitika,¹²⁴ valamint az állami kiadások visszafogása és átstrukturálása.

„Társadalmi berendezkedésünk alapját a „szabadság”, „igazságosság”, „teljesítőképeség”, „szolidaritás” és „innováció” fogalmi fogják közre, megmutatva azt az irányt, amely felé haladnunk kell. Az utat egész társadalmunknak végig kell járnia, s ennek során a pénzügypolitika fogja a rendező szerepét játszani. Ez határozza meg ugyanis a köztes célokat és azt, hogy hogyan érhetjük el ezeket.” (Hans Eichel: Finanzpolitik für das nächste Jahrzehnt. Rede des Bundesministers der Finanzen an der Humboldt-Universität. 2000. november 9.)

Eichel pénzügyminiszter már a következő törvényhozási periódusban egyensúlyba akarja hozni a költségvetést, hogy utána ne legyen szükség újabb hitelek felvételére. Erre utoljára 1970-ben volt példa az NSZK-ban. A költségvetési egyensúly 2006-ra tervezett elérését követően az 1999. december 31-én 2.313,9 milliárd német márkát kitevő (Bundeshaushalt 2001, p. 35.) adóssághegy lassú leépítése következik majd, a Gerhard Schröder német kancellár és Tony Blair angol miniszterelnök nevével fémjelzett, 1999. június 8-án Londonban közzétett ajánlás szellemében: „Az állami kiadások szükségszerű csökkentése a közszolgálati szektor radikális modernizálását, valamint a közigazgatás teljesítményének fokozását követeli meg.” (Der Weg nach vorne für Europas Sozialdemokraten. Ein Vorschlag von Gerhard Schröder und Tony Blair.)

A mai német gazdaságpolitika talán leghevesebb tudományos vitája az ún. „Standort”-vita.¹²⁵ A magyarra „termelési telephely”-ként fordítható szóról elnevezett diskurzus lényege, hogy mennyiben nyújt egy állam - ez esetben a Német Szövetségi Köztársaság - a területén működő vállalkozások számára azok nemzetközi versenyképességét fenntartó, illetve javító gazdasági környezetet. Ez nem specifikusan német kérdés, a szakirodalomban a téma mégis szorosán összefonódott Németországgal.¹²⁶ Itt zajlik ugyanis a legvehemensebben a vita, s ebben az államban a leginkább megosztott a szakemberek véleménye az ország „Standort”-minőségét illetően. Az álláspontok a „kiváló minőségű”-től egészen az „akut válságban lévő”-ig ingadoznak. (Fuest, Kroker [1997] pp. 75-79, p. 75.)

A tőkeáramlás világméretű liberalizációs folyamata és a multinacionális vállalatok térhódítása következtében kiéleződött az országok közötti verseny a minél kedvezőbb termelési előfeltételek megteremtése érdekében. Felvetődött a kérdés, hogy a

hagyományosan exportorientált Németországban működő vállalatok meg tudják-e őrizni versenyképességüket úgy, hogy nemzetközi összehasonlításban rendkívül magas bér- és bérhez kapcsolódó járulékos költségek, valamint adóterhek „sújtják” őket. A vita különösen a szocialista blokk felbomlását követően erősödött fel, amikor a közép- és kelet-európai államokba, de főleg a Visegrádi-országokba megindult német tőkebefektetések következtében „a német tőke keletre meneküléséről” kezdtek beszélni. A nagy nyilvánosság előtt zajló vitában az a nézet vált uralkodóvá, miszerint a német vállalatok működőtőke-befektetések révén tömegesen „elvándorolnak”,¹²⁷ növelve az amúgy is súlyos gondnak számító munkanélküliséget, amelynek csökkentése a jelenlegi kormány legfőbb gazdaságpolitikai célja. (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. (SPD und Bündnis90/Die Grünen: Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen.) 1. fejezet 1. pont: Legfontosabb politikai célunk a munkanélküliség csökkentése. (Unser wichtigstes Ziel ist der Abbau der Arbeitslosigkeit. Aufbruch und Erneuerung.))

7. 3. Jólét

A Német Szövetségi Köztársaság 1945. utáni történelme a legjobb bizonyíték arra, hogy egy állam stabilitása és gazdasági fejlődése szoros korrelációt mutat. A második világháború utáni, szolidaritásra és az elesettek védelmére épülő fejlődéspolitikai elkötelezettség mindig a német békepolitika fontos része volt. A fejlődéspolitika jelentősége tovább nőtt a szociáldemokrata-környezetvédő koalíció 1998-as hatalomra kerülésével. Jelzésértékű, hogy a fejlesztési segélyekkel foglalkozó új miniszter, Heidemarie Wiecek-Zeul helyett kapott a Szövetségi Biztonsági Tanácsban is. Az utóbbi három évben jelentős változásokra került sor: a kizárólagos pénzügyi segítség helyett a multilaterális együttműködés került a középpontba, a támogatott országok száma 118-ról 70-re csökkent, s a korábbi óriásprojekteket kisebb, ám multiplikatív hatású beruházások váltották fel.

A koalíciós megállapodásban a pártok a fejlődő országok támogatásának növelését tűzték ki célként maguk elé. A minisztérium költségvetése azonban azóta is csökken: Eichel pénzügyminiszter 2002-re 7,03 milliárd márkát irányzott elő erre a célra, habár a fejlődő országoknak nyújtott támogatás már 2000-ben is csak a GDP 0,27 százalékát tette ki, messze a retorikailag mindig is kívánatosnak tekintett 0,7 százalékos céltól. Schröder kancellár ennek ellenére szívesen kezdeményez.

Német kezdeményezésnek volt köszönhető például az 1999. június 18-a és 20-a között megtartott, a világ hét vezető gazdasági hatalmát tömörítő, G8-ként emlegetett országcsoporthoz (az USA, Németország, Japán, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia, Kanada és Oroszország) kölni gazdasági csúcsértekezletén a legszegényebb országok (HIPC: Heavily Indebted Poor Countries, Súlyosan Eladósodott Szegény Országok) adósságainak részleges elengedéséről szóló megállapodás¹²⁸ (Kölner Schuldeninitiative 1999):

„A G8-államok megegyeztek Kölnben, hogy a legszegényebb országoknak megtakarított forrásaikat szegénységük felszámolására kell fordítaniuk, nem pedig adósságtörlesztésre. A megállapodással megfelelő lehetőségük nyílik az égető oktatási-, szociális- és infrastrukturális projektek megvalósítására, hiszen az adósságok elengedését gazdasági és szociálpolitikai reformokkal kapcsoljuk össze. (Kommuniqué der G8, Wirtschaftsgipfel Köln, VII. fejezet: Die Kölner Schuldeninitiative auf den Weg bringen, 30. pont)

A kezdeményezés keretében eddig 22, a világ legszegényebb és legeladósodottabb országai közé tartozó államnak engedték el tartozásai egyharmadát. A meglehetősen bürokratikusnak nevezhető programban részt vevő fejlődő államok oly módon csökkentették adósságukat, hogy az esedékes törlesztéseket nem a hitelezőiknek utalták át, hanem egy fejlesztési alapba fizették be, amely oktatási, egészségügyi és szociális infrastruktúrájuk fejlesztését finanszírozza. Ha a visszaáramoltatott törlesztőrészt nem a jóváhagyott célra fordítják, kikerülnek a programból.¹²⁹

Kofi Annan ENSZ-főtitkár 2000. április 3-án, a 189 tagú világszervezet Közgyűlése előtt megtartott beszédében (We the Peoples: The Role of the UN in the 21st Century) arra szólította fel a gazdag országokat, hogy segítsenek a rendkívüli szegénységben, azaz a napi egy dollárnál kevesebb pénzből élő emberek számát (becslések szerint jelenleg 1,3 milliárd ember tengődik ezen a nyomorszínen) 2015-ig megfelelni. Schröder kancellár ehhez a kezdeményezéshez kapcsolódva 2000. októberében New Yorkban egy német akcióterv létrehozását jelentette be, amelyben a német hozzájárulás pontos mértékét fogják meghatározni.

Ígéretekben tehát nincsen hiány. A legfontosabb azonban az lenne, hogy ezek a programok valóban segítsenek az eladósodott és forráshiányos országokon. A 2001. február 28-án ünnepélyes keretek között elfogadott „Fegyvereket Kivéve Minden” EU-kezdeményezés (Everything but Arms Initiative) is csak látszólag jelent nagy

engedményeket: a világ 48 legszegényebb országa - fegyvereket kivéve - elméletileg mindent vámmentesen exportálhat az EU országaiba, kivéve alapvető exportcikkeiket, a banánt, a rizst és a cukrot.

7. 4. Partnerség

A német különutaknak, az ún. „Sonderwegeknak” ma már nincsen realitásuk. Németország biztonság- és védelempolitikája erősen be van ágyazódva a nemzetek közösségébe:

- ◆ az ENSZ és az EBESZ kollektív biztonsági rendszerei,
- ◆ a NATO és a WEU kollektív védelmi rendszerei,
- ◆ valamint a nemzetközi jog kötelező érvénnyel bíró szerződéseinek révén.

Ezzel a „többszörös” integrációval végérvényesen lezárult az a korszak, amelyben Németország „megkésett nemzetként” újra és újra felforgatta Európa békéjét és biztonságát. Most ő jelentheti azt az erőt, amely a nemzetközi jog által előírt kötelezettségeit (beleértve az ENSZ Alapokmányában, a Helsinkii Záróokmányban, valamint az EBESZ Európai Biztonsági Chartájában foglalt rendelkezéseket és alapelveket) betartva stabilitást teremt, s világszerte az emberi- és polgári jogok betartását szorgalmazza.

A cél eléréséhez nem elegendőek a jó szándékú deklarációk. Természetes, hogy Németországnak minden állammal jó gazdasági és politikai kapcsolatokra kell törekednie. Ez azonban nem mehet annak a következetességnek a rovására, amellyel az emberi és polgári jogokat kívánják védeni.

„Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában proklamált és az emberi jogi szerződésekben megfogalmazott jogok a szövetségi kormány nemzetközi politikájának irányelveit jelentik. Az új szövetségi kormány egy nemzetközi szinten egyeztetett stratégia keretében minden erejével küzdeni fog az emberi jogok megsértése ellen, a kiváltó okok megszüntetéséért és az ilyen esetek megelőzéséért.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. SPD und Bündnis90/Die Grünen: Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen. XI. fejezet: Európai egység, nemzetközi partnerség, biztonság és béke. 8. pont: Emberi jogok politikája)

8. A HATALOM KÉRDÉSE A MAI NÉMET KÜLPOLITIKÁBAN

Amikor 1993-ban Christian Hacke „A Német Szövetségi Köztársaság külpolitikája. Egy akarata elleni világhatalom?” (Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Weltmacht wider Willen?) címet adta könyvének, számos támadás érte. Hans-Peter Schwarz bonni professzor Németországról, mint „Európa központi hatalmáról“ írt, amely visszatért a „világ színpadára”. (Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne. [1994]) Ezek a fogalmak is jelzik, hogy Németországban az újraegyesülést követően nemcsak a politikusok, hanem a kutatók között is elkezdődött egy, a német külpolitika alapjait és a megerősödött hatalmi öntudat újraorientálódását megvitató nyilvános diszkusszió.

Németország hamar megértette, hogy politikailag és katonailag is nagyobb felelősséget kell vállalnia, mint azt korábban tette, illetve tehette. Ennek megfelelően az elmúlt tíz év alatt a német biztonságpolitikai szerepvállalás exponenciális ütemben történő kiterjesztésére került sor: az újraegyesült NSZK az Öböl-háborúban mutatott teljes visszafogottságtól ennyi idő alatt eljutott a koszovói háborúban már teljes értékű szövetségesként, harci egységekkel való részvételig.

Ez az iram újra alapot adott azoknak a régi félelmeknek, amelyek szerint „Németország ismét európai egyeduralomra tör”. (Hubel/May [1995] p. 106. és Diedrichs [1997] pp. 38-49, p. 39.) Ennek hangoztatását nemcsak az igazságtartalom hiánya miatt érzem veszélyesnek, hanem azért is, mert megakadályozza, hogy Németország az Európai Unió legerősebb tagjaként betöltse azt az irányító szerepkört, amelyre az európai integrációnak nagy szüksége lenne. Ma nem kell félnünk egy „Pax Germanica”-tól abban az értelemben, ahogyan korábban egy „Pax Britannica”-ról beszéltünk. (Lützeler [1997] pp. 8-11, p. 11.)

A kilencvenes években a Németország által vállalt nagyobb felelősség nem a nagyhatalmi törekvések visszatértét jelenti, mert nem hajtóereje, hanem következménye volt a történelmi helyzetnek. És ez a döntő momentum abból a szempontból, hogy a németek miért nem fognak visszaélni erejükkel és befolyásukkal. A Kohl-, majd a Schröder-kormány számára Németország újraegyesítést követő fokozottabb katonai szerepvállalása nem öncélú akció volt, hanem a még Konrad Adenauer által elkezdett folyamat betetőzése, amely Németországot visszavezette Európába.

A mai Német Szövetségi Köztársaság még a „nemzeti érdekek” kifejezésnél is jobban kerüli a „hatalom” (Macht) szó használatát. Ennek oka, hogy a 20. században a „német hatalom”, mint fogalom szervesen összekapcsolódott a vilmosi militarizmussal és a hitleri nemzetiszocializmussal,¹³⁰ mindkét esetben agressziót alkalmazva a hegemonia elérése érdekében.¹³¹ A porosz irányítású Német Birodalom szétverése, illetve a német nemzetállam második világháború végével történő felbomlasztása a hatalmi gondolkodástól való búcsúhoz vezetett. A visszatérő hatalmi paranoia problémáját a hidegháború a maga strukturális rendjével, - legalábbis átmenetileg -, megoldotta: Németország két ideológiai részre való szakadását követően az NSZK és az NDK ellenséges táborokba került. 1945. után a győztes hatalmak félreérthetetlenül tudtukra adták a nyugatnémeteknek, hogy lejárt az aktív nagyhatalmi politika ideje. A Német Szövetségi Köztársaság kormányai maguk is tisztában voltak azzal, hogy a megosztott világ határán elhelyezkedő köztársaság rá van szorulva az atlanti szövetség katonai erejére és védelmére. Ehhez a biztonsági garanciához kezdettől fogva politikai, katonai és gazdasági előírások és feltételek kapcsolódtak. A jelentős külpolitikai irányváltások - mint például az 1969-1973. között megvalósult új keleti politika - csak a nyugati hatalmak egyetértésével válhattak valóra.

A bipoláris rendszer megszűnésével ismét felmerült a kérdés: megismétlődik-e 1990. után a történelem azzal, hogy Németország ismét túl nagygyá és befolyásossá válik európai szomszédai számára?

Németország ma egyáltalán nem akar másokat dominálni, rendelkezik ugyan - Japánhoz hasonlóan - a „nem-kooperáció potenciáljával”, amellyel a nemzetközi rendszert „szabotálni” tudja, de „aszimmetrikus” hatalmi potenciálja miatt nincsen meg az ereje a hegemon hatalom eléréséhez. Gazdaságilag rendkívül erős, ám katonailag semmivel sem tűnik ki többi szövetségese közül. Ráadásul gazdasága sem sebezhetetlen: az európai integrációba való beágyazottsága miatt a német eredményesség nagymértékben függ a többi tagállam gazdaságának állapotától, kereskedelmi államként pedig rá van szorulva mások jólétére. Ha megpróbálná az Európai Uniót dominálni, azzal végeredményben a saját hatalmi bázisát ásná alá.

Kétségtelen azonban, hogy a mai Németország elérte azt a „kritikus tömeget”, amely aggodalmat válthat ki szomszédaiból. A hatalom ugyanis nem csupán képességekről, szándékokról, hanem a mások által való érzékelésről is szól. Az Európai Unión belül úgy merül fel a kérdés, hogy milyen erőegyensúly alakul majd ki Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország, valamint a kontinentális hatalom Németország között: előfordulhat-e, hogy az elsőként említett országokban felébred az alárendeltség érzése, miközben a németekben eluralkodik a túlzott önbizalom?

Ha az újraegyesítés körüli európai félelmeket tekintjük, majd számításba vesszük, hogy kizárólag az USA támogatta fenntartások nélkül a német egység ügyét (neki nyilvánvalóan semmi félnivalója nem volt az alacsonyabb súlycsoportba tartozó Németországtól), akkor a kérdés felvetése feltétlenül jogos.

Párizs és London ma még mindig a nemzetállami hatalom tradicionális kategóriáiban gondolkodik, s egykori nagyhatalomként tisztában vannak vele, mit jelent az az erő, amivel a Német Szövetségi Köztársaság rendelkezik. Németország központi szerepét a maastrichti szerződés 1992. szeptemberi franciaországi népszavazása¹³² is bizonyította, ahol mind a szerződés támogatói mind ellenzői a német hatalom túlzott megnövekedésével érveltek. Míg a szerződést ellenzők Németország és a német márka által dominált Európai Unió létrejöttének „rémképét” vetítették előre, addig a támogatók Németország európai integrációba való minél szorosabb bekapcsolásának szükségességével érveltek, hogy elkerülhetővé válhassanak az újabb „német különutak”. (Woyke [1994] pp. 39-51, p. 50.)

A korábbi történelmi analógiákkal való összehasonlításnak és az azokra való hivatkozásnak azonban nem lehet helye: a mai Német Szövetségi Köztársaság egy biztos alapokon nyugvó parlamenti demokrácia, nem pedig a hidegháború utáni korszak „weimari köztársasága”. A német demokrácia ma már ugyanolyan szilárd, mint a többi európai demokrácia. Növekvő kül- és biztonságpolitikai felelősségének hangsúlyozása nem a nemzetközi kooperáció rendszeréből való kilépését célozza, ahogyan az Hitler hatalomátvétele után történt a harmincas években.

Az NSZK-nak ügyelnie kell azonban arra, hogy ne ismétlődjön meg az a helyzet, amikor Németország elsőként ismerte el Horvátországot és Szlovéniát. E lépés ellen valamennyi szövetségese tiltakozott: annak ellenére, hogy az EK tagállamai a két ország 1992. január 15-ig megtörténő közös elismerésében állapodtak meg,¹³³ Bonn már 1991. december 23-án diplomáciai elismerésben részesítette azokat. Az előrehozott döntés - amelyet Franciaország, Nagy-Britannia, az USA és az ENSZ is ellenzett -

Genscher külügyminiszter személyes elkötelezettségének és a német közvéleményben meglévő erős nyomásnak volt köszönhető. A német kormány az EK és az ENSZ sikertelen közvetítési kísérletei után úgy érvelt, hogy a harcokat csak a konfliktus „nemzetköziesítése” révén, azaz a két balkáni állam elismerésével lehet korlátozni. Véleményem szerint a német kormány „egyénieskedő” akcióját felelőtlenségnek lehet tekinteni, hiszen a konfliktus esetleges eszkalációját követően Németország nem avatkozott volna be, egy saját katonai részvételt ugyanis ekkor még teljesen kizártnak tartott a balkáni válságban.

Néhány kutató szerint Németország tényleges hatalma és befolyása nem változott meg érzékelhetően az újraegyesítés következtében és azóta sem. Ennek okaként az ország belső problémáit (munkanélküliség ellen vívott harca, az új tartományok csatlakoztatása, a német gazdaság versenyképességének fokozása, stb.) nevezik meg, amelyek lekötik erejét, míg katonailag ugyanúgy be van ágyazva a NATO szervezetébe, mint eddig. (v. ö. Maull, Kaiser [1994] p. 59. és p. 71)

Számomra azonban nyilvánvaló, hogy (habár egy ország valódi hatalmát a gyakorlatban nagyon nehéz objektíven megítélni, hiszen az olyan mutatószámok, mint az államterület nagysága, a lakosság száma, a GDP nagysága, vagy a meglévő katonai potenciál csak korlátozottan képesek ezt mérni) a Német Szövetségi Köztársaság hatalma jelentősen megnőtt az elmúlt tíz év során. Érveim a következők: 1. Németország visszanyerte teljes állami szuverenitását, amely önálló kül- és biztonságpolitika kialakítását tette lehetővé. 2. Legalább ilyen jelentőséggel bír, hogy véget ért a kelet-nyugati konfliktus. Az NSZK nem „frontállam” többé, amely két blokk határán egyensúlyozva, közvetlen létét veszélyeztető fenyegetésnek van kitéve. 1990. óta ezért jelentősen kiszélesedett (mind keleti, mind nyugati irányban) az ország politikai játéktere. 3. A német gazdasági-társadalmi erőforrások jelentősen növekedtek: 80 millió lakosával a mai NSZK Oroszország után a második legnépesebb európai állam, amely a legnagyobb gazdasággal rendelkezik a kontinensen.

9. A NÉMET IDENTITÁS KÉRDÉSE

„A németek akkor kelnek ki a legjobban önmagukból, amikor magukra akarnak találni.” (Kurt Tucholsky, 1890-1935)

A Német-Római Császárság területén megtalálható, különböző politikai és gazdasági fejlődési szinten lévő fejedelemségekben csak a 18. század közepén kezdett - visszafogottan - kialakulni a „nemzeti kultúra“. Németország egy viszonylag „fiatal“ állam, „elkészett nemzetként” a többi európai országhoz képest csak későn, 1871-ben vált egységes nemzetállammá. „Egyetlen más országnak sem volt történelme során olyan sok fővárosa, mint Németországnak: Aachen, Speyer, Goslar, Frankfurt, Nürnberg, Prága, Bécs, Berlin, Bonn. És arra a kérdésre, hogy hol húzódnak a német határok, egészen 1871-ig, a második Német Császárság kikiáltásáig nem létezett egyértelmű válasz.“ (Schulze [1999] pp. 69-75, p. 72.)

Németország identitásának fejlődését a nemzetállam viszonylag késői megalakulása, a vallási megosztottság, a kultúr- és az államnemzet közötti különbség kialakulása, mindenekelőtt azonban a porosz szuronyokkal erőszakkal megteremtett állami egység tette különlegessé. Ahogyan Bismarck megfogalmazta, a forradalom „felülről jött”: „Poroszországban csak a királyok csinálnak forradalmat.” (in: von Peterdorff [1933] I. kötet, p. 359.) A létrejött császárságban Poroszországé lett a vezető szerep: a porosz királyt koronázták német császárrá, a porosz miniszterelnök töltötte be a Birodalmi Kancellár szerepét, valamint a porosz minisztériumok alkották a birodalmi törvényjavaslatokat. A régi nemességet képviselő junkerek pedig privilégiumaikat továbbra is gondosan megőrizve a politikai hatalom birtokosai maradtak.

Az új birodalom identitása megteremtésekor ahhoz nyúlt vissza, ami Poroszországot a 18. századtól kezdődően mindig is meghatározta: a „katonásdihoz.”¹³⁴ Hiába lett a császárság Európa vezető ipari hatalma, modern egyetemeivel az oktatás fellegvára, valamint nyugdíj-, betegség- és balesetbiztosítási rendszereivel a szociális haladásnak is úttörője, az uralkodó osztály, az általa közvetített és felkínált minta - és ezzel a tömegek számára meghatározó kultúra - félfeudális és militarista maradt. Ezért a kettősséért aztán a németek két elveszített világháborúval és egy nemzet teljes morális megsemmisülésével fizettek.

A 19. század folyamán nem a szabadság és az önrendelkezés kiharcolása volt az elsődleges cél, hanem a kifelé való egység megteremtése. Gerd Langguth bonni professzor szerint éppen ez a kvázi „extrovertált egység” akadályozta meg az

„introvertált egység” (Langguth [1997] pp. 9-11, p. 9.) megszületését és a nemzeti öntudat demokratikus elvekhez való kötését. A kislehetet, „befejezetlen” (unvollendet) nemzetállam nem egy parlamentáris demokráciát jelentett, így a „német nemzet” (deutsche Nation) fogalma egy autoriter hatalmi rendszerrel kapcsolódott össze szétválaszthatatlanul.

A második világháború után szinte azonnal érezhető kelet-nyugati szembenállás ismét lehetetlenné tette egy egységes német nemzeti öntudat kialakítását. A nagyhatalmi kompromisszum megszüntette az állam egységét, majd a hidegháború végleg eltávolította egymástól a szovjet, illetve a nyugati zónákból megalakuló országokat. S minél tovább tartott a megosztottság anomáliája, annál inkább halványodott a kelet- és nyugatnémetek között az összetartozás érzése, amint azt közvélemény-kutatások is mutatták.

A nyugatnémetek mindvégig, - ha egyre csökkenő mértékben is - támogatták az újraegyesülést. A legmagasabb értéket az Adenauer-korszakban (80 százalék felett) mérték, amikor a lakosság a szétválasztást még elviselhetetlen érzésként élte meg, és bízott a gyors újraegyesülésben. A nyolcvanas években, amikor ez a téma már nem tűnt aktuálisnak és reálisnak, az NSZK-ban élőknek már csak kétharmada támogatta az egyesítés gondolatát. A fiatal generáció körében mindinkább távolságtartó magatartás volt megfigyelhető: 1981-ben a 30 év alatti korosztálynak már csak 44 százaléka kívánta kifejezetten az újraegyesítést, míg 50 százalékuk ezt már „nem annyira fontos”-nak minősítette. Egy 1987-es felmérés szerint a megkérdezettek 78 százaléka tette le az „egy német nép” létezésé mellett a voksát, a fiatalok között azonban már enyhe többségben voltak azok, akik az NDK-t egyértelműen „külföldnek” nevezték. (in: Glaab [1999]) Az „össznémet” élményekkel nem rendelkező generációk szakadtak el „belsőleg” leginkább az összetartozás érzésétől. A nemzet „elidegenedett önmagától”, a volt NSZK lakosai körében „Németország” mindinkább a bonni köztársaság szinonimájává vált.

Keletnémet perspektívából tekintve is egyre spekulatívabb karaktert öltött az újraegyesülés kérdése, különösen 1974. október 7-ét követően, amikor az NDK alkotmányából törölték az ún. „újraegyesülési” cikkelyt. Az Infratest Intézet közvélemény-kutatásai szerint a német egységet a hetvenes-nyolcvanas években a keletnémetek majdnem 90 százaléka támogatta, komolyan azonban senki nem számított rá. A nyolcvanas évek közepén már a nulla százalékot közelítette a gyors újraegyesülés kérdésében optimista válaszadók aránya. (Köhler, Andreas: Nationalbewußtsein und

Identitätsgefühl der Bürger der DDR unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Frage. in: Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland.“ p. 1653-1655.)

Az állami egység visszanyerése ellenére a mai napig nem jött létre az össznémet identitás. Pedig nagy szükség lenne egy olyan „összefonódásra“, amely lehetővé tenné, hogy az állami egység ne csak fikció maradjon: „egyetlen politikai rendszerben sem létezik önmagában egy politikai Ratio, egy alapvető konszenzusra, közös érdekekre és pespektívákra való vonatkoztatás nélkül.“ (Weidenfeld [1999] p. 20.)

A német nemzeti identitás megfogalmazásánál túl kellene lépni a racionális alapokon nyugvó, kötelező érvényű alkotmányos rend vizsgálatán. Olyan, az összetartozást hangsúlyozó érzésre lenne szükség, amely a közös nyelven, kultúrán és történelmen keresztül teremt a jövőbe is együttes erővel tekinteni kívánó közösséget.¹³⁵ Az érzelmi vonatkozás mellett ugyanolyan szükség lenne a nemzeti öntudat racionális indíttatású alapjára is, amely a „nemzet és a demokrácia fogalmának összekötését jelenti az emberek fejében és szívében.“ (Langguth [1996] p. 11.) A nemzet fogalmának demokráciához való kötése magában foglalja az Alaptörvénnyel való azonosulást, a honfitársakkal való szolidaritást és a közös történelemre való visszatekintést; nemcsak a dicső pillanatokra, hanem a szégyenletes mélységekre is.

A nemzeti identitás és önmeghatározás, a múlt és a jelen problémáinak jó indikátora volt az ún. „Leitkultur“-vita, amely 2000. októberében bontakozott ki a kormányzó szociáldemokrata-zöld koalíció és a konzervatív jobboldali ellenzék között. Friedrich Merz (CDU) a Németországban kétségtelenül létező idegenellenesség¹³⁶ feloldásának sajátos módját választotta: felszólította a hazájában élő külföldieket, hogy tartsák be a „deutsche Leitkultur“ (német vezető kultúra, a született németek kultúrája) normáit - azaz éljenek úgy, hogy az megfeleljen a többségi, német kulturális mintának. A CDU/CSU parlamenti frakciójának vezetője ezzel óriási vitát indított el a német belpolitikában, bizonyítva a már Friedrich Nietzsche (1844-1900) által megfogalmazott igazságot: „a németeket az határozza meg, hogy náluk az a kérdés, hogy mitől német a német, soha nem hal ki.“ (Nietzsche, Jenseits von Gut und Böse. Ahtes Hauptstück: Völker und Vaterländer. 244. pont.)

A kereszténydemokrata politikus a fogalom pontos definíciója helyett négy, a „deutsche Leitkultur“ számára elengedhetetlenül fontos tényezőt sorolt fel: az Alaptörvény tiszteletét, az európai egység gondolatával való azonosulást, a nő szerepének/jogainak elfogadását, valamint a német nyelv ismeretét:

„Országunk liberális kultúrájához alapvetően hozzátartozik az Alaptörvény hagyományának tisztelete. Az Alaptörvényt az emberi méltóság feltétlen tisztelete, a személyes jogok védelme, az állammal szembeni szabadság- és polgárjogok, de a polgárok kötelessége is áthatja. Az Alaptörvény tehát értékrendszerünk legfontosabb kifejezője és ezáltal a német kulturális identitás egyik része, amely társadalmunk belső kohézióját biztosítja. [...] A német kultúrában a második világháborút követően az európai gondolat meghatározó volt. Németország és a németek azonosultak az európai integráció célkitűzéseivel, a békében és szabadságban élő, demokráciára és szociális piacgazdaságra épülő Európa eszméjével. [...] Szabadság értelmezésünkhöz hozzátartozik a nők évek és évtizedek alatt kiharcolt társadalmi rangja is. Ezt azoknak is el kell fogadniuk, akik vallási okokból egy egészen másfajta meggyőződést képviselnek. [...] Egy sikeres bevándorlási- és integrációs politikának ezen kívül ragaszkodnia kell ahhoz, hogy a nálunk letelepedők megértsék és beszéljék a német nyelvet. Mindez nem nyelvi sovinizmust jelent, hanem a békés egymás mellett élés alapfeltételét.” (Merz, 2000. október 25.)

Pártja némi bizonytalankodást követően a kereszténydemokrata politikus mellé állt: a 2000. november 6-án elfogadott, a németországi bevándorlás kérdéseit taglaló „Kiindulási alapok a Bevándorló Bizottság számára” (Arbeitsgrundlage für die Zuwanderungs-Kommission) című dokumentumban is felbukkant az időközben hírhedtté váló „Leitkultur” kifejezés, ha némileg átalakítva is: „német vezető kultúra” (deutsche Leitkultur) helyett „németországi vezető kultúra” (Leitkultur in Deutschland) formában:

„A tolerancia és az egymás mellett élés kultúrájának kialakítása a célunk - alkotmányos értékeinkre támaszkodva és saját identitásunk tudatában. Erről az értelmezésről van szó, amikor ezen értékeket németországi vezető kultúraként definiáljuk.” (Arbeitsgrundlage für die Zuwanderungs-Kommission der CDU Deutschlands, IV. fejezet)

A CDU ezzel a dokumentummal parolát nyújtott az SPD „multikulturális társadalmának” és egyúttal a bevándorlás kérdéskörét a következő választási kampány egyik fő témájává is tette.

A Friedrich Merz által köztudatba hozott „Leitkultur” fogalom nem veszélytelen, hiszen nagyon könnyen felhasználható külföldiek elleni gyűlöletkeltésre. Egyetértek azzal, hogy a Németországban élők (a német állampolgársággal már rendelkezőktől és a most bevándorlóktól egyaránt) elvárható, hogy tiszteljék az

Alaptörvényt, betartsák a törvényeket, és hogy hajlandóak legyenek a nyelvet is megtanulni. Nem lehet lemondani a nemzeti kultúra értékeinek megőrzéséről sem, ám határozottan elvetendő a német kultúra felsőbbrendűségét hangoztató vagy sugalló megnyilvánulások.

Az Európa Tanács (ET) Fajgyűlölet és Intolerancia elleni Európai Bizottságának (Europäische Kommission gegen Rassismus und Intoleranz) 2001. július 3-án közzétett országelemzése is nyugtalanítónak nevezte a „Leitkultur” kifejezést:

„Ez a fogalom a német identitást, mint egy homogén társadalom koncepcióját tükrözi vissza. Megjelenik benne a kultúra és identitás sokszínűségének kihatásától való félelem. Megerősíti a más kultúrákkal szembeni negatív kliséket, miközben figyelmen kívül hagyja a kisebbségek által képviselt értékeket és azok fontos társadalmi szerepét.” (Második jelentés Németországról. Zweiter Bericht über Deutschland, p. 19.)

A két, a rasszizmus és intolerancia németországi megnyilvánulásai miatt különösen veszélyeztetett kisebbséget (a cigány és a zsidó kisebbséget) megnevező ET-tanulmány nem tartja kielégítőnek a meglévő törvényi kereteket a kisebbség- és idegengyűlölet megfékezésére, bár elismeri, hogy számos jó intézkedés - többek között a 2000. január elsején életbe lépett új állampolgársági törvény - született meg az utóbbi években.

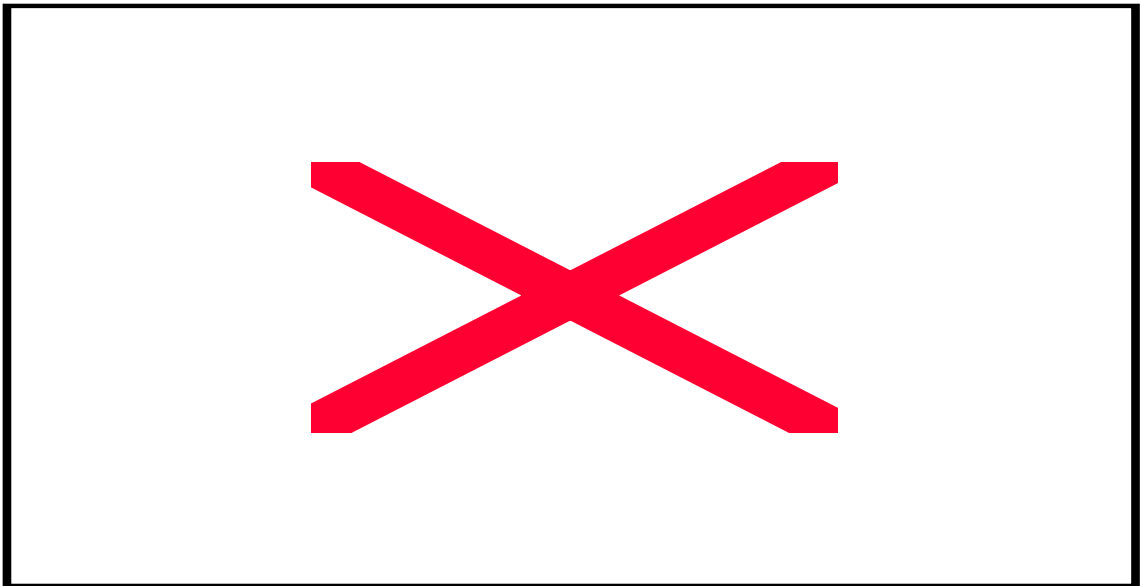
A német „identitászavar” másik jellemző jelensége volt a 2000. tavaszán kitört ún. „patriotizmusvita”. Laurenz Meyer, a CDU főtitkárának kijelentését („Büszke vagyok arra, hogy német vagyok”) Jürgen Trittin környezetvédelmi miniszter, a Zöldek pártjának egyik vezető alakja egy rádióinterjúban úgy kommentálta, hogy a kereszténydemokrata politikus mind külsejében, mind mentalitásában szélsőjobboldali bőrfejűekre (skinhead) emlékeztet.¹³⁷

Az említett konfrontációk haszna az volt, hogy mindenkit elgondolkodásra és véleményalkotásra készítettek. A résztvevő politikusok stílusa, sokszor méltatlan hangneme viszont nem segítette a célt: az erősen megtépzott nemzeti identitástudat újbóli megfogalmazását. A „Leitkultur” fogalmat amúgy is alkalmatlannak tartom vitaalapként, hiszen felsőbbrendűség vagy legalábbis annak árnyéka fogalmazódik meg benne. Tárgyszerűbb diskurzusokra lenne szükség, mert a probléma valóban égető: a kollektív identitás kialakítására főleg nagy történelmi fordulatoknál van szükség. A német újraegyesítés és vele együtt az állam nemzetközi politikában megnövekedett szerepe és felelőssége pedig éppen ilyen nagy változást jelentett.

A jelen egyik legnagyobb kérdése, hogy a német egység miért nem jelenik meg össznémet nemzettudatként is. A volt NDK-t és NSZK-t elválasztó határ a „fejekben” ma is létezik, ezt tükrözik a parlamenti választási eredmények is (L. 16. 1. függelék). A legvalószínűbb magyarázat, hogy túl gyorsan, minden „lelki” előkészítés nélkül került sor a két német állam egyesülésére. A kelet- és a nyugatnémetek közötti „feszültségek” a mai napig léteznek. Ezt bizonyítja az Allensbacheri Közvéleménykutató Intézet felmérése is, amelyben olyan kelet-, illetve nyugatnémeteket kérdeztek meg, akik az utóbbi egy évben sok időt töltöttek el nyugat-, illetve keletnémetek honfitársaikkal.

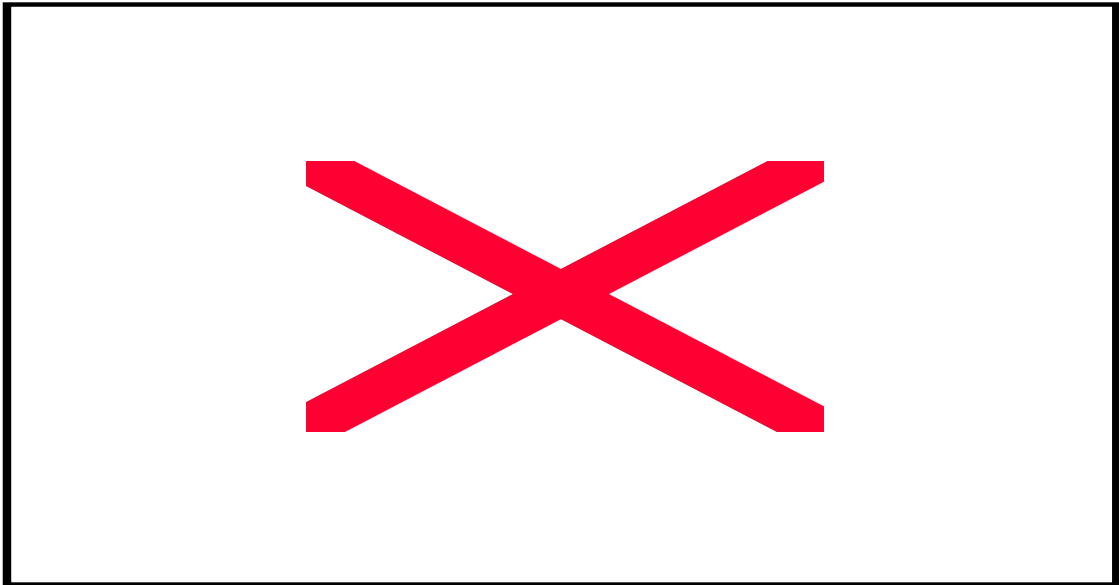
A kutatás során a következő kérdést tették fel: „Néha azt lehet hallani, hogy a németeket keleten és nyugaton még mindig elválasztja egy, a ”fejekben meglévő fal”. Mit gondol Ön erről? Hogyan élte meg a Németország keleti/nyugati részéről érkezőkkel folytatott beszélgetéseit? Jól megértették egymást?”

3. számú diagram: A kelet- és a nyugatnémetek viszonya a nyugat-németek szemszögéből (1991-1999)

Forrás: Allensbacher Archiv, IfD-Umfragen 5057, 5074, 5092, 6079.

4. számú diagram: A kelet- és a nyugatnémetek viszonya a kelet-németek szemszögéből (1991-1999)

Forrás: Allensbacher Archiv, IfD-Umfragen 5057, 5074, 5092, 6079.

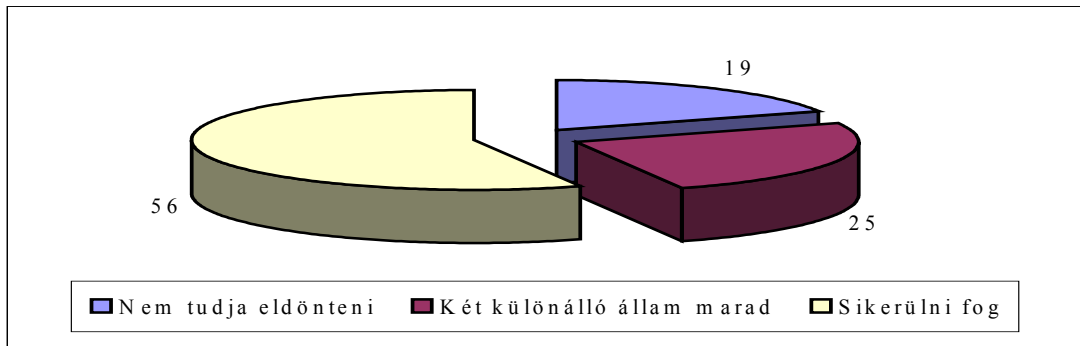
Az összetartozás érzésének kialakulásában meghatározó a német politikusok felelőssége. Ebben mutatott példát 1994. július 1-jén tartott beiktatási beszédében Roman Herzog, aki „minden német köztársasági elnökévé kívánt válni.” Ahogy széleskörű támogatásra talált beszédében megfogalmazta:

„1990. október 3-án nemcsak Németország területe és lakossága lett nagyobb, hanem tarkábbá, ellentmondásosabbá, sőt konfliktusokkal telibbé is vált. De kárt jelent-e ez tulajdonképpen? Az uniformitás soha nem volt államunk jellemzője, akármennyire is szerették volna ezt néhányan közülünk. Gazdagságunk forrása mindig is a sokszínűség és a sokoldalúság volt.”
(Ansprache von Bundespräsident Roman Herzog zu seinem Amtsantritt.)

Biztos, hogy az össznémet nemzeti identitás megteremtése hosszú időt vesz még igénybe, véleményem szerint legalább egy-két generáció felnövése kell majd hozzá.¹³⁸

Az Allensbachi Közvéleménykutató Intézet kutatása szerint rendkívül magas azoknak az aránya, akik nem bíznak a végső sikerben. A felmérés során a következő kérdést tették fel: „Mit gondol, sikerülni fog-e Németország összenövésztése, vagy Kelet és Nyugat továbbra is két különálló állam marad majd?”

5. számú diagram: Sikerülni fog-e Németország keleti és nyugati felének összenövésztése? (1996)

Forrás: URL: Allensbacher-Umfrage 1996.

http://www.dhm.de/lemo/objekte/statistik/WegeInDieGegenwart_umfrageZusammenwachsen/index.html, 2001, december 2.

10. AZ „OUT-OF-AREA” PROBLÉMAKÖR

10. 1. Németország „out-of-area”-problematikája

Az „out-of-area” katonai és politikai fogalom is egyben. Az az állam, amely ezt tartalommal kívánja megtölteni, békét „exportál”: (1) fegyveres erővel (2) a béke megteremtését, majd fenntartását szolgálja (3) államhatárain kívül. A kül- és biztonságpolitika kialakítása azonban - többek között egy esetleges „out-of-area” szerepvállalásról való döntés is, annak összes paraméterével együtt -, minden demokratikus országban - így Németországban is - a politikai elit feladata. A politikai akarat és a katonai képesség összjátéka jelöli ki tehát az „out-of-area” bevetések keretét.

Németország számára, NATO-tagságából fakadóan, az „out-of-area” bevetések a szövetségi kötelezettségeken túlmenő, az Észak-atlanti Szövetség határain kívül eső katonai szerepvállalást jelentik.

Az 1949. április 4-én aláírt Washingtoni Szerződés legfontosabb része az eddig mindössze egyetlen alkalommal életbe léptetett¹³⁹ 5. cikkely, amely alapján a felek bármelyike ellen Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányulónak tekintenek:

„A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket - ideértve a fegyveres erő alkalmazását is, amelyeket a békének és biztonságának az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart. Minden ilyen fegyveres támadást és az ennek következtében fogantatosított minden intézkedést azonnal a Biztonsági Tanács tudomására kell hozni. Ezek az intézkedések véget érnek, ha a Biztonsági Tanács meghozta a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására szükséges rendszabályokat.” (Észak-atlanti Szerződés. The North Atlantic Treaty. 5. cikk, Washington D. C. 1949. április 4.)

A Washingtoni Szerződés 6. cikkelye¹⁴⁰ a következőképpen határozta meg a NATO-szerződési területét, miután a hajdani gyarmattartó országok (Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia és Belgium) hiábavalóan igyekeztek a védelmi szövetség hatályát korábbi gyarmataikra is kiterjeszteni:¹⁴¹

„Az 5. cikk alkalmazása szempontjából egy vagy több Fél ellen irányuló támadásnak kell tekinteni a fegyveres támadást

- a Felek egyikének területe ellen Európában vagy Észak-Amerikában, Franciaország algériai megyéi ellen, Törökország területe ellen vagy a Felek egyikének joghatósága alá tartozó, az észak-atlanti térségben a Ráktérítőtől északra fekvő szigetek ellen vagy a Felek egyikének hajói vagy repülőgépei ellen ugyanebben a térségben;

- a Felek egyikének fegyveres erői, hajói, vagy repülőgépei ellen, ha a fenti területeken vagy azokon kívül bármilyen más olyan európai területen tartózkodnak, amelyeken az egyik Fél a Szerződés hatályba lépésekor megszálló erőket tart fenn, valamint, ha a Földközi-tengeren vagy az észak-atlanti térségnek a Ráktérítőtől északra eső részében tartózkodnak.” (Észak-atlanti Szerződés. The North Atlantic Treaty, 6. cikkely, Washington D. C. 1949. április 4.)

A Washingtoni Szerződés pontosan rendelkezik tehát a kölcsönös segítségnyújtásra kijelölt területről, valamint alapelveként rögzíti, hogy a szerződő felek tartózkodnak az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő, bármilyen módon megnyilvánuló erőszak alkalmazásától vagy azzal való fenyegetéstől a nemzetközi kapcsolatokban (1. cikkely), illetve fenntartják és fejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességeiket (3. cikkely). Mivel a szerződés 4. cikkelye szerint „a felek tanácskozni fognak egymással, valahányszor bármelyikük véleménye szerint bármelyik fél területi épségét, politikai függetlenségét vagy biztonságát veszély fenyegeti”, az Észak-atlanti Szövetség földrajzi „hatótávolsága” világméretűnek tekinthető. A részes államok biztonsági érdekei ugyanis nem érnek véget a nemzetállami vagy szövetségi határaikon. A kölcsönös segítségnyújtásra kijelölt NATO-terület pedig nem határolja be földrajzilag a másoknak való katonai segítségnyújtás lehetséges kiterjedését, így a szerződés nem tiltja meg a nemzeti haderők bevetését ezen a területen kívül sem. (Rieder [1989] p. 129.)

Ahogy az az Észak-atlanti Tanács 1982. december 9-10-ei brüsszeli miniszteri ülése után kiadott hivatalos kommunikéban leszögezte: „Azok a szövetséges partnerek, akik képesek rá, segítséget nyújthatnak azoknak a szuverén államoknak, amelyek biztonsága és függetlensége veszélybe került. Elsődleges szövetségi érdek ugyanakkor, hogy az elrettentéshez és a védekezéshez ennek során mindvégig elégséges haderő álljon rendelkezésre a szövetségi területen belül.” (Kommuniqué der Ministertagung des Nordatlantikrates, 1982. december 9-10, p. D89.)

10. 2. A német parlamenti pártok pozíciója a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseivel kapcsolatban 1994. július 12-ig: növekvő biztonságpolitikai szerepvállalás versus korlátozott jogi lehetőségek

A győztes nyugati hatalmak a második világháború után hozzáálltak a német militarizmus és hatalmi tudat gyökeres kiirtásához, az „átneveléshez”. Tevékenységük figyelemre méltóan eredményes volt: a volt „megszálló hatalmak” szelárnyékában lavírozó NSZK-ban külpolitikai ügyekben kialakult, és szinte reflexé vált a visszafogottság. A kül- és biztonságpolitikájában csak korlátozottan cselekvőképes Nyugat-Németország politikai rendszerébe és gondolkodásmódjába egyaránt beépült „szerény visszahúzódás” (Langguth [1996] p. 11.) - amely az NSZK számára a hidegháború idején, Kelet és Nyugat határán, a biztonságot jelentette - leküzdése 1990. után időbe telt. Ahogy Hans-Peter Schwarz bonni professzor 1985-ben oly találóan megfogalmazta: a zabolázatlan „hatalmi tébolyt” neurotikus „hatalom-komplexus” követte. (Die gezähmten Deutschen. Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit.)

Az újraegyesüléskor deklarálta a német szövetségi kormány, hogy a régi NSZK hagyományainak megfelelően folytatja külpolitikáját. A *folytonossággal* egyidőben azonban megfogalmazódott a *változás* igénye is, miszerint az addigi - részben önként vállalt - korlátozás helyett a világ sorsa iránti nagyobb elkötelezettségre lesz szükség.

Németországnak - történelmi terhei miatt - minden „out-of-area” szerepvállalása előtt különösen ügyelnie kellett arra, hogy a nemzetközi közösséggel együtt, annak játékszabályait maradéktalanul betartva járjon el. Ma már nem lehet megoldás az a korábban „németekre jellemző” reakció, „hogy a név nélküli államok közösségétől azonnali beavatkozást kérjenek, vagy bizonyos államoktól egy meghatározott viselkedést várjanak el, miközben ők várakozó álláspontra helyezkednek vagy éppen félreállnak.” (Wellershoff [1999] p. 13.)

A Német Szövetségi Köztársaság külpolitikája az újraegyesülés után sem lett különösebben vitatott. Az alapkérdéseket illetően - eltekintve a Demokratikus Szocializmus Pártjának (PDS: Partei des Demokratischen Sozialismus) állásfoglalásaitól - az elmúlt évtizedben alig akadt jelentős véleménykülönbség a parlamenti pártok között. Ez a megállapítás a német külpolitikának mindössze két fontos kérdésénél vitatható: a Bundeswehr „out-of-area” bevetései, illetve a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) bevezetését¹⁴² kísérő politikai viták tekintetében. Aligha tekinthető véletlennek, hogy végül mindkét kérdés az Alkotmánybíróság által került „rendezésre”.

A növekvő politikai és katonai szerepvállalás kérdésében a PDS, az egykori keletnémet állampárt reformkommunistáinak utódpártja kivételével mára teljes egyetértés alakult ki a német parlamenti pártok között. Eszerint az ország csak akkor maradhat hiteles a külföld szemében, ha nem követ semmiféle „német különutat”, s szükséghelyzetben a Bundeswehr külföldi bevetésétől sem zárkózik el. Ennek a „majdnem-konszenzusnak” a kialakításához azonban tíz év kellett.

Az egészen a kilencvenes évek elejéig széles körben elfogadott nézet szerint német harci egységek csakis az ország védelmében, illetve a Washingtoni Szerződés 5. pontjából adódó segítségnyújtási kötelezettség keretében kerülhettek volna bevetésre. A Bundeswehr NATO-területen kívüli bevetésének alkotmányellenességét hangsúlyozták a Szövetségi Biztonsági Tanács 1982-ben először Helmut Schmidt, majd Helmut Kohl kancellársága alatt elfogadott határozatai is.

Egy esetleges alkotmányváltoztatás gondolata először 1988-ban, az SPD müncheni pártnapján merült fel. A problémakör azonban ekkor még két évre kényszerítő aktualitás hiányában lekerült a napirendről. A Bundeswehr külföldi bevetésével, illetve bevethetőségével kapcsolatos vita aztán annál hevesebben lángolt fel Szaddám Huszein 1990. augusztusi, Kuvaitot hat nap alatt annektáló akciója után.

A politikai elit (Helmut Kohl kancellár, Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter, Richard von Weizsäcker köztársasági elnök, valamint az SPD akkori elnöke, Hans-Jochen Vogel) 1990. őszén továbbra is azon az állásponton volt, hogy az Alaptörvény értelmében a Bundeswehr „out-of-area” bevetése semmilyen formában nem megengedett. Egy NATO-területen kívüli küldetéshez alkotmánymódosításra lett volna szükség, a pártok azonban nem kívánták a kérdést a választási kampány tárgyává tenni, így a probléma megoldását közös megegyezéssel a következő törvényhozási periódusra halasztották.¹⁴³ Az alkotmánymódosítást később már nem sikerült keresztülvinni, mert a szociáldemokraták a kérdés megítélésében 1991. márciusában két táborra szakadtak.¹⁴⁴ Elutasítóan foglalt állást a Szövetség90/Zöldek pártja is, akik a kéksapkás bevetésekben való részvételt a militarizálódás első lépcsőjének minősítették.

A német szövetségi kormány ezért az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhívására - az ellenzékkel egyetértésben - katonai helyett csak pénzügyi és logisztikai támogatást nyújtott a 33 országból álló szövetséges koalíció 1991. január 16-a éjszakáján elkezdett hadműveletéhez. Németország összesen 17,9 milliárd márkával járult hozzá az Öböl-háború költségeihez. (Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Dokumente von 1949 bis 1994. [1995] p. 793.)

Ebben a visszafogottságban nemcsak a történelmi múlt korlátozó ereje és a tisztázatlan jogi háttér, hanem a belpolitikai helyzet is nagy szerepet játszott. Bonnban az első (1990. december 2-án megtartott) össznémet parlamenti választások után a kormányalakítással voltak elfoglalva, amely 1991. január 18-án a miniszterek eskütételével fejeződött be, miután egy nappal korábban a Szövetségi Gyűlés Helmut Kohlt ismét kancellárrá választotta.

Másik fontos tényezőként kell számításba vennünk, hogy nemcsak a német kormány, de a közvélemény és a média számára is ismeretlen érzést jelentett a külpolitika teljesen szuverén módon való alakításának a lehetősége. A korlátozott szuverenitású nyugatnémet állam ezt megelőzően hosszú évtizedeken át, az Észak-atlanti Szövetség által nyújtott katonai biztosítékokra ráutalva, csak a többi szövetséggel szorosan egyeztetve hozta-hozhatta meg döntéseit. Nem hagyható figyelmen kívül az Öböl-háborúban való német szerepvállalás vizsgálatánál az sem, hogy ezekben a hetekben egy német szempontból legalább olyan fontos másik válság is zajlott a világban. A Vörös Hadsereg 1991. január 13-ai „véres vasárnapi” litvániai intervenciója, illetve egy héttel később a rigai belügyminisztérium lövése komoly problémaként jelent meg az NSZK politikai életében. Nyilvánvalóvá vált, hogy a

Szovjetunió összeomlás előtt áll, ám nyitva maradt az a kérdés, hogy azt követően milyen hatalmi helyzet (esetleg hatalmi vákuum) jön majd létre az újraegyesült Németországtól keletre.

Az említett három tényezőt figyelembe véve érthető, miért tűnt az Öböl-háború idején olyan bizonytalannak a számára is felfoghatatlan sebességgel európai nagyhatalommá váló NSZK. Nem volt kétséges, hogy ilyen körülmények között nem kerül majd sor német katonák részvételére. Az igazi gondot inkább az jelentette, hogy a német támogatásra (a már említett kifizetésére, - amellyel a szövetségi köztársaság a külföldi médiában kiérdemelte a „csekk-könyv diplomácia” címet -, az ország területének és légtérének rendelkezésre bocsátására, anyagok és fegyverek szállítására, illetve a NATO-szövetséges Törökország preventív célzatú megerősített védelmében való részvételére) csak sokára és a külföldi szövetségesek véleménye szerint húzódozva került sor.¹⁴⁵

Az első Bundeswehr-katonák részvételével zajlott „out-of-area” bevetés¹⁴⁶ Kambodzsában zajlott. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által 1992. február 28-án megszavazott békefenntartó akció célja a szemben álló csapatok lefegyverzésével, az állam közigazgatásának átmeneti átvételével, illetve a szabad választások előkészítésével a polgárháború sújtotta ország békéhez való visszavezetése volt. 1992. november 5-én Münchenben került sor először német kéksapkás katonák ünnepélyes búcsúztatására.¹⁴⁷ Az ENSZ 1992. május 22-től 1993. november 12-ig tartó küldetésének (UNTAC, United Nations Transitional Authority in Cambodia, az ENSZ Kambodzsai Átalakulási Hatósága) második felében a Bundeswehr egy egészségügyi alakulattal, összesen 130 katonával vett részt.

A kambodzsai küldetéssel szinte egyidőben zajlott a szomáliai békefenntartó misszió: az USA vezetése alatt álló nemzetközi alakulat¹⁴⁸ az éhező civil lakosságot kívánta megvédeni és az országba küldött élelmiszer-segélyek szállításáról és szétosztásáról gondoskodni. 1992. december 17-én született meg a német szövetségi kormány azon döntése, miszerint egy logisztikai egységgel kíván részt venni az éhínség megakadályozására irányuló akcióban. 1993. május 14-én érkeztek meg a Bundeswehr első szállítórepülőgépei Szomália fővárosába, Mogadisu-ba, majd az 1700 német katona átvette a Belet-Huen-i térség ellátását. A Bundestag 1993. július 2-án (azaz utólag!) 337 szavazattal 185 ellenében (a szociáldemokrata képviselők többsége a misszió ellen szavazott) engedélyezte a Bundeswehr részvételét a misszióban.

A Német Szövetségi Köztársaság a kambodzsai és a szomáliai kéksapkás küldetéseiben való részvételével bebizonyította, hogy már az újraegyesülés után néhány évvel képes és kész volt - lehetőségeihez mérten - az ENSZ elkerülhetetlennek tűnő békefenntartó akcióiban részt vállalni. Nem a németeken múltott, hogy ekkoriban egyes békefenntartó missziók kudarcot vallottak.¹⁴⁹ Példájuk azonban világossá tette, hogy a „békefenntartó” és a „béketeremtő” küldetések nem mindig választhatók el egymástól egyértelműen, ezért rendkívül fontos, hogy a csapatok megfelelő mandátummal és megfelelő felszereléssel érkezzenek a válságrégiókba. Ha egy békefenntartó misszió nem egy minden fél által elismert fegyverszüneti megállapodás felügyeletét látja el, hanem még harcoló felek között próbál „lavírozni”, mint az Szomáliában történt, akkor a küldetés automatikusan bukásra van ítélve.

Eközben Európát sem kerülte el a háború: 1991. folyamán szétesett az a soknemzetiségű Jugoszlávia. A balkáni háborúban először 1992. július 4-én vettek részt a Bundeswehr repülőgépei, amikor humanitárius céllal léghídat teremtettek Szarajevó számára. Erre a lépésre még az SPD beleegyezésével került sor, ám a szövetségi flotta (Bundesmarine) századának (a Kis-Jugoszlávia elleni embargó betartásának megfigyelése céljából) az adriai régióba való vezénylése már határozott tiltakozást váltott ki körükben. Az SPD 1992. november 17-én megrendezett rendkívüli bonni pártkongresszusán elfogadott álláspontja értelmében ugyanis a Bundeswehr kizárólag békefenntartó akciókban vehet részt. A szociáldemokraták a Bundesmarine adriai állomásoztatását és az 1993. április 12-étől kezdve Bosznia felett megfigyelő járőrözést folytató AWACS (Airborne Warning and Control System - Repülőgép-fedélzeti Korai Előrejelző és Vezetési Rendszer) felderítő repülőgépek fedélzetén szolgáló 162 német katona bevetését azonban már harci bevetéseknek minősítették.

A pártok közötti nézetkülönbségek ezt követően gyakorlatilag lehetetlenné tették az előrehaladást. A keresztény uniópártok az „out-of-area” bevetéseket nemcsak az ENSZ békefenntartó és béketeremtő misszióiban, hanem egy majdani „közös európai haderő” (Zu Einsätzen der Bundeswehr im Rahmen der UNO. p. 24.) részvételével zajlott missziókban is elképzelhetőnek tartották.¹⁵⁰ Liberális koalíciós partnerük ezzel szemben ekkoriban még kizárólag ENSZ-mandátum keretében tudta elképzelni a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseit. (Zu Einsätzen der Bundeswehr im Rahmen der UNO. p. 25.) A kétharmados Bundestag-többséget igénylő Alaptörvény-módosításhoz azonban a koalíciónak (akár a CDU/CSU, akár az F.D.P. koncepciója alapján) a „harci bevetéseket” teljesen elutasító SPD-re is szüksége lett volna, így patthelyzet alakult ki.

10. 3. A Szövetségi Alkotmánybíróság ítélete: a jogi korlátok lebontása

Az 1992. után egyre gyakrabban és egyre komolyabb feladatkörrel harcba küldött Bundeswehr alakulatok bevetése értelmezésében nem jelent mást, mint hogy a szövetségi kormány annak reményében teremtett „kész tényeket”, hogy az Alkotmánybíróság ítéletében a bevetéseket utólag (!) az alkotmánnyal összhangban lévőnek minősíti majd. A kereszténydemokrata/keresztényszociális-szabaddemokrata koalíciónak a szükséges legitimitáció megszerzéséhez feltétlenül szüksége volt az Alaptörvény értelmezésére¹⁵¹, miután korábban hiábavalóan igyekezett egyértelmű jogi helyzetet teremtő alkotmánymódosításra rávenni a szociáldemokratákat.

A jogi helyzet tisztázásának kényszere miatt szokatlan lépésre került sor. A kormánypártok egyike, az F.D.P. a Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánybíróságához fordult annak megállapítását kérve, hogy a szövetségi kormány 1993. április 2-án meghozott döntése¹⁵² (nem hívták vissza az ENSZ Biztonsági Tanácsának 816. számú határozata alapján elrendelt repülési tilalom ellenőrzése érdekében Bosznia felett megfigyelő járőrözést folytató AWACS felderítő repülőgépeken szolgáló német személyzetet) alkotmányellenes. Ezzel egyidőben a legnagyobb ellenzéki párt, az SPD három beadvánnyal élt. Az első tartalmilag megegyezett az F.D.P.-ével. A második a Földközi-tengeren, a Jugoszláviával szembeni embargó betartása WEU és a NATO által koordinált ellenőrzésében¹⁵³ a Bundeswehr haderők szolgálatát elrendelő kormányhatározat, a harmadik az ENSZ szomáliai küldetésében (UNOSOM II) egy Bundeswehr kontingens részvételét elrendelő, 1993. április 21-ei kormányhatározat alkotmányossági felülvizsgálatát kérte.

A karlsruhei Szövetségi Alkotmánybíróság a négy keresetet egy eljárásba fogta össze, majd 1994. július 12-én hozott ítéletében (BVerfGE 90 [1994] 16. számú határozat, pp. 286-395.) a beadványokat elutasította, kimondva, hogy a Bundeswehr „Németország egy kollektív biztonsági rendszerhez való tartozása esetén felvállalhatja az ezzel tipikusan együtt járó feladatokat” (BVerfGE 90 [1994] p. 286.), azaz az olyan bevetéseket, amelyek ennek a biztonsági rendszernek a keretében és szabályai szerint kerülnek meghatározásra. Egyúttal megállapította, hogy a szövetségi kormány mindhárom esetben megsértette az Alaptörvényt, mert a német fegyveres erők bevetésénél a Bundestag - lehetőség szerint előzetes - hozzájárulását nem kérte ki.

Az Alkotmánybíróság az ítélet indoklásában emlékeztetett arra, hogy a Német Szövetségi Köztársaság 1949. május 23-án életbe lépett Alaptörvényébe a második világháborús tapasztalatok miatt fontosnak tartották belevenni, hogy Németország a jövőben nem válik agresszorral: Az Alaptörvény a „Támadó háború tilalmát” (26. cikkely, (1) paragrafus) így fogalmazza meg: „Olyan cselekedetek, amelyek alkalmasak arra, illetve amelyeket az a szándék vezérel, hogy megzavarják a népek együttélését, különösen, amelyek támadó háború viselését készítik elő, alkotmányellenesek. E cselekedetek büntetendők.”

A fegyveres erők kérdésében (87/A cikkely (2) paragrafus) később úgy rendelkeztek, hogy azok a védelmen kívül csak akkor vethetők be, ha ezt az Alaptörvény kifejezetten lehetővé teszi. Erről a lehetőségről a kollektív biztonsági rendszerről szóló cikkben (24. cikk, (2) paragrafus) esik szó: „A Szövetségi Köztársaság a béke biztosítása céljából részese lehet kölcsönös kollektív biztonsági rendszernek. Ez esetben hozzájárul felségjogainak olyan korlátozásához, amely Európa békés és tartós rendjének, valamint a világ népei közötti megértés biztosítására irányul.” Mindazonáltal a szövetségi kormány nem kapott teljesen szabad kezét a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseinél. A felfegyverzett német haderő bevetéséhez szükséges (egyszerű többséggel) a „Bundestag előzetes alkotmányos egyetértése”, s a „közreműködés formáját és mértékét” törvényben kell rögzíteni. További korlátozás, hogy „a fegyveres erőket vissza kell hívni, ha ezt a Bundestag megszavazza.”

Az ítéletnek nagy visszhangja támadt. Akadtak, akik megkérdőjelezték, hogy az Alkotmány 24. cikkelye, amely Németország számára egy „kölcsönös kollektív biztonsági rendszerben” való tagságot „vetített elő”, valóban tartalmaz-e katonai opciót. (Bothe [1994] pp. 28-29, p. 28.) Mások szerint a kollektív biztonsági rendszer csak az ENSZ-et jelentette, s az Alaptörvény a kollektív védelmet megtestesítő NATO-t és NYEU-t nem hatalmazza fel „out-of-area” bevetések végrehajtására.

10. 4. A német parlamenti pártok pozíciója a Bundeswehr „out-of-area” bevetését illetően a kérdéskörben meghozott alkotmánybírósági ítélet után

Az alkotmánybírósági ítélet lehetővé tette a gyakorlati cselekvést, az ún. „out-of-area”-ítélettel lezárult a második világháborút követő önkorlátozás időszaka. A kérdés csupán az maradt, hol, mikor és milyen feltételek mellett valósulnak meg az immár jogilag is akadálytalanná váló külföldi bevetések.

Az Alkotmánybíróság elé vitt két missziót (a Bundesmarine adriai állomásoztatását a Kis-Jugoszlávia elleni embargó felügyeletére és a Luftwaffe bevetését a Bosznia-Hercegovina feletti repülési tilalom ellenőrzésére) az ítéletnek megfelelően a Bundestag 1994. július 22-én (azaz a karlsruhei ítélethirdetést követően tíz nappal!) egy rendkívüli ülésen jóváhagyta.

A szövetségi kormány a számára kedvező alkotmánybírósági ítéletet követően mégis visszafogottságot tanúsított a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseinek kérdésében. Mindezt jól mutatják az ENSZ Készenléti Megállapodások Rendszerével (Standby-Arrangement) kapcsolatos események is. Amikor 1995. januárjában Boutros-Boutros Ghali ENSZ-főtitkár Bonnba látogatott, hogy elérje a Készenléti Megállapodásban való német részvételt, vegyes fogadtatásban volt része: Kinkel külügyminiszter támogatta a tervet, míg Kohl kancellár és védelmi minisztere ellenezte azt. Volker Rühe érvelése szerint a Bundeswehr csapatait csak Európában és annak közvetlen környezetében lehet bevetni, mert más területek esetén ehhez nem lenne meg a „társadalmi konszenzus”. A közös nevezőt végül úgy sikerült megtalálni, hogy Németország beleegyezett ugyan a Megállapodásban való részvételbe, a közvélemény elutasító álláspontja miatt a részvétel kezdetének pontos határidejét azonban nem jelölte ki. Egyértelmű, hogy ismét a felelősség elhárításáról volt szó, hiszen a Megállapodás szerint az ENSZ rendelkezésére bocsátott csapatokat és eszközöket nem automatikusan vetik be, ahhoz minden esetben szükséges a nemzeti parlamentek (azaz a Németországban a Bundestag) hozzájárulása.

A szövetségi kormány 1995. november 28-án döntött az IFOR-ban (Implementation Force, Nemzetközi Végrehajtó Erő) való német részvételről, előterjesztését a Bundestag 1995. december 6-án 543 „igen”-nel 107 „nem” ellenében (6 tartózkodás mellett) szavazta meg. A szociáldemokraták továbbra is megosztottnak mutatkoztak: 55 képviselőjük elutasította a bevetést, a többiek pedig csak abban az esetben voltak hajlandóak ahhoz bevetéshez hozzájárulni, ha a Bundeswehr egységei kizárólag Bosznia-Hercegovinán kívüli állomáshellyel vonulnak fel. A Zöldek fele igennel szavazott, míg a PDS teljesen elutasította a kormányjavaslatot.

A Bundestagban éles vita zajlott az IFOR-misszió kapcsán. Helmut Kohl kancellár parlamenti hozzászólásában azt hangsúlyozta, hogy habár a szövetségi kormány a keserű történelmi tapasztalatok miatt nem hozta meg könnyen döntését, az újraegyesült Németországnak csak egy lehetősége van: felül kell emelkednie a múlt emlékein és immáron aktívan részt kell vállalnia Európa békéének biztosításában. Kohl

beszédében a szövetségesek elvárásainak való megfelelés szükségességét és ezáltal Európa békéjének megteremtését szorgalmazta, az IFOR-misszió négy konkrét célját is megfogalmazva: „1. A háborús felek szétválasztása és a katonai konfliktusok újbóli fellángolásának megakadályozása; 2. az emberi- és kisebbségi jogok védelme; 3. az újjáépítés megkezdése, a menekültek visszatérésének elősegítése, humanitárius segélyek nyújtása, de nem csak Boszniában, hanem az egész régióban; 4. valamint az egykori Jugoszlávia stabilitásának biztosítása.” (Az IFOR-ról szóló parlamenti vita jegyzőkönyve. in: Das Parlament, 1995. 51. szám, 1995. december 15. pp. 4-14, p. 4.)

Klaus Kinkel (F.D.P.) külügyminiszter beszédében azon meggyőződését hangoztatta, miszerint a Bundeswehr IFOR-ban való részvétele erkölcsileg mindenképpen megalapozott, hiszen egy sokat szenvedett népnek nyújt segítséget. Hozzászólásában kitért Oroszország boszniai békefenntartásban felvállalt szerepére is, amely véleménye szerint új fejezetet nyithat Oroszország és a NATO kapcsolatának történetében, s az ellenségkép végleges eltűnéséhez vezethet: „Oroszországnak erős fenntartásai vannak a NATO kibővítésével kapcsolatban. Ellenérzéseit az új európai biztonsági rendszer - amelyet nem Oroszország kizárásával, hanem annak bevonásával akarunk megvalósítani -, kialakítása során mindenképpen figyelembe kell majd vennünk. [...] A boszniai rendezés során első ízben dolgoznak együtt orosz katonák NATO-csapatokkal, és ez az együttműködés egészen biztosan hozzájárul majd az orosz lakosság aggodalmainak csökkenéséhez, hiszen ez ma már egy teljesen normális dolognak számít. [...] Ezáltal csökkenthetjük Oroszország azon félelmeit is, amelyek szerint egy NATO-bővítés elszigeteltté teszi majd őt.” (Az IFOR-ról szóló parlamenti vita jegyzőkönyve. p. 7.)

Rudolf Scharping az SPD vezérszónokaként magyarázatot adott a békefenntartó küldetést elutasító kollégái indítékaira: a Bundeswehr boszniai bevetése mind politikai, mind személyes kockázatokat hordoz magában. A Szociáldemokrata Párt akkori elnöke személy szerint mégis az aktív szerepvállalás mellett tette le a voksát, hiszen „a német katonák feladata nem a harc és a háború lesz, hanem a béke védelme és biztosítása.” Németországnak meg kell tennie minden tőle telhetőt, már csak azért is, mert Európa csődöt mondott a boszniai konfliktus kezelésében. Ebből pedig mindenkinek le kell vonnia majd a tanulságokat és vállalnia a felelősséget. A Bundestag-ban heves vita kerekedett, amikor Scharping Klaus Naumann, a fegyveres erők akkori főfelügyelőjének kijelentését, - amely szerint a Bundeswehr számára az IFOR-misszió esetében egy „harc feladatról” (Kampfauftrag) van szó -, „felelőtlennek” nevezte.

Wolfgang Schäuble, a CDU/CSU frakcióvezetője későbbi hozzászólásában védelmébe vette Naumannt. Szerinte a tábornok csak az igazat mondta, hiszen a Bundeswehrnek adott megbízás valóban oda vezethet, hogy a katonáknak harcolniuk kell majd.

A parlamenti vitában kétségtelenül a Zöldeknek volt a legnehezebb dolguk. Két malom között őrödtek, alapértékeik közé tartozó pacifizmusuk és szolidaritásuk között kellett döntenük. A parlamenti szavazás alapjául szolgáló kérdés majdnem a párt „szakítópróbájának” bizonyult, amint azt akkori frakcióvezetőjük, Joschka Fischer felszólalásában beismerte. (A szavazást megelőzően a Zöldek egy brémai pártnapon alaposan körüljárták a kérdést, ahol a párt három, közel azonos erősségű részre szakadt szét: hatalomorientált baloldaliakra a pártvezér Trittin vezetésével, ortodox radikális pacifistákra és a pragmatikus „fischeristákra”.) Fischer a világ „népirtási záradéka” (Völkermordsklausel) az, amely a külföldi katonai beavatkozásokra jogalapot ad. Szerinte pártjának túl kellene lépnie az alapértékének számító erőszakmentesség kultuszának túlzott favorizálásán, inkább a sokat szenvedett népekkel való szolidaritás oldaláról kellene megközelítenie a problémát.

A Bundestagban marginális szerepet játszó PDS vezérszónoka, Gregor Gysi PDS-vezér rendkívül patetikus hangon vetette szemére a kormánynak a külpolitika „militarizálódását”. Véleménye szerint a kéksisakosok térhódítása csak a történelmileg rosszemlékű „zöldsisakosok” újbóli megjelenésének képét vetítette elő.

1996. augusztus végén Rühe védelmi miniszter bejelentette, hogy a német csapatok az IFOR misszió befejeződése után is a Balkánon maradnak, sőt, az utódmisszióban már Bosznia-Hercegovinán belül is állomásozni fognak. Az SPD támogatása felől szeptember végére nem maradt kétség. A Zöldek frakcióvezetése október közepén Boszniába utazott, hogy a helyszínen tájékozódjon a körülményekről. Az utazás után radikálisan megváltozott a véleményük. Ennek bizonyítéka, hogy 1996. december elején önálló indítványt terjesztettek be az IFOR utáni misszióban való német részvételre, azzal a (szövetségi kormánnyal által nem osztott) feltétellel, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete vegye át a békefenntartást. A továbbra is NATO vezetés alatt álló SFOR (Stabilisation Force) misszióban való részvételt rögzítő, a szövetségi kormány által beterjesztett (13/6500 számú) indítványt 1996. december 13-án szavazta meg a Szövetségi Gyűlés. A PDS kivételével valamennyi parlamenti párt nagy többséggel (499 igennel, 93 nemmel és 21 tartózkodás mellett) a részvétel mellett szavazott.

1996. december 20-án járt le a Bosznia-Hercegovinában és Horvátországban egy éven keresztül állomásozó IFOR-erők mandátuma. Valamennyi békefenntartásban résztvevő állam, - így Németország is -, egy évre tervezte a térségben való jelenlétét. Volker Rühe német szövetségi védelmi miniszter 1995. december 6-án még a következőket mondta: „A NATO hangsúlyozta, hogy a missziót maximum egy évre tervezi. [...] Aki azt hiszi, hogy azt más név alatt csináljuk majd tovább, az óriásit téved.”

Az újabb misszóra vonatkozó első tervek kidolgozására 1996 szeptemberének közepén került sor Bergenben. Volker Rühe már itt leszögezte, hogy az akkori tervek szerint 25.000 katonával folytatandó új békefenntartó akcióban Németország is szerepet és az eddiginél jóval több felelősségteljesebb feladatokat kíván majd vállalni: „Világossá kívánjuk tenni, hogy országunk egy újabb mandátum esetében ugyanazokat a feladatokat látja majd el Boszniában, mint partnereink.” A német kormány álláspontja tehát egy év alatt jelentősen megváltozott. A védelmi miniszter azzal „a Bundeswehr, mivel mindenkivel szemben objektívnek mutatkozott, valamennyi egykori ellenfélnek, így a szerbnek is élvezni a bizalmát”, ezért nincsen szükség az eddigi önkorlátozásra.

A szavazás lebonyolítása sok gondot okozott a kormánynak. Az SPD ugyan kezdettől fogva támogatásáról biztosította a kormánypártokat, ám csakis azzal a feltétellel, hogy időben, - azaz még a december 13-ra tervezett szavazás előtt - megérkezik az ENSZ BT mandátuma az SFOR-misszióhoz. Így aztán a 1996. december 31-ig - nem állandó - BT-tag Németország ENSZ-képviselőtének minden erejével a szavazás minél előbb való megtartásáért kellett küzdenie. A szociáldemokraták ugyanis deklarálták, hogy semmilyen körülmények között nem hajlandók a kormány - 1996. december 11-ei kormányülésén elfogadott - SFOR-misszióra vonatkozó indítványát támogatni, mert nem akarják a Bundeswehr-t olyan feladattal megbízni, amelynek körülményei még nem tisztáztak. (Arra az esetre, amennyiben nem sikerült volna az ENSZ-mandátum megszerzése december 13-ig, az SPD egy rendkívüli ülés összehívását kérte december 17-re.) Mindenképpen el kellett érni, hogy a bonni Bundestag még 1996. december 20-a előtt döntsön, különben a Horvátországban állomásozó német katonák tartózkodása nem lett volna többé alkotmányosan „lefedezve.”

A német ENSZ-misszió hathatós közbenjárásának köszönhetően az ENSZ BT-ben sikerült a szavazást még időben, new york-i idő szerint 1996. december 12-én este lebonyolítani, így nem volt akadálya a Bundestag 1996. december 13-ai vitájának sem.

A kormány a következő javaslatot terjesztette be: Németország 3000 katonát küld a boszniai békefolyamat további biztosítására, - az amerikaiakat (8500 fő) és az angolokat (5000 fő) követve a harmadik legnagyobb kontingenst alkotva -, akik francia, olasz, spanyol és más, nem NATO-államok kisebb egységeivel közösen Szarajevó és Mosztár térségében állomásoznak 18 hónapon keresztül.

A szociáldemokrata-környezetvédő koalíció hatalomra jutását követően került sor a Bundeswehr történetének első harci bevetésére: az „Allied Force” hadművelet keretében 1999. március 24-én este kezdődött el a NATO légi háborúja jugoszláv katonai, majd civil célpontok ellen. Németország kezdettől fogva részt vett a - totális humanitárius katasztrófa bekövetkezésének megakadályozásával indokolt - katonai akcióban, amelyre a Bundestag korábbi, 1998. október 16-ai döntésének megfelelően kerülhetett sor. Az előző parlamenti ciklus utolsó parlamenti ülésén a Bundestag áldását adta a NATO Jugoszlávia elleni katonai fellépésére. A Szövetség a szavazás pillanatában már az összes többi NATO-tagállam jóváhagyásával rendelkezett, az egyhangúság a német hozzáállástól függött. A Szövetségi Gyűlés elsöprő fölényrel, 500 igen és 62 nem szavazattal (18 tartózkodás mellett) támogatta a kormány (13/11469 számú) indítványát, amelyben a katonai erővel való fellépést a koszovói albánok körében véghezvitt etnikai tisztogatás megállításának szükségességével indokolta. A NATO ugyan nem rendelkezett az ENSZ BT felhatalmazásával, de álláspontja szerint a nemzetközi jog megsértésével megvalósuló intervenció a kisebbik rosszat jelentette a be nem avatkozással szemben, amely nemcsak az egyébként is instabil régiót taszította volna politikai és gazdasági káoszba, de a Nyugat által képviselt értékek hitelét is súlyosan veszélyeztette volna.

Habár a harcok elindulását követően Schröder kancellár („A szövetségi kormány nem egykönnyen hozta meg döntését, hiszen ez az első alkalom a második világháború óta, hogy német katonák harci bevetésben vesznek részt.” (Erklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder zur Lage im Kosovo)) és Fischer külügyminiszter („Számomra ez volt a legnehezebb döntés, amiben eddigi politikai pályafutásom során közreműködtem. Korábban, éppen úgy, mint Önök, a be nem avatkozás híve voltam. Ma ezt már hibának tartom.” (Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Joschka, Fischer, zur „Kriegsbilanz” in der Debatte der 162. Sitzung des Deutschen Bundestages am 30. März 2001 in Berlin)) is a döntés nehézségeiről beszélt, a Bundeswehr megbízható, immár teljes értékű szövetségesként vett részt a légitámadásokban.

A győztes akciót követően – ezúttal ENSZ-mandátumra alapozva – került sor a koszovói békefenntartásra. A Bundestag 1999. június 11-én majdnem egyhangúan döntött német békefenntartók Koszovóba küldéséről. A Kosovo Force (KFOR) misszió egy nappal később, június 12-én 39 ország részvételével vette kezdetét. Németország a harmadik legnagyobb létszámú kontingenssel, 5800 katonával vett részt a 2001. június 1-jén további egy évre meghosszabbított misszióban.

A növekvő politikai és katonai szerepvállalást illetően mára a PDS-t kivéve politikai konszenzus alakult ki a politikai pártok között. A 10 év meglehetősen turbulens volt e tekintetben, kevés olyan terület van a német politikában, amely ennyire nagy viharokat kavart és ilyen nagy változásokat hozott magával. Egyik párt sem „készült fel eléggé”, nagyon ritkák és meglehetősen általánosak voltak biztonságpolitikai állásfoglalásaik. Összefoglalóan megállapítható, hogy a kilencvenes években az „out-of-area” bevetéseknél az események irányították a pártokat. Nem voltak világos elvárások, célok; a politikusokat a konkrét feladatok és határidők kényszerítették cselekvésre. Egy adott misszió kapcsán kezdődtek el a viták, a kérdés pedig úgy merült fel, hogy a Bundestag hajlandó-e áldását adni a következő, mindig komolyabb feladatot és ezáltal nagyobb veszélyt is jelentő „szint” elérésére. Már csak emiatt is nagyon fontosnak tartanám, hogy végre sor kerüljön egy „out-of-area” feladatokkal kapcsolatos vitára, amelynek során végre meghatározásra kerülne, hogy a Bundeswehr egységei hol, mikor és milyen feltételek mellett kerülhetnek majd bevetésre.

11. A KÜLÜGYI HIVATAL VÁLSÁGOK MEGELŐZÉSÉT, A BÉKE MEGTEREMTÉSÉT ÉS FENNTARTÁSÁT CÉLZÓ NEMZETKÖZI INTÉZKEDÉSEKET TÁMOGATÓ KONCEPCIÓJA

„Az Egyesült Nemzetek Szervezete és más nemzetközi szervezetek békemegőrző tevékenységeinek támogatására” (Unterstützung friedenserhaltender Maßnahmen der Vereinten Nationen und anderer internationaler Organisationen) szánt pénzügyi keretet a Német Szövetségi Gyűlés 1999. novemberében jelentősen, 28,6 millió német márkára emelte. 2001-ben továbbra is ez az összeg állt rendelkezésre a válságok megelőzése, megoldása és a béke fenntartása érdekében fogantatott nemzetközi intézkedések támogatására.

Nemcsak a pénzügyi keret, de a felhasználás köre is jelentős bővítésre került. Ettől kezdve ugyanis konstruktív civiltársadalmi projektek is támogathatók lettek. A nem-kormányzati szervezetek eddigénél intenzívebb bevonása mellett a kormány két fő célt tűzött ki maga elé: „Az ENSZ kompetenciájának és eszközeinek a javítását” (Initiativen, um die Kompetenz und Mittelausstattung der VN zu verbessern), valamint a „konfliktusok megelőzésének és civil megoldásának infrastruktúrájának” (Infrastruktur zur Krisenprävention und zivilen Konfliktbearbeitung) kialakítását. Ezen célok eléréséhez konkrét intézkedési csomag készült, amelyet a Szövetségi Biztonsági Tanács 2000. június 28-án megtartott ülésén fogadott el „A szövetségi kormány terve a civil válságmegelőzés, válságmegoldás és békekonzolidáció tárgyában” (Gesamtkonzept der Bundesregierung Zivile Krisenprävention, Konfliktlösung und Friedenskonsolidierung) címmel.

„Miután a konfliktusok nagy számának és komplexitásának köszönhetően a válságok megoldása gyakran meghaladja az egyes államok vagy szervezetek lehetőségeit, a civil válságmegelőzésnek, konfliktusmegoldásnak és békekonzolidálásnak csak akkor van esélye a sikerre, ha multilaterális és többdimenziós formában kerül alkalmazásra; és ha különböző állami, gazdasági és társadalmi szereplők, mindenekelőtt azonban a konfliktus régiójából származó erők is együttműködnek. A hatékonyság növelése érdekében a nemzeti, regionális és nemzetközi szinten zajló tevékenységek és programok egyeztetésére és összhangba hozására van szükség.”

A terv a következő konkrét intézkedéseket javasolja:

1. Civil személyzet és anyagi támogatás rendelkezésre bocsátása az ENSZ-missziók számára.
2. Felkészítő kurzusok szervezése nemzetközi missziókban részt vevő civil személyzet kiképzése céljából. (1999 óta mintegy 500 német állampolgár végzett el a Külügyi Hivatalban ilyen kurzusokat, s áll bevetésre készen.)
3. Válságok megoldását elősegítő eszközök és nemzetközi békefolyamatok támogatása.

12. KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKAI STRATÉGIA

A mai német biztonságpolitikai irányvonal intézményorientált. Ennek eredetét a múltban kell keresnünk: a nemzetiszocializmus által tönkretett nemzetállam új identitását és biztonságát hosszú évtizedek óta nemzetközi szervezetek keretei között véli megtalálni. A nemzetközi kapcsolatok tudománya egyetért abban, hogy az erőszak megjelenésének egyik - a realisták számára meghatározó – oka a nemzetközi rendszer anarchikus struktúrájában rejlik. Az államok biztonságuk növelése érdekében fegyverkeznek, ez azonban összességében nem növeli, hanem éppenséggel csökkenti a rendszer biztonságát. A liberális iskola szerint a másik ok a hatalmi rendszerek autoriter struktúrájában gyökerezik. A német külpolitikának ma ezzel a két problémával egyszerre kellene megbirkóznia, azaz a nemzetközi rendszer anarchiájának csökkentésén kell munkálkodnia, és eközben elő kell segítenie a társadalmi rendszerek demokratizálását. A két célt legjobban egy modern kooperatív stratégiával, azaz a nemzetközi szervezetekben való részvétellel lehet elérni.

Az intézményesítés nem jelenti azonban azt, hogy a német külpolitikának fel kellene adnia nemzeti érdekeit. A más nemzetekkel való kül- és biztonságpolitikai együttműködést olyan eszköznek kell tekinteni, amely biztosítja érdekeinek artikulálását és azok megvalósításának keretét. A nemzetközi szervezetekben való részvétel további előnye, hogy Németország úgy gyakorol politikai és gazdasági befolyást más országokra, hogy azokban nem keletkezik kellemetlen érzés egy esetleges német dominanciát illetően.

A szociáldemokrata-környezetvédő koalíció nem kerített sort egy új biztonságpolitikai koncepció megfogalmazására vagy az előző aktualizálására. Habár a fő nemzeti érdekek (lásd 7. fejezet) változatlanok tekinthetők, szükség lenne egy, a megvalósítás mikéntjéről folytatott nyilvános belpolitikai vitára, majd a kialakult stratégia kommunikálására a hazai lakosság, valamint a külföld felé. A biztonság fogalmát széles értelemben figyelembe véve a német nemzeti érdekeket a következőképpen definiálnám:

- ◆ a NATO keretében a kollektív védelem fenntartása,
- ◆ az európai integráció kiépítése a transz-atlanti kötődés változatlan intenzitású fenntartása mellett,
- ◆ minden olyan konfliktus megelőzése vagy behatárolása és megszüntetése, amely Németország sérthetlenségét és stabilitását befolyásolhatná; a válsághelyzetekre vonatkozóan részletes tervek készítése,
- ◆ a középkelet-, délkelet- és kelet-európai országokban a demokratizálási folyamat és a gazdasági stabilitás támogatása,
- ◆ a szabad kereskedelem világméretű kiterjesztése,
- ◆ a stratégiai fontosságú nyersanyagokhoz és energiahordozókhoz való szabad hozzáférés biztosítása,
- ◆ a jelenlegi (NATO által biztosított) nukleáris védőernyő fenntartása, a nukleáris hatalmak fegyverkezési döntéseinek befolyásolására alkalmas diplomáciai csatornák kiépítése,
- ◆ a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása,
- ◆ az európai fegyverzetellenőrzési folyamat továbbvitele.

A stratégia kialakítása során a németek nem felejthetik el történelmüket, külpolitikájukat még évtizedekig annak figyelembevételével kell majd alakítaniuk. Óvatosságra és érzékeny körültekintésre van szükség azokkal az országokkal szemben, ahol a múlt még mindig nagy szerepet játszik, így Izraelben, Lengyelországban, Csehországban, de Franciaországban és Hollandiában is. (L. részletesebben Korte [1997] pp. 47-54, p. 47.)

A mai német külpolitika legnagyobb gondja azonban nem a „mit”, hanem a „hogyan”. A szociáldemokrata-zöld kormánykoalíció nehezen képes az egyre nehezebbé és összetettebbé váló külpolitikai keretfeltételeket kezelni és bennük mozogni. Ennek egyik példája, hogy a németek jelentőségükhöz mérten alulreprezentáltak a nemzetközi szervezetekben vezető pozíciót betöltő diplomaták között, mert a német diplomácia sokszor nem eredményes a lobbizásban.¹⁵⁴

Schöder kancellár szívesen reagál csak rövidtávú érdekeket figyelembe vevő taktikát követve, így a német külpolitika az újraegyesítés óta még mindig felemás képet mutat. A kancellárnak nemcsak nyilatkozataival, hanem tetteivel is bizonyítania kellene, hogy van még univerzális mondanivalója. Schröder kancellár és Fischer

külgügyminiszter ugyan egyetértene abban, hogy nem bújhatnak ki a külpolitikai felelősség alól, de a gyakorlatban hiányoznak azok az eszközök, amelyek az általuk oly gyakran hallatott nagy szavakat tettekkel tudnák alátámasztani. A konfliktusok megelőzéshez, illetve a már létező krízisek hatékony kezeléséhez szükség lenne egy olyan stábra, amely a Szövetségi Biztonsági Tanács¹⁵⁵ munkáját a titkosszolgálatok, a különböző minisztériumok, a tanácsadók által szállított információk elemzésével, majd politikai kezdeményezések kidolgozásával segítené, szükség esetén a katonai beavatkozást is előkészítve.

A Berlinbe költözött német politikai elit új víziókat fogalmazott meg, s nyíltabb, szuverénebb hangot ütött meg, mint elődjei; nem sikerült azonban a „régí” bonni köztársaságot jellemző megbízhatóságot, kooperatív együttműködést és konszenzuskeresést teljes egészében átmentenie. Ezen erények „megcsúfolása” volt a Joschka Fischer által kezdeményezett és a koalíciós szerződésben is megfogalmazott követelés, miszerint az Észak-atlanti Szövetség doktrínájából a nukleáris elrettentő eszközök, mint elsőcsapás-mérő erők bevetésével való fenyegetést törölni kellene.

Fischer szerint ma már időszerűtlennek tekinthető az elrettentés stratégiájához való ragaszkodás, így egyoldalúan le kellene mondani az amerikai, a brit és a francia atomfegyverek elsőként való használatáról. A német külgügyminiszter ezzel a felvetésével az akkor még újonnan hivatalban lévő német kormányt nemcsak az USA-val, hanem a többi NATO-tagállammal szemben is elszigetelte.¹⁵⁶ A NATO-szövetségesek válaszukban elhatárolódtak a javaslattól, s nyilatkozatukban leszögezték, hogy a jövőben is tartanak majd fegyvertárukban nukleáris eszközöket, sőt azok fejlesztéséről sem mondanak le, azaz a NATO érvényes stratégiájának döntő elemei maradnak a nukleáris erők.

Németországnak a nemzetközi politikában meghatározó állammá kell válnia, amely nemcsak követésre rendezkedik be, hanem aktív diplomáciájával előbbre is viszi az eseményeket. Erre mutatott pozitív példát Helmut Kohl a kilencvenes években a gazdasági és monetáris unió bevezetésének következetes véghezvitelével. Ha a tettei és a kollektív emlékezet által történelmileg megterhelt Németország kibújik felelőssége alól, azzal magának is gondot okoz. Ugyanakkor Európa sem nélkülözhet egy felelősségteljes, ám határozott nagyhatalmat.

12. 1. Németország a NATO-ban

„Az új szövetségi kormány az atlanti szövetséget az európai biztonság és stabilitás legfőbb garanciájának tekinti. Az Egyesült Államok NATO-n keresztül kifejtett hatása és további európai jelenléte a kontinens biztonságának előfeltétele.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. SPD und Bündnis90/Die Grünen: Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen. XI. fejezet, 4. pont, p. 45.)

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (a továbbiakban: Szövetség) a hidegháború megnyerése után alkalmazkodnia kellett a megváltozott körülményekhez, az addig határozott ellenségképpel és ennél fogva céllal rendelkező szervezetnek újra kellett definiálnia létezésének értelmét és feladatait. A NATO a helyzetre két irányban reagált: egyrészt számos új program és fórum (többek között a Partnerség a Békéért Program (PfP), az Euro-atlanti Partnerségi Tanács (EAPC), a NATO-Oroszország Állandó Közös Tanács és a NATO-Ukrajna Bizottság) létrehozásával egy kooperatív biztonságpolitika alapjait fektette le, másrészt az addiginál jóval szélesebb feladatkört jelölt ki magának. A NATO 1991. november 8-ai római csúcstalálkozóján¹⁵⁷ elfogadott új stratégiai koncepció a Szövetség védelmi képességének fenntartása mellett a biztonságot tágabb értelemben, a párbeszéd és együttműködés szükségességén keresztül közelítette meg. Megállapodás született arról is, hogy a NATO rendelkezésre bocsáthatja erőit nemzetközi, ENSZ által vezetett békefenntartó műveletekhez, felvállalva a válságkezelést olyan térségekben is, amelyek nem tartoznak közvetlenül a tagországok felelősségi körzetébe. (Das neue Strategische Konzept des Bündnisses. Tagung der Staats- und Regierungschefs des Nordatlantikkrates am 7. und 8. November 1991. 42. pont.)

Ennek értelmében támogatta a NATO haditengerészeti és légi műveletekkel, valamint humanitárius segélyakciók katonai biztosításával - 1992 elejétől az 1995 végén megkötött daytoni békéig - az ENSZ béketeremtő tevékenységét a volt Jugoszláviában¹⁵⁸, vezette a boszniai békefenntartó missziók (IFOR és SFOR) tevékenységét, majd indította el 1999. március 24-én a szerbiai légi hadműveletet. A koszovói háború gyakorlatát az Észak-atlanti Tanács (NAC) 1999. április 23-24-ei jubileumi washingtoni csúcstalálkozóján közzétett legújabb stratégiai koncepció hivatalos doktrínává is avatta.¹⁵⁹ „A megújuló Szövetség kiterjedtebb, erőteljesebb és rugalmasabb lesz, és a kollektív védelem mellett képes lesz hatékony

válságmegelőzésre, válságkezelésre, utóbbiba beleértve a válságokra válaszként végrehajtott műveleteket is.” (Egy Szövetség a 21. Századra. Az állam és kormányfők által az Észak-atlanti Tanácsban, a washingtoni csúcstalálkozón elfogadott Kommuniké. 2. pont.)

A jövőbeli „out-of-area” misszióknál egy formális ENSZ-mandátum nem lesz feltétlenül szükséges a bevetési parancs kiadásához, habár „az ENSZ Biztonsági Tanácsa hordozza az elsődleges felelősséget a világbéke és a nemzetközi biztonság megőrzéséért”. (Das Strategische Konzept des Bündnisses. 2. rész: Stratégiai perspektívák.) „A Szövetség céljainak meghatározásánál és alapvető biztonsági feladatainak ellátása során ügyelni fog más államok legitim biztonsági érdekeire és a konfliktusok békés megoldását az ENSZ Alapokmányának megfelelően kívánja elérni.” (Das Strategische Konzept des Bündnisses. 1. rész: A Szövetség célja és feladatai.)

Az, hogy mi minősül közös fellépést indokoló „kollektív érdeknek”, az esetenként dől majd el; a Szövetség ezúttal sem definiálta pontosan, hogy hol húzódnak térben és időben kompetenciája határai. A tagállamoknak azonban fel kell készülniük arra, hogy a továbbra is fő feladatként számon tartott kollektív védelem mellett békefenntartó és béketeremtő hadműveletek folytatására képessé váljanak a Szövetség területén kívül is.

Németország a NATO-t az európai stabilitás legfőbb letéteményesének tekinti. A Német Szövetségi Köztársaság elemi érdeke, hogy az USA továbbra is jelen legyen Európában és ne vonuljon ki kontinensünkről. Egy visszahúzódás vagy csökkentett európai jelenlét komoly következményekkel járna az NSZK számára, egy olyan vezető szerepbe kényszerítve az európai nagyhatalmat, amely számára egyelőre nem kívánatos.

Európa csak középtávon fog eljutni oda, hogy irányító szerepet vállalhasson egy adott válság kezelésében, annak teljes spektruma mentén, tehát katonailag is. Németország ezért úgy kívánja előmozdítani az EU biztonság- és védelempolitikai oldalát, hogy közben euro-atlanti elkötelezettsége változatlan szintű marad. A jövő nagy kihívása, hogy képes lesz-e EU és a NATO egy olyan biztonságpolitikai tandemet alkotni, amely szavatolni tudja a világ biztonságát. Ehhez ki kellene dolgozni a NATO-EU együttműködés, valamint az Európai Unió és a tagjelöltek, illetve a hat integráción kívül álló NATO-tagállam közötti biztonságpolitikai párbeszéd módozatait, hogy az középtávon intézményesítésre is kerülhessen.

Ami biztosnak tűnik: az USA ezentúl jóval pragmatikusabban fog kontinensünkre tekinteni és az euro-atlanti viszony egy időre várhatóan hűvösebbé

válik. A két fő törésvonalat az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás (European Security and Defence Identity, ESDI) kialakításával szembeni amerikai gyanakvás, illetve az európai szövetségesek által ellenzett amerikai rakétaelhárító pajzs terve jelenti.

Az ESDI kiépítése kétélű dolognak tűnik az USA számára. Egyrészt előnyös lesz számára, hogy Európa erősebb partnerré válik a Szövetségben, a NATO irányításával zajló bevetések esetén a terhek nagyobb részét lesz képes viselni, illetve rendelkezik majd az önálló cselekvéshez szükséges képességekkel, amennyiben egy bevetésben a Szövetség egésze nem kíván részt venni. Másik oldalról viszont az Európai Unió tagjainak még nem sikerült meggyőzni amerikai szövetségesüket arról, hogy az ESDI nem választja el Európát és Amerikát, nem osztja meg a transz-atlanti biztonságot, és nem jelent hátrányos megkülönböztetést a nem EU-tag szövetségesek számára. Az Európai Unió ezért igyekszik újradefiniálni kapcsolatait Washingtonnal, s megpróbál egyenrangú félként a tárgyalóasztalhoz lépni. S habár időnként úgy tűnik, hogy a felek egyáltalán nem értik, miről beszél a másik,¹⁶⁰ az EU tagállamai továbbra is hangsúlyozottan az Észak-atlanti Szövetségben látják közös védelmük biztosítékát. Akkor is, ha alapvető különbség feszül a két fél között: amíg Európa (Németországra ez hatványozottan érvényes) a második világháború után lehetőségeit realisztikusan felbecsülve többnyire a multilateralizmus útját járta, addig az USA hatalmas katonai potenciáljára támaszkodva erre csak akkor tartott igényt, ha ez az ő érdekeit is szolgálta, mindvégig fenntartva az önálló katonai cselekvés opcióját.

Mi sem támasztja ezt jobban alá, mint a Ronald Reagan által 1983. március 23-án meghirdetett Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (Strategic Defence Initiative - SDI) elnevezésű katonai program¹⁶¹ felújítását jelentő Nemzeti Rakétavédelmi Rendszer¹⁶² (National Missile Defence - NMD) példája. A tervet kezdetben nyíltan, majd egyre tompábban ellenző európai szövetségesek legnagyobb eredménye Bush elnök azon ígérete lett, miszerint a kérdésben konzultál majd szövetségeseivel.

Az amerikai elnök 2001. május elsején megtartott beszédében világosan szövetségesei és a többi ország értésére adta, hogy mindenképpen túllép ezen a szerinte „elavult” szerződésen: „a harminc éves ABM-szerződés kényszereit át kell lépünk. Ez a szerződés nem a jelennek készült és nem mutat utat a jövőbe, hiszen a múltat testesíti meg.” (Remarks by President Bush to Students and Faculty at National Defense University)

Az NMD elkerülhetetlenül növeli az európai szövetségesek veszélyeztetettségét azáltal, hogy az 1972. október 3-án életbe lépő szovjet-amerikai ballisztikus rakétaelhárító rendszerek korlátozásáról szóló szerződés (Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems)¹⁶³ megsértésével Oroszországban és Kínában¹⁶⁴ fokozza a veszélyérzetet. Az Egyesült Államok a program megvalósítása esetén képessé válik nukleáris első-csapás mérésre azáltal, hogy a válaszcsoportot semlegesítheti, így felbillenti a stratégiai stabilitás egész eddigi rendszerét. Oroszország várhatóan feladja majd eddigi önkorlátozását a nukleáris proliferáció területén, s az amerikai programra minden valószínűség szerint megfelelő ellenlépésekkel fog válaszolni.

George W. Bush amerikai elnök 2001. december 13-án egyoldalúan felmondta az amerikai-szovjet rakétavédelmi megállapodást, s ezzel egy kemény, konfrontációra épülő amerikai politikát harangozott be. Kérdéses persze, hogy ez a törekény globális egyensúlyt megbontó döntés növeli-e majd Amerika biztonságát. Az ABM szerződés felmondása ugyanis úgy szüntette meg a nemzetközi stabilitás garanciáit, hogy semmiféle alternatívát nem kínált helyette. Az Egyesült Államok egyre inkább a terrorizmus és az úgynevezett latorállamok (Észak-Korea, Líbia, Irak, Irán) célpontjává vált, az amerikai békének sok ellensége van, ám szinte biztos, hogy ezek megállításához az NMD nem segítene hozzá. A békét és stabilitást amúgy sem tudná egyetlen állam önmagában sikeresen garantálni, mert a biztonság csak több nemzet együttműködésének lehet az eredménye.

12. 2. Németország az ENSZ-ben

„Az ENSZ a globális problémák megoldásának legfontosabb fóruma. A szövetségi kormány ezért különösen fontos feladatának tekinti a szervezet politikai és pénzügyi erősítését, valamint további reformjainak támogatását, amelyek az Egyesült Nemzetek Szervezetét képessé teszik majd a nemzetközi problémák kezelésére.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. (SPD und Bündnis 90/Die Grünen: Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen.) XI. fejezet, 7. pont, p. 46.)

A német ENSZ-reformokkal kapcsolatos elképzelések a béketeremtés és a békefenntartás hatékonyabbá tételét célozzák az Alapokmány VII. fejezetén keresztül, hiszen a regionális biztonsági rendszerek erősítését és a kompetenciák újragondolását

szorgalmazzák ezen szervezetek és a világszervezet között. Német felfogás szerint a preventív diplomácia nem kizárólag az ENSZ hatáskörébe tartozik, a Biztonsági Tanács, a Közgyűlés és a Főtitkár mellett a regionális szervezetek, sőt az NGO-k is részt kell vállaljanak ebben, szinergikus hatást kifejtve.

Németország az ENSZ békefenntartó képességének növelését szorgalmazza, és sürgeti a többi tagállamot, hogy ehhez elegendő forrást biztosítsanak:

„A világszervezet hatékonyabbá tétele azt is jelenti, hogy egy biztos pénzügyi alapra állítjuk. Minden tagországot felhívunk arra, hogy pénzügyi erejéhez mérten és feltételek nélkül vegyen részt az ENSZ finanszírozásában.” (Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder vor den Vereinten Nationen beim Millenniumsgipfel am 6. September 2000 in New York)

A szövetségi kormány ebben a tekintetben mindig is példás tagállama volt a kilencvenes évek közepe óta lényegében befagyasztott költségvetéssel működő világszervezetnek, hiszen harmadik legnagyobb befizetőként évek óta növekvő arányú részesedését (L. 16. 2. függelék) mindig határidőre befizette.

Németország számára az ENSZ megreformálásának terén a Biztonsági Tanács (BT) szerepének és felépítésének újragondolása szintén nagy jelentőséggel bíró kérdés. A német állandó tagság kérdésében kontinuitás figyelhető meg, hiszen már a kereszténydemokrata-liberális kormányzat is kiemelt célnak tekintette ennek elérését.¹⁶⁵ A jelenlegi német elképzelések szerint a reform célja a BT átalakítása úgy, hogy az a jövőben „jobban megfeleljen az új világpolitikai realitásoknak, s reprezentatívabb összetételűvé váljon. Lehetővé kell tenni, hogy reagálni tudjon a jelen konfliktusaira és válságaira. Ki kell bővíteni az állandó és a nem állandó tagok létszámát és erősíteni kell a Tanács döntéshozatali mechanizmusait.” (Joschka Fischer német külügyminiszter beszéde 1999. szeptember 22-én az ENSZ 54. ülészakán a Közgyűlés előtt.) Schröder kancellár még egyértelműbben fogalmazott a német külképviseltek vezetői részvételével Berlinben tartott konferencián:

„A Biztonsági Tanácsot az eddiginél működőképesebbé kell tennünk, amelyhez mi, németek is hozzá kívánunk járulni. Az Egyesült Nemzetek tagállamai érdekelték abban, hogy a BT a 21. század valóságának megfeleljen és a teljesítőképes államok ne maradjanak ki belőle. A Német Szövetségi Köztársaság nagyságának és Európán kívül is megmutatkozó jelentőségének megfelelően érdekelt abban, hogy a BT-ben is felelősséget vállalhasson.” (Deutsche Politik zu Beginn des neuen Jahrhunderts. Rede von Bundeskanzler

Gerhard Schröder bei der Konferenz der Leiterinnen und Leiter deutscher Auslandsvertretungen am 4. September in Berlin.)

Annak ellenére, hogy Németország megnövekedett jelentősége és felelőssége révén jogos várományosa lenne a BT-tagságnak, középtávon mégis reménytelennek tűnik a helyzet: az NSZK mellett számos más ország - Nigéria, Brazília, Japán, India - is aspirál, amelyek felvétele az állandó tagok vétójogának fenntartása mellett középtávon gyakorlatilag kizártnak tekinthető. Joschka Fischer a helyzetet objektíven számba véve a Közgyűlés előtt tartott beszédében nagy érdeklődést kiváltó javaslatot tett: a demokratikus és átlátható döntéshozatal érdekében az állandó tagoknak meg kellene indokolniuk a Közgyűlés előtt egy adott döntés megvétózását, amely a német külügyminiszter szerint a vétójog mainál jóval felelősségteljesebb alkalmazásához vezetne.

Németország nem csak reformelképzelésekkel járul hozzá az ENSZ megerősítéséhez: az új kormány a koalíciós szerződésben kilátásba helyezte és azóta meg is valósította az ENSZ Készenléti Rendszeréhez való csatlakozást. Ez az aktív szerepvállalás egyértelműen újdonság, és pozitív változást jelent a Kohl kormány politikájához képest: Németország immár készen áll a nagyobb nemzetközi felelősségvállalásra.

„Az Egyesült Nemzetek Szervezetének tevékenységének egyre fontosabb területét jelentik a békét biztosító missziók. Ezért az ENSZ békefenntartó tevékenységéhez önálló készenléti egységeket kívánunk felajánlani.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. (SPD und Bündnis90/Die Grünen: Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen.) XI. fejezet, 7. bekezdés, p. 46.)

A békefenntartó missziók¹⁶⁶ a szervezet saját „teremtényei”, fogalmuk nincsen definiálva az ENSZ Alapokmányában. René Klaff, a német ENSZ-társaság titkára így joggal nevezte őket az Alapokmány „hatásfeledik” (Lásd Dr. René Klaff előadása a bonni egyetemen 2000. június 26-án „Az Egyesült Nemzetek szerepe“ címmel) fejezete alapján működőnek. Az NSZK a világszervezetbe való belépése után két évtizedig csak materiális javakkal vett részt munkájukban. A békefenntartók kék sapkáját először 1992-ben öltötték fel német katonák, amikor Kambodzsában egy tábori kórházat üzemeltettek. Az NSZK eddig összesen 24 misszióban vett részt¹⁶⁷ (L. 16. 3. függelék),

tizenkettőben a Bundeswehr bevonásával, a többiben a szövetségi határőrség (Bundesgrenzschutz) és a szövetségi tartományok rendőrségének részvételével. Speciális feladatok elvégzésével állami szervezetek mellett civil segélyszervezeteket és vállalatokat is megbízott a német Külügyi Hivatal.¹⁶⁸

A Biztonsági Tanács megtartott második csúcstalálkozóján 2000. szeptember 7-én elfogadott egy békefenntartásról szóló, nyolc pontból álló nyilatkozatot, amely meghatározza a békefenntartó műveletek megerősítésére hozott intézkedéseket, növelve az ENSZ hatékonyságát a konfliktushelyzetek megelőzésében és a konfliktusokat követő újjáépítésben. A BT „erősen bátorítja az átfogó és egységes stratégiák kifejtését az ENSZ keretein belül a konfliktusok okainak kezelése érdekében, beleértve ebbe a gazdasági és társadalmi dimenziókat is. Megerősíti elkötelezettségét az ENSZ békefenntartó műveleteinek megerősítésére azáltal, hogy:

- egyértelműen meghatározott, hiteles és megújítható felhatalmazásokat fogad el;
- belefoglalja a mandátumokba az ENSZ-személyzet biztonságát és védelmét szolgáló hatékony eszközöket, és amennyiben lehetséges a civil lakosság védelmének módzatait is;
- lépéseket tesz annak érdekében, hogy az ENSZ-nek megfelelően kiképzett és gondosan felszerelt személyzet álljon rendelkezésére békefenntartó tevékenység során;
- fokozza a konzultációt a békefenntartó műveletekben részt vevő országokkal;
- támogatja az ENSZ képességének fejlesztését a békefenntartó műveletek tervezésében, végrehajtásában és irányításában;
- támogatja, hogy intézkedés történjen egy korszerűbb és szilárdabb alap létrehozására, melyből a békefenntartó tevékenység költségeit finanszírozzák;
- hangsúlyozza az ENSZ-képesség növelésének fontosságát a békefenntartó tevékenység során a gyors akcióra, és sürgeti a tagállamokat, hogy időben és elegendő forrásokat biztosítsanak.” (A Biztonsági Tanács hatékony szerepvállalásának biztosításáról a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában, főként Afrikában, 3. pont)

Az SPD, a CDU/CSU, a Szövetség90/Zöldek és az F.D.P. parlamenti frakciójának közös állásfoglalása (14/5243. számú indítvány) alapján Németországnak a jövőben az eddiginél is erőteljesebben kell támogatnia az ENSZ tevékenységét és törekednie a német személyi képviselő javítására. Az indítvány két figyelemreméltó konkrét javaslatot tartalmaz: a német kormánynak két évente egy ENSZ-jelentést kellene készítenie és azt a parlament elé terjesztenie, valamint az Egyesült Nemzetek Szervezetét parlamenti dimenzióval is bővíteni kellene. A PDS indítványa (14/4525

számú indítvány: Im zivilen Bereich der Vereinten Nationen engagieren) ezzel szemben „tévútnak” nevezte, hogy Németország eszközöket és katonákat bocsát az ENSZ rendelkezésére; a szövetségi kormánynak ehelyett a civil konfliktusmegelőzésre kellene koncentrálnia az ENSZ Alapokmányának szellemében. A Demokratikus Szocializmus Pártja szerint a szövetségi kormánynak le kellene mondania a Biztonsági Tanács állandó tagságának megszerzéséről, hiszen az európai érdekeket Nagy-Britannia és Franciaország amúgy is képviseli, s ezáltal szabaddá tenné az utat Afrika, Ázsia és Dél-Amerika képviselői számára.

12. 3. Németország az Európai Unióban

„A szövetségi kormány törekedni fog a közös kül- és biztonságpolitika további erősítésére és támogatni fogja az európai biztonsági és védelmi identitás kialakítását.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. (SPD und Bündnis 90/Die Grünen: Aufbruch und Erneuerung – Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen) XI. fejezet, 3. bekezdés, p. 44.)

Az EK-ban a gazdasági integráció előrehaladtával egyre konkrétan fogalmazódott meg az az igény, hogy a laza konzultációs mechanizmust jelentő Európai Politikai Együtműködést (EPC – European Political Cooperation) jogi kötelezettségeket is magában foglaló, intézményesített kooperáció váltsa fel.

Az 1993. november elsején hatályba lépett Maastrichti Szerződés (MSZ, eredeti elnevezéssel: Szerződés az Európai Unióról) V. cikke hozta létre az Európai Unió függetlenségének, alapvető érdekeinek és közös értékeinek védelmére a közös kül- és biztonságpolitikát (CFSP – Common Foreign and Security).¹⁶⁹ A CFSP keretében a tagállamok rendszeresen tájékoztatják egymást az általános jelentőségű kül- és biztonságpolitikai kérdésekről, és egyeztetik magatartásukat. Az 1997. október 2-án aláírt Amszterdami Szerződés (ASZ) kiszélesítette a CFSP eszközrendszerét,¹⁷⁰ megváltoztatta a döntéshozatal elveit,¹⁷¹ valamint jelentős változásokat hozott a CFSP nemzetközi képviseletében is.¹⁷²

Az EU második pillérévé kormányközi együttműködésre épülő mechanizmusként való közös kül- és biztonságpolitika hatékonysága feltétlenül fejlesztésre szorul. A problémák gyökerét abban látom, hogy a 15 tagállam mindegyike önálló külpolitikát folytat, nemzeti érdekeik pedig elsőbbséget élveznek az uniós szempontokkal szemben.¹⁷³

„Tény az, hogy hogy mindeddig a tagállamok nem tudták átlépni a lélektani küszöböt, ti. hogy felruházzák az EU-t a kül- és biztonságpolitikában való fellépéshez való kompetenciákkal. A funkcionalista lelkesedések minden bűvészmutatványára dacára a nemzeti érdekek még erősebbek a biztonságpolitika területén, s ez a tendencia alapjaiban meghatározza a biztonságpolitikai intézmények mozgásterét és fejlődésük lehetőségeit.” (Gazdag [2000] p. 35.)

Míndez a válsághelyzetekben rendre oda vezetett, hogy hiányzott egy összehangolt és egységes európai külpolitikai pozíció. S mivel középtávon nem várható, hogy a nemzetállamok leadnák a szuverenitásuk jelének tekintett külpolitikai hatáskörük meghatározó részeit, erre továbbra sincsen kilátás.

Az európai integráció keretein belül még nem jött létre egy olyan hatékony katonai erő, amely a politikai állásfoglalásoknak nyomatékot adhatna, és amely legalább a regionális konfliktusokat önerőből, a NATO (azaz az USA) segítségével nélkül tudná orvosolni. A közös védelmi képességek kialakítására azonban már megszületett a politikai akarat. A cél az Európai Biztonsági és Védelmi Identitás (ESDI – European Security and Defence Identity) intézményi kialakítása, és így a transz-atlanti felelősség megosztása Európa biztonsága érdekében.

Miután az önálló katonai szerepvállalást hosszú időn keresztül elutasító Európát a balkáni válságok rádöbentették arra, hogy a kontinens békéjének és biztonságának megteremtésében a jövőben jóval nagyobb részt kell vállalnia, már az ASZ-ben felvetődött a „petersbergi feladatokon” alapuló közös védelmi politika kialakításának lehetősége, s ezzel összefüggésben az EU–NYEU kapcsolatok szorosabbra fűzése. Az igazi áttörést az 1998. decemberi St. Malo-i francia–brit nyilatkozat hozta meg, amely az EU teljes körű nemzetközi szerepvállalásának igényéből kiindulva sürgette az Unió hiteles katonai erőre támaszkodó, önálló cselekvési képességének megteremtését.¹⁷⁴ Az 1999. júniusi kölni csúcstalálkozón született meg döntés a NYEU egyes funkcióinak 2000. végéig az EU által történő átvételéről, az európai katonai képességek fejlesztéséről, valamint a katonai fejlesztések és a beszerzések összehangolásáról. A

szükséges katonai képességek meghatározására és az intézményi háttér kialakítására végül az Európai Tanács 1999. decemberi helsinki ülésén került sor.

A tervek szerint 2003-ig létrejön egy önálló vezetési és irányítási rendszerrel rendelkező, - a tagállamok által önkéntesen felajánlott - 60 ezer katonát magában foglaló, hatvan napon belül mozgósítható katonai erő. Az Európai Gyorsreagálású Hadtest¹⁷⁵, - amely legalább egy éven keresztül képes lesz távoli, akár Európán kívüli bevetésekre is –, várhatóan felgyorsítja majd a közös kül- és biztonságpolitika fejlődését azáltal, hogy a konkrét katonai képességekkel alátámasztott védelmi dimenzió a teljes körű nemzetközi szerep- és felelősségvállalás lehetőségét teremti meg az európai integráció számára. A hadtest felállítása a tervezett ütemben halad: 2000. novemberében nyilvánosságra hozták az egyes európai kormányok által felajánlott európai haderők nagyságát. Németország a terheknek körülbelül egyötödét vállalja majd.

A közös védelmi politika kialakításának stratégiai értelme kettős: egyrészt az Európai Unióban vannak olyan országok, amelyek nem tagjai a NATO-nak. Ennélfogva szükség van egy keretre, amely biztosítja, hogy ezek az országok is részt vehessenek az európai biztonság megteremtésében és érdekeik ne maradjanak figyelmen kívül. Másrészt, - és ebben a koszovói konfliktus tapasztalatainak van talán a legnagyobb szerepe, - Európa rádöbrent, hogy jelenleg képtelen a gyakorlatban érvényt szerezni biztonságpolitikai érdekeinek. A távlati cél pedig az Egyesült Államoktól való – főként katonai - függés csökkentése. Várható azonban, hogy Európa védelmi fogyatékoságai miatt középtávon sem tud majd az USA-tól független „biztonsági centrummá” válni, az atlanti szövetség továbbra is meghatározó marad.

A NATO 1999. márciusi washingtoni csúcsertekezletén kiadott kommuniké szerint a Szövetség tagállamai

„üdvözlük, hogy új lendületet vett az Amszterdami Szerződésben megfogalmazott közös európai biztonsági és védelmi politika kialakítása. Megerősítik, hogy a nagyobb európai szerepvállalás hozzájárul a szövetség életképességének megmaradásához a 21. században. Ezért elismerik az Európai Unió azon törekvését, hogy saját akciókat vezethessen azokon a területeken, ahol a Szövetség egésze nem kötelezte el magát. Ezen folyamat erősödése révén szükség van a NATO és az EU közötti kölcsönös konzultáció, együttműködés és átláthatóság fejlesztésére. Mind az EU-tagoknak, mind pedig a többi európai szövetségesnek erősítenie kell védelmi képességét és különösen fontos, hogy a nem EU-tag, de szövetséges európai országokat is bevonják az

EU-vezette válságkezelő akciókba. Mindezen folyamatok a már létező NYEU-NATO mechanizmusokra épülnek. A fenti irányelvek alapján a Szövetség készen áll arra, hogy meghatározza és megtegye a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az Európai Unió felhasználhassa a Szövetség eszközeit és lehetőségeit. Ennek szellemében az EU az általa vezetett hadműveletek katonai tervezéséhez felhasználhatja a NATO tervezési kapacitását. Az EU-vezette hadműveletek során rendelkezésre állnak az előre meghatározott NATO-eszközök. A NATO európai főparancsnok-helyettesének hatáskörét az EU-vezette akciókra is ki fogják terjeszteni a jövőben. Továbbfejlesztik a NATO védelmi tervezési rendszerét annak érdekében, hogy tegye lehetővé a csapatok felhasználhatóságát az EU-vezette hadműveletekben is.” (Az állam és kormányfők által az Észak-atlanti Tanácsban, a washingtoni csúcstalálkozón elfogadott Kommuniké. Egy Szövetség a 21. Századra. I. rész, 9. és 10. pont)

A jövő európai biztonságpolitikájának kontúrjai mára világosan kirajzolódtak: az egyértelmű súlypontot a válságmenedzsment jelenti majd az úgynevezett petersberg-i feladatok keretében (humanitárius és evakuálási feladatok, békefenntartási feladatok, katonai beavatkozási feladatok válságkezelés esetén, ideértve a béke helyreállításával kapcsolatos feladatokat is).¹⁷⁶ A kollektív biztonság megteremtése és biztosítása azonban továbbra is a NATO kezében marad.

12. 4. Németország az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetben

„Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet az egyetlen összeurópai biztonságpolitikai intézmény. Mint ilyen nélkülözhetetlen.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. SPD und Bündnis90/Die Grünen: Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die Grünen. XI. fejezet, 5. bekezdés, 45. o.)

A 2000. decemberében 55 tagot számláló, Európa legszélesebb körű nemzetközi biztonságpolitikai szervezetét jelentő Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) valamennyi európai országot, az USA-t, Kanadát, valamint a közép-ázsiai és kaukázusi országokat is magában foglalja.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet¹⁷⁷ (EBEÉ, Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE)) 1994. decemberében Budapesten tartott csúcsertekezletén döntést hozott Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetté (EBESZ) való átalakításáról. Az 1975-ös alapelveket azóta is megtartó szervezet jogi alapját akkor lehetne erősíteni, és ezáltal működését hatékonyabbá tenni, ha az Amerikai Egyesült Államoknak Európához való viszonyát, illetve az EBESZ-ben tagállamként játszott szerepét tisztáznák. Az amerikai szuperhatalom egyelőre ugyanis nem a jog erejére épít, hanem katonai fölényére, így felettébb kétséges, hogy az USA hajlandó lenne-e „alávetni” magát egy olyan megreformált európai biztonsági rendszernek, amely a többségi döntéshozatal elvére (az EBESZ-ben jelenleg néhány kivételtől eltekintve konszenzussal születnek a döntések) és a bírósági döntőbíráskodásra építve, olykor nemzeti érdekei ellen lépne fel.¹⁷⁸

Európának nagy szüksége lenne egy hatékony, a jog hatalmára építő biztonsági rendszerre. A kontinensen azonban zűrzavar uralkodik a biztonságpolitikai munkamegosztásban. Ennek egyik tünete, hogy túlkínálat mutatkozik katonai és biztonságpolitikai szervezetekben: a NATO, a NYEU és az EBESZ, ha különböző eszköztárral is, de azonos kérdéskörbe tartozó, egymással nagyon is összefüggő célokat igyekszik elérni. A szervezetek közötti intenzívebb koordináció és munkamegosztás ezért nélkülözhetetlen. Ennek során az EBESZ-nek a preventív diplomáciára és a válságok békés megoldására kellene koncentrálnia. Ehhez az eddiginél sokkal érzékenyebb konfliktusfigyelő rendszerre van szükség, hogy ne csak a már manifesztálódott, hanem a még csupán lappangó viszályokat is kezelni lehessen. Ehhez azonban a helyzet szisztematikusabb megfigyelésére és az így kapott adatok gyorsabb és professzionálisabb kiértékelésére lenne szükség.

A konfliktusok megoldásának döntő pontja azok időben történő felismerése. Az EBESZ-Titkárság keretében működő Konfliktus Megelőző Központ (Konfliktverhütungszentrum) azonban „csak” a biztonság- és bizalomerősítő intézkedések (CSBMs: Confidence and Security-Building Measures) és az EBESZ-missziók infrastrukturális keretként szolgál. Nem látja el azonban azt a feladatot, amire a leginkább szükség lenne a konfliktusok békés eszközökkel való megoldásához: a korai felismerést (early recognition) és figyelmeztetést (early warning), valamint a korai intézkedések meghozatalát (early action). A Konfliktus Megelőző Központot ezért komolyabb szereppel kellene megbízni a konfliktusok megelőzésében és a válságkezelésben.

Az időben történő reagálás nemcsak a krízisek időben történő felismerésének függvénye, hanem az azokra történő reagálás képességének kérdése is. Az EBESZ operatív feladatait többek között hosszú távú missziók¹⁷⁹ (2000 végén tizenkilenc misszió volt folyamatban, 1000 munkatárs részvételével) keretében végzi, amelyek a konfliktusok tárgyalásos úton való megoldásán túl részt vesznek a jogállami intézmények felépítésében, a választások megszervezésében és megfigyelésében is. Az 1992-ben Helsinkiben rendezett csúcstalálkozó határozata értelmében az EBESZ-missziók mandátumukat az EBESZ Állandó Tanácsától kapják, tehát azoknak az országoknak az egyetértésével, ahová a missziót küldik.

A német szövetségi kormány deklarált céljai közé tartozik az EBESZ rendőrségi feladatok ellátására való felkészítése: „A békekonzolidációs műveletek keretében a szilárd rend megteremtése érdekében szükség van egy nem-katonai nemzetközi rendőrség felállítására.“ (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. XI. fejezet, 5. bekezdés, p. 45.)¹⁸⁰ A Német Szövetségi Köztársaság rövidtávon a szövetségi határőrség, illetve a szövetségi tartományok rendőreinek bevonásával megoldhatja a nemzetközi rendőrség személyzetéhez való hozzájárulás gondját. Középtávon azonban szükséges egy olyan (akár nemzetközi) kiképzőközpont létrehozása, ahol a rendőrök elsajátítják a békefenntartáshoz szükséges speciális ismereteket. Az EBESZ-missziók civil munkatársainak „REACT” (Rapid Expert Assistance and Cooperation Teams - Gyors Szakértői Segítség és Együttműködési Csoportok) programjához hasonlóan így lehetőség nyílna egy felkészült rendőrökből álló készenléti csoport létrehozására is.

A Külügyi Hivatal 1999. júliusában kezdte el az ENSZ és az EBESZ nemzetközi békemisszióiba küldhető civil személyzet kiképzését. A „REACT” program célja, hogy olyan készenlétkben álló civil szakértői gárdát hozzon létre, amely egy konfliktus esetén a rendezés meggyorsítása érdekében gyorsan és hatékonyan vethető be.

A német kormány másik konkrét célja „az EBESZ jogi alapjának erősítése és a kötelező érvényű döntőbíráskodás megvalósítása az EBESZ-térségben.” (Az SPD és a Szövetség90/Zöldek koalíciós szerződése, Bonn, 1998. október 20. XI. fejezet, 5. bekezdés, p. 45.) A jogi feltételek mindehhez adottak: 1994. december 5-én, két hónappal a tizenkettedik ratifikációs okmány letétbe helyezését követően életbe lépett az „Egyezmény a békéltetésről és a választott bíráskodásról az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet keretében” elnevezésű szerződés, amely a munkáját 1995. május 29-én Genfben megkezdő Békéltető és Választott Bírásgot hozta létre.

Az azóta is működő bíróság azonban még soha egyetlen ügyet sem tárgyalt. Nyilvánvaló, hogy egy működőképes és effektív biztonsági rendszernek szüksége van hatékony nemzetközi békéltetésre és választott bírászkodásra. El kellene azonban gondolkodni azon, hogy van-e értelme a csupán látszólag működő EBESZ-bíróság fenntartásának. Ha a válasz igen, - ahogyan azt a Schröder-kormányzat koalíciós nyilatkozatában is megerősítette -, akkor az NSZK-nak példát kellene mutatnia, és a tagállamok közül elsőként - még ha egyoldalúan is -, köteleznie kellene magát, hogy vita esetén aláveti magát a genfi EBESZ-bíróság joghatóságának, azaz kötelező (!) érvényűnek fogadja el annak döntését, ahogyan arról az egyezmény 26. cikkelyében szó van:

„A jelen Egyezmény részes Államai bármikor kijelenthetik a letéteményeshez intézett jegyzékben, hogy ipso facto és külön megegyezés nélkül minden olyan Állammal szemben, amely ugyanezt a kötelezettséget vállalja, kötelezőnek ismerik el a választott bíróság joghatóságát. Az ilyen nyilatkozat határozatlan időtartamra vagy bizonyos időre korlátozottan tehető. Az vonatkozhat minden vitára, vagy kizárhat olyan vitákat, amelyek valamely Állam területi integritására, a honvédelemre, az ország területe feletti szuverenitásra, vagy más területek fölötti joghatóság tekintetében egymással ellentétes igényekre vonatkoznak.” (Egyezmény a békéltetésről és a választott bírászkodásról az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet keretében. IV. fejezet, 26. cikkely: Kérelem választott bíróság megalakítása iránt, 2. pont. 1992. december 14. p. 239.)

A német költségvetés 1999-ben 27,5 millió márkával járult hozzá az EBESZ működtetéséhez. Ez a szervezet költségvetésének tíz százalékát jelentette. 1999. szeptemberében közel 100 német dolgozott a 19 EBESZ misszióban. (Ausbildung für Internationale Einsätze. p. 5.) A német Külügyi Hivatal a koalíciós szerződésben lefektetett céloknak megfelelően sokat fáradozott az EBESZ szerepének és jelentőségének felértékelésén, s jelentős szerepet vállalt az 1999. novemberében zajlott isztambuli csúcstalálkozón elfogadott „Európai Biztonsági Charta” (Europäische Sicherheitscharta) kidolgozásában is. Az egyhangú döntéshozatal miatt végül csak minimális eredményeket tartalmazó Charta (és a német kormányzat magára hagyva) sem tudta megállítani az EBESZ jelentőségének rohamos csökkenését, mi sem jellemzi ezt jobban, mint hogy az említett okmány aláírásával egy időben javában zajlott a csecsenföldi háború.

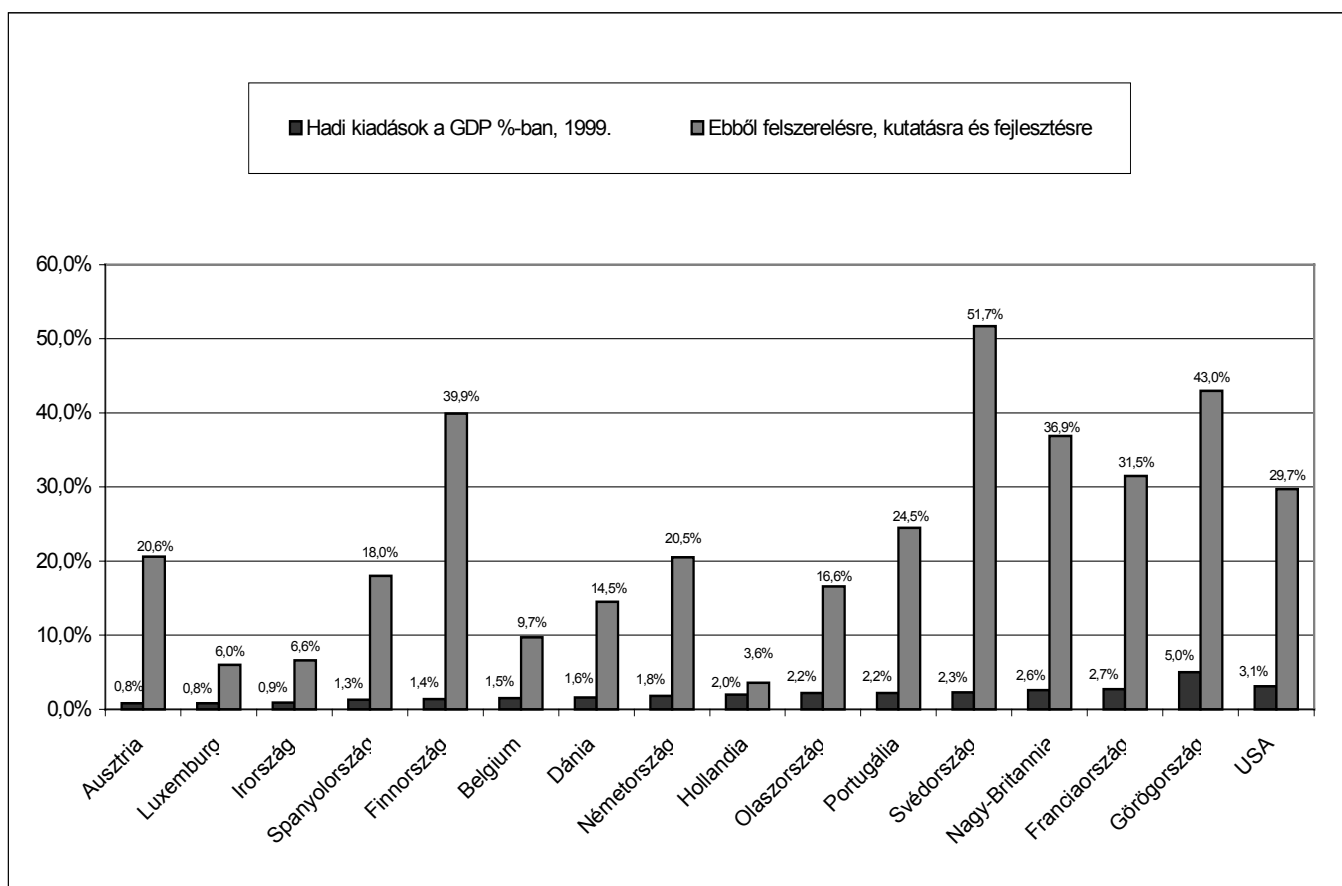
13. BUNDESWEHR

Az „out-of-area” bevetésekhez nemcsak politikai akarat, hanem katonai potenciál is szükséges. 1990. október 3-át követően a szövetségi véderőnek kettős feladattal kellett megküzdenie: egyrészt fel kellett oszlatnia az egykori Nemzeti Néphadsereget (NVA)¹⁸¹, másrészt fel kellett készülnie a NATO-területen kívüli katonai missziók végrehajtására. Az újraegyesítés után a hadsereg állományát (négy év alatt) 588 ezerről 370 ezerre csökkentették, majd a szövetségi kormány 1994-es határozata alapján a végleges létszámot 340 ezer főben (amely mobilizáció esetén a tartalékosokkal 680 ezerre növelhető) határozták meg. Ma 134 ezer sorkatonából, 200 ezer hivatásos és szerződéses katonából, valamint 4 ezer kiképzőtisztből áll a Bundeswehr.¹⁸² Scharping védelmi miniszter legújabb koncepciója („Die Bundeswehr der Zukunft -Feinausplanung und Stationierung“ Regierungserklärung des Bundesministers der Verteidigung. 2001. február 9.) szerint a létszámot 2006-ig 285 ezer katonára fogják csökkenteni, amellyel azonban a Bundeswehr továbbra is Európa legnagyobb létszámú hadserege marad majd. Az eddigi gyors reagálású erőket majdnem megháromszorozva azok létszámát 150 ezerre növelik, amely megoldja a jelenlegi szűk keresztmetszet problémáját: a Bundeswehr kapacitásai szinte teljesen le vannak kötve Boszniában, Koszovóban, Macedóniában és Afganisztánban, újabb nagy létszámú missziók a megfelelően kiképzett katonák hiányában egyelőre biztosan nem jönnek szóba.

A szövetségi véderő költségvetése az általam vizsgált időszakban folyamatosan csökkent, a Bundeswehr néhány éve komoly pénzügyi problémákkal küzd. A 2000. évi védelmi költségvetés kiadási oldala 47.862 milliárd német márkát irányzott elő, amely a GDP 1,54 százalékát tette ki. (Csak összehasonlításképpen: az NSZK 1990. évi katonai költségvetésének kiadási oldalán még 62.241 német márka szerepelt, az akkori GDP 2,85 százaléka.)¹⁸³ Ennek az a következménye, hogy az új feladatok keretében nemzetközi bevetésekre felkészített egységek ugyan technikailag korszerű felszereléssel vannak ellátva, a hadsereg többi része azonban a működőképesség határára került: „Németország és Európa megosztottságának végéből a kilencvenes években senki nem vonta le a megfelelő következtetéseket. A felszerelés, a képességek és struktúrák vérszesen el lettek hanyagolva. A Bundeswehr jelenlegi reformjának ezért az emberekre, a felszerelésre, - az infrastruktúrát is beleértve -, valamint a beszerzések és az üzemeltetés gazdaságosságára kell kiterjednie.”

A NATO európai tagországainak katonai kiadásai együttesen sem érik el az amerikai védelmi kiadások szintjét, annak mindössze 60 százalékának megfelelő összeget fordítják hadseregeik fenntartására és fejlesztésére¹⁸⁴. 2001-ben kilenc NATO-tagállam, Magyarország (1,56), Belgium (1,46), Dánia (1,62), Hollandia (1,67), Németország(1,54), Spanyolország (1,29), Luxemburg (0,77), Olaszország (1,98) és Kanada (1,17) a GDP 2 százalékánál is kevesebbet áldozott a védelemre. Az atlanti szövetség négy másik tagja, a Cseh Köztársaság (2,23), Lengyelország (2,10), Portugália (2,20), Norvégia (2,12) pedig épphogy túllépte ezt a határt.¹⁸⁵ A NATO-ban és az Európai Unióban nem csupán az elégséges védelmi kiadások biztosítása, hanem a meglévő erőforrások megfelelő (hatékony és koordinált) felhasználása is feltétlenül szükséges lenne.

6. számú diagram: A védelmi kiadások struktúrája az Európai Unió tagállamaiban és az USA-ban

Forrás: International Institute for Strategic Studies: Military Balance. 2000-2001. Oxford University Press, London 2000.

Ennek a problémának a kiküszöbölésére jött létre a washingtoni csúcstalálkozón a NATO Védelmi Képességek Kezdeményezése (DCI: Defense Capabilities Initiative), amelyet azzal a céllal indítottak útjára, hogy biztosítsa a Szövetség számára azokat a katonai képességeket, amelyekre a 21. századi biztonsági kihívások kezelésénél szükség lesz. „A Védelmi Képességek Kezdeményezés növeli a Szövetség védelmi képességét és biztosítja a jövőbeni multinacionális hadműveletek hatékonyságát - bármely típusú misszióban - a jelenlegi és az előrelátható biztonsági környezetben, különösen a szövetséges erők közötti interoperabilitás fejlődésének tekintetében.” (Az állam és kormányfők által az Észak-atlanti Tanácsban, a washingtoni csúcstalálkozón elfogadott Kommuniké, Egy Szövetség a 21. Századra, I. fejezet, 11. pont.)

A koszovói hadműveletek világítottak rá arra, hogy számos területen szükség van még fejlesztésre, többek között az erők mozgékonyságának növelésére, támogatásuk hosszú távon való biztosítására, rotációjuk megszervezésére, védettségük fokozására, valamint jobb kommunikációjukra. A DCI végrehajtásával megbízott Magas Szintű Irányító Csoport (High Level Steering Group, HLSG) legnagyobb sikerének az egyes részterületeken elért konkrét eredmények mellett az tekinthető, hogy a tagállamok - így Németország is - nemzeti tervezésük során figyelembe veszik a Kezdeményezés követelményeit. A nem megfelelő felszereltség ugyanis oda vezethet, hogy a fejlett európai NATO-országok is elveszítik interoperabilitási képességeiket és egy közös katonai műveletben nem lesznek képesek az amerikaiakkal együttműködni. Ez pedig rendkívül súlyosan fenyegetné a NATO 5. cikkelyében lefektetett közös védelmet és a transz-atlanti kapcsolatrendszerét.

Az Alaptörvény 12/a cikkelyének 1. paragrafusa alapján általános hadkötelezettség van érvényben Németországban. (Sorkatonák „out-of-area” bevetésekben csak akkor vehetnek részt, ha önként jelentkeznek, és legalább 12 hónapot szolgáltak már, azaz önkéntesen meghosszabbították az egyébként 10 hónapos sorkatonai szolgálat idejét.) Lehetőség van a fegyveres szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadására (Alaptörvény 12/a cikk, 2. paragrafus), a megtagadók aránya folyamatosan nő, jelenleg a sorkötelesek 35 százaléka él ezzel a „lehetőséggel”. Ez egyre nagyobb nehézséget jelent, hiszen míg néhány évvel ezelőtt a hadkötelezettség ellen tiltakozók azzal érveltek, hogy igazságtalan a rendszer, hiszen nem mindenkit hívnak be hely hiányában, ma már a megtagadók miatt azzal kell számolni, hogy nem lesz elég sorkatonai szolgálatra bevonulni hajlandó fiatal.

A Szövetség90/Zöldek pártja 1998-as választási kampányában a hadkötelezettség megszüntetését tűzte ki célul, (amely a koalíciós tárgyalások során aztán megbukott az SPD ellenállásán), egy 200 ezer fős hivatásos hadsereg létrehozását követelve. Habár minden pártban vannak az általános hadkötelezettséget ellenzők, a parlamenti képviselők többsége mégis a sorkatonai szolgálat fenntartása mellett teszi le a voksát, így ezen intézmény megszüntetése a közeljövőben nem valószínű. Újabb nagy horderejű változás, hogy 2001. január elsejétől kezdve önkéntesként jelentkező katonanők is jelentkezhetnek fegyveres szolgálatra a német hadseregbe.¹⁸⁶

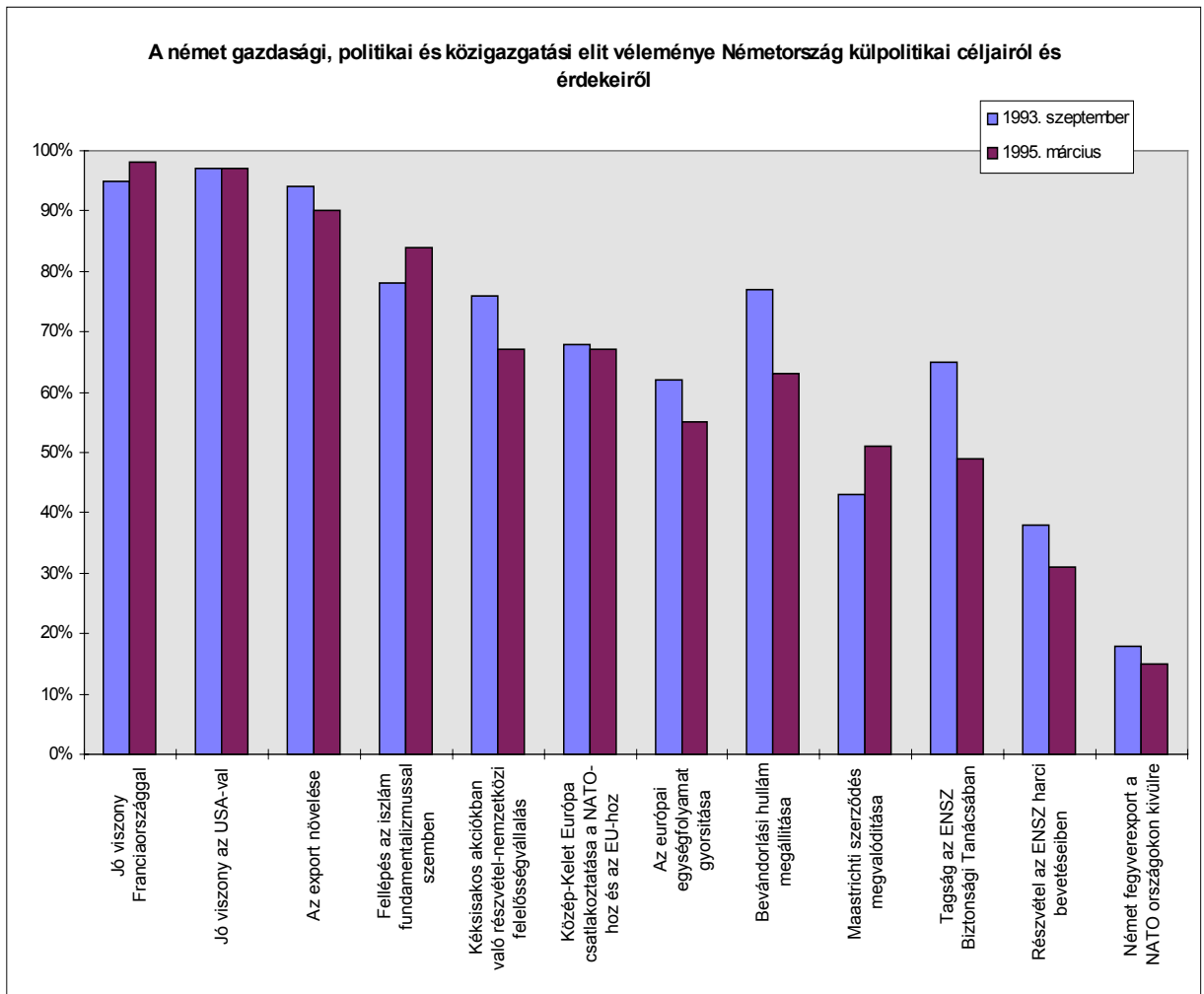
14. KÖZVÉLEMÉNY

A volt NSZK közvéleménye számára a német külpolitika alakulása 1945-től kezdve különleges emocionális jelentőséggel bírt. Ezt a két világháborús vereség, a háborúk kirobbantása miatti felelősségérzet, a Holocaust és más náci rémtettek, valamint a - főként a hidegháború kezdetén érzett - elszigetelődés tudata váltotta ki. Richard von Weizsäcker, volt köztársasági elnök a német kapituláció 40. évfordulója alkalmából a „megemlékezés óráján” megtartott, világméretű elismerést kiváltó beszédében (Zum 40. Jahrestag der Beendigung des Krieges in Europa und der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft. Ansprache am 8. Mai 1985 in der Gedenkstunde im Plenarsaal des Deutschen Bundestages) arra kérte honfitársait, hogy fogadják el a vereség ambivalenciáit, amely a német népet egyúttal megszabadította a náciizmus önkényétől. Felszólította a németeket, hogy a béke jövője és a más népekkel való kibékülés érdekében bátran és tisztességesen szembesüljenek nemzetük legújabb kori történetének szörnyű tényeivel: „Szükségünk van erőre, és van is erőnk, hogy az igazság szemébe nézhessünk, mindenféle szépítés és elfogultság nélkül.”

A kilencvenes évek elején sem a német politikusok, sem a német lakosság nem volt teljesen tisztában azzal, hogy Németországnak milyen szerepet kellene játszania a nemzetközi politikában. A kijelentés igazolására a Capital című német gazdasági folyóirat közvéleménykutatást végeztetett az Allensbacher Közvéleménykutató Intézettel, amelyben a német gazdasági, politikai és közigazgatási elitnek a következő kérdéseket tették fel: „Hogyan látja Ön a német külpolitikát? Léteznek-e konkrétan definiált, követendő célok avagy nincsenek ilyenek és azzal próbálkozunk, hogy mindenkinek a kedvében járjunk?” Jellemző módon mindössze a válaszadók 22%-a szerint léteztek világosan körvonalazott célok, míg a válaszadók közel háromnegyede (74%-a) azok hiányáról számolt be.

A felmérés arra is választ keresett, hogy mely külpolitikai célokat tartják a német gazdasági, politikai és közigazgatási elit tagjai követendőnek és fontosnak. A közvélemény-kutatás során a következő kérdést tették fel: „Németországnak különböző külpolitikai céljai és érdekei vannak. Felolvasok Önnek néhányat, kérem, mondja meg, hogy ezek Ön szerint különlegesen fontos célnak tekintendők-e vagy sem.”

7. számú diagram: A német politikai elit véleménye Németország külpolitikai céljairól és érdekeiről

Forrás: Elisabeth Noelle-Neumann [1995]: Öffentliche Meinung und Außenpolitik. in: Internationale Politik, 8. szám, pp. 4-12, p. 7. (CAPITAL-ELITE Panel 3241-3257.)

Az 1993. szeptemberében és az 1995. márciusában adott válaszoknál figyelemre méltó, hogy a megkérdezettek hazájuk legfontosabb külpolitikai céljának a Franciaországgal és az USA-val való jó viszonyt tartották, ami a stabilitás és a megbízható szövetségesek léte iránti vágyat tükrözi. Jóval kisebb, - ráadásul csökkenő tendenciát mutat (gondoljunk csak a két felmérés között megvalósult kambodzsai, szomáliai és balkáni misszióban való német részvételre!) - a nagyobb külpolitikai szerepvállalást célként megfogalmazók aránya. Mind a kékszakos akciók, mind a béketeremtő bevetésekben való részvétel, de sajátos módon a Biztonsági Tanácsban való állandó tagság elnyerésének támogatottsága is csökkent ebben az időszakban.

Ezzel szemben a német elit félelme a szélsőségesekkel és a bevándorlókkal, tehát a „belülről” veszélyt jelentőkkel szemben meglehetősen nagy volt. Figyelemre méltó, hogy a megkérdezettek a Németország által hivatalosan deklarált célként létező európai egységfolyamat gyorsításánál és a Maastrichti Szerződés megvalósulásánál fontosabbnak tartották a bevándorlási hullám megállítását és az iszlám fundamentalistákkal szembeni fellépést.

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a német állampolgárok még nem azonosultak teljes mértékben a hivatalos nemzeti külpolitikai stratégiával. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy akkoriban a közvélemény véleményalkotása még meglehetősen képlékeny fázisban volt, amit az Allensbacher Közvéleménykutató Intézet egy másik felmérése igazol. 1995. januárjában arról végeztek közvélemény-kutatást¹⁸⁷, hogy milyen vélemény alakult ki az állampolgárok körében a karlsruhei Alkotmánybíróság azon ítéletéről, miszerint a Bundestag előzetes hozzájárulása esetén a harci repülőgépek bevetése nem ellentétes az Alaptörvénnyel. A kutatásban ugyanazt a kérdést kétféleképpen megformálva tették fel.

Először így hangzott: „Ha a NATO-nak Boszniában be kell avatkoznia, akkor minden bizonnyal német Tornado repülőgépeket is bevetnek majd. Ön a repülőgépek boszniai használata mellett voksolna, vagy egyértelműen azok alkalmazása ellen foglalna állást?”

A párhuzamosan folytatott megfigyelés során a következő volt az eldöntendő kérdés: „Ha a NATO-nak Boszniában be kell avatkoznia, hogy az ott állomásozó kéksapkások sértetlenül elhagyhassák a térséget, akkor minden bizonnyal német Tornado repülőgépeket is bevetnek majd. Ön a repülőgépek kéksapkások megmentésére való használata mellett voksolna, vagy egyértelműen azok alkalmazása ellen foglalna állást?”

1. számú táblázat: Az ENSZ békefenntartó műveleteinek támogatottsága német felségjelű repülőgépekkel

	Németország		Nyugat-Németország		Kelet-Németország	
	kemény kérdés	puha kérdés	kemény kérdés	puha kérdés	kemény kérdés	puha kérdés
mellette vagyok	31%	35%	34%	39%	19%	18%
ellene vagyok	51%	42%	48%	38%	62%	57%
nem tudom	18%	23%	18%	23%	19%	25%

Forrás: Elisabeth Noelle-Neumann: Öffentliche Meinung und Außenpolitik, Internationale Politik, 1995. 8. szám, pp. 4-12, p. 7.

A németek számára az Európai Unió és a NATO jelentik a nemzetközi politika keretét. Az EMNID Közvéleménykutató Intézet által készített átfogó felmérések¹⁸⁸ szerint a NATO-tagság szükségességét a többség elismeri, mindössze a megkérdezettek 6 százaléka kívánta Németország kilépését a szervezetből. Az amerikai csapatok németországi jelenlétét, mint az európai biztonság és stabilitás euro-atlanti kereteken belüli szavatolását, a megkérdezettek 45, illetve 15 százaléka tartotta fontosnak, illetve nagyon fontosnak. Figyelemreméltó, hogy a megkérdezettek 55 százaléka szerint egy magasabb európai katonai költségvetés önmagában még nem vezetne automatikusan a NATO-ban az európai befolyás növekedéséhez. Az EU keretében megvalósuló (az USA-tól független) európai közös biztonság- és védelmi politikát 45 százalék tart szükségesnek (22 százalék feltétlenül szükségesnek), egy gyors reagálású európai haderő felállítását 55 százalék találja fontosnak.

A németek mind nagyobb része tartja elfogadhatónak az erőteljesebb nemzetközi szerepvállalást, sőt, esetleges katonai bevetésekben vezető szerepet is hajlandó lenne vállalni. Míg a nyolcvanas évek végén a megkérdezettek nagy többsége elutasította a Bundeswehr ENSZ-missziókban való részvételét, azóta az ilyen típusú bevetéseket elfogadók száma egyértelműen növekszik, bár a koszovói NATO-légicsapásokhoz hasonló, békét kikényszerítő akciók támogatottsága még mindig viszonylag alacsony (46 százalék). A német közvélemény a Bundeswehr fő feladatának a bel- és külföldi természeti katasztrófák esetén történő segítségnyújtást és a határokon belüli honvédelmet tartja.

2000. elején Németország nemzetközi felelősségvállalását a megkérdezettek 71 százaléka tartotta megfelelőnek, 14 százalékuk nagyobb, míg 15 százalékuk kevesebb felelősségvállalást látott volna szívesen. A válaszadók többsége a Balkánon kialakuló helyzetet, a krízisrégiókból való bevándorlást, valamint a tömegpusztító fegyverek kontroll nélküli elterjedését tartja Németország és Európa számára a legnagyobb veszélynek.

A német kül- és biztonságpolitika feladatait taglaló felmérésben a megkérdezettek csak a nyolcadik helyen említették az Európában (!) történő békefenntartást, illetve béketeremtést. Habár a megkérdezettek többsége csak kevésbé érdeklődik a német biztonság- és védelempolitika problémái iránt, a szövetségi véderőre, mint intézményre mégis nagy bizalommal tekintenek. A lakosság „bizalmi skáláján” a Bundeswehr az állami intézmények között 49 százalékkal a harmadik helyet foglalja el. A rangsorban csak a szövetségi alkotmánybíróság (60 százalék) és a rendőrség (51 százalék) előzi meg. A Bundeswehr általános megítélése 52 százalékban pozitív (27 százalékban inkább pozitív), a kiképzés színvonalával 81 százalék, a felszerelés minőségével 79 százalék, míg a katonák motivációjával 65 százalék van megelégedve.

A többség egyetért a Bundeswehr jelenlegi nagyságával (66 százalék), valamint a védelmi kiadások összegével (64 százalék). A polgárok 65 százaléka az általános hadkötelezettség mellett teszi le a voksát, a hivatásos hadsereget támogatók (28 százalék) egyértelműen kisebbségben vannak.

15. ÖSSZEGZÉS

„A [világ stabilitását veszélyeztető] kihívások, de mindenekelőtt a nemzetközi együttműködés által kínált lehetőségek miatt a világ jobban, mint bármikor korábban azt várja el tőlünk, hogy eleget tegyünk szövetségi kapcsolatunkból adódó kötelezettségeinknek. Mi pedig Európának és a világnak megbízható partnerei maradunk.” (Gerhard Schröder szövetségi kancellár kormánynyilatkozata a Szövetségi Gyűlésben 1998. november 10-én)

Doktori értekezésemben áttekintettem, hogy az egyesített Németország miként tette meg az első lépéseket az ország geostratégiai és gazdasági adottságaival arányos nemzetközi politikai szerepvállalás felé.

Az 1949. után a polgári demokrácia egyik mintaállamává vált Német Szövetségi Köztársaság biztonságpolitikáját négy évtizeden keresztül az erőszakmentesség kultusza, az önként vállalt visszafogottság és - az Alaptörvényben megfogalmazott - jogi korlátok határozták meg. Németország a 2+4-es szerződéssel kapott lehetőséget arra, hogy az államok közösségének egyenjogú tagjaként aktív résztvevője legyen a világpolitikai eseményeknek. Az 1989/90 folyamán bekövetkező drámai változások 1871. és 1918. után a harmadik történelmi esélyt jelentették a német nemzetállam számára, s tették lehetővé a legkésőbb 1961. augusztus 13-a, a berlini fal építésének kezdete óta valószínűtlennek tartott állami egységet. 1990. október harmadikát követően a német államot történelme során első alkalommal veszik kizárólag baráti országok körül, s kívánja ő maga is a béke megőrzését.

A két német állam újraegyesülése után Németország az európai megosztottság felszámolásával, teljes szuverenitásának visszanyerésével, gazdasági ereje és központi földrajzi fekvése folytán ismét európai nagyhatalommá vált. Gyorsan megértette - hiszen szövetségesei világosan értésére adták -, hogy az újraegyesítés nemcsak jogok megszerzését jelentette, hanem nagyobb politikai és katonai felelősség vállalásának szükségességét is. Meghatározó politikai súllyal rendelkező európai nagyhatalommá válása sem jelentette azonban automatikusan azt, hogy azonnal nagyobb felelősséget kívánt volna vállalni határain kívül. A szerepvállalás növelése egy fokozatosan kiteljesedő folyamatot jelentett, amelynek során az „out-of-area” bevetésektől eleinte tartózkodó németek egyre aktívabbá váltak: a Német Szövetségi Köztársaság viszonylag rövid idő, 10 év alatt rendkívül jelentős lépéseket tett a nagyobb külpolitikai felelősségvállalás irányába.

Az újraegyesítés után is érvényben maradt az a Richard von Weizsäcker volt köztársasági elnök által megfogalmazott tény, miszerint Németország jövője a lehető leghamarabban összefonódik szomszédai és szövetségesei sorsával: „A német történelem soha nem volt egyedül a németeké, hiszen az ország az európai kontinens közepén fekszik. [...] Szomszédaink és az európai nagyhatalmak is befolyásolni próbálták Közép-Európa politikai struktúráját. Ez a tény pedig kiemelkedő hatást gyakorolt a mindenkori német fejlődésre és ez a jövőben is így marad.” (Weizsäcker [1983] p. 16.)

Az újraegyesülési folyamat gyorsasága felkészületlenül érte a világot. Néhány önálló német kezdeményezés - elég Horvátország és Szlovénia elsőként való elismerésére gondolni 1991. decemberében - ismét alapot adott azoknak a régi „félelmeknek”, amelyek német hatalmi ambíciókat, egy újabb „Pax Germanica” létrejöttétől tartottak. A külföldi hatalmak állandó figyelme, „gyanakvása” miatt a nagyobb kül- és biztonságpolitikai felelősségvállalás irányába mutató „evolúciós” folyamatnak fokozatosan kellett végbemennie, hiszen egy gyors ütemben változó Németország senkinek, maguknak a németeknek sem állt érdekében.

Fontosnak tartom ezért hangsúlyozni, hogy nem kell tartanunk a német nacionalista vágyak újjáéledésétől. A német nemzetállam - amely két világháború kitöréséért viselte a felelősséget, s amely a 2+4-es szerződés és a német-lengyel határt megerősítő szerződés aláírásáig Európa békéjét és biztonságát nagymértékben meghatározta - képes volt történelméből tanulni, s immár a nemzet is a parlamenti demokráciát érzi természetes közegének. A közvélemény és a német pártok is tisztában vannak azzal, hogy az ország egyetlen lehetősége a stabil parlamenti demokrácia megőrzése. A Németország - akár nemzetállamként, akár az Európai Unió legerősebb tagjaként - „ismét dominanciára tör” típusú félelmekkel való politikai célú ríogatást ezért rendkívül károsnak tartom, hiszen ez éppen az ellen hat, hogy az ország visszatérjen a „normalitáshoz”, s képes legyen nagysága és ereje jogán nagyobb szerepet vállalni. Európának nagy szüksége lenne egy vezetni tudó és akaró Németországra, de ez semmiképpen sem lehet nyers erőre alapozott diktálás: úgy kellene vezetni, hogy azt tulajdonképpen „senki ne vegye észre”.

A nemzetközi szervezetekben való német tagság lehetőséget nyújt a nemzeti érdekek intézményi keretek között történő megvalósításához és a saját játéktér kiszélesítéséhez, ugyanakkor megakadályozza a szomszédos államok által fenyegetésként megélt német hegemonia kialakulását. Az Európai Unió zavartalan

működéséhez és fejlődéséhez - a mélyítéshez és a bővítéshez egyaránt - szükség lenne továbbá a francia-német tandem helyreállítására. Hiába próbálják a két ország vezető politikusai az uniót eddig előrehajtó szövetség továbbra is zavartalan működéséről meggyőzni a világot, az ma már korántsem jelent olyan összetartó erőt mint korábban, a német állam megosztottsága idején.

Németország ma egy közös Európában gondolkodik; „nagyságának és dinamikájának dilemmáját” (Schwarz [1994] pp. 81-97. p. 81.) az európai integráció keretein belül kívánja megoldani. Felmerül a kérdés, hogy érdekében áll-e egyáltalán a kontinentális nagyhatalom, az európai erőközpont szerepét felvállalni. A válasz: egyértelműen igen. Egyrészt csak így kerülheti el, hogy mások döntsenek sorsáról, másrészt pedig ennek visszautasítása esetén olyan károk keletkezhetnek a nemzetközi politikai rendszerben, amelyek az egyre növekvő interdependencia miatt visszaüthetnek magára Németországra is.

A mai NSZK elemi biztonságpolitikai érdeke a biztonság exportja és a stabilitás zónájának kiterjesztése. A volt Jugoszlávia területén zajlott háborúk ebben a kérdésben kettős tanulsággal szolgáltak: egyrészt megmutatták, hogy csakis a szövetségesekkel együtt lehet és kell békét teremteni, az egyéni cselekvésnek nincsen helye; másrészt azt is jelezték, hogy többnyire még mindig a - nemritkán rövidtávú - nemzeti érdekek azok, amelyek az államok külpolitikáját meghatározzák. Ez utóbbi a válsághelyzetekben rendre oda vezetett, hogy hiányzott egy összehangolt és egységes európai külpolitikai pozíció. Ráadásul az európai integráció keretein belül még nem jött létre egy olyan hatékony katonai erő, amely a politikai állásfoglalásoknak nyomatékot adhatna, és amely legalább a regionális konfliktusokat önerőből, a NATO (azaz az USA) segítségével nélkül tudná orvosolni.

Németországnak ezért központi szerepet kell vállalnia az Európai Biztonsági és Védelmi Politika kiépítésében még akkor is, ha az amerikai szuperhatalomhoz képest Németország és más európai nemzetek a jövőben is elenyésző közös katonai erőt képviselnek majd: mindössze 60 ezer katonából áll a tervek szerint 2003-ra felálló európai gyorsan bevethető integrált hadtest. Ami azonban ennél is lényegesebb különbség: az EU államainak katonai kiadásai együttesen is csak az amerikai katonai költségvetés 60 százalékát teszik ki, s az önálló cselekvésnek olyan alapvető akadályai vannak, mint például a műholdas felderítés hiánya, amely az európaiakat a jövőben is ráutalja majd az amerikaiak segítségére.

Egy rövid kitekintés 2001-re

A doktori értekezés tárgyát már nem képező évben a téma szempontjából két fontos eseményre került sor. Egyfelől a macedóniai fegyverbegyűjtő NATO-misszió (1), másfelől Gerhard Schröder kancellár az Egyesült Államok afganisztáni katonai akcióját „korlátlan szolidaritással” támogató politikája és az azt követő felfokozott belpolitikai reakciók (2) érdemelnek mindenképpen figyelmet.

(1) Bundeswehr-katonák is tagjai voltak annak a 4500 fős NATO-kontingensnek, amely Macedóniában az albán szélsőséges csoportok fegyvereinek begyűjtését végezte el. A sikeresnek minősíthető akcióban a katonák a tervezett 3300 helyett 3850 fegyvert vettek át és semmisítették meg. A mandátum lejártát (2001. szeptember 26-át) követően is maradtak NATO-erők a volt jugoszláv tagköztársaságban: egy ezer főből álló egység védelmezi azóta a macedóniai fegyverszüneti egyezmény betartását ellenőrző 120 külföldi megfigyelő biztonságát.

A küldetésben való német részvétel szinte „rutinnak” számított. Ez is alátámasztja azt az értekezésben kifejtett nézetemet, miszerint a jövőben az várható, hogy a Demokratikus Szocializmus Pártja lesz a Bundestagban az egyetlen valóban pacifista, a Bundeswehr mindennemű „out-of-area” bevetését elutasító párt. A többi parlamenti párt teljes mellszélességgel támogatja majd az ENSZ (vagy az új feladatát várhatóan egyre gyakrabban gyakorló NATO) által vezetett békefenntartó missziókat.

(2) A békefenntartó akciókkal ellentétben Németországban továbbra sem egyértelmű a béketeremtő bevetések kérdése. A parlamenti képviselők többsége ugyan megszavazta a Bundeswehr terrorellenes afganisztáni katonai akcióban való esetleges részvételét, ám csak nem mindennapi belpolitikai viharok után. Amikor az amerikai és brit csapatok október 7-ei elindulását követően az USA-ból felkérés érkezett egy német katonai részvételre, még minden egyszerűnek tűnt. A kormányfő számíthatott az SPD és a Zöldek parlamenti képviselőinek többségén kívül a kereszténydemokrata-keresztényszocialista és a szabaddemokrata ellenzék maximális támogatására is. Schröder kancellár – a kormánykoalíció soraiban hallható ellenkezésre válaszul - egy merész húzással bizalmi szavazást kért a parlament elnökétől (az Alaptörvény szerint a kancellár, ha nem kapja meg ekkor a többséget, kérheti a parlament feloszlását és új választások kiírását), azaz összekapcsolta saját és kormánya sorsát a német katonák küldetésének engedélyezését kezdeményező kormány-előterjesztés elfogadásával.

A háborús részvételt addig feltétel nélkül támogató ellenzéki pártok ettől kezdve természetesen elutasították a Bundeswehr-katonák készenlétbe helyezéséről szóló kormányindítványt. A Zöldek 47 fős frakciójából nyolc képviselő jelezte, hogy biztosan nem szavazza meg a kormány előterjesztését, s az SPD-ben is létrejött egy kisebb (16 főből álló) képviselői csoport, amelynek támogatásában nem lehetett biztos Gerhard Schröder.

A kancellár minden diplomáciai ügyességét bevetette, amelynek eredményeként a szavazás reggelére a maga javára tudta fordítani a végkimenetelt. Az SPD-frakció teljes támogatásával (miután egy képviselőnkük korábban kilépett) és a Zöldek négy ellenszavazatával (a nyolc „renitens” képviselő megegyezett abban, hogy négyen igennel, négyen pedig nemmel fognak szavazni, azaz szimbolikusan igent mondanak a koalíció folytatására és nemet a katonai akcióban való német részvételre) elérte a nemzetközi terror elleni katonai fellépésben való német részvétel jóváhagyását.

Habár az említett szavazást követően Schröder kancellár pozíciójában megerősödve bizakodóan tekinthet a jövőbeli „out-of-area” bevetések elé, a mostani események egyúttal óvatosságra is intenek. A szavazás végkimenetele ugyanis mindenképpen ártott Németország nemzetközi tekintélyének, hiszen a kormányindítvány bizalmi szavazással való összekötése miatt éppenhogy megnyert csata csorbát ejtett az ország atlanti elkötelezettségének hitelén. Még akkor is, ha mindenki - a kormány és az ellenzék egyaránt - azt hangsúlyozta, hogy csak a belpolitikai kérdéssel való összekapcsolódás miatt született meg a döntés ilyen csekély többséggel.

A kormány-előterjesztés megszavazása előtti belpolitikai viharok megmutatták továbbá, hogy a kancellár által meghirdetett aktív kül- és biztonságpolitikai szerepvállalás megvalósításához szükséges korlátlan támogatás még a kormánypártok soraiban sincs meg. S nemcsak a környezetvédő- és békemozgalomként létrejött Zöldek küzdenek még mindig pacifizmusuk feltámasztásáért, hanem az SPD soraiban is vannak szép számmal békepárti képviselők, akik néha „elbizonytalanodnak”. A különbség csupán az, hogy amíg a szociáldemokraták valamennyi eddigi szavazásnál rendkívüli parthűségről tettek tanúbizonyságot, addig a Zöldek soraiban korántsem akkora a pártfegyelem. Igaz, a párt képviselőinek többsége (a parlamenti képviselők, illetve a pártkongresszusok delegáltjainak nagyobb része is) végül mindig jóváhagyta a szociáldemokrata kancellár és a Zöldek soraiba tartozó külügyminiszter által vezérelt német külpolitika sorsdöntő indítványait.

A szavazás sikere ellenére sem került sor német részvételre az afganisztáni hadműveletekben. Amire a Bundestag meghozta a 3900 német katona, maximum egy évig tartó rendelkezésre bocsátásáról szóló döntését, a harcok már majdnem befejeződtek. A németeknek lehetőségük volt azonban szerepet vállalni a rendezésben: ők adtak otthont a Joschka Fischer német külügyminiszter által megnyitott, 2001. november 27-e és december 5-e között Petersbergben megrendezett Afganisztán politikai jövőjével foglalkozó ENSZ-értekezletnek. A tárgyalások során a felek egy 42 tagú átmeneti kormány felállításában állapodtak meg. A megszületett egyezmény egy másik fontos pontja nemzetközi békefenntartók, közöttük 2000 Bundeswehr-katona afganisztáni állomásoztatását tartalmazza.

Úgy érzem, a terrorellenes harc kapcsán fellángolt tavaly őszi német belpolitikai vita megerősítette az értekezésben kifejtett következtetésemet: Németország még mindig nem

szokott hozzá a teljes értékű s nagy kockázattal járó felelősségvállaláshoz. Ugyan egyre aktívabb külpolitikát folytat, és egyre „magasabb szintű” „out-of-area” missziókban hajlandó részt vállalni, a béketeremtő bevetések azonban még mindig „túl nagy falatnak” bizonyulnak számára. A Bundestag egyelőre csak korlátozott harci feladattal megbízott Bundeswehr-egységek küldetéséhez hajlandó áldását adni (az afganisztáni bevetésnél kisegítő, szállító, egészségügyi és felderítő feladatokról volt szó), s a közvélemény erős nyomása miatt középtávon sem várható, hogy „out-of-area” akcióknál az amerikaiakhoz és britekhez hasonlóan német katonák is ott legyenek az első vonalban. Németország lakossága és politikai elitje ezzel együtt egyre jobban hozzászokik ahhoz, hogy a Bundeswehr is kiveszi a részét a világ rendjének fegyveres megőrzéséből, adott esetben aktív harci cselekmények részeseként is. 2000. után egy esetleges kormányváltás (vagy a koalíciós partner cseréje) esetén is biztosnak látszik a Schröder-kormány által folytatott felelősséget felvállaló politika folytatása, hiszen a PDS kivételével ebben a kérdésben konszenzus van a német parlamenti pártok között.

A (majdnem)-konszenzus ellenére a helyzet nem egyszerű. A szociáldemokrata-környezetvédő koalíciónak időnként meghasonult állapotban kell reagálnia: egyrészt bizonyítani kell, hogy minden jogi és történelmi kibúvó nélkül, megbízható szövetségesként követi a közös határozatokat, másrészt a koalíciós szerződésben megfogalmazott egyik fő külpolitikai céljaként az ENSZ jogi alapjának további erősítését és a nemzetközi jog elveinek feltétlen tiszteletét is szem előtt kell tartania. Ez az ellentmondás is mutatja, hogy milyen nehéz a két német külpolitikai hagyomány - a sikeres, minden fegyveres bevetést csak a jogi feltételek teljesülése esetén elképzelhetőnek tartó bonni multilateralizmus és a katonai szövetségesekkel való feltétlen szolidaritás - közötti egyensúlyt megtalálni.

Nem kétséges, hogy szükség van a NATO „out-of-area” katonai beavatkozására, ha az ENSZ nem rendelkezik megfelelő eszközökkel egy béketeremtő misszióhoz. De nem szabad elfelejtkezni a nemzetközi jogról és a bevetéseknél szükséges legitimáció megszerzéséről sem. Nem lehet megoldás az „általános intervenció doktrínája”.

Jelenleg feloldatlan a nemzetközi jog alapellentmondása: mi a teendő, ha az önrendelkezés joga az állami szuverenitás elvével kerül szembe, ahogy ez például Koszovóban történt? Kétségtelen, hogy a nemzetközi jog fejlődése elmaradt az események mögött, a kérdés megválaszolása mégsem történhet egyoldalúan, s főleg nem a Szövetség katonai eszközeivel. A koszovói akciót a jövőben nem szabad modellnek tekinteni, a hangsúlyt a beavatkozás helyett a megelőzésre kellene helyezni.

Szükség lenne a preventív célú mechanizmusok fejlesztésére, az EBESZ bizalomerősítő intézkedéseitől egészen a NATO partnerségi programjáig.

A mai Német Szövetségi Köztársaság fő biztonságpolitikai feladatát abban látom, hogy a politika és a gazdaság összjátéka révén a nem katonai jellegű biztonságpolitikát erősítse. A berlini szövetségi kormánynak minden konfliktus esetében fel kell tennie a kérdést: lehetséges-e a probléma megoldása erőszak alkalmazása nélkül? Amennyiben nem, úgy az NSZK-nak megbízható partnerként készen kell állnia - hangsúlyozottan a nemzetközi jog keretein belül maradvá, a Bundeswehr mandátumát pontosan meghatározva és a Bundestag hozzájárulását minden esetben beszerezve - egy esetleges katonai beavatkozásra is.

Ennek teljesítéséhez feltétlenül szükség lesz a német katonai kiadások emelésére, illetve a rendelkezésre álló források hatékonyabb felhasználására. A felszerelés korszerűsítésén kívül sürgető feladat a Bundeswehr személyi összetételének fejlesztése is. Kisebb állományú, de hatékonyabb haderőre van szükség, amely gyorsan mobilizálható és hosszú időn keresztül bevethető. Ma már nem tabu Németország katonai részvétele a békefenntartó és béketeremtő missziókban, a mostaninál nagyobb létszámú bevetések azonban már nehézségeket jelentenének. A balkáni békefenntartás ugyanis gyakorlatilag leköti a Bundeswehr kapacitását, hiszen az „out-of-area” bevetésekre kiképzett német állomány szinte teljes egészében jelen van Boszniában, Koszovóban, Macedóniában és Afganisztánban. A személyi (és természetesen technikai) kapacitások bővítése már jelen van politikai célként, s várható, hogy néhány éven belül hosszabb távú és nagyobb létszámú bevetésekre is alkalmassá válik a Bundeswehr.

A Német Szövetségi Köztársaság igazi potenciálját a nemzetközi politikában kettős vonalon látom: egyrészt súlyánál fogva az Európát érintő kérdésekben kell vezető-meghatározó szerepet játszania, másrészt a globális problémáknál a nemzetközi együttműködés erősítésére kell törekednie. A német kormánynak a jövőben az idejében történő probléma-felismerésre és a civil válságmenedzsmentre kellene koncentrálnia. Németország nem alkalmas a világ csendőrének szerepére, s a legújabb közvélemény-kutatási adatok szerint ilyen szereppel az állampolgárok többsége sem tudna azonosulni.

Ebből következően Németország számára a legalkalmasabb a konfliktusok fegyveres összetűzéssé való eskalálódása előtti közvetítő szerep lenne. Egy ilyen pozitív nemzetközi szerepvállalás jelentős hozadékkal járhatna a németek „önértékelése” számára is. A két világháború fő vétkekeként lelkileg máig

megnyomorodott nemzet ezzel lassan felépíthetné új nemzeti identitását, s büszkeséget és önbizalmat vívhatna ki magának. Ez megerősítené az egykori kelet- és nyugatnémetek közötti összetartó erőt is, amely a megosztottság négy évtizede alatt alaposan „megkopott”. Az újraegyesítés eufórikus pillanatában mindenki alábecsülte a két országrész közötti kölcsönös „elidegenedést”. A volt NDK állampolgárai a nyugatnémetekkel ellentétben nem rendelkeztek demokratikus tapasztalatokkal, így a Nyugat politikai kultúrájának átvétele nem ment zavartalanul. A nehézségeket fokozta, hogy az újraegyesítés a gyakorlatban az NSZK „keleti kibővítését” jelentette. A volt keletnémet tartományok lakossága a kezdeti lelkesedés után hamar kiábrándult, mivel az újraegyesítést egyfajta „puha gyarmatosításként” élte meg. Az újraegyesítési folyamatot azonban nem lehetett volna lassabban alakítani, hiszen a nemzetközi helyzet - különösen a Szovjetunió pozitív hozzáállása a német kérdés megoldásához - minden percben megváltozhatott, s ez a két német állam közötti, a későbbi együttélés alapjait meghatározó tárgyalásoknál jelentős nyomást jelentett.

A náciizmus máig érezhető hatásával és a több évtizeden keresztül tartó megosztottság nyomaival küzdő németek külpolitikájában a más országokban természetesnek számító elemek - az egészséges önbizalom vagy a nemzeti identitásról való elgondolkozás - a mai napig „gyanúsak” számítanak. Ma is igazak Richard von Weizsäcker volt köztársasági elnök szavai: „Nem arról van szó, hogy a múltat le kellene győzni. Ez egyáltalán nem lehetséges, hiszen utólag nem lehet sem megváltoztatni, sem meg nem történné tenni. Aki azonban behunyja a szemét, vak lesz a jövő számára is. Aki nem akar emlékezni az embertelenségre, az könnyebben megfertőződik újra.” (Zum 40. Jahrestag der Beendigung des Krieges in Europa und der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft. Ansprache am 8. Mai 1985 in der Gedenkstunde im Plenarsaal des Deutschen Bundestages.)

A német egység egy olyan történelmi esélyt is jelent, amely a demokratikus jogállamiság fogalmát történelmileg tudatos nemzeti öntudattal és értékekkel töltheti meg. Németországnak végre „normális európai nemzetállamként” kellene viselkednie, amelyre az említett történelmi okok miatt még mindig nincsen kellőképpen felkészülve. Az „elkésztett nemzet” hagyatéka tovább él, annak ellenére, hogy a Kohl-korszak lezárultával Németország (és Európa) vezető politikusai már nem a második világháborús közvetlen tapasztalatokon alapuló politikai felelősség tudatában és annak nyomasztó súlya alatt politizálnak.

Németország egyik legnagyobb problémája, hogy az újraegyesítést követően nem voltak a nemzeti egység alapját, az összetartozást meghatározó és így a jövőbe mutató viták. Még az sem lett egyértelműen definiálva, hogy a teljes szuverenitás visszaszerzésével együtt járó felelősség növekedése üdvözlendő avagy sajnálni való változást jelent-e? Ehelyett számos, csupán „részletekre” koncentráló és nem a teljes kérdéskört felölelő vitára - mint például a fővárosról, valamint az Öböl-háborúról, Boszniáról, majd Koszovóról szólóra - került sor.

A kilencvenes évek „out-of-area” döntéseivel kapcsolatos események jellemző képet festettek a tanácsstalanságról és koncepciótlanságról. Ekkor maguk az események irányították az egyértelműen követendő célokkal nem rendelkező pártokat. Az újraegyesítést követő néhány héten belül Németország az Öböl-háború kapcsán a legkevésbé sem volt felkészülve a háború és béke kérdésével való konfrontációra. Azóta sem került azonban sor egy olyan átfogó kül- és biztonságpolitikai stratégia kidolgozására, amelynek fényében az „out-of-area” bevetésekre vonatkozó rövidtávú taktika is meghatározható lenne. Mindig csak egy adott bevetés kapcsán kezdődtek el a parlamenti viták, a kérdés pedig többnyire úgy merült fel, vajon a Szövetségi Gyűlés hajlandó-e áldását adni a következő, immár komolyabb feladatkörre, azaz a még nagyobb veszélyeket magában hordozó „magasabb” szint elérésére. Az „out-of-area” bevetésekkel kapcsolatos döntéshozatali kényszerít maguk az események és a külföldi nyomás idézték elő. A politika nem tett mást, mint kényszerűen haladt az eseményekkel, gyakran mindenfajta stratégia nélkül.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az újraegyesítést követő tíz évben az „out-of-area” bevetések kapcsán a német biztonságpolitika inkább „próbálkozásból” és reagálásból állt, mint a kitűzött célok konzekvens követéséből. A külföldről érkező nyomás, a szövetségeselemek és partnereknek való megfelelés kényszere, valamint a hazai közvélemény számára még elviselhető határok megtalálásának kettőssége határozta meg ezt az időszakot. Jellemző volt továbbá a bel- és külpolitika közötti határok elmosódása, nemcsak a tartalom (policies), hanem a folyamatok (politics) tekintetében is. A belpolitikai célkitűzések realizálása - mint például az atomenergia-termelésből való kiszállás kérdése vagy a német állampolgárság újrászabályozásának problematikája - a külpolitika számára is kihívást jelentett.

A megszűnő bipoláris világ új feladatokat hozott. Ezek közül Németország számára az „out-of-area” bevetésekre vonatkozó koncepció kialakítása, a Bundeswehr ennek megfelelő átalakítása és a válságkezelésre való felkészülés a legfontosabbak közé

tartoznak. Disszertációmban egy olyan gyakorlati normát kívántam megfogalmazni a német biztonságpolitika számára, amely - szükség esetén - a német és a nemzetközi jog keretein belül maradva (!) határozott katonai szerepvállalást tesz lehetővé, s amely a fő hangsúlyt a prevencióra és a civil krízismanagementre helyezi. Ezen a téren látom azt a potenciált, ahol Németország elkötelezettségével súlyának megfelelő felelősséget vállalhat a világ sorsának alakításában.

Merre halad tehát a német biztonságpolitika a 21. század elején? Azt gondolom, nem lehet kérdéses, hogy a biztonságpolitikai célok az elmúlt egy évtizedben visszafordíthatatlanul megváltoztak. A totális fenyegetés árnyékában védekezésre berendezkedő passzív biztonságteremtés és az ezt képviselő biztonságpolitika ideje végképp elmúlt. Ehelyett a globális interdependenciák minden jelentős nemzetközi szereplőt arra kényszerítene, hogy tevékenyen szerepet vállaljon a regionális konfliktusok megoldásában, legyenek azok etnikai, gazdasági, politikai, vallási avagy bármilyen más ellentétten alapulók. Ez a kényszer nem valamiféle önként vállalt „csendőri” vagy humanitárius készletéből fakad: a biztonsági és gazdasági érdekek miatt ma már egyszerűen nincsen lehetőség az elzárkózásra. Aki mégis ezt választja, az óhatatlanul kockázatot vállal, és veszélybe sodorja nemcsak önmagát, de szövetségeseit is. Ahhoz, hogy Németország hiteles maradjon partnerei szemében, neki is felelősségteljes részt kell vállalnia a világ biztonságának megteremtésében, az eddigi „Sicherheitskonsument”-ből (Biztonság nettó fogyasztója) „Sicherheitsproduzent”-té (Biztonság nettó termelője) kell válnia. Ha a németek - nem elfelejtkezve el a múlt emlékéiről, de nem is küszködve annak béklyója alatt -, ezt a feladatot sikeresen végrehajtják, akkor Európa és a világ is biztonságosabb hely lesz. És ez nem utópia.

16. FÜGGELÉK

16. 1. Parlamenti helyek megoszlása

Év	SPD	CDU/CSU	FDP	Zöldek	PDS	Parlamenti képviselők száma
1998	298	245	43	47	36	669
1994	252	294	47	49	30	672
1990	239	319	79	8	17	662

Forrás: A Szövetségi Statisztikai Hivatal (Statistisches Bundesamt) honlapja: www.destatis.de/wahlen/btwahl.htm, 2000.december 2.

16. 2. Országokénti részesedés az ENSZ rendes költségvetéséből¹ (2001-2003)

Állandó befizetések a rendes költségvetésbe, az ENSZ Közgyűlése 2000. december 23-i határozatának megfelelően.

Ország	Részesedés az ENSZ költségvetéséből (%)	Nettó befizetés USD (2001)
Amerikai Egyesült Államok	22, 000	266.943.927
Japán	19,629	203.019.591
Német Szövetségi Köztársaság	9,825	101.618.395
Francia Köztársaság	6,503	67.259.483
Olasz Köztársaság	5,094	52.686.423
Nagy-Britannia	5,568	57.588.929
Oroszországi Föderáció	1,2	12.411.407
Magyarország	0,121	1.251.483
Összes tagország	100	1.073.708.938

Forrás: <http://www.uno.de/presse/2001/unic315.htm>, 2001. február 12.

Németország az USA és Japán után az ENSZ harmadik legnagyobb befizetője, részesedése a rendes költségvetésben 2000-ig folyamatosan nőtt:

1995-ben: 8,94 %

1996-ban: 8,99 %

1997-ben: 9,06 %

1998-ban: 9,63 %

1999-ben: 9,808 %

2000-ben: 9,857 %

2001-ben: 9,825 %

¹ Azaz nem számítva a hivatalok és programok, valamint a szakosított szervezetek és más kapcsolódó testületek költségvetését.

16. 3. Áttekintés az ENSZ békefenntartó műveleteiben való német katonai és polgári részvételről és segítségnyújtásról 2000. december 31-ig²

I. Afrika

Angola (UNAVEM II, United Nations Angola Verification Mission II, az ENSZ

Második Angolai Ellenőrző Missziója: 1991-1995; UNAVEM III, United Nations Angola Verification Mission III, az ENSZ Harmadik Angolai Ellenőrző Missziója: 1995-1997; MONUA, United Nations Observer Mission in Angola, az ENSZ Megfigyelő Missziója Angolában, 1997. július óta)

- választási megfigyelők küldése
- anyagbiztosítás a konfliktusban részt vevő csapatok összevonásának és demobilizálásának elősegítésére
- szálláshelyek kialakítása demobilizálás céljából a konfliktusban részt vevő felek számára
- az aknaszedés minőségi ellenőrzése (civil személyzet, felszerelés rendelkezésre bocsátása)

Libéria (UNOMIL, United Nations Observer Mission in Liberia, az ENSZ Megfigyelő Missziója Libériában, 1993-1997)

- tehergépjárművek rendelkezésre bocsátása

Mozambik (ONUMOZ, United Nations Operation in Mozambique, az ENSZ Mozambiki Hadművelete, 1992-1994)

- választási megfigyelők küldése

Namíbia (UNTAG, United Nations Transition Assistance Group, az ENSZ Átmenetet Segítő Csoportja, 1989-1990)

- a békefenntartó műveletben részt vevő rendőrök támogatása
- a választások előkészítése, és azok lebonyolításának támogatása

Nyugat-Szahara (MINURSO, United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara, az ENSZ Nyugat-Szaharai Népszavazási Missziója, 1991. április)

- rendőrtisztek küldése

---

² Forrás: http://www.auswaertiges-amt.de/www/de/aussenpolitik/vn/dt-beteiligung_html, 2001. február 21.

Ruanda (UNAMIR, United Nations Assistance Mission for Rwanda, az ENSZ Ruandai Segély Missziója, 1993-1996)

- rendőrtisztek küldése
- eszközök biztosítása, többek között teherautók rendelkezésre bocsátása
- szakértők küldése a ruandai illegális fegyveráramlás vizsgálata céljából

Szomália (UNOSOM II, United Nations Operation in Somalia II, az ENSZ Második Szomáliai Művelete, 1993-1995)

- az ENSZ-csapatok logisztikai támogatása 1700 katonával Belet-Huen térségében
- szállítási kapacitások biztosítása (légi szállítás helikopterekkel, illetve először két, majd három szállító-repülőgéppel)
- az ivóvízellátás biztosítása a helyi lakosság részére

II. Ázsia

Irak (UNSCOM, United Nations Special Commission, az ENSZ Különleges Bizottsága, 1991-1999)

- az ENSZ által küldött megfigyelők légi szállítása szállító-repülőgépekkel és helikopterekkel a Bahrain-Bagdad szakaszon, valamint Irakon belül (1996. szeptember végéig)
- személyzet biztosítása a misszió számára Irakban és New Yorkban

Irak/Kuvait (UNIKOM, United Nations Iraq-Kuwait Observation Mission, az ENSZ Irak-Kuvaiti Megfigyelő Missziója, 1991. áprilisa óta)

- a Máltai Szeretetszolgálat szervezésében civil orvosok és szanitécek támogatják a küldetést (1995 óta)

Kambodzsa (UNAMIC, United Nations Advance Mission in Cambodia, az ENSZ Kambodzsai Előkészítő Missziója, 1991-1992; UNTAC, United Nations Transitional Authority in Cambodia, az ENSZ Kambodzsai Átalakulási Hatósága, 1992-1993)

- az egészségügyi ellátás biztosítása az ENSZ-csapatok számára
- rendőrtisztek küldése
- a választások előkészítésének és lebonyolításának támogatása

Kelet-Timor (INTERFET, International Force East Timor, Kelet-timori Nemzetközi Erő, 1999-2000)

- egy 100 fős szanitécegység rendelkezésre bocsátása

Grúzia (UNOMIG, United Nations Observer Mission in Georgia, az ENSZ Megfigyelő Missziója Grúziában, 1993. augusztusa óta)

- katonai megfigyelők küldése

- a megfigyelő misszió egészségügyi ellátásának megszervezése; a szükséges személyzet, felszerelés és járművek biztosítása

Tádzsikisztán (UNMOT, United Nations Mission Observers in Tajikistan, az ENSZ Tádzsikisztáni Megfigyelő Csoportja, 1994. decembere óta)

- 1996 májusa és 1998 júniusa között a német Gerd Merrem volt az ENSZ főtitkárának személyes képviselője

III. Európa

Egykori Jugoszlávia

Bosznia-Hercegovina

IFOR/SFOR (nem ENSZ-missziók, hanem az ENSZ Biztonsági Tanácsának mandátumával felhatalmazott multinacionális békefenntartó egységek missziója a NATO vezetése alatt, 1996-tól kezdve napjainkig)

- 1995. decemberétől kezdve egy éven keresztül 4.000, 1996 decembere óta 2.800 német katona tartózkodik a térségben

UNMIBH (United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina, az ENSZ Bosznia-Hercegovinai Missziója, 1995 decembere óta)

- a szövetségi tartományok rendőrtiszteket, a Szövetségi Határőrség (Bundesgrenzschutz) pedig 165 szakembert küldött a helyi rendőrség megerősítésére

Horvátország

UNTAES (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (az ENSZ Átmeneti Igazgatósága Kelet-Szlavóniában, Baranyában és Nyugat-Szerémségben, 1996-1998.)

- határmegfigyelők és aknaszedő-szakértők küldése

UNPROFOR I és II (United Nations Protection Force, az ENSZ Védelmi Hadereje, 1992-1995)

- a műveletben részt vevő kontingensek rotációját és anyagutánpótlását elősegítő szállítási és logisztikai támogatás (légi- és szárazföldi úton), Németország jelentős (az UNPROFOR II-ben a legnagyobb) anyagszállítóként vett részt a misszióban, - a nepáli, a kenyai (UNPROFOR I), valamint a pakisztáni és bangladesi kontingensek felszerelését is az NSZK bocsátotta rendelkezésre

RRF/az UNPROFOR keretében (Rapid Reaction Force; gyors reagálású haderő, 1995)

- egy tábori kórház és egy szállító-repülőgép (orvosi/egészségügyi „evakuáláshoz”) rendelkezésre bocsátása a szükséges személyzettel együtt
- tizennégy darab Tornado típusú repülőgép, valamint egy felderítő repülőgép rendelkezésre bocsátása legénységgel és földi személyzettel együtt

Koszovó

UNMIK (United Nations Mission In Kosovo, az ENSZ Missziója Koszovóban, 1999 óta)

- 18 civil közigazgatási szakértő küldése
- tűzoltó- és gépjármű-nyilvántartás szakértők küldése
- 258 rendőrtiszt küldése az ENSZ által működtetett UNMIK-rendőrségbe

IV. Közép-Amerika

Guatemala (MINUGUA, United Nations Verification Mission in Guatemala, az ENSZ Ellenőrző Missziója Guatemalában, 1997. július 1. óta)

- egy civilekből álló orvosi team rendelkezésre bocsátása

Haiti (ONUVEH, United Nations Observer Group for the Verification of the Elections in Haiti, az ENSZ Választásokat Ellenőrző Megfigyelő Csoportja Haitin, 1990-1991)

- választási megfigyelők küldése, a választások megszervezéséhez szükséges eszközök rendelkezésre bocsátása

Közép-Amerika (ONUCA, United Nations Observer Group in Central America, az ENSZ Közép-amerikai Megfigyelő Csoportja, 1989-1992)

- egy civil orvosi team rendelkezésre bocsátása repülőgéppel

Nicaragua (ONUVEN, United Nations Observer Mission to Verify the Electoral Process in Nicaragua, az ENSZ Nicaraguai Választásokat Ellenőrző Megfigyelő Missziója, 1989-1990)

- választási megfigyelők küldése

Salvador (ONUSAL, United Nations Observer Mission in El Salvador, az ENSZ Salvadori Megfigyelői Missziója, 1991-1995)

- egy emberi jogi szakértő küldése

V. Közel-Kelet

Libanon (UNIFIL, United Nations Interim Force in Libanon, az ENSZ Ideiglenes Libanoni Hadereje, 1978. márciusa óta)

- a norvég kontingens számára a légiszállító kapacitás rendelkezésre bocsátása
- a nepáli kontingens felszerelésének biztosítása

Szuezi-csatorna, majd később a Sínai-félsziget (UNEF II, Second United Nations Emergency Force, az ENSZ Második Rendkívüli Hadereje, 1973-1979)

- a ghánai és a szenegáli kontingens számára a légi szállító kapacitás rendelkezésre bocsátása

17. RÖVIDÍTÉSEK ÉS FORDÍTÁSOK JEGYZÉKE

ABM Treaty	Treaty on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems - Szerződés a ballisztikus rakétaelhárító rendszerek korlátozásáról (1972)
Alleinvertretungsanspruch	Egyedüli képviselő elve
Allierter Kontrollrat	Szövetséges Ellenőrző Tanács
Anschluss	Ausztria Németországhoz való csatolása, szó szerint: csatlakozás, hozzácsatolás
Appeasement	Megbékítés, megbékéltetés
ASZ	Amszterdami Szerződés - Treaty of Amsterdam
Auswärtiges Amt	Külgügyi Hivatal
AWACS	Airborne Warning and Control System - Repülőgép-fedélzeti Korai Előrejelző és Vezetési Rendszer
Besatzungsmacht	Megszálló hatalom
Besatzungsstatut	Megszállási Statútum
Bizone	Bizónia
Botschaft	Nagykövetség
BT	Biztonsági Tanács
Bundesgrenzschutz	Szövetségi Határőrség
Bundesinnenministerium	Szövetségi Belügyminisztérium
Bundeskanzler	Szövetségi kancellár
Bundesmarine	Szövetségi flotta
Bundespräsident	Szövetségi elnök
Bundesrat	Szövetségi Tanács
Bundesregierung	Szövetségi kormány
Bundessicherheitsrat	Szövetségi Biztonsági Tanács
Bundesverfassungsgericht	Szövetségi Alkotmánybíróság
Bundeswehr	Szövetségi véderő
Bündnis90/DIE GRÜNEN	Szövetség90/Zöldek
BverfGE	Bundesverfassungsgerichtsentscheid - az NSZK Szövetségi Alkotmánybíróságának döntése

CDU	Christlich-Demokratische Union - Keresztény-Demokrata Unió
CFSP	Common Foreign and Security Policy - Közös kül- és biztonságpolitika
CJTF	Combined Joint Task Forces - Vegyes összetételű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék
CSBMs	Confidence and Security-Building Measures - Biztonság- és Bizalomerősítő Intézkedések
CSCE	Lásd EBEE
CSU	Christlich-Soziale Union - Keresztényszociális Unió
CTBT	Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty - Átfogó atomcsend-szerződés (1996)
CWC	Chemical Weapons Convention - Vegyi fegyverekről szóló egyezmény (1993)
DCI	Defense Capabilities Initiative - Védelmi Képességek Kezdeményezése
DDR	Deutsche Demokratische Republik - Német Demokratikus Köztársaság
Deutsche Bundesakte	Német Szövetségi Akta
Deutsche Demokratische Partei	Német Demokrata Párt
„Deutsche Leitkultur”	Német vezető kultúra, a született németek kultúrája
Deutsche Nation	Német nemzet
Deutsche Zentrumspartei	Német Centrumpárt
Deutscher Bund	Német Szövetség
Deutscher Bundestag	Német Szövetségi Gyűlés
Deutscher Kampfbund	Német Harci Szövetség
„Deutscher Sonderweg”	Német különút
Deutscher Volksrat	Német Néptanács
Deutsches Kaiserreich	Német Császárság
Deutschlandvertrag	Németország-szerződés
DM	Deutsche Mark - német márka
DNVP	Deutschnationale Volkspartei - Német Nemzeti Néppárt

EAK	Európai Atomenergia Közösség (ismert nevén Euratom)
EAPC	Euro-Atlantic Partnership Council - Euro-atlanti Partnerségi Tanács
EBEÉ	Európai Biztonság és Együttműködési Értekezlet - Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE)
EBESZ	Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet - Organisation of Security and Cooperation in Europe (OSCE)
ECU	European Currency Unit - európai fizetési egység
EGK	Európai Gazdasági Közösség - European Economic Community
EK	Európai Közösség(ek) - European Community(ies)
EKB	Európai Központi Bank - European Central Bank
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
Entente cordiale	„Szívélyes megegyezés”, angol-francia egyezmény, 1904
Entspannungspolitik	Enyhülési politika
ESDI	European Security and Defence Identity - Európai Biztonsági és Védelmi Identitás
ESZAK	Európai Szén- és Acélközösség - European Coal and Steel Community
ET	Európa Tanács - Council of Europe
EU	Európai Unió - European Union
Europäische Kommission gegen Rassismus und Intoleranz	Fajgyűlölet és Intolerancia elleni Európai Bizottság
European Recovery Program	Európai Újjáépítési Program
EPC	European Political Cooperation - Európai Politikai Együttműködés
EVK	Európai Védelmi Közösség - European Defence Community
F.D.P.	Freie Demokratische Partei - Szabaddemokraták Pártja

„Führer”	„Vezér”
Freie Sozialistische Republik	Szabad Szocialista Köztársaság
G-7	Group of Seven, a világ hét legfejlettebb ipari állama: Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Japán, Kanada, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország
G-8	Group of Eight, a G-7 államok és Oroszország
Garantiemächte	„Garanciát nyújtó hatalmak”
GDP	Gross Domestic Product - bruttó hazai termék
„glasznosztj”	„Nyíltság”
GMU	Gazdasági és Monetáris Unió - Economic and Monetary Union (EMU)
Grundgesetz (GG)	Alaptörvény
Grundlagenvertrag	Alapszerződés
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries - Súlyosan Eladósodott Szegény Országok
HLSG	High Level Steering Group - Magas Szintű Irányító Csoport
Hohe Kommissare	szövetségi főbiztosok
IFOR	Implementation Force - Végrehajtó Erők (a NATO boszniai békefenntartó missziója)
IGO	International Governmental Organisation - nemzetközi kormányközi szervezetek
INGO	International Non-Governmental Organisation - nemzetközi nem-kormányközi szervezetek
„Innovation und Gerechtigkeit”	„Innováció és igazságosság”
Konfliktverhütungszentrum	Konfliktus Megelőző Központ
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
Landesregierung	tartományi kormány
„Leitkultur”	„Vezető kultúra”
„Leitkultur in Deutschland”	„Németországi vezető kultúra”
Macht	Hatalom
Magnettheorie	Mágneselmélet
Militärgouverneur	Katonai kormányzó

Münchener Abkommen	Müncheni egyezmény
MSZ	Maastrichti Szerződés, eredeti elnevezéssel: Szerződés az Európai Unióról
NAC	North Atlantic Council - Észak-atlanti Tanács
Nationalversammlung	Nemzetgyűlés
NATO	North Atlantic Treaty Organisation - Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NMD	National Missile Defence - Nemzeti Rakétavédelem
Norddeutscher Bund	Északnémet-Szövetség
NSDAP	Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei - Nemzetiszocialista Német Munkáspárt
NSZEP	Német Szocialista Egységpárt - Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED)
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
NVA	Nationale Volksarmee - Nemzeti Néphadsereg
NYEU	Nyugat-európai Unió - Western European Union (WEU)
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development - Gazdasági Együtműködési és Fejlesztési Szervezet
OEEC	Organisation for European Economic Cooperation - Európai Gazdasági Együtműködés Szervezete
OMM	Osztrák-Magyar Monarchia
OSCE	Lásd EBESZ
Ostzone	Keleti zóna
„out-of-area”	A NATO szövetségi területén kívül
Parlamentarischer Rat	Parlamenti Tanács
Passierscheinabkommen	Egyezmény a be- és kilépési engedélyekről
„peresztrojka”	„Átalakítás”
PDS	Partei des Demokratischen Sozialismus - Demokratikus Szocializmus Pártja
PfP	Partnership for Peace - Partnerség a békéért

REACT	Rapid Expert Assistance and Cooperation Teams - Gyors Szakértői Segítség és Együttműködési Csoportok
Reichsbank	Birodalmi Bank
Reichskanzlei	Birodalmi Kancellária
Reichsmarine	Birodalmi Tengerészet
Reichsmark	Birodalmi márka
Reichspräsident	Birodalmi elnök
Reichsprotectorat	Birodalmi protektorátus
Reichstag	Birodalmi Gyűlés
Reichswehr	Birodalmi véderő
Saarland	Saar-vidék
Saarstatut	Saar-statútum
SAS	Standby Arrangements System - Készenléti Megállapodások Rendszere
Schutzgebiet	Védett terület
Schutzmacht	Védő szerepet betöltő hatalom
SDI	Strategic Defence Initiative - Stratégiai Védelmi Kezdeményezés
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands - Német Szocialista Egységpárt (NSZEP)
SFOR	Stabilisation Force - Stabilizációs Erők
„Sicherheitskonsument“	„A biztonság nettó fogyasztója“
„Sicherheitsproduzent“	„A biztonság nettó termelője“
„Soldatenkönig“	„Katonakirály“ (I. Frigyes Vilmos)
Spartakusbund	Spartacus-szövetség
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands - Németország Szociáldemokrata Pártja
Stahlpakt	„Acélpaktum“, német-olasz katonai szövetség
Ständige Vertretung	Állandó Képviselő
Statistisches Bundesamt	Szövetségi Statisztikai Hivatal
SZKP	Szovjet Kommunista Párt
Treuhandanstalt	Vagyonügynökség

UNCIVPOL	United Nations Civilian Police - az ENSZ nemzetközi rendőrsége
USA	United States of America - Amerikai Egyesült Államok
„verspätete Nation”	„Elkésett nemzet”
Verteidigungsministerium	Védelmi Minisztérium
VSZ	Varsói Szerződés
WEU	Lásd NYEU
Zivilisationsbruch	„Civilizációs törés”
Zivilmacht	Civil hatalom
Zollverein	Német Vám szövetség
Zweistaaten theorie	Két (német) állam elmélete

18. IRODALOMJEGYZÉK

18. 1. Monográfiák, könyvek

Albrecht, Ulrich [1992]: Die Abwicklung der DDR. Die 2+4-Verhandlungen - ein Insider-Bericht. Westdeutscher Verlag, Opladen.

Bahr, Egon [1998]: Deutsche Interessen. Streitschrift zu Macht, Sicherheit und Außenpolitik. Karl Blessing Verlag, München.

Bell, Daniel [1973]: The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. Basic Books Inc, New York.

Biehl, Heiko [1998]: Die neue Bundeswehr. Wege und Probleme der Anpassung der deutschen Streitkräfte an die außen- und sicherheitspolitischen Herausforderungen nach dem Ende des Kalten Krieges. Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr, Hamburg.

Blumenwitz, Dieter [1990]: Die Überwindung der deutschen Teilung und die Vier Mächte. Forschungsergebnisse der Studiengruppe für Politik und Völkerrecht/Kulturstiftung der Deutschen Vertriebenen. Gebrüder Mann Verlag, Berlin.

Bokorné, Szegő Hanna [1993]: Nemzetközi Jog. AULA, Budapest.

Bracher, Karl Dietrich és mások [1998]: Die Weimarer Republik 1918-1933. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 3. kiadás.

Brand, Christoph-Matthias [1993]: Souveränität für Deutschland. Grundlagen, Entstehungsgeschichte und Bedeutung des Zwei-plus-Vier-Vertrages vom 12. September 1990. Verlag Wissenschaft und Politik, Köln.

Brill, Heinz [1994]: Geopolitik heute. Deutschlands Chance? Ullstein Verlag, Frankfurt am Main.

Diner, Dan (kiadó) [1988]: Zivilisationsbruch. Denken nach Auschwitz. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.

Diószegi, István [1997]: A hatalmi politika másfél évszázada. História Könyvtár, Budapest.

Fischer, Fritz [1961]: Der Griff nach der Weltmacht. Droste Verlag, Düsseldorf.

- Fischer, Fritz** [1998]: Hitler war kein Betriebsunfall. Aufsätze. C. H. Beck Verlag, Beck'sche Reihe, München.
- Garten, Jeffrey E.** [1992]: Cold Peace. America, Japan, Germany and the Struggle for Supremacy. Times Books, New York.
- Garten Ash, Timothy** [1996]: Im Namen Europas. Deutschland und der geteilte Kontinent. Fischer Verlag, Frankfurt.
- Gazdag, Ferenc** [2000]: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája. Osiris Kiadó, Budapest.
- Geiss, Immanuel** [1992]: Die deutsche Frage 1806-1990. Brockhaus Verlag, Mannheim.
- Gellner, Ernest** [1997]: Nationalism. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Glaab, Manuela** [1999]: Deutschlandpolitik in der öffentlichen Meinung. Einstellungen und Regierungspolitik in der Bundesrepublik Deutschland 1949 bis 1990. Leske + Budrich, Opladen.
- Gorbatschow, Michail** [1987]: Rede und Schlusswort auf dem Plenum des ZK der KPdSU. Moskau am 27. und 28. Januar 1987. Dietz Verlag, Berlin.
- Gruner, Wolf D.** [1993]: Die deutsche Frage in Europa 1800-1990. Serie Piper, 1680. kötet, München.
- Hacke, Christian** [1993]: Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Weltmacht wider Willen? Ullstein Verlag, Frankfurt am Main.
- Hitler, Adolf** [1942]: Harcom. Budapest, 7. kiadás.
- Hubel, Helmut; May, Bernhard** [1995]: Ein „normales“ Deutschland? Die souveräne Bundesrepublik in der ausländischen Wahrnehmung. Deutschlands Rolle in der internationalen Politik aus der Sicht der Nachbar- und Partnerstaaten. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e. V., Bonn.
- Kaiser, Karl; Maull, Hanns W.** (szerk.) [1994]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 1. Grundlagen. In den Schriften des Forschungsinstitutes der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Reihe Internationale Politik und Wirtschaft. 19. Band. R. Oldenbourg Verlag, München.

- Kaiser, Karl; Maull, Hanns W.** (szerk.) [1995]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 2. Herausforderungen. In den Schriften des Forschungsinstitutes der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Reihe Internationale Politik und Wirtschaft. 61. Band. R. Oldenbourg Verlag, München.
- Kaiser, Karl; Maull, Hanns W.** (szerk.) [1996]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 3. Interessen und Strategien. In den Schriften des Forschungsinstitutes der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Reihe Internationale Politik und Wirtschaft. 62. Band. R. Oldenbourg Verlag, München.
- Katzenstein, Peter** [1987]: Policy and Politics in West Germany: The Growth of a Semi-Sovereign State. Temple UP, Philadelphia.
- Kennan, George F.** [1981]: Bismarcks europäisches System in der Auflösung. Die französisch-russische Annäherung 1875 bis 1890. Propyläen, Frankfurt.
- Koch, Manfred** [1968]: Das Deutschlandbild im Ausland. Bad Godesberg.
- Korte, Karl-Rudolf** [1994]: Die Chance genutzt? Die Politik zur Einheit Deutschlands. Campus Verlag, Frankfurt am Main/New York.
- Korte, Karl-Rudolf** [1998]: Deutschlandpolitik in Helmut Kohls Kanzlerschaft - Regierungsstil und Entscheidungen 1982-1989. „Geschichte der deutschen Einheit“ sorozat, 1. kötet. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.
- Lübbe, Hermann** [1987]: Politischer Moralismus - Der Triumph der Gesinnung über die Urteilskraft. WJS Corso bei Siedler, Berlin.
- Mann, Thomas** [1973]: Schriften zur Politik. Suhrkamp, Frankfurt.
- Maunz, Theodor; Dürig, Günter** [1985]: Kommentar zum Grundgesetz. C. H. Beck Verlag, München. 3. kiadás.
- Monypenny, William Flavelle; Buckle, George** [1929]: The life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield. John Murray, London.
- Nietzsche, Friedrich** [1999]: Jenseits von Gut und Böse. Insel Verlag, Frankfurt am Main.
- Overweg, Hans-Dieter** (szerk.) [1998]: Verantwortung für Frieden und Freiheit: Sicherheitspolitik der Bundesrepublik Deutschland seit 1949. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Bonn.

- von Petersdorff, Herman** (szerk.) [1933]: Die gesammelten Werke von Otto von Bismarck. Berlin.
- Philippi, Nina** [1997]: Bundeswehr-Auslandseinsätze als außen- und sicherheitspolitisches Problem des geeinten Deutschland. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main.
- Pond, Elisabeth** [1993]: Beyond the Wall. Germany's Road to Unification. The Brookings Institution, Washington D. C.
- Pradetto, August** [1998]: Konfliktmanagement durch militärische Intervention? Dilemmata westlicher Kosovo-Politik. Institut für Internationale Politik an der Universität der Bundeswehr, Hamburg.
- Preis, Heinz** (szerk.) [1939]: Adolf Hitler in Franken. Reden aus der Kampfzeit. München.
- Rieder, Karl** [1989]: Einsatz der deutschen Streitkräfte im Ausland. Frankfurt.
- Rupnik, Jacques** [1995]: Le déchirement des nations. Le Seuil, Párizs.
- Scharping, Rudolf** [1999]: Wir dürfen nicht wegsehen. Der Kosovo-Krieg und Europa. Ullstein Verlag, Berlin.
- Schöllgen, Gregor** [1990]: Ulrich von Hassell 1881-1944. Ein Konservativer in der Opposition. C. H. Beck Verlag, München.
- Schöllgen, Gregor** [1994]: Stationen deutscher Außenpolitik. Von Friedrich dem Großen bis zur Gegenwart. C. H. Beck Verlag, München.
- Schöllgen, Gregor** [1999]: Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. C. H. Beck Verlag, München.
- Schwarz, Hans-Peter** [1985]: Die gezähmten Deutschen. Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.
- Schwarz, Hans-Peter** [1994]: Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne. Siedler Verlag, Berlin.
- Spangenberg, Stefan** [1998]: Bundeswehr und öffentliche Meinung. Betrachtungen zum aktuellen Verhältnis zwischen Gesellschaft und Streitkräften. Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr, Hamburg.
- Szabo, Stephen F.** [1992]: The diplomacy of German unification. St. Martin's Press. New York

Thränert, Oliver [1993]: Aspekte deutscher Sicherheitspolitik in den neunziger Jahren. Studie der Abteilung Außenpolitikforschung im Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn.

Weidenfeld, Werner (szerk.) [1993]: Was ändert die Einheit? Deutschlands Standort in Europa. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.

Weidenfeld, Werner [1998]: Außenpolitik für die deutsche Einheit. Die Entscheidungsjahre 1989/1990. DVA, Stuttgart.

Weidenfeld, Werner (szerk.) [1999]: Europa-Handbuch. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.

Weisenfeld, Ernst [1982]: Frankreichs Geschichte seit dem Krieg. Von de Gaulle bis Mitterrand. C. H. Beck Verlag, Beck'sche Schwarze Reihe, 218. kötet, München.

von Weizsäcker, Richard [1983]: Die deutsche Geschichte geht weiter. Siedler Verlag, Berlin.

Wellershoff, Dieter [1999]: Mit Sicherheit. Neue Sicherheitspolitik zwischen gestern und morgen. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.

Wolffsohn, Michael [1992]: Keine Angst vor Deutschland! Ullstein Verlag, Frankfurt am Main.

Woyke, Wichard (szerk.) [1998]: Internationale Sicherheit. in: Handwörterbuch Internationale Politik. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.

Woyke, Wichard [2000]: Deutsch-französische Beziehungen seit der Wiedervereinigung: das Tandem faßt wieder Tritt. Leske und Budrich, Opladen. Reihe Grundlagen für Europa. 5. kötet.

Zelikow, Philip; Rice, Condoleezza [1997]: Sternstunde der Diplomatie: die deutsche Einheit und das Ende der Spaltung Europas. Propyläen Verlag, Berlin.

18. 2. Tanulmányok és folyóiratcikkek

Albrecht, Ulrich [1996]: Die internationale Regelung der Wiedervereinigung. Von einer "No-win" Situation zum raschen Erfolg. in: Aus Politik und Zeitgeschichte, Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament. 40. szám, 1996. szeptember 27. 10- 17. oldal.

Bähr, Biener Kurt Wenkholm [1994]: Auslandseinsätze der Bundeswehr. Erste Anmerkungen zum Urteil des BverfG vom 12. Juli 1994. in: Monatszeitschrift für deutsches Recht, 48. évfolyam, 9. szám, 882-884. oldal.

Bähr, Biener Kurt Wenkholm [1994]: Verfassungsmässigkeit des Einsatzes der Bundeswehr im Rahmen der Vereinigten Nationen. in: Zeitschrift für Rechtspolitik, 27. évfolyam, 3. szám, 97-103. oldal.

Bendikowski, Tillmann [2001]: Mythos Preußen. Financial Times Deutschland. 1. évfolyam, 2001. február 23. VI. oldal.

Blumenwitz, Dieter [1993]: Der Streit um die verfassungsrechtlichen Grundlagen des Einsatzes der Bundeswehr im Ausland. in: Lothar Bossle. (szerk.): Deutschland als Kulturstaat. Festschrift für Hans Filbinger zu 80. Geburtstag, Paderborn, 141-147. oldal.

Bothe, Michael [1994]: Der Rätsel aus Karlsruhe. in: Der Spiegel, 30. szám, 28-29. oldal.

von Bredow, Wilfried [1999]: Sicherheitspolitische und gesellschaftliche Herausforderungen der Bundeswehr vom Kalten Krieg bis zum Beginn des 21. Jahrhunderts. in: Ellwein, Thomas; Holtmann, Thomas (szerk.): 50 Jahre Bundesrepublik Deutschland. Rahmenbedingungen - Entwicklungen - Perspektiven [PVS-Sonderheft], Westdeutscher Verlag, Opladen. 297-309. oldal.

Brzezinski, Zbigniew [1994]: A Plan for Europe. in: Foreign Affairs, 74. évfolyam, 1. szám, 26-42. oldal.

Burmeister, Gabriele [1993]: Verfassungsrechtliche Grundlagen beim Einsatz der Bundeswehr zur Verteidigung. in: Neue Zeitschrift für Wehrrecht, 35. évfolyam, 4. szám, 138-147. oldal.

Czempiel, Ernst-Otto [2000]: Determinanten zukünftiger deutscher Außenpolitik. in: Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament. 50. évfolyam, 24. szám, 2000. június 9. 13-21. oldal.

Depenheuer, Otto [1997]: Der verfassungsrechtliche Verteidigungsauftrag der Bundeswehr. Grundfragen des Außeneinsatzes deutscher Streitkräfte. in: Deutsches Verwaltungsblatt, 112. évfolyam, 11. szám, 685-688. oldal.

Diedrichs, Udo [1997]: Deutschland in Europa: Perzeptionen und Interessen. in: integration, 20. évfolyam, 1. szám, 38-47. oldal.

- Ferraris, Luigi Vittorio** [1995]: Perspektiven der politischen Einbindung Deutschlands in den europäischen Integrationsprozeß. in: Burmeister, Hans-Peter; Hüttig, Christoph (szerk.): Die politische Integration Europas. Loccumer Protokolle 19/94, Rehburg-Loccum, 11-25. oldal.
- Fink, Udo** [1994]: Verfassungsrechtliche und verfassungsprozeßrechtliche Fragen im Zusammenhang mit dem Kosovo-Einsatz der Bundeswehr. in: Juristenzeitung, 54. évfolyam, 21. szám, 1016-1022. oldal.
- Fuest, Winfried; Kroker, Rolf** [1997]: Deutschland-Produktionsstandort mit unübersehbaren Schwächen. Wirtschaftsdienst, 2. szám, 75-79. oldal
- Funke, Manfred** [1996]: Friedenspolitik ohne Königsweg. Eine Problemskizze zur Vision europäischer Sicherheitsidentität. in: Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament. 46. évfolyam, 33-34. szám, 10-18. oldal.
- Garthe, Michael** [1985]: Beitrag „Bundesrepublik Deutschland“. in: Weidenfeld, Werner; Wolfgang Wessels (szerk.): Jahrbuch der Europäischen Integration 1985. 324-334. oldal.
- Gazdag, Ferenc** [1991]: A Marshall-terv. Európa újjáépítésének programja. in: Rubicon, 9. szám. Forrás: URL: <http://www.rubicon.hu/assign.php3?ID=1991090903>, 2001. július 26.
- Gutjahr, Lothar** [1995]: Vom Handelsstaat Deutschland zum Standort Europa. in: Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft, 24. évfolyam, 3. szám, 329-345. oldal.
- Hacke, Christian** [1982]: Soll und Haben des Grundlagenvertrags. in: Deutschland-Archiv, 15. évfolyam, 11. szám, 1282-1304 oldal.
- Heise, Arne** [1997]: Falsche Akzente in der Standortdebatte. in: Wirtschaftsdienst, 2. szám, 75-82. oldal.
- Herzog, Roman** [1996]: Aus Erinnerung lernen. in: Handelsblatt, 1996. január 22. 5. oldal.
- Hoffmann, Arthur; Longhurst, Kerry** [1999]: German strategic culture and the changing role of the Bundeswehr. in: WeltTrends: Beiträge zur Weltordnungsdebatte; internationale Politik und vergleichende Studien, 7. évfolyam, 22. szám, 145-162. oldal.

- Horsley, William** [1992]: Die sieben Kardinalsünden deutscher Außenpolitik. in: Das Parlament, 42. évfolyam, 31-32. szám, 1992. július 24-31, 14. oldal.
- Horváth, Jenő** [2000]: Vázlat az Európai Unió történetéhez. in: Blahó, András (szerk.): Tanuljunk Európát! Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Világgazdaságtan Tanszék, Budapest, 11-27. oldal.
- Jesse, Eckhard** [1993]: Geschichte des Parlamentarismus in Deutschland. in: Parlamentarische Demokratie. Information zur politischen Bildung. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 8-16. oldal.
- Kaiser, Karl** [1995]: Deutsche Außenpolitik in der Ära des Globalismus. Zwischen Interdependenz und Anarchie. in: Internationale Politik, 49. évfolyam, 1. szám, 27-36. oldal.
- Kamp, Karl-Heinz** [1993]: The German Bundeswehr in out-of-area operations: to engage or not to engage? in: world today, 49. évfolyam, 8-9. szám, 165-168. oldal.
- Kaufmann, Friedrich; Menke Andreas** [1997]: Direktinvestitionen und ihre Beschäftigungseffekte. Eine empirische Analyse mittelständischer Engagements in den Visegrád-Staaten. Osteuropa-Wirtschaft, 2. szám, 109-110. oldal.
- Kinkel, Klaus** [1996]: Prävention als Schwerpunktaufgabe deutscher Außen- und Sicherheitspolitik. in: Sicherheit und Frieden, 14. évfolyam, 4. szám, 210-212. oldal.
- Kleinfeld, Gerald R.** [1996]: USA und die deutsche Einheit, in: Weidenfeld, Werner/Korte, Karl-Rudolf (szerk.): Handbuch zur deutschen Einheit. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 690-696. oldal.
- Kohl, Helmut** [1998]: Deutsche Sicherheitspolitik an der Schwelle zum 21. Jahrhundert. in: Außenpolitik, 49. évfolyam, 1. szám, 5-12. oldal.
- Korte, Karl-Rudolf** [1997]: Was denken die anderen über uns? Fremdbilder als notwendiges Korrektiv der deutschen Außenpolitik. in: Internationale Politik, 51. évfolyam, 2. szám, 47-54. oldal.
- Korte, Karl-Rudolf** [1998]: Unbefangen und gelassen. Über die außenpolitische Normalität der Berliner Republik. in: Internationale Politik, 52. évfolyam, 12. szám, 3-12. oldal.
- Kőrösi, István** [1997]: Az állam gazdasági szerepvállalásának változásai és a jóléti rendszerek átalakítása Németországban. in: BIGIS Papers, 5. szám, 84-131. oldal.

- Kriele, Martin** [1994]: Nochmals: Auslandseinsätze der Bundeswehr. in: Zeitschrift für Rechtspolitik, 27. évfolyam, 3. szám, 103-106. oldal.
- Langguth, Gerd** [1996]: Die Deutschen und ihre nationale Identität - Schwieriger Umgang mit einem vernachlässigten Begriff. in: Neue Zürcher Zeitung, 1996. október 12-13. 11. oldal.
- Langguth, Gerd** [1997]: The Germans and Their National Identity. Swiss Review of the World Affairs, 30. évfolyam, 1. szám, 9-11. oldal.
- Loth, Wilfried** [1994]: Europa als nationales Interesse? Tendenzen deutscher Europapolitik von Schmidt bis Kohl, in: Integration, 17. évfolyam, 3. szám, 149-156. oldal.
- Lutz, Dieter S.** [1996]: Für eine neue deutsche Außen- und Sicherheitspolitik: von der kooperativen zur kollektiven Sicherheit. in: Perspektiven, 13. évfolyam, 4. szám, 307-314. oldal.
- Markowitz, Andrei S.** [1991]: Die deutsche Frage. Perzeptionen und Politiken in der EG. in: Ulrike Liebert/Wolfgang Merkel (szerk.): Die Politik zur deutschen Einheit. Probleme - Strategien - Kontroversen. Leske und Budrich, Opladen, 321-342. oldal.
- Martin, Matthias; Schäfer, Paul** [1994]: Die Bundeswehr als Instrument deutscher Machtprojektion. in: Blätter für deutsche und internationale Politik, 39. évfolyam, 1. szám, 44-55. oldal.
- Mauß, Hanns W.** [1995]: Internationale Politik zwischen Integration und Zerfall. in: Kaiser, Karl; Mauß, Hanns W. (szerk.) [1995]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 2. Herausforderungen. In den Schriften des Forschungsinstitutes der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Reihe Internationale Politik und Wirtschaft. 61. Band. R. Oldenbourg Verlag, München. 1-22. oldal.
- Meindl, Erich** [1999]: Bundeswehr 2000: Interventionstruppe oder Armee zur Landesverteidigung? in: Soldat und Technik: Streitkräfte, Wehrtechnik, Rüstung, Logistik. 42. évfolyam, 5. szám, 263-266. oldal.
- Merz, Friedrich** [2000]: Einwanderung und Identität, Die Welt, 2000. október 25. Forrás: URL: www.cdu.de/ueber-uns/buvo/merz/fm-welt-leitkultur.htm, 2001. január 22.

- Noelle-Neumann, Elisabeth** [1995]: Öffentliche Meinung und Außenpolitik. in: Internationale Politik, 8. szám, 3-12. oldal.
- Paech, Norman** [1991]: Die Bundeswehr im Welteinsatz? in: Demokratie und Recht, 19. évfolyam, 2. szám, 189-199. oldal.
- Putin, Vlagyimir** [1999]: Der Westen darf nicht den Sieger spielen. Auf der Basis gleichberechtigter Beziehungen kann die Zusammenarbeit mit der EU im nächsten Jahrzehnt eine neue Qualität erreichen. in: Süddeutsche Zeitung, 1999. december 23.
- Riedel, Norbert** [1989]: Deutsche als UNO-Soldaten? Die Bundeswehr im Spannungsfeld von Politik und Grundgesetz. in: Öffentliche Verwaltung, 42. évfolyam, 20. szám, 890-897. oldal.
- Rühe, Volker** [1995]: Deutsche Sicherheitspolitik. Die Rolle der Bundeswehr. in: Internationale Politik, 50. évfolyam, 4. szám, 26-29. oldal.
- Schäfer, Paul** [1999]: Der Preis des Krieges: die Bundeswehr wird noch teurer. in: Wissenschaft und Frieden, 17. évfolyam, 2. szám, 53-54. oldal.
- Scharping, Rudolf** [1999]: Die Zukunft der Bundeswehr mitgestalten und mitverantworten. in: Europäische Sicherheit, 48. évfolyam, 1. szám, 6-12. oldal.
- Schmähling, Elmar** [1990]: Geht die Nachkriegszeit für die Bundesrepublik Deutschland jetzt zu Ende? Gedanken über eine künftige deutsche Sicherheitspolitik jenseits amerikanischer Hegemonie. in: Gemeinsame Sicherheit, kollektive Sicherheit, gemeinsamer Frieden. 5. évfolyam, 12. szám, 23-34. oldal.
- Scholz, Rupert** [1990]: Pflicht zum Beistand auch im Persischen Golf. Einsatz der Bundeswehr für die UNO? in: Europäische Wehrkunde, 39. évfolyam, 10. szám, 580-582. oldal.
- Schöllgen, Gregor** [2000]: Zehn Jahre als europäische Großmacht: eine Bilanz deutscher Außenpolitik seit der Vereinigung. in: Aus Politik und Zeitgeschichte, Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament, 49. évfolyam, 24. szám, 6-12. oldal.
- Schröder, Gerhard** [1999]: Deutsche Sicherheitspolitik an der Schwelle des 21. Jahrhunderts. in: Europäische Sicherheit, 48. évfolyam, 3. szám, 10-12. oldal.
- Schulze, Hagen** [1999]: Europa: Nation und Nationalstaat im Wandel. Ist der Nationalstaat überwunden? in: Weidenfeld, Werner (szerk.): Europa-Handbuch. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 69-75. oldal.

Schwarz, Hans-Peter [1994]: Das deutsche Dilemma. in: Kaiser, Karl; Maul, Hanns W. (szerk.): Deutschlands neue Außenpolitik. Band 1. Grundlagen. In den Schriften des Forschungsinstitutes der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Reihe Internationale Politik und Wirtschaft. R. Oldenbourg Verlag, München. 81-97. oldal.

Schwarz, Hans-Peter [1999]: Die Zentralmacht Europas auf Kontinuitätskurs: Deutschland stabilisiert den Kontinent. in: Internationale Politik, 54. évfolyam, 11. szám, 1-10. oldal.

Spiegel-Gespräch mit Christian Meier [1997]: Die Gesellschaft bricht in Stücke. in: Der Spiegel, 41. szám, 100-104. oldal

Stern, Klaus [1991]: Das völkerrechtliche Vertragsgeflecht zur Wiedererlangung der deutschen Souveränität. in: Stern, Klaus /Schmidt-Bleibtreu, Bruno (szerk.): Verträge und Rechtsakte zur deutschen Einheit. 3. kötet: Zwei-plus-Vier-Vertrag, Partnerschaftsverträge, EG-Maßnahmenpaket mit Begründungen und Materialien. C. H. Beck Verlag, München, 3-49. oldal.

Stürmer, Michael [1994]: Deutsche Interessen. in: Kaiser, Karl; Maull, Hanns W. (szerk.) [1994]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 1. Grundlagen. In den Schriften des Forschungsinstitutes der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Reihe Internationale Politik und Wirtschaft. 19. Band. R. Oldenbourg Verlag, München. 39-61. oldal.

Thiele, Ralph [1998]: Den Wandel gestalten: Perspektiven deutscher Sicherheitspolitik. in: Europäische Sicherheit, 47. évfolyam, 12. szám, 19-24. oldal.

Thomas, Caroline; Randolph, Nikutta [1990]: Bundeswehr und Grundgesetz. Zur neuen Rolle der militärischen Intervention in der Außenpolitik. in: Militärpolitik. Dokumentation. 13. évfolyam, 78-79. szám, 1-122. oldal.

Thöne, Wolfram; Wolf, Siegfried [1999]: Im Dienst des Weltfriedens: die Bundeswehr im VN-Einsatz. in: Information für die Truppe, 43. évfolyam, 7-8. szám, 30. oldal.

Veen, Hans-Joachim [2000]: Vereint, aber noch nicht wirklich eins? Ein Plädoyer wider den völkischen Rückfall. in: Deutschland-Archiv, 33. évfolyam, 2. szám, 269-275. oldal.

Vogelsang, Thilo [1954]: Neue Dokumente zur Geschichte der Reichswehr 1930-1933. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 3. évfolyam, 2. szám.

Voigt, Karsten D. [2000]: Die Zukunft der deutsch-amerikanischen Beziehungen. in: Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament. 50. évfolyam, 3-5. oldal.

Weidenfeld, Werner [1993]: Deutschland in Europa: Schlüsselstaat mit Führungsrolle? in: Weidenfeld, Werner (szerk.): Was ändert die Einheit? Deutschlands Standort in Europa. Bertelsmann Verlag, Gütersloh, 9-16. oldal.

Winkler, Heinrich August [1997]: Weimar: Ein deutsches Menetekel. in: Winkler, Heinrich August; Cammann, Alexander (szerk.): Weimar. Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918-1933. C. H. Beck Verlag, München.

Woyke, Wichard [1994]: Europäische Union und Deutschland. in: Oliver Thränert (szerk.): Europäische Union und Europa. 63. számú külpolitikai tanulmány. Friderich Ebert Stiftung, Bonn, 39-51. oldal.

18. 3. Dokumentumgyűjtemények, kézikönyvek

Ausbildung für Internationale Einsätze. Auswärtiges Amt, Referat Öffentlichkeitsarbeit, Bonn, 1999. december.

Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Dokumente von 1949 bis 1994. Auswärtiges Amt (kiadó), Köln, 1995.

Deutsche Außenpolitik nach der Einheit 1990-93 - Eine Dokumentation. Auswärtiges Amt (kiadó), Bonn, 1994.

Materialien der Enquête-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland.“ Deutscher Bundestag, Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1995.

Materialien zum Bericht zur Lage der Nation im geteilten Deutschland. Bundesministerium für innerdeutsche Beziehungen (kiadó), Bonn, 1987.

Military Balance. 2000-2001. International Institute for Strategic Studies. Oxford University Press, London, 2000.

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute, Stockholmi Békekutató Intézet) Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press, Oxford, 2000.

Weißbuch 1971/1972 - Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Entwicklung der Bundeswehr. Bundesministerium der Verteidigung (kiadó), Bonn, 1971.

Weißbuch 1983 - Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. Bundesministerium der Verteidigung (kiadó), Bonn, 1983.

Weißbuch 1985 - Zur Lage und Entwicklung der Bundeswehr. Bundesministerium der Verteidigung (kiadó), Bonn, 1985.

Weißbuch 1994 - Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr. Bundesministerium der Verteidigung (kiadó), Bonn, 1994.

18. 4. Dokumentumok

20 Jahre deutsch-französische Zusammenarbeit. Mitterrand francia elnök beszéde a Bundestagban. 1983. január 20. in: Bonn, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1983. 11-15. oldal.

Antrag CDU/CSU: Sofortige Entlassung des Bundesministers für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit Jürgen Trittin. Drucksache 14/5573, Deutscher Bundestag, 2001. március 14. Forrás: URL: <http://dip.bundestag.de/btd/14/055/1405573.pdf>, 2001. október 10.

Antrag zum Konstruktiven Mißtrauensvotum gegen Bundeskanzler Willy Brandt. Antrag der Abgeordneten Frau Griesinger, Katzer, Struve, Stücklen, Windelen, Dr. Wörner und der Fraktion der CDU/CSU nach Artikel 67 des Grundgesetzes. 1972. április 24. in: Drucksache VI/3380, Deutscher Bundestag, Bonn, 1972. április 24.

Arbeitsgrundlage für die Zuwanderungs-Kommission der CDU Deutschlands. Berlin, 2000. november 6. Forrás: URL: <http://www.cdu.de/ueberuns/buvo/pmueller/arbeitsgrundlage-3.doc>, 2001. május 5.

Aufbau Ost - Neue Bundesländer. Informationen zur Bewertung der wirtschaftlichen Lage, Charts und Grafiken zu ausgewählten Kennziffern der wirtschaftlichen Entwicklung, Ziele und Handlungsfelder der Wirtschaftspolitik sowie Bilanz Anfang 2000. Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie. Forrás: URL: http://www.bmwi.de/textonly/Homepage/Politikfelder/Wirtschaftspolitik/Neue%20Bundesl%E4nder/neue_bundeslaender.jsp, 2001. március 22.

Aufbau Ost bleibt eine Daueraufgabe. Online Forum des Deutschen Bundestages. Forrás: URL: <http://www.bundestag.de/cgi-bin/ldisplay.cgi?aufbau>, 2000. augusztus 3.

Aufbruch und Erneuerung - Deutschlands Weg ins 21. Jahrhundert. Koalitionsvereinbarung zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands und Bündnis 90/Die GRÜNEN. Bonn, 1998. október 20.

Az állam és kormányfők által az Észak-atlanti Tanácsban, a washingtoni csúcstalálkozón elfogadott Kommuniké. Egy Szövetség a 21. Századra. Forrás: URL: <http://www.mkogy.hu/nato/99news13.htm>, 2000. június 21.

Besatzungsstatut zur Abgrenzung der Befugnisse und Verantwortlichkeiten zwischen der zukünftigen deutschen Regierung und der Alliierten Kontrollbehörde. 1949. május 10. in: Amtsblatt der Alliierten Hohen Kommission in Deutschland, 1. szám, 13-14. oldal.

Bericht über den endgültigen Abschluß des Bundeshaushalts 2000. Bundesministerium der Finanzen. Forrás: URL: <http://www.bundesfinanzministerium.de/Aktuell-.445.1287/Bundeshaushalt-Quartalsbericht-4-/-2000-Bericht-ueber-den-entgueltigen-Abschluss-des-Bundeshaushalt-2000-Istbericht-2000.htm>, 2001. július 25.

Bismarck an Leopold von Gerlach. Bismarck levele Leopold von Gerlachnak. 1857. május 11. in: von Petersdorff, Herman (szerk.) [1933]: Die gesammelten Werke von Otto von Bismarck. Berlin. 14. kötet: Briefe 1822-1861. 469. oldal.

Brief der Bundesregierung an die sowjetische Regierung zur deutschen Einheit. Überreicht anlässlich der Unterzeichnung des Moskauer Vertrages am 12. August 1970. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 107. szám, 1970. augusztus 12. 1057-1058. oldal.

Brief der Regierung der Bundesrepublik Deutschland an die Regierung der Deutschen Demokratischen Republik zur deutschen Einheit. 1972. december 21. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 171. szám, 1972. december 22. 2012. oldal.

Bundeshaushalt 2001. Tabellen und Übersichten zu finanzwirtschaftlichen Daten, öffentlichen Finanzen, zum Schuldenbestand von Bund Ländern und Gemeinden, zur Steuerpolitik und zur Steueraufkommensentwicklung. Stand November 2000. Forrás: URL: <http://www.Bundesfinanzministerium.de/Aktuell-.445.1302/Bundeshaushalt-2001.htm>, 2001. október 26.

Charta von Paris für ein neues Europa. Erklärung des Pariser KSZE-Treffens der Staats- und Regierungschefs. Ein neues Zeitalter der Demokratie, des Friedens und der Einheit. in: Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa. in: Dokumentation zum KSZE-Prozess 1990/91. Auswärtiges Amt, Bonn, 1991, 147- 151. oldal.

Das neue Strategische Konzept des Bündnisses. Tagung der Staats- und Regierungschefs des Nordatlantikkrates am 7. und 8. November 1991. in: Bulletin der Bundesregierung, 1991. november 13. 128. szám, 1033-145. oldal.

Das Strategische Konzept des Bündnisses. Forrás: URL: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065d.htm>, 2000. május 24.

Das Viermächte-Abkommen über Berlin vom 3. September 1971. Originaltext, begleitende Dokumente und Erläuterungen. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Bonn, 1971.

Der Weg nach vorne für Europas Sozialdemokraten. Ein Vorschlag von Gerhard Schröder und Tony Blair. London, 1999. június 8. forrás: <http://www.spd.de/suche/archiv/perspektiven/>, 2000. szeptember 23.

Deutsche Bundesakte. 1815. június 8. in: Binding, Karl (szerk.) [1893]: Deutsche Staatsgrundgesetze in diplomatisch genauen Andrücken zu akademischen Gebrauch. III. kötet. Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig.

Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 14/159, Stenographischer Bericht, 159. Sitzung, Berlin, 2001. március 16. Forrás: <http://dip.bundestag.de/btp/14/14159.pdf>, 2001. szeptember 26.

Egyezmény a békéltetésről és a választott bírászkodásról az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet keretében. in: Pál, Dunay/Ferenc, Gazdag [1995]: A Helsinki Folyamat: Az első húsz év. SVKI, Magyar Külügyi Intézet, Zrínyi Kiadó, Budapest. 229-245. oldal.

Erklärung der Vier Mächte über die Aussetzung ihrer Vorbehaltsrechte über Berlin und Deutschland als Ganzes in New York vom 1. Oktober 1990. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 121. szám, 1990. október 10. 1266. oldal.

Erklärung in Anbetracht der Niederlage Deutschlands und der Übernahme der obersten Regierungsgewalt hinsichtlich Deutschlands durch die Regierungen des Vereinigten Königreichs, der Vereinigten Staaten von Amerika und der Union der Sozialistischen Sowjet-Republiken und durch die Provisorische Regierung der Französischen Republik. 1945. június 5. in: Wolfgang Benz (szerk.) [1990]: Deutschland seit 1945. Entwicklungen in der Bundesrepublik und in der DDR. Chronik, Dokumente, Bilder. Bonn, 185-188. oldal.

Erklärung von Bundeskanzler Kohl zum Treffen mit Gorbatschow vom 17. Juli 1990. in: Volker Gransow und Konrad H. Jarausch (szerk.) [1991]: Die deutsche Vereinigung. Dokumente zu Bürgerbewegung, Annäherung und Beitritt. Reihe Bibliothek, Wissenschaft und Politik. 47. kötet, 194-197. oldal.

„Everything but Arms” (EBA) Initiative. Commission statement, Brüsszel, 2001. március 1. Forrás: URL: <http://europa.eu.int/comm/trade/miti/devel/eba4.htm>, 2001, április 5.

Friedensvertrag von Versailles zwischen den USA, dem Britischen Reich, Frankreich, Italien, Japan, Belgien, Bolivien, Brasilien, Kuba, Ekuador, Griechenland, Guatemala, Haiti, Hedschas, Honduras, Liberia, Nikaragua, Panama, Peru, Polen, Portugal, Rumänien, dem serbisch-kroatisch-slowenischen Staat, Siam, der Tschechoslowakei und Uruguay einerseits und Deutschland andererseits. Röviden: versailles-i békeszerződés. Versailles, 1919. június 28. in: Reichsgesetzblatt 1919, 701-1349. oldal.

Für Deutschland, einig Vaterland. Erklärung des DDR-Ministerpräsidenten Hans Modrow. 1990. február 1. in: Blätter für deutsche und internationale Politik. Dokumente zum Zeitgeschehen. 1990. 3. szám, 381. oldal.

Gemeinsame Erklärung. Unterzeichnet von Bundeskanzler Helmut Kohl und dem Vorsitzenden des Obersten Sowjet und Generalsekretär der KPdSU, Michail S. Gorbatschow. Bonn, 1989. június 13. in: Blätter für deutsche und internationale Politik. Dokumente zum Zeitgeschehen. 1989. 7. szám, 887-890. oldal.

Gesetz betreffend die Verfassung des Deutschen Reiches. 1871. április 16. in: Reichsgesetzblatt 1871, 63. oldal.

Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [az úgynevezett „nürnbergi törvények” egyike]. 1935. szeptember 15. Reichsgesetzblatt 1935, I. kötet, 1146-1147. oldal.

Gespräch des Bundeskanzlers Kohl mit Generalsekretär Gorbatschow. Moszkva, 1990. február 10. in: Hanns Jürgen Küsters; Daniel Hofmann (szerk.) [1998]: Dokumente zur Deutschlandpolitik, R. Oldenbourg Verlag, München. 174. számú dokument.

Godesberger Program. Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Beschlossen vom Außerordentlichen Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands in Bad Godesberg vom 13. bis 15. November 1959. Forrás: URL: <http://www.spd.de/partei/dokumente/godesberg/>, 2000. július 3.

Grundgesetz von 1949. in: Bundesgesetzblatt 1949, 1-19. oldal. Magyar fordítás: Alaptörvények és alkotmányok/Nyugat-Európa alkotmányai. [1988] Szerkesztette: Dr. Kovács István, KJK, Budapest. A német Alaptörvényt Dr. Tóth Károly fordította.

Jahresbericht zum Stand der deutschen Einheit 2000. Forrás: URL: www.bundesregierung.de alatt, 2001. augusztus 20.

Jürgen Trittin levele Laurenz Meyerhez. 2001. március 13. Forrás: URL: http://www.spiegel.de/grossbild/0,1518,PB64-aW1naWQ9OTMxOTgtYXJ0aWQ9MTIyNTA3LWNoYW5uZWw9cG9saXRpaw_3_3,00.html, 2001. május 23.

Kommuniqué der Außenminister der Bundesrepublik Deutschland, der Deutschen Demokratischen Republik, Frankreichs, des Vereinigten Königreichs, der Sowjetunion und der Vereinigten Staaten von Amerika. Ottawa, 1990. február 13. in: Kaiser, Karl [1991]: Deutschlands Wiedervereinigung. Die internationalen Aspekte. Gustav Lübbe Verlag, Bergisch-Gladbach. 194. oldal.

Kommunique der Außen- und Verteidigungsminister der NATO-Staaten anlässlich der Sondersitzung über den bedingten Beschluß zur Stationierung von Mittelstreckenwaffen vom 12. Dezember 1979. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, Bonn, 154. szám, 1979. december 18. 1409-1410. oldal.

Kommuniqué der G8, Wirtschaftsgipfel Köln. Treffen der Staats- und Regierungschefs vom 18. bis 20. Juni 1999. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 1999. július 14. 43. szám.

Kommuniqué der Ministertagung des Nordatlantikkates, 1982. december 9-10. in: Europa Archiv, 1983, 3. szám, D89. oldal.

Kölner Schuldeninitiative. Forrás: URL: http://www.auswaertigesamt.de/www/de/aussenpolitik/aussenwirtschaft/entwicklung/schulden_html, 2001. január 8.

Margaret Thatchers Expertenrunde über den deutschen Nationalcharakter. Vertrauliches Memorandum über ein Seminar der britischen Regierungsspitze mit internationalen Deutschlandexperten in Chequers am 24. März 1990. in: Blätter für deutsche und internationale Politik. Dokumente zum Zeitgeschehen. 1990. 8. szám, 1021-1030. oldal.

Our global Neighbourhood. Commission on Global Governance. Forrás: URL: <http://www.cgg.ch/contents1-2.html>, 2001. december 2.

Potsdamer Abkommen. Mitteilung über die Dreimächtekonferenz von Berlin. 1945. augusztus 2. in: Amtsblatt des Alliierten Kontrollrats in Deutschland. 1. számú melléklet. Berlin 1946, 13-20. oldal.

Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of Greece and Turkey. London, 1951. október 22. Forrás: URL: <http://www.nato.int/docu/basictxt/bt-a1.htm>, 2000. május 6.

Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of the Federal Republic of Germany. Párizs, 1954. október 23. Forrás: URL: <http://www.nato.int/docu/basictxt/b541023v.htm>, 2000. május 2.

Regierungserklärung von Bundeskanzler Willy Brandt. 1969. október 28. Die großen Regierungserklärungen der deutschen Bundeskanzler von Adenauer bis Schmidt. Eingeleitet und kommentiert von Klaus von Beyme. München/Wien, 1979, 251-281. oldal.

Regierungserklärung von Bundeskanzler Helmut Schmidt. 1974. május 17. Forrás: URL:

http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/NeueHerausforderungen_redeRegierungserklaerungSchmidt1975/index.html, 2001, január 22.

Regierungserklärung von Bundeskanzler Dr. Helmut Kohl vor dem Deutschen Bundestag: Deutschlands Einheit vollenden, die Einheit Europas gestalten, dem Frieden der Welt dienen. 1991. január 30. in: Regierungspolitik 1991-1994. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Bonn.

Regierungserklärung von Bundeskanzler Dr. Helmut Kohl vor dem Deutschen Bundestag: Aufbruch in die Zukunft: Deutschland gemeinsam erneuern. 1994. november 23. in: Regierungspolitik 1991-1994. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Bonn.

Regierungserklärung von Bundeskanzler Schröder vom 10. November 1998 vor dem Deutschen Bundestag. Schriftenreihe Berichte und Dokumentationen. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Bonn, 1998. november 10.

The North Atlantic Treaty, Washington D. C. 1949. április 4. Forrás: URL: <http://www.nato.int/docu/basic/txt/treaty.htm>, 2000. május 6.

Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. 1972. május 26. Moszkva. Forrás: URL: <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/abm/abm2.html>, 2001. február 25.

Veranstaltung im Deutschen Bundestag aus Anlaß des Tages des Gedenkens an die Opfer des Nationalsozialismus. Deutscher Bundestag, Plenarprotokoll 13/81. 1996. január 19. 7126B-7129C oldal. Forrás: URL: http://www.parlamentsspiegel.de/cgi-bin/hyperdoc/show_dok.pl?k=BAP13/81, 2001. január 10.

Vereinbarung zwischen der Bundesregierung und den Energieversorgungsunternehmen. 2000. június 14. Forrás: URL: http://www.bundesregierung.de/Anlage590/Vereinbarung_zwischen_der_Bundesregierung_und_den_Energieversorgungsunternehmen_vom_14.6.2000.doc, 2001. szeptember 5.

Verfassung des Deutschen Reiches. Röviden: Weimarer Reichsverfassung. 1919. augusztus 11. Forrás: URL: <http://www.documentArchiv.de/wr/wrv.html>, 2001. január 12.

Verfassungsschutzbericht 2000. Bundesamt für Verfassungsschutz, Köln. Megtalálható: URL: www.verfassungsschutz.de alatt, 2000. augusztus 20.

Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland. Röviden: „Zwei-plus-Vier-Vertrag“. 1990. szeptember 12. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 109. szám, 1990. szeptember 14. 1153-1156. oldal.

Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik. 1972. december 21. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 1972. november 8. 155. szám, 1842-1844. oldal.

Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik. 1990. május 18. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 1990. május 18. 63. szám.

Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands. 1990. augusztus 31. Röviden: Einigungsvertrag. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 1990. szeptember 6. 104. szám, 877-888. oldal.

Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit. 1963. január 22. in: Bundesgesetzblatt 1963, II. kötet, 705-710. oldal.

Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken. 1970. augusztus 12. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 1970. augusztus 12. 107. szám, 1057-1058. oldal.

Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Polen über die Grundlagen der Normalisierung ihrer gegenseitigen Beziehungen. 1970. december 7. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 1970. december 8. 171. szám, 1815. oldal.

Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Republik Polen über die Bestätigung der zwischen ihnen bestehenden Grenze. 1990. november 14. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, 1990. november 16. 134. szám, 1394. oldal.

Wortlaut der von den Militärgouverneuren am 1. Juli 1948 den elf Ministerpräsidenten in Frankfurt am Main übergebenen Dokumente. Röviden: „Frankfurter Dokumente”. in: Dokumente betreffend die Begründung einer neuen staatlichen Ordnung in den amerikanischen, britischen und französischen Besatzungszonen. Büro der Ministerpräsidenten des amerikanischen, britischen und französischen Besatzungsgebietes, Wiesbaden, 1948. 15-17. oldal.

Zweiter Bericht über Deutschland. Fajgyűlölet és Intolerancia elleni Európai Bizottság, az Európa Tanács [Europäische Kommission gegen Rassismus und Intoleranz] országjelentése. 2000. december 15. (közzététel: 2001. július 3.) Forrás: URL: <http://www.ecri.coe.int/en/08/01/13/German%20version.pdf>, 2001. augusztus 16.

18. 5. Beszédék, interjúk

Ansprache von Bundeskanzler Helmut Kohl zur Eröffnung der Konferenz für wirtschaftliche Zusammenarbeit in Europa in Bonn am 19. März 1990. in: Auswärtiges Amt (kiadó) [1995]: Dokumente 1949-1994. Köln. 661-666. oldal.

Ansprache von Bundeskanzler Schröder zur Eröffnung des „Petersburger Dialogs” am 9. April 2001 in St. Petersburg. in: Bulletin der Bundesregierung, 27-1. szám, 2001. április 9.

Ansprache von Bundespräsident Roman Herzog zu seinem Amtsantritt. 1994. július 1. Forrás: URL: <http://195.145.53.84/reden/de/vereid.htm>, 2001. november 2.

Bush, George: Remarks to the Citizens in Mainz, Federal Republic of Germany. 1989. május 31. Forrás: URL: <http://bushlibrary.tamu.edu/papers/1989/89053104.html>, 2000. március 11.

Deutsche Politik zu Beginn des neuen Jahrhunderts. Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder bei der Konferenz der Leiterinnen und Leiter deutscher Auslandsvertretungen am 4. September in Berlin. in: Bulletin der Bundesregierung, 53-2. szám, 2000. szeptember 4.

Die Bundeswehr der Zukunft - Feinausplanung und Stationierung. Regierungserklärung des Bundesministers der Verteidigung, Rudolf Scharping vor dem Deutschen Bundestag am 9. Februar 2001 in Berlin. in: Bulletin der Bundesregierung, 13-2. szám, 2001. február 9.

Eichel, Hans: Finanzpolitik für das nächste Jahrzehnt. Rede des Bundesministers der Finanzen an der Humboldt-Universität am 9. November 2000. in: Bulletin der Bundesregierung, 76-4. szám, 2000. november 14.

Herzog, Roman: Die Globalisierung der deutschen Außenpolitik ist unvermeidlich. Rede des Bundespräsidenten beim Festakt zum 40. Jahrestag der Gründung der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik am 13. 3. 1995. in: Bonn. in: Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung. 1995. március 15, 20. szám, 161-165. oldal.

Kohl, Helmut [1989]: Zehn-Punkte-Programm zur Überwindung der Teilung Deutschlands und Europas. A szövetségi kancellár beszéde a Német Szövetségi Gyűlés előtt 1989. november 28-án. in: Verhandlungen des Deutschen Bundestages. 11. Wahlperiode. Stenographische Berichte. 177. ülés, 1989. november 28. 13508-13514. oldal.

Rede von Bundeskanzler Gerhard Schröder vor den Vereinten Nationen beim Millenniumsgipfel am 6. September 2000 in New York. in: Bulletin der Bundesregierung, 55-1. szám, 2000. szeptember 12.

Rede von Bundeskanzler Helmut Kohl auf dem Hambacher Schloß am 14. 5. 1993. in: Bulletin der Bundesregierung, 45. szám, 1993. május 29, 481-485. oldal.

Rede des Bundesministers des Auswärtigen Joschka Fischer bei der Jahresmitgliederversammlung des Deutsch-Russischen Forums am 15. Februar 2000 in Berlin. in: Bulletin der Bundesregierung, 10-3. szám, 2000. február 24.

Remarks by President Bush to Students and Faculty at National Defense University. Fort Lesley J. McNair, Washington, D. C. Forrás: URL: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/05/20010501-10.html>, 2001. szeptember 26.

von Weizsäcker, Richard: Zum 40. Jahrestag der Beendigung des Krieges in Europa und der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft. Ansprache am 8. Mai 1985 in der Gedenkstunde im Plenarsaal des Deutschen Bundestages. (A szövetségi elnök beszéde

1985. május 8-án in der Gedenkstunde a Német Szövetségi Gyűlés előtt.) Forrás: URL: <http://www.bundestag.de/info/parlhist/dok26.html>, 1999. szeptember 5.

We the Peoples: The Role of the UN in the 21st Century. Kofi Annan beszéde 2000. április 3-án az ENSZ Közgyűlése előtt. Forrás: URL: <http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm>, 2000.december 22.

Winston Churchill's speech to the academic youth. 1946. szeptember 19. Zürich. Forrás: URL: <http://www.europa-web.de/europa/02wwswww/202histo/churchil.htm>, 1999. szeptember 11.

Wortlaut der Rede des amerikanischen Außenministers George C. Marshall vor den Absolventen der Harvard-Universität. in: Europa Archiv, 1947, 2. szám, D821. oldal.

II. Vilmos: „Erste Balkonrede”, 1914. július 31. in: Kriegs-Rundschau. Zeitgenössische Zusammenstellung der für den Weltkrieg wichtigen Ereignisse. Urkunden, Kundgebungen, Schlacht- und Zeitberichte. [1915] 1. kötet: Von den Ursachen des Krieges bis etwa zum Schluß des Jahres 1914. Tägliche Rundschau (kiadó), Berlin, 37. oldal.

18. 6. Politikai memoárok

Beschloss, Michael R.; Talbott, Strobe [1993]: Auf höchster Ebene. Das Ende des Kalten Krieges und die Geheimdiplomatie der Supermächte. 1989-1991. Econ Verlag, Düsseldorf.

Brandt, Willy [1976]: Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975. Hoffmann&Campe Verlag, Hamburg.

Kohl, Helmut [1998]: Németország egységét akartam. Feljegyezte: Kai Diekmann és Ralf Georg Reuth, Zrínyi Kiadó, Budapest.

Teltschik, Horst [1991]: 329 Tage. Innenansichten der Einigung. Siedler Verlag, Berlin.

Thatcher, Margaret [1993]: Downing Street No. 10. Die Erinnerungen. Econ Verlag, Düsseldorf.

Walters, Vernon A. [1994]: Die Vereinigung war voraussehbar. Hinter den Kulissen eines entscheidenden Jahres. Die Aufzeichnungen des amerikanischen Botschafters. Siedler Verlag, Berlin.

19. A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓI

1. Keller Krisztina-Urs Zietan [2001]: Les Hongrois de Voïvodine: situation et perspectives. La Nouvelle Alternative, 54. évfolyam, 2. szám, pp. 80-86.
2. Németország növekvő világpolitikai jelentősége, különös tekintettel a boszniai rendezésben való részvételére. Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Központja. Integrációs tanulmányok. Working Papers sorozat. 7. számú tanulmány. Budapest, 2000. december.
3. Eine ethnische Minderheit mit sozialen Problemen: die ungarischen Roma. 7. Brühler Tagung junger Osteuropa-Experten. Bundestinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien. Köln, 2000. június.
4. A német kormányváltás hatása az Európa-politikára. Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport (ISM) keretében megírt tanulmány. Budapest, 1999. február.
5. The “Standort-dispute” in Germany. First Ph.D. Students Conference. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok szekció, Budapest, 1998. június 5.
6. A NAPI Gazdaság „Európai Unió” rovatában:
  - a) Egyre sürgetőbb az újabb alapvető reform. Az Európai Unió közös agrárpolitikája. (1996. november 12. p. 11.)
  - b) Nyer vagy veszít az uniós csatlakozással a magyar ipar? (1997. július 4. p. 12.)
  - c) A mezőgazdaság veti fel a legnehezebb kérdéseket a csatlakozás során (1997. június 3. p. 11.)
  - d) A hazai minőségbiztosítási ellenőrzés már EU-konform (1997. május 6. p. 11.)
  - e) Mindössze 17 százalékos a magyar szabványosítás harmonizáltsága (1997. március 4. p. 12.)
  - f) Hetven százalékban megfelel a KSH az EU-követelményeknek - statisztikai harmonizáció (1997. február 18. p. 12.)
  - g) Athén a második körből is kimaradhat - Görögország és az EMU (1997. február 4. p. 12.)
  - h) Az Európai Unió keleti kibővítése. Évente ötvenmilliárd márka többletköltség az EU-nak? (1997. január 21. p. 11.)
  - i) Európa ipara mind reménytelenebb helyzetben? (1996. december 11. p. 11)
7. A német biztonságpolitika. Tudományos diákköri verseny (TDK) a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. Diplomácia szekció. 3. helyezés. Budapest, 1996. május 14.

---

1 Az „out-of-area” kifejezés esetén terminológiáról van szó, ezért az angol kifejezést kívánom használni a továbbiakban.

2 Ezzel is megerősítésre került, hogy a biztonságpolitika meghatározása Németországban - mint valamennyi demokratikus államban - a politikusok és nem a katonák feladata.

3 A Birodalmi Gyűlés csak tagjainak egyhangú szavazatával fogadhatott el kötelező érvényű határozatot, ezért valódi jelentőséggel nem rendelkezett.

4 I. Frigyes Vilmos azonban soha nem vetette be hadseregét, mert az volt az elve, hogy a háború csak „elrontja” a katonát.

5 A felvilágosodással rokonszenvező II. Frigyes belpolitikájában is szakított az apai hagyományokkal: jobbágyvédő intézkedéseket hozott, korlátozta a parasztok földtől való megfosztását, és bevezette a nemesi adózást. Merkantilista gazdaságpolitikát folytatott, manufaktúrákat alapított, s mesterembereket küldött Angliába a fejlettebb technológia elsajátítására. Uralkodása alatt eltörölték a cenzúrát és a kínzást. A katolikus kisebbség szabadon gyakorolhatta vallását, javult az igazságszolgáltatás, fejlődött az infrastruktúra. A társadalom alapvetően feudális jellege azonban megmaradt, II. Frigyes társadalmi bázisát továbbra is a nemesi földbirtokosok, a junkerek jelentették, akik ellenezték a liberális reformokat.

6 1. sziléziai háború: 1740-1742., 2. sziléziai háború: 1744-1745. és a 3. sziléziai háború: 1756-1763.

7 Számos történész szerint ez a gondolat játszott döntő szerepet 1914-ben is, amikor az utolsó Hohenzollern, II. Vilmos az ellene készülő koalíciót látva ismét „preventív” lépésre szánta el magát, kirobbantva az első világháborút.

8 Hitler, akinek bunkerje falán II. Frigyes képe lógott, Franklin D. Rooseveltt (1882-1945) 1945. április 12-én bekövetkezett váratlan halálában egy ugyanilyen „csoda” eljövételét látta.

9 Angliának Napóleon ellen vívott harcához sikerült megnyernie a XVIII. század folyamán nagyhatalommá vált Oroszország támogatását, amelynek elemi érdekében állt a francia túlsúly megakadályozása a kontinensen, már csak azért is, mert a francia terjeszkedés együtt járt az orosz uralkodók által „nem kívánatosnak” tartott polgári jogok „exportjával” is.

10 1806. augusztusában tizenhat dél- és nyugatnémet birodalmi rend kilépett a Német-Római Birodalomból, és megalakította a Rajnai Szövetséget. Miután Franciaország megvonta a Birodalomtól a nemzetközi jogi elismerést, és II. Ferencet ultimatív módon a birodalmi korona letételére szólította fel, nem maradt más választás, mint formailag is megszüntetni a Birodalmat:

II. Ferenc 1806. augusztus 6-án lemondott a német-római császári címről, és I. Ferenc néven Ausztria császáráként uralkodott tovább. A Rajnai Szövetséghez később 20 kis állam csatlakozott még, csak Ausztria, Poroszország, Hessen és Braunschweig maradt kívül. A szövetség francia gyámság alatt állt, hadereje pedig Franciaországot erősítette. A Rajnai Szövetség megalakulása készítette Poroszországot arra, hogy szakítson korábbi semlegességével, és fellépjen Franciaország ellen.

11 Wichard Woyke „európai koncertnek“ nevezte azt, a status quo megőrzését céljával kitűző nemzetközi rendet, amely a napóleoni háborúkat lezáró 1814-15-ös bécsi kongresszuson egymással egyenrangú államok (az öt nagyhatalom: Poroszország, Ausztria, Oroszország, Franciaország és Anglia) részvételével jött létre. (Woyke [1998] p. 177.)

12 A Szent Szövetség eszméjének megfelelően III. Frigyes Vilmos porosz király leállította a korábbi reformokat. Távozásra kényszerítette az 1812-ben oktatási és kulturális reformokat kezdeményező Wilhelm von Humboldt bárót (1767-1835), félbemaradt a jobbágyreform, fennmaradtak egyes feudális jellegű szolgáltatások, s a király nem váltotta be az alkotmány bevezetésére vonatkozó ígérteit sem. Megszilárdult a reakciós monarchia, amely a polgárosodás gátjává vált.

13 Az 1860-as évek elejére megvalósuló gazdasági egység alapját az 1834-ben létrehozott Német Vámszövetség (Zollverein), - amelyhez Ausztria és a délnémet államok kivételével valamennyi német állam csatlakozott -, valamint az egyre nagyobb jelentőségű hajózás és az egységes birodalmi közlekedési hálózat (kiemelendő az össznémet vasúthálózat megteremtésének fontossága, amelynek magvát az 1837. és 1839. között kiépített Lipcse-Drezda vonal képezte) jelentette.

14 1817. október 18-án került sor a jénai diákszövetségek Wartburgi Ünnepélyére (Wartburg Fest), majd 1832. május 27-én a Hambachi Ünnepélyre (Hambacher Fest), amelyen a demokraták Németország egyesítését és demokratikus átalakítását követelték. A „legmesszebbre” azonban az 1848-as tavaszi forradalmi mozgalom hatására a frankfurti Pál templomban (Paulskirche) 1848. május 18-án összeülő, majd hosszú tanácskozás után 1849-ben liberális alkotmányt elfogadó össznémet alkotmányozó nemzetgyűlés jutott. A frankfurti parlament erőit, - akik a német egységet a Német Szövetség határain belül képzelték el, vagyis lemondtak a határok nyelvi alapú újrendezéséről -, azonban kizárólag a jogalkotás kötötte le. Szinte semmilyen katonai erővel nem rendelkeztek céljaik megvalósításához, miközben Poroszországban erőteljesen szerveződött a konzervatív reakció. A nemzetgyűlés 1849. március 28-án megválasztotta IV. Frigyes Vilmos porosz királyt német császárrá, aki azonban nem fogadta el a tisztséget és feloszlatta a parlamentet. A katonaság megakadályozta, hogy a radikális képviselők folytassák a tanácskozást Stuttgartban; a forradalmi utóvédharcokat pedig leverték. Habár a történelemkutatásban gyakran negatívan szerepel az első össznémet

---

népképviselői parlament lassú és nem hatékony működése, mégis sikeresnek ítélni abban az értelemben, hogy gyorsan létrejött, megalkotta és betartotta működési szabályait, végrehajtó hatalmat teremtett, vitái pedig demokratikus keretek között maradtak. Poroszország (és Ausztria) számára azonban elfogadhatatlan volt egy - egyenrangú német államok szövetségén alapuló - alkotmányos Németország kialakulása.

15 1862. október 7-én a kormány és a parlament megoldhatatlan problémájává vált a hadsereg reformjának kérdése. A liberális erők által uralt képviselőház végleg elvetette a hadsereg létszámának növelésére, az újoncidőnek hároméves szolgálati időre való emelésére, valamint a katonai költségvetés bővítésére vonatkozó törvényjavaslatot. Miután egyik fél sem hajlott kompromisszumokra, s a parlament feloszlása után tartott választások sem biztosítottak többséget a kormánynak, az I. Vilmos által 1862. szeptember 23-án porosz miniszterelnökké (1862. október 8-án porosz külügyminiszterré is) kinevezett Bismarck négy éven keresztül parlamenti felhatalmazás nélkül (ún. alkotmánykonfliktus) kormányzott. A parlament hozzájárulása nélkül vezette be az általános védkötelezettséget, és a legújabb technikával szerelte fel a hadsereget, megszilárdítva a porosz katonai államot.

16 A siker nagyban köszönhető volt Bismarck kancellár ügyes diplomáciai előkészítésének, amely még a háború kitörése előtt „semlegesítette” Oroszországot és Franciaországot, Olaszország pedig maga is hadat üzent Ausztriának.

17 A császárság kikiáltására az 1870. július 19-én kezdődő francia-porosz háború végén került sor. Bismarcknak a spanyol trónutódlás kérdésével kapcsolatos provokációjára francia hadüzenet érkezett. A párizsi várakozásokkal ellentétben a délnémet államok az Északnémet Szövetség oldalára álltak, amely gyors német győzelmet tett lehetővé: a sedani döntő ütközetet (1870. szeptember 1.) követően a porosz csapatok egészen Párizsig nyomultak előre.

18 A birodalmi kancellár volt az egyetlen felelős (nem a törvényhozásnak, hanem a császárnak) miniszter, aki egyúttal betöltötte a porosz miniszterelnöki tiszteletet is. Bismarck számos intézkedést hozott a birodalom egységesítése érdekében (igazságszolgáltatás, pénz-, mérték- és súlyrendszer). 1875-ben megnyitotta kapuit a Birodalmi Bank (Reichsbank), majd kiépült a birodalmi postaszolgálat.

19 A Habsburg-ház egy föderalisztikus alapokon működő „nagynémet”-egység létrehozását szorgalmazta, amely valamennyi német tartomány csatlakozását követően a középkori univerzalizmus elemeinek megtartásával és a katolikus ideológia jegyében jött volna létre a nem német országok (Magyarország, Észak-Itália, Galícia) „benntartásával”.

20 Németország nemzetállamként, gyarmattartó országgént, világhatalmi ambíciókat kergető nagyhatalomként (később köztársaságként, illetve működő parlamenti demokráciaként is) mindig később lépett a nemzetközi porondra, mint vetélytársai, ennek következtében újra és újra a kialakult rend felborítójaként jelentkezett.

---

21 A német államokban a 19. század elején kibontakozó ipari forradalom (az ipari fejlődésben a Poroszországhoz tartozó rajnai tartományok jártak az élen) felborította az addigi társadalmi viszonyokat. Eltűnt a rendi társadalom, helyére a gazdasági és a szellemi életben fokozatosan vezető szerepet szerző polgárság és a városi munkásság (a jobbágyfelszabadítás által érintetlenül hagyott nagybirtokok kiszorították a kisgazdaságokat, amelyeknek tönkrement parasztjai a gyorsan terjeszkedő ipar rendelkezésére álltak) lépett. Az elégedetlen rétegek politikai jogaik kiterjesztésére és a szociális feszültség enyhítésére az egységes, alkotmányos Németország megteremtésében keresték a gyógyírt. A liberális értelmiség nem tudott ugyan tömegmozgalmakat szervezni, de elveik fokozatosan átjárták a társadalmat.

22 II. Vilmos áthidalhatatlan személyes és politikai ellentétek miatt bocsátotta el 1890. március 30-án Bismarckot, habár a kancellár a munkásvédelmi törvény elfogadása során kialakult nézeteltérésekre hivatkozva maga nyújtotta be lemondását.

23 1873-ban jött létre a három (orosz, német, osztrák) császár szövetsége, amely 1879-ben kettős szövetséggé „zsugorodott” Németország és Ausztria-Magyarország között, majd ismét hármass szövetséggé bővült, ezúttal Olaszország csatlakozásával (1882).

24 A kancellár óvatosságát mutatja azonban, hogy a megszerzett gyarmatokat a többi nagyhatalom „megnyugtatósa” érdekében „Védett területeknek” (Schutzgebiete) nevezte.

25 A második szakaszban került sor 1897-ben a Pekingtől délre található santungi koncessziós terület megalapítására, majd 1899-ben a Mariana-szigetek, Nauru, Palau (ma Mikronézia) és Nyugat-Szamoá (ma Szamoá) megszerzésével fejeződött be a német gyarmatosítás folyamata.

26 Ennek szemléletes példája Franciaország afrikai hódításainak támogatása: Bismarck azt remélte, hogy Franciaország ezzel „kárpótolja” majd magát elvesztett elzász-lotaringiai területeiért.

27 Bismarck kancellárnak nem sikerült azonban véghez vinnie eredeti elképzelését, amely szerint a gyarmatok „működtetésében” az állami szerepvállalás minimális szinten maradt volna, magántársaságokra bízva a közigazgatás kiépítését és a gazdasági kapcsolatok koordinálását. Mivel a gyarmatok „üzemeltetése” a befektetők számára nem bizonyult kifizetődőnek, 1891. január elsején valamennyi „védett terület” állami kézbe került.

28 Németország a többi nagyhatalomhoz képest későn kezdett iparosodni. A XIX. század második felében azonban a második ipari forradalom beköszöntével (az elektromosság, a robbanómotor, a Diesel-motor felfedezésével, ill. a szabványok, valamint az acélgyártás új eljárásainak alkalmazásával) rendkívül dinamikus fejlődésbe kezdett. Németország ipari nagyhatalommá válásának a szén- és vasipar volt a fő mozgatórugója, amelyhez a szükséges munkaerő is rendelkezésre állt: a Német Birodalom lakossága 1914-re 67,7 millióra duzzadt. A Ruhr-vidék Európa legnagyobb ipari körzetévé fejlődött, így a 20. század elején Németország

---

már kétszer annyi acélt termelt mint Anglia, s háromszor annyit mint Franciaország. 1914-re egyértelműen a Német Császárság vált Európa vezető gazdasági hatalmává, amelynek gyors növekedését az új iparágak (vegyipar, elektrotechnika) integrálása, a modern iparági struktúra, a magas termelékenység és beruházási ráta, a széles belső piac és a növekvő exportlehetőség biztosította.

29 Az 1898-ban tengerészeti miniszterré kinevezett, II. Vilmos császárral jó személyes kapcsolatokat ápoló Alfred von Tirpitz (1849-1930) admirálisnak döntő szerepe volt abban, hogy az addig csak partvédelmi feladatokat ellátó flotta a világ második nyílttengeri hajóhadává fejlődött. Németország célja az volt, hogy felvegye a versenyt az ezen a területen világelsőnek számító angolokkal. Miután Nagy-Britannia hiába próbálta a leszerelési kérdést a második hági békekonferencia (1907. június 15.-október 18.) napirendjére tűzni, folytatódott a költséges fegyverkezési verseny. Ugyancsak Németország ellenállása miatt fulladt kudarcba az említett konferenciának az a törekvése is, hogy az államok kötelezzék magukat vitáik választott bírák útján való rendezésére.

30 A három évre aláírt szerződés elismerte Oroszország történelmi jogait a Balkánon és befolyását Bulgáriában, kilátásba helyezte Oroszország támogatását a Dardanellák kérdésében, valamint kétoldalú semlegességet biztosított egy harmadik hatalommal folytatott háború esetére, kivéve egy német háborút Franciaország, illetve egy orosz háborút az Osztrák-Magyar Monarchia (OMM) ellen.

31 Az egyezményben a franciák elismerték Egyiptom angol, az angolok pedig Marokkó francia fennhatóságát. Az „entente cordiale” kimondatlanul mégis Németország ellen irányult, és az antanthatalmak blokkját alapozta meg.

32 1914-ben a legnagyobb gyarmatbirodalommal Anglia rendelkezett (33,5 millió négyzetkilométer terület, 400 millió lakos). Rajta kívül Oroszországnak (17,4 millió négyzetkilométer terület, 33 millió lakos) és Franciaországnak (10,6 millió négyzetkilométer terület, 55,5 millió lakos) voltak még jelentős területei. Az első világháború kitörésének pillanatában az európai nagyhatalmak, valamint az USA és Japán együttesen a lakott földfelszín 84 százalékát uralták, így csak idő kérdése volt, hogy mikor kerülnek az érdekszférákért folytatott harcban közvetlen összeütközésbe.

33 A nacionalizmus Ernest Gellner amerikai professzor szerint elkerülhetetlen bizonyos gazdasági-politikai fejlődési folyamatok során. Esméje nem pusztán a „történelmi véletlen” terméke. A modern világ meghatározó problémáira a nacionalizmus kínálja az egyik lehetséges megoldást (az elmélet szerint a másikat a vallás), mintegy „átlépve” a felvilágosodás eszméit. (v. ö. Gellner [1997])

---

34 II. Vilmos rendelkezett Európa legnagyobb hadseregével: a Német Császárság az első világháború kitörésekor 661 ezer katonát tartott fegyverben, de a tartalékosok mozgósításával számukat rövid időn belül egymillióra növelték.

35 „Nehéz órákat él át most Németország. Irigyeink arra kényszerítenek bennünket, hogy kezünkbe vegyük a fegyvert és megvédjük magunkat. Remélem, hogy ha nem sikerül az utolsó órában az ellenséget belátásra bírnom és így a békét megőriznem, akkor kardjainkat Isten segítségével úgy forgatjuk majd, hogy büszkeséggel tehetjük őket vissza tokjukba. Egy háború óriási áldozatokat követel majd tőlünk. De mutassuk meg ellenfeleinknek, mit is jelent Németországot ingerelni!” (II. Vilmos beszéde Berlinben 1914. július 31-én, lásd Erste Balkonrede)

36 A Német Császárság „késedelmében” és a világ területi újrafelosztása iránti igényében nemcsak Bismarck - egészen az 1880-as évek elejéig tartó - passzív gyarmatpolitikája játszott közre. (A birodalmi kancellár hosszú ideig elutasította a gyarmatosítási terveket, mert úgy vélte, hogy Németország nemzeti egységének helyreállításával már teljesítette a „tervet”, valamint megerősödött, immár nagyhatalmi pozíciója amúgy is szinte elkerülhetetlen érdekkonfliktusokat rejt magában Nagy-Britanniával és Franciaországgal.) Az ország késői iparosodása is szerepet játszott ebben: korábban nem volt szükség a nyersanyagforrásként és értékesítési piacokként szolgáló gyarmatokra.

37 Németországban, mint szövetségi államban a törvényhozó hatalmat a négy évre megválasztott Reichstag (Birodalmi Gyűlés) gyakorolta, a végrehajtó hatalom pedig a köztársasági elnök és a birodalmi kormány között oszlott meg. A köztársasági elnöknek a 48. cikkely értelmében joga volt az alkotmány ideiglenes felfüggesztésére. A birodalmi kancellárt a parlamenti többség bizalmának megfelelően az elnök nevezte ki. A weimari alkotmány biztosította a legszélesebb körű demokratikus szabadságjogokat.

38 Napra pontosan 48 évvel a Német Császárság kikiáltását követően gyűltek össze Versaillesban 1919. január 18-án az első világháború győztes hatalmai. A konferencián 32 ország vett részt, a központi hatalmak azonban nem képviseltethették magukat. A legfontosabb döntéseket a „Négyek Tanácsa” hozta: a brit miniszterelnök David Lloyd George (1863-1945) a francia miniszterelnök Georges Clemenceau (1841-1929), az olasz miniszterelnök Vittorio Orlando (1860-1952) és az amerikai elnök Woodrow Wilson (1856-1924) részvételével. A megbeszéléseken az egyensúlypolitika évszázados brit hagyományai, a kontinens biztonsági helyzetét és a francia nagyhatalmi helyzet megőrzését szem előtt tartó, Olaszország által is támogatott francia érdekek, valamint a népek önmeghatározási jogát hangsúlyozó wilsoni koncepció gyakran kerültek összeütközésbe, és eredményeztek a gyakorlatban kevésbé megvalósítható kompromisszumokat. Az összhang hiányát mutatta a kollektív biztonságot szavatoló Népszövetség megalakítása és működése is. Az amerikai elnök (Wilson hitt abban,

---

hogyan megvalósulhat a népek önrendelkezésén alapuló igazságos béke és a háborúmentes világ) által javasolt szervezet 1919. április 28-ai megalakítását követően 1920-ban 45 állam részvételével megkezdte működését, a szövetség tagjai a világháborúban győztes országok voltak, a veszteseknek egyenként kellett felvételükért folyamodni. Az örök béke ügye azonban az európai államok revansizta és területszerző törekvésein elbukott. A versailles-i békerendszer védelmezésére hivatott Népszövetség képtelen volt a konfliktusok kezelésére, mert az egyes államok ellen - kizárással vagy más szankcióval fellépni - csak teljes egyhangúság esetén lehetett. A Népszövetség Alapokmányában szerepelt ugyan a közös fegyveres erők alkalmankénti létrehozása és az ezzel való beavatkozás, ám ezeket a csapatokat soha nem álltak fel. A Népszövetség sikertelensége azzal is magyarázható, hogy tagjai sorából egyes nagyhatalmak mindvégig hiányoztak. A kommunista Szovjetuniót csak 1934-ben hívták meg, de 1939-ben - Finnország ellen indított háborúja miatt - kizárták. Japán és Olaszország 1935-ben, Németország pedig 1936-ban kilépett a szervezetből. A szervezet kiötlője, az Egyesült Államok, pedig egyáltalán nem vált taggá: az amerikai szenátusban 1919-től kezdve felülkerekedtek az izolacionalisták, és 1920. március 19-én megakadályozták a szerződés ratifikációját.

39 A Hermann Müller (1876-1931) birodalmi külügyminiszter (SPD) és Johannes Bell (1868-1949) birodalmi közlekedési miniszter (Centrum) által vezetett német delegációt „szimbolikusan” is megalázták: az aláírási ceremóniára ugyanabban a versailles-i tükörteremben került sor, amelyben az 1870-ben kirobbant porosz-francia háború végén - 1871. január 18-án - I. Vilmos porosz királyt német császárrá koronázták és amelyben kikiáltották a német egységet.

40 Németországnak a versailles-i békeszerződés 235. cikke szerint jelentős jóvátételt (két év alatt 20 milliárd aranymárkát) kellett fizetnie, a végösszeg megállapítását azonban a majdani jóvátételi konferenciára bízták: „Avégből, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak már most megkezdhesék ipari és gazdasági életük újjáépítését, Németország még jóvátételi igényeik végleges megállapítása előtt az 1919. és 1920. év folyamán, valamint az 1921. év első négy hónapjában a fenti követelésekben beszámítandó 20 milliárd aranymárka ellenértéket fizet, mégpedig annyi részletben és oly módon (aranyban, árukban, hajókban, értékpapírokban vagy egyéb módon), ahogyan azt a Jóvátételi Bizottság megállapítja.” (Friedensvertrag von Versailles zwischen den USA, dem Britischen Reich, Frankreich, Italien, Japan, Belgien, Bolivien, Brasilien, Kuba, Ekuador, Griechenland, Guatemala, Haiti, Hedschas, Honduras, Liberia, Nikaragua, Panama, Peru, Polen, Portugal, Rumänien, dem serbisch-kroatisch-slowenischen Staat, Siam, der Tschechoslowakei und Uruguay einerseits und Deutschland anderseits. 235. cikkely)

41 A versailles-i szerződés kimondta, hogy egy amerikai, brit, francia, olasz és japán bíróból álló testületnek kell majd felelősségre vonnia II. Vilmost (227. cikkely), valamint több

---

ezer más német politikai vezetőt, katonát a „nemzetközi erkölcsi alapelvek és a szerződések szentségének” súlyos megsértése miatt (228. cikkely).

42 A konferencia mind a pénzügyi stabilizáció, mind a nemzetközi adósságok rendezése kérdésében kudarccal zárult. A brit javaslatra összehívott genovai konferencián a németek csalódottan nyugtázták, hogy az angolok közvetítési kísérletei ellenére Franciaország nem méltányolja addigi teljesítési politikájukat, és nem hajlandó könnyítéseket adni a jóvátételi terhek fizetésében. Ezzel egyidőben megghiúsult a nyugati hatalmak azon törekvése is, hogy a volt cári adósságokat a Szovjetunió elismerje.

43 Oroszország a versailles-i békeszerződés szerint jogosult volt német reparációra, másrésztől viszont még a cári időkből el volt adósodva a Német Birodalomnál.

44 A Népszövetség Jóvátételi Bizottságának határozata alapján válaszul a Rapalloban aláírt német-orosz megállapodásra - hivatalosan a háborús jóvátétel késedelmes megfizetése miatt - 1923. január 11-én francia és belga csapatok szállták meg a Ruhr-vidéket. A német kormány passzív ellenállást hirdetett, a termelés leállt, az ipari körzetet sztrájkhullám borította el. Miután Stresemann 1923. augusztusában kancellári kinevezést kapott, szeptember 26-án feladta a passzív ellenállást. Az utolsó francia és belga alakulatok 1924. november 30-án hagyták el a Ruhr-vidéket.

45 1926. szeptember 8-ai felvételét követően Németország nagyhatalomként helyet kapott a Nemzetek Szövetsége Tanácsában is. Ezzel helyreállt európai nagyhatalmi státusza. A versailles-i békeszerződés korlátozó intézkedései azonban életben maradnak.

46 Stresemann külpolitikai koncepciójának megvalósítását nagymértékben segítette, hogy partnerre talált Aristide Briand (1862-1932) francia külügyminiszter személyében. A két politikus 1926-ban Nobel-békedíjat kapott a francia-német megbékélés és együttműködés megteremtése érdekében hozott erőfeszítéseikért. Briand számára nem volt kétséges, hogy nincs jövője egy olyan francia Európának, amely együttműködés helyett továbbra is „bezárni” kívánja Németországot. Stresemann számára pedig világos volt, hogy Németország csak kooperatív magatartással tudja majd visszanyerni „külpolitikai mozgásszabadságát”.

47 Az 1928. augusztus 27-én Párizsban nyolc ország által aláírt nyilatkozat (amelyhez 1929-ig összesen 63 állam csatlakozott) elvetette a háborút, mint a nemzeti politika eszközét, az önvédelem jogának elismerésével azonban nem helyezte automatikusan törvényen kívül minden háborút. Az aláíró országok illetékességi körébe tartozott, hogy meghatározzák, milyen körülmények között folyhatnak önvédelmi háborúhoz.

48 A terv 1930 májusában lépett volna életbe, alkalmazását azonban megghiúsította az időközben kirobbant világgazdasági válság. A német bankok 1931. júliusi összeomlása és a külföldi befektetések tömeges visszahívása után nem maradt esély a Young-tervben meghatározott reparáció fizetésére. Ezért az 1932. június 16-án összeült Lausanne-i

---

konferencián a győztes hatalmak 3 milliárd márka kifizetése után a jóvátételi fizetések végleges leállítása mellett döntöttek.

49 A Legfelsőbb Hadvezetés fegyverszüneti kérelme sokszerűen érte a német lakosságot. A háborús propaganda ugyanis egészen addig egy pillanatnyi kétséget sem hagyott a győzelem felől. S habár a vereség egyértelműen az ellenfelek katonai fölénye miatt következett be, s nem a belpolitikai ellenzék „ármánykodása” miatt, Paul von Hindenburg (1847-1934) tábornok, - 1916-1918 között a szárazföldi hadsereg vezérkari főnöke -, a Nemzetgyűlés vizsgálóbizottsága előtt 1919. november 18-án a katonai összeomlás okaként a „flotta és a szárazföldi seregek tervszerű, belülről történő szétverését” nevezte meg. A reakciós császárság képviselője, von Hindenburg ezzel megteremtette a weimari köztársaság egyik legveszélyesebb legendáját, amelyet a jobboldali szélsőséges pártok (az 1918-ban alapított Német Nemzeti Néppárt (Deutschnationale Volkspartei, DNVP) és az 1919-ben alapított Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP)) később előszeretettel használtak fel a weimari köztársaság elleni agitációra.

50 Paul von Hindenburg 1934. augusztus másodikán bekövetkezett halálát követően Hitler megszűntnek nyilvánította a birodalmi elnök (Reichspräsident) tisztséget és mint birodalmi vezér magához ragadta az államfői jogokat is. Az államfő és kormányfő funkciókat egyesítő Hitlert ettől kezdve „vezér és kancellár” titulussal kellett megszólítani.

51 Miután 1933. február 27-én kigyulladt a Reichstag épülete, s a fasiszták a gyújtogatással a kommunista pártot vádolták, Hitler szükségrendeletet hozott az alkotmány felfüggesztésére. 1933. március 23-án a Birodalmi Gyűlés megszavazta az ún. felhatalmazási törvényt, amely lehetővé tette a kormánynak a parlament nélküli kormányzást. Ezzel gyakorlatilag véget ért az alkotmányos jogállam.

52 Adolf Hitler az egész társadalom támogatását maga mögött akarta tudni, ezért minden társadalmi rétegnek tett - sokszor egymásnak ellentmondó - ígéreteket. A náci vezető a nagytőkéseknek terjeszkedést, azaz új piacok megszerzését, valamint a kommunista és szakszervezeti mozgalom teljes felszámolását; a középrétegeknek állami támogatást, érdekképviseleteket, biztosabb egzisztenciát, a spekulatív tőke korlátozását; az alsóbb rétegeknek szintén a nagytőke korlátozását, rögzített árakat és béreket, a munkanélküliség felszámolását, valamint jobb hitelfelvételi és új birtokszerzési lehetőségeket ígért.

53 Adolf Hitler 1923. szeptember 1-jén alapította meg Erich Ludendorff-fal együtt a délnémet szélsőjobboldali elemeket összefogó Német Harci Szövetséget (Deutscher Kampfbund). Ezen nacionalista szervezet segítségével Hitler 1923. november 8-án megkísérelte magához ragadni a bajorországi hatalmat. A puccs célja a hatalom megszerzésén túl a „berlini menetelés” előkészítése lett volna. Az akció azonban az utolsó pillanatban a bajor kormány ellenállása miatt megghiúsult. A sikertelen akciót követő hazaárulási perben (1924. február 26. és

---

április 1. között) Hitlert ötévi fogságra ítélték (ahonnan idő előtt 1924. december 20-án szabadon engedték), ahol Rudolf Heßnek (1894-1987) tollba mondta a náci ideológia fő téziseit összefoglaló „Harcom” első kötetét. Az először 1925. július 18-án kiadott könyv az 1926-ban megírt második kötettel együtt már az 1933-as hatalomátvétel előtt magas példányszámban kelt el.

54 A locarnói egyezményt garantáló Nagy-Britannia és Olaszország nem reagált a rajnai demilitarizált övezet katonai megszállására, a francia kormány pedig - felismerve, hogy egyedül maradt - letett a retorzió alkalmazásáról.

55 1936. október 19-én indult az a négyéves gazdasági terv, amelynek célja a német hadsereg és gazdaság háborúra történő intenzív felkészítése volt.

56 Az európai hatalmak, mindenekelőtt Nagy-Britannia, a békéltetés (Appeasement) politikáját üzték. Londonban visszatetszést keltettek ugyan a nemzetiszocialista eszmék, az európai egyensúly elve alapján viszont csak az ellen az ország ellen akartak fellépni, amely ezt komolyan veszélyezteti. A harmincas években pedig a Szovjetunióból kiinduló kommunista terjeszkedést tartották a leginkább aggasztónak, Németországgal kapcsolatban ezért „csak” az ésszerű engedmények politikáját üzték. Hitler így gyakorlatilag akadály nélkül kényszeríthette ki Ausztria csatlakozását (Anschluss) 1938. március 12-én, majd a müncheni egyezményben (Münchener Abkommen) a többségében németek lakta Szudéta-vidék Németországhoz csatlakozását 1938. szeptember 29-én. 1939. március 15-én Hitler a szerződés megszegésével elfoglalta Cseh- (Böhmen) és Morvaországot (Mähren), s területükön birodalmi protektorátust (Reichsprotektorat) hozott létre. Szlovákiából formálisan független, a valóságban német ellenőrzés alatt álló bábállam jött létre.

57 Miután a szovjet-francia-angol tárgyalások megakadtak, a szovjet kormány egy ellene irányuló nyugati blokk kialakulásától tartva aláírta a paktumot. A 10 évre szóló megállapodás záradéka szerint Németország elismerte a szovjet érdekeket a Baltikumban és Besszarábiában, valamint a rigai béke által Lengyelországnak ítélt ukrán és belorusz területeken.

58 Franciaországot a három ország nem tekintette egyenrangú partnernek. Ezt jelezte az ideiglenes kormány kései elismerése, a franciák távol tartása az ENSZ létrejöttét előkészítő tárgyalásoktól, valamint a jaltai (1945. február) és potsdami konferenciától. Franciaország a háború utáni szovjet túlsúlytól tartó Churchill támogatásának köszönhetően léphetett be 1945. augusztus 7-én a külügyminiszteri tanácsba, majd kapott megszállási övezetet Németországban és állandó tagságot az ENSZ Biztonsági Tanácsában.

59 A franciák által megszállt német övezet 1948. augusztus 1-jén csatlakozott Bizóniához, megalakítva a Trizóniát.

---

60 Az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetének 1961-ben megalakult utódszervezete, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD: Organization for Economic Cooperation and Development) ma is létezik. Magyarország 1996-tól tagja.

61 Tiltakozásként a szovjet katonai kormányzó, Vaszilij D. Szokolovszkij tábornok (1897-1968) 1948. március 3-án elhagyta a Szövetséges Ellenőrző Tanácsot. Ezzel befejeződött Németország négy győztes hatalom általi közös kormányzása, véglegesen felbomlott az antifasiszta koalíció.

62 Az NDK 1949-ben elfogadott első alkotmánya a weimari birodalmi alkotmány mintáját követte, s a Német Demokratikus Köztársaságot egy demokratikus, föderális alapokra helyezett parlamentáris jogállamként írta le. Mivel ez nyilvánvalóan nem tükrözte a tényleges helyzetet, az alkotmány csak csekély jelentőséggel bírt. A hatvanas évek közepén a megszilárdult NSZEP-rezsim egy új, immár szocialista alkotmányt hozott létre. Ezt fogadták el 1968. április 6-án, az NDK első és egyetlen népszavazásán. A kelet-európai népi demokráciák alkotmányainak mintájára megalkotott, az NDK-t „a német nemzet szocialista államaként” definiáló, azaz a „két állam elméletét” alkotmányjogilag is megerősítő második NDK-alkotmány 1968. április 9-én lépett életbe. Az NSZEP által propagált „önálló szocialista német nemzet” (eigenständige sozialistische deutsche Nation) fogalom egy 1974-es alkotmánymódosítással épült be a szövegbe. Eszerint az NDK már nem a „Munkások és Parasztok Szocialista Állama” (Sozialistischer Staat der Arbeiter und Bauern) - ahogyan az az 1968-as alkotmányban még szerepelt -, hanem a „német nemzet szocialista állama” (Sozialistischer Staat deutscher Nation).

63 A Megszállási Statútumban fenntartott jogok fokozatosan leépítésre kerültek. Habár a szerződés évente írta elő a rendelkezések felülvizsgálatát, az első revízióra már 1949. november 22-én sor került a Petersbergi Egyezmény (Petersberger Abkommen) aláírásával. A szövetségi köztársaság szabad kezet kapott a nyugati államokkal való konzuli kapcsolatok felvételéhez és a nemzetközi szervezetekbe való belépéshez. Cserében az Adenauer-kormányzatnak el kellett fogadnia az általa diszkriminációnak tekintett Ruhr-statútumot és be kellett lépnie a Nemzetközi Ruhr-hatóságba. A Megszállási Statútumot csak 1955. májusában, a párizsi szerződések életbe lépésével helyezték teljesen hatályon kívülre.

64 Mivel Hitler „Harmadik Birodalma” ellenségein keresztül definiálta önmagát és a német nemzeti érdekekre hivatkozva háborúzott, a második világháború után a nemzetállam, mint egység és kiindulási pont relativizálásra szorult: az NSZK-nak egy határain túllépő integráció keretében kellett jövőjét keresnie.

65 „A Szovjetunió feltűnően késlekedett az Európa közepén állomásozó erőinek csökkentésével, s a Vörös Hadsereg jelenléte közvetlen fenyegetést jelentett a nyugat-európai országok számára. Anglia és Franciaország tétova kísérletet tett a hatalmi egyensúlyi politika

---

restaurálására (1947. március, Dunkerque), ám német békeszerződés híján mit sem ért a németellenesség paragrafusokba foglalása. Később regionális védelmi egyezményrel próbálkoztak (1948. március, Brüsszel), végül pedig az atom-monopóliummal rendelkező Egyesült Államok bevonása hozott megoldást (1949. április 4., Washington: Észak-Atlanti Szerződés Szervezete - NATO).” (Gazdag [1991])

66 Franciaország 1951-ben költségvetési hiányának áthidalására 270 milliárd frank értékű hitelt remélt az Amerikai Egyesült Államoktól. Ez az összeg több mint harmadát tette ki a katonai költségvetésnek, amely az Indokínai háborúban való szerepvállalás és az ezzel egyidőben zajló európai fegyverkezés miatt a GDP 12 százalékára növekedett.

67 „A francia kormány azt javasolta, hogy az ESZAK szervezetének mintájára helyezték közös főhatóság alá a nyugat-európai fegyveres erőket és hadi iparokat. A francia elgondolás szerint a közös haderő élére közös európai hadügyminiszter állt volna, aki valamiféle közös minisztertanács irányítása alatt dolgozott volna. A terv több kérdést tisztázatlanul hagyott, nem volt világos például az sem, hogy miként viszonyul majd a közös európai haderő a NATO-hoz. A Montánunióban részt vevő hat ország (a három Benelux-állam, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország) külügyminisztere mégis aláírta az EVK-szerződést 1952. május 27-én Párizsban.” (Horváth [2000] pp. 11-27, p. 14.)

68 Ebben az időszakban más megoldások is felvetődtek. A Hatok (a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Olaszország, Belgium, Luxemburg és Hollandia) Messinában üléselő külügyminiszterei 1955. június 2-án megállapodtak az integráció továbbfejlesztéséről, s Paul-Henri Spaak (1899-1972) elnökletével létrehozta egy kormányközi bizottságot. A belga külügyminiszter számára nyilvánvaló volt, hogy politikai téren egyelőre pihentetni kell az összefonódást - az európai államok még nem értek el arra a szintre, hogy ilyen irányban jelentősen előreléphetnének. Ezért az 1956. áprilisában elfogadott, a közös piac előzményének tekintett ún. Spaak-terv gazdasági alapra helyezte az együttműködést. Spaak biztonságpolitikai kérdésekben is hallatta hangját. Felszólította kortársait, hogy a fiatal nyugatnémet állammal szemben a „bizalom politikáját” űzzék. Ne ismételjék meg a nyugati politika múltbeli hibáit, amely „Hitlernek két kézzel adták meg mindazokat az engedményeket, amelyeket a baráti weimari köztársaságtól korábban megtagadtak.” A belga politikus szerint a német kérdés egyetlen lehetséges megoldását „Németországnak az európai föderációba egyenjogú tagként való beágyazása jelentené.” Spaak a belga parlament biztonság- és európpolitikai vitáiban ezért ismételten hangsúlyozta, hogy Németország európai integrálása nélkül hosszú távon senki nem garantálhatja annak nyugalomát, így az Európa szívében elhelyezkedő állam „katonai vákuumként” állandó fenyegetést jelent majd a kontinens békéje és stabilitása számára. (Gruner [1993], p. 271.)

---

69 A nyugati egységre válaszul Sztálin 1952. március 10-én előállt egy német béketervvel, amely Németország újraegyesítését és semlegességét ajánlotta. A nyugati hatalmak azonban elutasították a tervet és Adenauer kancellár is biztosabbnak látta a Nyugathoz való kötődést, mint a két egymással szemben álló világhatalom közé való ékelődést.

70 Az elutasításban nagy szerepet játszott a nemzetközi helyzet változása is: meghalt Sztálin, befejeződött a koreai háború, s csökkent a világháborús feszültség. A francia haderő Indokínai háborúban való lekötése pedig amúgy is óvatossá tette a franciákat a német újra-felfegyverkezés kérdésében.

71 Konrad Adenauer és Guy Mollet (1905-1975) francia miniszterelnök az 1956. október 27-én aláírt Luxemburgi Saar-szerződésben (Luxemburger Saarvertrag) megállapodtak, hogy a Saar-vidék 1957. január elsejétől politikailag, 1960. január elsejét követően pedig gazdaságilag is betagozódik a Német Szövetségi Köztársaságba.

72 A két ország az utóbbi 200 évben öt háborút viselt egymás ellen, a franciák negatív Németország-képére azonban különösen a második világháborús német megszállás időszaka hatott erőteljesen.

73 Robert Schuman (1886-1963) francia külügyminiszter 1950. május 9-én hirdette meg a közös német-francia szén- és acélipari piac megteremtésére vonatkozó tervét. Az ESZAK végrehajtó intézménye, a szupranacionális, kormányoktól független Főhatóság Jean Monnet (1888-1979) elnökletével 1952. augusztus 10-én kezdte meg munkáját. A program nem csupán a közös energiaellátás szempontjából volt fontos, hanem első fontos jele volt a német-francia kibékülésnek és az európai integráció konkretizálásának.

74 Az Európai Gazdasági Közösség létrehozta a közös piacot, amelyben biztosított volt a személyek, áruk, szolgáltatások és a tőke áramlása.

75 A Euratom az atomenergia kizárólag békés célú fejlesztését tűzte ki céljául, többek között a tagállamok nukleáris készleteinek ellenőrzésével.

76 A három Európai Közösség (ESZAK, EGK, EAK) végrehajtó szerveit egyesítő szerződést 1965. április 8-án írták alá, az Egyesülési Szerződés 1967. július 1-jén lépett hatályba.

77 Egy prosperáló Nyugat olyan erős hatást fejtene ki a keleti részre, hogy azt a Szovjetunióknak előbb-utóbb útjára kellene engednie.

78 A Bad Godesbergben rendezett rendkívüli pártkongresszuson nemcsak külpolitikai nézeteiket revidiálták, hanem új szociáldemokrata programot is elfogadtak, amelyben osztálypártjukat néppárttá alakították, s szakítottak az osztályharc és a proletárdiktatúra elvével.

79 Ezt a politikai felértékelődést erősítette a Ludwig Erhard (1897-1977) gazdasági miniszter nevével fémjelzett, a szociális piacgazdaság alapelveire épülő „gazdasági csoda”, amely 1958-ra az NSZK-t a világ második ipari hatalmává tette. A hatvanas évek közepéig tartó

---

fellendülés lehetővé tette a szocialista országokból kitelepítettek integrálását, a lakáshiány leküzdését és a majdnem teljes foglalkoztatás elérését.

80 Az NSZK-nak nem volt olyan állampolgársági törvénye, amely egy nyugatnémet állampolgárságról rendelkezett volna. Az NSZK szabályozása megtartotta az 1913-as Birodalmi és Állampolgársági Törvényt, azzal a kitéttel és igénnyel, hogy a törvény a keletnémetekre is vonatkozik. Az egységes német állampolgárságot tehát a német néphez való tartozás állapotaként értelmezték.

81 A CDU/CSU parlamenti képviselői Brandt kancellárt a német érdekek elárulójának nevezték, s 1972. április 24-én konstruktív bizalmatlansági indítványt nyújtottak be ellene. A szociáldemokrata kancellár hivatali utódjának frakcióvezetőjüket, Rainer Barzelt javasolták (Antrag der Abgeordneten Frau Griesinger, Katzer, Struve, Stücklen, Windelen, Dr. Wörner und der Fraktion der CDU/CSU nach Artikel 67 des Grundgesetzes). Az indítvány nem kapta meg a szükséges parlamenti többséget.

82 Egon Bahr a Tutzingeni Evangélikus Akadémián tartott beszédében már 1963. júliusában megfogalmazta a német keleti politika új, „Közeledés, mint a változás záloga” (Wandel durch Annäherung) elnevezésű irányvonalát. Ennek lényege, hogy a német újraegyesítés nem egyszeri aktus, hanem egy hosszú, sok állomással rendelkező folyamat végeredménye lesz.

83 Egon Bahr és Michael Kohl 1972. december 17-én Bonnban aláírták az NSZK és Nyugat-Berlin közötti tranzitforgalmat szabályozó egyezményt (Transitabkommen), az első kormány szinten létrejött nyugatnémet-keletnémet megállapodást.

84 Az USA, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország közös nyilatkozatban üdvözölték ezt a lépést, ám egyúttal emlékeztettek a Berlinre és Németországra egészére vonatkozó jogaikra is. Az NDK az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való belépését követően a világ legtöbb államával felvette a diplomáciai kapcsolatokat, még olyanokkal is, amelyek éveken keresztül propaganda támadásainak céljai voltak, mint például Spanyolország és Irán. Az NSZK-ban ezzel egyidőben alábbhagyott az NDK-val szembeni agitáció, s a szövetségi köztársaság külpolitikai tere is megnövekedett. A Hallstein-doktrína megszűnésével a nyugatnémet állam már nem kényszerült olyan ellenintézkedések megtételére, amelyek - mint az korábban többször megtörtént - szemben álltak saját érdekeivel. Walter Scheel külügyminiszter az ENSZ Közgyűlése előtt megtartott első beszédében azonban hangsúlyozta, hogy a két német állam világszervezetben való tagsága semmiképpen nem jelenti az NSZK számára Németország megosztottságának elismerését.

85 A Csehszlovákiával való tárgyalások lassan haladtak előre. A legfőbb problémát a müncheni egyezmény érvényességének kérdése jelentette. A prágai kormány ragaszkodott az egyezmény érvénytelenségének „kezdettől fogva” való elismeréséhez, míg a szövetségi

---

köztársaság csak „mai” érvénytelenségét volt hajlandó elismerni. A két fél végül abban állapodott meg, hogy a szerződést semmisnek nyilvánítják.

86 Az 1955. december 9-én alkalmazni kezdett és a bonni belnémet politikát egészen a hatvanas évek végéig meghatározó doktrína névadója az ötvenes években a Külügyi Hivatal államtitkáraként, később az EGK első elnökeként tevékenykedő Walter Hallstein (1901-1982) volt. A Német Demokratikus Köztársaság harmadik államok általi elismerését megakadályozni kívánó elv alapján Bonn szankciókkal büntette a diplomáciai kapcsolatok NDK-val való felvételét. A doktrína következetes alkalmazására csak 1957-ben és 1963-ban került sor, amikor Bonn megszakította kapcsolatait Jugoszláviával, illetve Kubával. A doktrína érvényességében az egyetlen kivételt a Szovjetunióval való „bánásmód” képezte, amelyet egykori megszálló hatalomként különleges esetnek tekintettek; Moszkvában ezért 1955 után két német nagykövét is állomásozott. A szövetségi köztársaság a Hallstein-doktrína alkalmazásától remélte a Bundestag által 1949. október 21-én jóváhagyott egyedüli képviselő elvének (Alleinvertungsanspruch) megvalósítását, ami a hatvanas évek végéig a nem-kommunista országokban sikerrel is járt. Az elv ennek ellenére vitatott maradt. Voltak, akik az NDK nemzetközi elismertetése megakadályozásának egyetlen hatékony eszközét látták benne, míg mások a bonni külpolitika megmerevedésétől és elszigetelődésétől óvtak. 1969. május 30-ától kezdve a Hallstein-doktrínát módosított formában alkalmazták, az NDK elismerését mindössze „barátságtalan lépésnek” (unfreundlicher Akt) tekintve.

87 Helmut Schmidt és a francia államelnök Giscard d'Estaing kezdeményezte a G-7 találkozókat (első alkalommal 1975-ben), valamint Schmidt kormánya koordinálta (s adta részben) a bajba jutott Törökországnak nyújtott nyugati segílyt, s ezzel első alkalommal játszott vezető szerepet egy fontos világgazdasági kérdésben. A hét legfejlettebb ipari hatalom tanácskozásain kidolgozták közös világgazdasági elképzeléseiket, s az egyeztetett pénzügyi és energiatakarékosági programok következtében az 1980-as évek elején folytatódott a nyugati világ erőteljes gazdasági növekedése.

88 Gorbacsov az SZKP Központi Bizottságának ülésén a párt és a társadalom demokratikus átalakulására szólított fel, s beszélt - addig példátlan módon - a múlt hibáiról (Gorbatschow: Rede und Schlusswort auf dem Plenum des ZK der KpdSU).

89 A peresztrojka célja a szovjet társadalom és gazdaság átalakítása volt, a következő módszerekkel: a termelési érdekeltségek megteremtése, a piacgazdaság elemeinek bevezetése, a gazdasági struktúra átalakítása és a reformok gyorsítása.

90 Leonyid Iljics Brezsnyev (1906-1982) pártfőtitkár a Csehszlovákiában 1968. augusztusában történt beavatkozás utólagos igazolásaként 1968. november 12-én, a Lengyel Egyesült Munkáspárt 5. pártnapján hirdette meg a doktrínát. A szovjet pártideológusok által kidolgozott elv legitimálta a Szovjetunió és a szocialista tábor katonai beavatkozását a

---

„szocialista államok korlátozott szuverenitására” és „korlátozott önrendelkezési jogára” hivatkozva, amennyiben egy országban veszély fenyegetné a szocialista társadalmi rendet.

91 A magyar kormány 1989. szeptember 11-én nyilatkozatot adott ki arról, hogy a magyar hatóságok nem fogják megakadályozni a Német Demokratikus Köztársaság állampolgárai más államokba való távozását magyar területről. A magyar-osztrák határ megnyitását követően a keletnémet állampolgárok tömegesen menekültek Nyugatra. A berlini fal leomlásáig összesen 200 ezer ember települt át az NDK-ból a szövetségi köztársaságba.

92 1989. december 3-án negyvenhét napig tartó főtítkári tevékenység után lemondott Egon Krenz és az NSZEP teljes vezérkara.

93 Az időtényező fontos szerepet játszott az egyesülési folyamatban: még Eduard Sevarnadze szovjet külügyminiszter 1990. decemberi lemondása is nagy aggodalmat okozott Németországban, hiszen a 2+4-es szerződést a Szovjetunióban addig még nem ratifikálták.

94 A második 2+4-es tárgyalást 1990. június 22-én Kelet-Berlinben, a harmadikat pedig 1990. július 17-én Párizsban tartották.

95 Az utolsó orosz katonákat 1994. augusztus 31-én búcsúztatták el Berlinben Borisz Jelcin orosz elnök jelenlétében. Összesen 380 ezer katona és 210 ezer civil tért haza az egykori NDK és Kelet-Berlin területéről.

96 A nyugati szövetségesek is csökkentették a Nyugat-Németországban állomásoztatott csapataik létszámát: 1995-ig a 400 ezer amerikai, francia, brit, kanadai, belga és holland katonának mintegy kétharmadát hazavezényelték.

97 Egy egész Németországra érvényes békeszerződés megkötését már 1945-ben tervbe vették, ám a hidegháborús blokkok kialakulása és a két német állam megalakulása megakadályozta ennek megvalósulását. (Geiss [1992] p. 78.) A Németországgal való hadiállapot megszüntetésére meglehetősen későn került sor: Nagy-Britannia 1951. július 9-én, Franciaország 1951. július 13-án, az Egyesült Államok 1951. július 19-én, míg a Szovjetunió 1955. január 25-én kerített sort erre.

98 Az egyesülés „technikailag” kétféleképpen volt megvalósítható. Egyrészt a nyugatnémet Alaptörvény 146. cikkelyének megfelelően, amely alapján az NSZK és az NDK két szuverén államként szerződést kötött volna, majd egy új össznémet alkotmányt dolgozott volna ki. Másrészt az Alaptörvény 23. cikkelyének megfelelően, amely szerint a Szövetségi Köztársasághoz való csatlakozást kérvényezni lehet, ahogyan arra a Saar-vidék új tartományként való felvételénél korábban már sor került. Ehhez az NDK-nak fel kellett oszlatnia önmagát, majd alkotórészeinek (a tartományoknak, amelyeket az NDK-ban az ötvenes évek elején felszámoltak, majd 1990 májusában újrászerveztek) kérvényezniük kellett a Szövetségi Köztársasághoz való csatlakozást. A Kohl-kormány az utóbbi megoldás mellett döntött, ahogyan a kancellár megfogalmazta: „Meggyőződésem szerint az egyesült

---

Németország államrendjének az alaptörvény biztos és kipróbált fundamentumán kell nyugodnia.” (Kohl [1998] p. 176.)

99 Míg az USA-ban a megkérdezettek 29 százaléka tartott egy túl domináns Németország megszületésétől, addig Nagy-Britanniában és Franciaországban a felmérésben részt vettek fele nyilatkozott így. A legerősebb félelmek Lengyelországban törtek a felszínre (69 százalék), ahol a lakosság főként területi expanziós törekvésektől (54 százalék) és a nemzetiszocializmus újraéledésétől (53 százalék) tartott.

100 Az újraegyesülést követően az amerikai diplomácia le is aratta a babérokat, a sikert az amerikai értékek győzelmeként értékelték. (Weidenfeld [1998] p. 50.) George Bush amerikai elnök a bizalmat megelőlegezve Németországban tett látogatásakor a két országról, mint „partners in leadership” beszélt (Remarks to the Citizens in Mainz, Federal Republic of Germany, 1989. május 31.), ezzel a korántsem magától értetődő kifejezéssel magára vonva Margaret Thatcher haragját. (Thatcher [1993] p. 1092.)

101 A 2+4-es tárgyalási felállást 1990. február közepén az ottawai „Nyitott Égbolt” konferencián fogadta el a hat érdekelt külügyminiszter. (Kommuniqué der Außenminister der Bundesrepublik Deutschland, der Deutschen Demokratischen Republik, Frankreichs, des Vereinigten Königreichs, der Sowjetunion und der Vereinigten Staaten von Amerika. Ottawa, 1990. február 13.)

102 Az 1989. november 28-án a Szövetségi Gyűlés előtt felolvasott tervet Kohl kancellár senkivel sem egyeztetette, sem liberális koalíciós partnerével, sem a Külügyi Hivatallal, külföldi szövetségeseiről nem is beszélve. „Ha a tíz pontos programot a koalíció tagjaival, de akárcsak a szövetségeseinkkel is elkezdtem volna egyeztetni, végül teljesen szétszedték volna. Ez a perc nem volt alkalmas a kétkedésekre. E pillanatban a német kancellár nem engedhette ki a német egyesítésre vonatkozó kezdeményezést a kezéből.” (Kohl [1998] p. 104.) „A közlés módja ügyetlen és érzéketlen volt ugyan, de `arrogáns` nacionalizmus nem volt benne.” (Horsley [1992] p. 14.)

103 Jól jellemezte a feszült helyzetet, hogy a francia elnök Bundestagban tartott beszédében véletlenül „Reichstag”-nak nevezte a német parlamentet. (Markowitz [1991] p. 330.)

104 A „garanciát nyújtó hatalmak” fogalom 1989/90 folyamán elsőbbséget élvezett a „győztes hatalmak” kifejezéssel (Siegermächte) szemben.

105 A Berlinbe való átköltözést követően a Bundestag 1999. április 19-én foglalta el új székhelyét a brandenburgi kapu tőszomszédságában, a Reichstag épületében. A tervek szerint Bonn és Berlin között „igazságos munkamegosztásnak” kell működnie: az 1991. december 11-én létrehozott ún. „kombinációs modell” szerint a Külügyi Hivatal, a Belügyminisztérium, az Igazságügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Gazdasági- és Technológiaügyi

---

Minisztérium, a Munkaügyi- és Szociális Minisztérium, a Család-, Nő-, és Ifjúságügyi Minisztérium, valamint az Építésügyi és Közlekedési Minisztérium Berlinbe költözött, míg a többi minisztérium Bonnban maradt. A Szövetségi Tanács (Bundesrat) is áthelyezte a székhelyét a fővárosba annak ellenére, hogy 1991. július 5-én (38 igen szavazattal 68-ból) először még a Bonnban maradás mellett döntött. Az akkori szövetségi elnök, Richard von Weizsäcker már 1994. január 31-én áttette Berlinbe első hivatali székhelyét.

106 Csak a kilencvenes évek második felében artikulálódott hangosan az a német vélemény, amely szerint a pénzügyi szolidaritás és az arányos tehermegosztás elvét párhuzamosan kellene megvalósítani az Európai Unió költségvetésében. Az NSZK egyre kevésbé tartotta vállalhatónak az általa viselt terheket, s igazságtalannak nevezte, hogy egymaga viselte a nettó terhek 60 százalékát, míg gazdasági teljesítménye - a bruttó hazai termék (GDP) alapján mérve - az Európai Unióban csak 28 százalékot tett ki. Az NSZK nettó terhelése 1986-tól 1996-ig 5 milliárd ECU-ról 10,7 milliárd ECU-re nőtt. A németek egyetértettek azzal, hogy továbbra is az EU legfőbb nettó finanszírozói maradjanak, a pénzügyi terhek elosztását azonban arányosabbá kívánták tenni. Theo Waigel volt pénzügyminiszter (CSU) a kilencvenes évek közepén a német befizetések arányának csökkentéséért folytatott harcban azzal érvelt, hogy az Európai Tanács 1984-ben a fontainebleau-i konferencián elismerte: minden tagállamnak joga van mértéken felüli terhek esetén korrekciós intézkedésekre. A gyakorlatban ez az elv eddig csak egyetlen tagország, Nagy-Britannia esetében érvényesült. A német álláspont szerint ezt az elvet kellene igazságosan alkalmazni és más érintett tagállamokra is kiterjeszteni.

107 Az 1980. január 12-én Karlsruhe-ban megalakult Zöldek pártja és a három, 1991. szeptember 22-én Potsdamban párttá szerveződött keletnémet polgárjogi szervezet (az 1985. január 24. óta működő „Béke és emberi jogok kezdeményezés” (Initiative Frieden und Menschenrechte), valamint az egyaránt 1989 óta működő „Új Fórum” (Neues Forum) és a „Demokráciát, most!” (Demokratie jetzt!)) 1993. május 16-án Lipcsében lezajló egyesülésével jött létre a szövetségi szinten működő Szövetség90/DIE GRÜNEN pártja.

108 A témát már csak azért sem lehet tisztán történelemként kezelni, mert élnek még a holocaust áldozatai.

109 A második világháború után sem valósult meg a nagyhatalmak együttműködésén alapuló nemzetközi rendszer. A Roosevelttel által meghirdetett „egy világ” (one world) koncepció központi eleme, az Egyesült Nemzetek Szervezete ugyan megalakult, ez azonban nem akadályozta meg a két nagyhatalmat, a Szovjetuniót és az Amerikai Egyesült Államokat saját szövetségi rendszerük létrehozásában.

110 Ezek a konfliktusok olyan országokban törtek ki, ahol a lakosság (kisebbség) évtizedeken keresztül totalitárius rezsimek alatti elnyomásban élt, és ezért hiányoztak a demokratikus hagyományok. Ezekben a területeken - példaként említhető Karabah vagy Koszovó

-, nem volt meg az a társadalmi erő, amely befolyásával és demokratikus hagyományaira támaszkodva elérhette volna a konfliktusok erőszak nélküli megoldását.

111 A zambiai Lusakában tanácskozott 2001. július 9. és 11. között az Afrikai Egységsszervezet (AESZ) 37., és egyben utolsó csúcscrtekezlete, ettől kezdve az AESZ-et az Afrikai Unió váltotta fel.

112 Akkor is szükség van erre, ha a „német érdekek” hangoztatásánál esetenként még mindig a múltban gyökerező történelmi analógiák (Hitler is mindig a német érdekekre hivatkozott) merülnek fel.

113 1990. előtt az NSZK-ban háromszor került sor úgynevezett Fehér Könyv kiadására: 1971-ben (Bundesministerium der Verteidigung (kiadó): Weißbuch 1971/1972 - Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Entwicklung der Bundeswehr. Bonn), 1983-ban (Bundesministerium der Verteidigung (kiadó): Weißbuch 1983 - Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. Bonn), és 1985-ben (Bundesministerium der Verteidigung (kiadó): Weißbuch 1985 - Zur Lage und Entwicklung der Bundeswehr. Bonn).

114 Ennek ékes bizonyítéka, hogy a Bundeswehr és a Szövetségi Védelmi Minisztérium közös honlapján „Biztonságpolitikai célok” címszó alatt még mindig az idézett, 1994-ben megfogalmazott öt központi cél szerepel. (http://www.bundeswehr.de/index_.html, 2001. március 12.)

115 A Zöldek a nukleáris energiatermelésből való azonnali kiszállás ígéretével vonultak a választási harcba, hogy alternatív energiaforrások irányába tereljék a német gazdaságot. Ez a követelés hosszas tárgyalások után 2000. június 14-re az erőművek fokozatos leállításáról szóló megegyezéssé szelídült (Vereinbarung zwischen der Bundesregierung und den Energieversorgungsunternehmen). A 2001. június 11-én aláírt szerződésben a vezető energiaszolgáltató vállalatok (VEBA AG, VIAG AG, RWE AG és az Energie Baden-Württemberg AG) kötelezték magukat, hogy meglévő atomerőműveikben attól kezdve összesen 2623 terrawattórat termelnek, új erőműveket már nem építenek, és a kiegészítő fűtőelemek újrafeldolgozását 2005. júliusáig befejezik. Az atomenergia-ipar és a kormány közötti megállapodás alapján a 19 atomerőmű átlagosan 13 éven keresztül marad még üzemben. A kompromisszum elérése Schröder kancellár érdemének tekinthető, amellyel megtartotta a Zöldeket a koalícióban, (a kisebbik német kormánypárt münsteri kongresszusának küldöttei később meggyőző többséggel - 433 igennel 227 nem ellenében - megszavazták az áramtermelő konszernnek képviselőivel kötött megállapodást), de nem vesztette el az energialobby támogatását sem.

116 Az 1999. április 1. és 2003. január 1. között szakaszonként megvalósítandó ökológiai adóreform lényege, hogy a szövetségi kormány támogatja az energiatakarékos és erőforrásokat kímélő termékek előállítását és környezetbarát új technológiák kifejlesztését.

Ezzel egyidejűleg a munkát a társadalombiztosítási járulékok csökkentése révén relatíve olcsóbbá teszik.

117 Az 1999. július 30-án Szarajevóban aláírt Stabilitási Egyezmény (amelynek főkoordinátora a német Bodo Hombach) történelmi jelentőségű kísérlet arra, hogy évszázados feszültségeket oldjon fel, lezárja a legutóbbi időszak balkáni konfliktus-sorozatát. Alapvető gondolata, hogy a nemzetközi szervezetek koordinált segítsége mellett a siker érdekében a délkelet-európai országoknak egymással is együtt kell működniük, gazdasági és politikai téren egyaránt. A válságrégiókban a nemzetközi pénzügyi támogatás önmagában nem elegendő, a stabilizáció fontos összetevőjét jelenti az átalakulás emberi dimenziója is: a jogállamiság, a civil társadalom erősítése, a kisebbségi jogok tiszteletben tartása, a média szabadsága, a tolerancia és a politikai pluralizmus erősítése.

118 A NATO Délkelet-európai Kezdeményezésével és a Délkelet-európai Biztonsági Kérdések Konzultatív Fórumának létrehozásával támogatja a Stabilitási Egyezmény sikerét.

119 Az elmúlt világrendszerben az egyensúlyt a két katonai tömb közötti háború megakadályozása jelentette, így érthető, hogy a hidegháború idején miért a biztonság katonai vetülete került előtérbe.

120 Ilyen szerződésnek tekinthető például az 1992. március 24-én aláírt Nyitott Égbolt Szerződés, az 1993. január 15-én aláírt Vegyi fegyverekről szóló egyezmény (CWC), az 1998. augusztusában az NSZK által is ratifikált Átfogó atomcsend-szerződés (CTBT) vagy az 1999. január 3-án életbe lépett Taposóaknak alkalmazásának, készletezésének, gyártásának és átadásának betiltásáról és megsemmisítéséről szóló egyezmény (Ottawa-egyezmény).

121 A nyugatnémet állam és a tartományok már 1990. május 16-án megállapodtak a „Német Egység” elnevezésű, 115 millió márkával rendelkező alap létrehozásáról.

122 A keletnémet állami vagyon kezelésére és privatizálására életre hívott, azóta megszüntetett speciális közjogi szervezet 95 százalékban privatizálta az NDK teljes állami vagyonát.

123 Németország 1998-ban teljesítette a konvergencia-kritériumokat, a költségvetés hiánya 2,7 százalék volt, az államadósságra vonatkozó határ csekély túllépése (60 helyett 61,3 százalék) pedig - mint ahogyan azt az Európai Bizottság is elismerte - a német újraegyesítés terheinek volt betudható.

124 Az adócsökkentés három lépcsőben megy végbe. 2001-ben 45 milliárd márkányi csökkentéssel kezdődött, a 2003-ban következő második szakaszt követően a reform utolsó évében, 2005-ben (és attól kezdve természetesen mindig) az adófizetők már 95 milliárddal kevesebbet fizetnek majd az államkasszába. A könnyítést elsősorban a munkavállalók, a családosok, valamint a kis- és középvállalkozók élvezhetik majd.

---

125 A tudományos vita a kilencvenes években elsősorban a régi tartományok helyzetét elemezte, arra hivatkozva, hogy az új tartományok teljes felzárkózására az újraegyesülést követő optimista remények ellenére még középtávon sincs kilátás.

126 Olyannyira, hogy felmerült: a német „Standort” szó kezd a „Realpolitik”-hoz (reálpolitika) vagy a meglehetősen rossz emlékű „Blitzkrieg”-hez (villámháború) hasonló „karriert” befutni az angolszász szakirodalomban. (Arne [1997] pp. 75-82, p. 78.)

127 Empirikus vizsgálatok, - amelyek abból a feltételezésből indultak ki, hogy létesült volna egy német munkahely akkor, ha az adott külföldi befektetés nem valósul meg - bizonyítják: ez a kérdés jóval komplexebb megközelítést kíván. A külföldi befektetések nagy része ugyanis expanzív jellegű, az adott külpiac helyben történő, hatékonyabb meghódítását szolgálja, amely célt nehezen lehetne egy németországi telephellyel megvalósítani. Egy konkrét példa 1997-ből: számítások szerint a Visegrádi-országokban német tőkével létrehozott közel 300 ezer munkahelynek mindössze 30 százaléka „semmisített meg” németországi munkahelyet. (Kaufmann, Menke [1997] p. 109-110.)

¹²⁸ A Világbank és az IMF 1996-ban indította el a Súlyosan Eladósodott Szegény Országok adósság-könnyítő kezdeményezését, amelynél az adósság elengedését az IMF struktúraváltási programjaihoz és feltételrendszeréhez kötötte. Azok az országok voltak jogosultak részt venni a programban, amelyek adósságszolgálati rátája legalább 25 százalék, teljes adósságállományuk pedig legalább a duplája volt az éves exportjuknak. Mivel a HIPC-kezdeményezés gyakorlatilag egyik szegény ország adósságtérhét sem csökkentette jelentősen, mindenképpen szükség volt a G8-értekezleten kezdeményezett „bővített HIPC” keretprogramra.

129 Schröder kancellár 2000. áprilisában ígéretet tett továbbá Kairóban, az első Európa-Afrika-csúcsertekezleten, hogy Németország a legjobban eladósodott országok bilaterális tartozásaiból 700 millió márkát el fog engedni. Jacques Chirac francia elnök ezzel egyidőben nagyvonalú gesztussal bejelentette, hogy Franciaország néhány éven belül eltörli majd legszegényebb afrikai partnereinek összes államadósságát.

130 A háborús felelősség újragondolásához Németországban több generációnyi idő kellett. Meg vagyok győződve arról, hogy ez a folyamat még most is zajlik. Ennek ékes bizonyítéka a Wehrmacht-kiállítással kapcsolatos, érzelmekkel teli, a hadsereg bűnnel teli múltját tagadni akaró vélemények elszaporodása.

131 Fritz Fischer nyugatnémet történész „A világhatalom megragadása” (Griff nach der Weltmacht) és „Hitler nem volt üzemi baleset” (Hitler war kein Betriebsunfall) című könyveiben azt állította, hogy az 1871-es Német Birodalom kikiáltásától egyenes út vezetett az első, majd a második világháborúig; a birodalmi terjeszkedés vágya tehát mindig is meghatározó eleme volt a német külpolitikának.

---

132 A Maastrichti Szerződést Franciaországban végül alig 51 százalékos többséggel ratifikálták.

133 Az EK tagállamainak külügyminiszterei 1991. december 7-ei ülésükön határozták el a volt jugoszláv tagköztársaságok 1992. január 15-ig megtörténő nemzetközi jogi elismerését, amennyiben azok garantálják a fennálló határokat és a területükön élő kisebbségek jogait.

134 „Zahlen, Soldat sein, Maul halten”, azaz „Fizetni, katonának lenni és száját befogni”. (Bendikowski [2000] p. VI.)

135 Jacques Rupnik egy fontos különbségre mutat rá: amíg Franciaország és Nagy-Britannia, mint nemzetek, a határaikon belül élő polgárok összességéként definiálják magukat, addig Németország nemzetét sokáig a származás és a közös nyelv alapján határozta meg. (Rupnik [1995])

136 Egész (!) Németországban növekszik - a negatív történelmi tapasztalatok, az oktatás és a törvényi szabályozás ellenére - az antiszemita és rasszista indíttatású esetek száma. 2000-ben a Szövetségi Belügyminisztérium (Bundesinnenministerium) adatai szerint a szélsőjobboldali indíttatású törvénytörések száma az előző évhez képest 58,9 százalékkal, összesen 15.591 esetre növekedett. Az erőszakos cselekedetek száma, - amelyeknek 64 százaléka külföldiek ellen irányult, - 33,8 százalékos növekedéssel 998-ra emelkedett. A német egység tíz éve alatt összesen 93 (többségében színes bőrű) halálos áldozata volt a rasszista támadásoknak. (Verfassungsschutzbericht 2000, p. 25.) Mivel az idegenellenesség nem csak keletnémet, hanem egész Németországot érintő probléma, a szövetségi kormány a „Szövetség a demokráciáért és toleranciáért - a szélsőségek és az erőszak ellen” (Bündnis für Demokratie und Toleranz - gegen Extremismus und Gewalt) elnevezésű országos programjával kívánja összefogni az e témában létrejött civil kezdeményezéseket.

137 Habár a környezetvédelmi miniszter még aznap este nyilvános levélben kért bocsánatot Laurenz Meyertől (Jürgen Trittin levele Laurenz Meyerhez), a parlamenti ellenzék indítványt nyújtott be (Antrag CDU/CSU: Sofortige Entlassung des Bundesministers für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit Jürgen Trittin) a Zöldek politikusának miniszteri tisztségéből való menesztésére. A Bundestagban meglévő kormánytöbbség elvetette ugyan az indítványt (Plenarprotokoll 14/159, 2001. március 16.), a miniszter pozíciója azonban tovább gyengült, tovább rontva Trittin közvéleménykutatásokon kapott, amúgy sem kedvező értékelését.

138 A nemzeti tudatot „interpretáló” osztály, az „intellektuálisok” válságának is el kellene múltnia. Nemcsak a német lakosság, de az értelmiségiek sem tudnak mit kezdeni a „nemzet” fogalmával, ezért inkább eltávolodnak tőle. Az a negatív tartalom, amivel a kifejezés a náci diktatúra alatt telítődött, mind a mai napig „rátelepszik” a fogalomra (és magára a nemzetre is).

---

139 2001. szeptember 11-én New Yorkban két eltérített utasszállító repülőgép csapódott a Világkereskedelmi Központ ikertornyába, egy harmadik gép Washingtonban az amerikai védelmi minisztériumra zuhant, egy negyedik pedig Pennsylvaniában zuhant le. A 3900 halálos áldozatot követelő támadás megszervezésével az Afganisztánban bujkáló, szaúdi származású milliomos Oszama bin Ladent és terrorszervezetét, az al-Kaidát gyanúsították. George W. Bush amerikai elnök szeptember 15-én kijelentette, hogy az Egyesült Államok „háborúban áll”. Október 2-án a NATO életbe léptette a szervezet alapokmányának kölcsönös védelmet előíró 5. cikkelyét.

140 A Görögország és Törökország csatlakozásáról szóló, 1951. október 22-én Londonban kelt jegyzőkönyv (Protocol to the North Atlantic Treaty on the Accession of Greece and Turkey) módosított szövege. A 6. cikk eredeti szövege a következő volt: „Az 5. cikk alkalmazása szempontjából egy vagy több Fél ellen irányuló támadásnak kell tekinteni a fegyveres támadást

- a Felek egyikének területe ellen Európában vagy Észak-Amerikában, Franciaország algériai megyéi ellen, a Felek bármelyikének Európában állomásozó megszálló erői ellen, a Felek egyikének joghatósága alá tartozó, az észak-atlanti térségben a Ráktérítőtől északra fekvő szigetek ellen

- vagy a Felek egyikének hajói vagy repülőgépei ellen ugyanebben a térségben; a Felek egyikének fegyveres erői, hajói, vagy repülőgépei ellen, ha a fenti területeken vagy azokon kívül bármilyen más olyan európai területen tartózkodnak, amelyek az egyik Fél a Szerződés hatályba lépésekor megszálló erőket tart fenn, valamint, ha a Földközi-tengeren vagy az észak-atlanti térségnek a Ráktérítőtől északra eső részében tartózkodnak.”

141 A gyarmatok szövetségi területként való elismertetése egyedül Franciaországnak sikerült Algéria vonatkozásában, amelyet Franciaország tengeren túli megyéjének tekintettek. (Az Algéria függetlenségét szavatoló 1962-es Eviani Egyezmény után ez a pont értelmét veszítette.)

¹⁴² Németországban hosszas politikai vitákat követően az euróval kapcsolatban is kialakult a konszenzus. Az „out-of-area” bevetésekhez hasonlóan ebben az esetben is a PDS volt az egyetlen parlamenti erő, amely elutasította azt. A német jegybank (Bundesbank) pozitív állásfoglalását és az euró bevezetése ellen benyújtott precedensértékű panasz Alkotmánybíróságon való elutasítását követően a Bundestag 1998. április 23-i plenáris ülésén 575 igen, 35 nem szavazattal és 5 tartózkodással, másnap a Bundesrat egy ellenszavazattal hagyta jóvá Németországnak a valutaunióban való részvételét. A Bundestag-beli vitában a koalíciós pártok a valutaunió megalakításának történelmi léptékét, az európai egység elmélyítésére kifejtett hatását és a várható gazdasági előnyöket hangsúlyozták. Az ellenzéki szociáldemokraták és a Zöldek szintén az euró mellett szálltak síkra, hiányolták ugyanakkor a

---

szövetségi kormány koordinációját gazdasági, pénzügyi, költségvetési, munkaügyi és szociálpolitikai kérdésekben. A kormány hibájául rótták fel továbbá azt is, hogy nem sikerült a lakosságot az euró mellé állítani. Németország a szavazás után elsőrendű politikai kérdésként kezelte a valutaunió harmadik szakaszának tervezett időpontban és meghatározott feltételek szerinti bevezetését, s üdvözölte, hogy arra széles körben, 11 tagállam részvételével került sor. A német integrációs politika törekvése volt továbbá, hogy a Frankfurtban létesített Európai Központi Bank (EKB) is a német Bundesbank elvei, stratégiája és működési gyakorlata alapján kerüljön felállításra.

¹⁴³ A halasztásban az is szerepet játszott, hogy a német belpolitikát ekkoriban szinte kizárólag az újraegyesítéssel kapcsolatos problémák foglalkoztatták.

¹⁴⁴ Az SPD politikusok egy része (Hans-Jochen Vogel, Hans-Ulrich Klose, Norbert Gansel és Günther Verheugen) amellet foglalt állást, hogy az ENSZ égisze alatt minden bevetést, - tehát nem csak a békefenntartó küldetéseket -, lehetővé kell tenni. Az elnökség másik része (Anke Fuchs és Heidemarie Wieczorek-Zeul vezetésével) mindenfajta alkotmányváltoztatást ellenzett, mondván, az a német politika remilitarizálásához vezethet.

¹⁴⁵ Mi sem jellemzi jobban a helyzetet, mint hogy a német aknakereső hajókat már csak a harcok befejeződése után küldték a Perzsa-öbölbe.

¹⁴⁶ Az addig oly szigorúan vett alkotmányértelmezés első fellazulása 1989. folyamán következett be, amikor a Szövetségi Határőrség egy ötvenfős kontingenssel részt vett az ENSZ namíbiai missziójának (UNTAG, United Nations Transition Assistance Group, az ENSZ Átmenetet Segítő Csoportja, 1989-1990) munkájában.

¹⁴⁷ A kambodzsai misszió sajnos más szempontból is első lett, ugyanis ennek során halt meg 1993. október 14-én az első, „out-of-area” bevetésben részt vevő német katona, Alexander Arndt őrmester.

¹⁴⁸ Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993. március 26-án döntött arról, hogy május elsejével kezdődően kéksisakos egységeket küld az USA vezette nemzetközi csapatok leváltására. (UNSOM II: United Nations Operation in Somalia II, az ENSZ Második Szomáliai Művelete, 1993-1995)

¹⁴⁹ Boszniában a szerbek által fenyegetett kéksisakosok kénytelenek voltak elvonulni az ENSZ által védettnek nyilvánított övezetekből, muszlim és horvát civilek tízezreit sorsukra hagyva. Azóta Ruandában és Sierra Leonében is kudarcot vallott a világszervezet békefenntartási kísérlete.

¹⁵⁰ Maguk a kormánytagok sem értettek mindenben egyet. Volker Rühe (CDU) védelmi miniszter főleg Európára koncentrálva képzelte el a német fegyveres erők beavatkozásának hatósugarát, Klaus Kinkel külügyminiszter (F.D.P.) és Kohl kancellár azonban a kontinensen túlra is kiterjesztették volna a Bundeswehr „rendcsinálási körzetét”.

---

¹⁵¹ Annak ellenére ragaszkodtak ehhez, hogy vezető német alkotmányjogászok már a nyolcvanas években azon a véleményen voltak, hogy az Alaptörvény semmilyen módon nem korlátozza a Bundeswehr ENSZ-mandátummal történő „out-of-area” bevetéseit. (v. ö. Maunz, Dürig [1985] p. 56.)

¹⁵² A kormányülés során az F.D.P. miniszterei nemmel szavaztak.

¹⁵³ A NATO és a NYEU 1992. július 10-én döntött a Bosznia-Hercegovina elleni ENSZ-embargó felügyeletében való részvételtől. Németország július 15-én csatlakozott az akcióhoz.

¹⁵⁴ Ennek egyik példája volt az a végül sikert hozó, ám folyamatában ügyetlen igyekezet, amikor Schröder kancellár 2000. elején minden eszközzel német pénzügyi szakembert igyekezett az IMF megüresedett vezérigazgatói posztjára juttatni.

¹⁵⁵ A Szövetségi Biztonsági Tanács a német kancellár tanácsadó szerve biztonságpolitikai, védelempolitikai, leszerelési és fegyverzetkorlátozási kérdésekben.

¹⁵⁶ Tony Blair brit miniszterelnök és Lionel Jospin francia kormányfő 1998. december elején Saint Malo-i közös nyilatkozatukban egy önálló európai katonai erő kialakításának, azaz az európai védelmi identitás elmélyítésének igényét fogalmazták meg. Németországnak ebből a fontos biztonságpolitikai döntésből való kimaradása is azt bizonyítja, hogy nem csak látszat volt Németország elszigeteltsége akkoriban a kül- és biztonságpolitika tekintetében.

¹⁵⁷ A csúcstalálkozó résztvevői megállapították, hogy bár Európa biztonságát már nem fenyegeti közvetlen veszély; fokozottan számolni kell azonban az instabilitásból eredő kockázatokkal. Ezek továbbra is szükségessé teszik a védelmi szövetség létezését, valamint nukleáris és hagyományos erőinek és eszközeinek fenntartását.

¹⁵⁸ A Joint Endeavour (Közös törekvés) elnevezésű boszniai hadművelet volt a Szövetség első szárazföldi - s egyben „out-of-area” - nem-NATO-országokkal együtt végrehajtott hadművelete.

¹⁵⁹ A német kormányzat úgynevezett „nemzeti felülvizsgálati szemlét” indított el az új koncepcióból adódó tennivalók meghatározásának céljából.

¹⁶⁰ Ennek egyik megnyilvánulása volt 2000. januárjában a „Balkán-szindróma” nevet viselő vita a Koszovóban alkalmazott urániumtartalmú (radioaktív urán 238-at tartalmazó bevonattal ellátott) amerikai páncéltörő lövedékek rákkeltő hatásáról. Bár az ENSZ tiltakozott az említett muníció használata ellen, a NATO-országok illetékesei, - élükön a cáfolat mellett végig kitartó USA-val - elbagatellizálták a lövedékek egészség- és környezetkárosító kockázatait. Az euro-atlanti viszonyban nemcsak kül- és biztonságpolitikai kérdésekben mélyülnek az ellentétek, hanem más területeken is: a génkezelt termékek, az adatvédelem, a halálbüntetés eltörlésének kérdése, a klímavédelem, a már hosszú évek óta dúló kereskedelmi viták (többek között az agrártámogatások kérdésében) mind-mind feszültté teszik a viszonyt.

---

¹⁶¹ A csillagháborús programként ismertté vált tervezet egy világűrbe telepítendő védelmi pajzs segítségével kívánta megvédeni az USA-t a szovjet rakétákkal szemben. A program nyilvánvaló fő célja azonban a Szovjetunió olyan fegyverkezési versenybe való behajszolása volt, amelyet az sem gazdaságilag, sem technikailag nem lesz majd képes követni.

¹⁶² Az NMD a következő mechanizmusra épül: a földön, a vízen és az űrben telepített elhárító-rendszer a rakétát már fellövése után néhány perccel érzékeli, majd egy radarrendszer segítségével pontosan meghatározza a helyét. A rakéta megsemmisítésére ezt követően lézertechnológiával kerül sor.

¹⁶³ Az egyezmény célja a hadászati ballisztikus rakétákat még a röppályájukon megsemmisítő rakétaelhárító védelmi rendszerek drasztikus korlátozása volt. A szerződés biztosította, hogy egyik nagyhatalom se tudja kivédeni a másik támadását és ezért érdeke se fűződjön ahhoz, hogy támadást kezdeményezzen. Az ABM-szerződés mindössze két rakétavédelmi rendszer kiépítését engedélyezte: egyet-egyét Moszkva és Washington körül, egyet-egyét pedig a szárazföldi interkontinentális rakéták indítósilói körzetében. Az 1974-es kiegészítő jegyzőkönyv már csak egy-egy földi telepítésű, korlátozott körzetet védő rakétaelhárító védelmi rendszer kiépítését engedélyezte. A szerződést korlátlan időtartamra kötötték, ám „mindkét Félnek joga van a Szerződést felmondani, ha úgy ítéli meg, hogy a Szerződés tartalmával összefüggő rendkívüli körülmények magasabb érdekeit veszélyeztetik. A döntésről a felmondás előtt hat hónappal értesíteni kell a másik Felet. Az értesítésnek magában kell foglalnia a rendkívüli körülményeknek az ismertetését, amelyeket az értesítő Fél veszélyesnek tekint.” (Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems. 15. cikkely, 2. pont.)

¹⁶⁴ Moszkva és a Tajvan függetlenségének kinyilatkoztatásától tartó Peking természetesen hallani sem akart a szerződés megszüntetéséről vagy módosításáról. A jövő nagy kérdése persze, hogy egyáltalán sikerül-e megvalósítani a rakétaellenes pajzsot. A technológiai nehézségek miatt a terv megvalósulására legalább 7-9 évet kell várni, illuzórikusnak tűnik a 2005-re tervezett hivatalos időpont. A Pentagon eddig két kísérletet hajtott végre, 1999. októberében sikerrel, 2000. júliusában sikertelenül.

¹⁶⁵ Klaus Kinkel volt külügyminiszter volt az élharcosa az állandó tagság kérdésének, 1992-ben az ENSZ Közgyűlése előtt ő artikulálta először ezt a német igényt.

¹⁶⁶ 2000. végéig 52 ENSZ békefenntartó misszióra került sor. Miután az ún. elsőgenerációs missziók fő feladata az ellenséges országok közötti határok biztosítása és az ütközőzónák felügyelete volt, addig az utóbbi években az államokon belüli konfliktusok számának növekedésével az ún. multifunkcionális peace-keeping terjedt el.

---

¹⁶⁷ A Bundeswehr már a Német Szövetségi Köztársaság ENSZ-tagságát megelőzően nyújtott humanitárius segítséget, először 1960-ban, Agadirban (Marokkó) egy földrengést követően. Azóta 56 országban több mint 120 bevetés keretében segített humanitárius okokból.

¹⁶⁸ Főként egészségügyi (Máltai Szeretetszolgálat az UNIKOM keretében Irakban/Kuvaitban, valamint a guatemalai MINUGUA-ban, mely utóbbinál a Johanniter Unfallhilfe is „besegített”) és aknaszedő alakulatoknál (UNAVEM Angolában és UNTAES Ostslawoniában, Horvátországban) vették igénybe a polgári szféra segítségét.

¹⁶⁹ A hidegháború idején nem volt igény egy önálló európai kül- és biztonságpolitika kialakítására. Ennek gondolata a Maastrichti Szerződésben fogalmazódott meg először. A gyakorlati megvalósítás azóta lassan halad: az államok az önálló külpolitika folytatását szuverenitásuk egyik fontos tényezőjének tekintik, ezért nem szívesen válnak meg annak közvetlen irányításától.

¹⁷⁰ A közös kül- és biztonságpolitika Maastricht-ban kialakított eszköztárát (közös akciók, közös nyilatkozatok, közös álláspontok és demarche-ok) kibővítették a közös stratégiákkal.

¹⁷¹ Kibővült azon CFSP akciók köre, amelyekben minősített többségű szavazást lehet alkalmazni. A közös stratégiák elfogadását az Európai Tanács hatáskörébe utalták, ahol a döntéshozatal továbbra is konszenzushoz kötik. Az Amszterdami Szerződés további fontos újítása a konstruktív tartózkodás intézményének bevezetése, amely lehetővé teszi közös akciók megindítását abban az esetben is, ha néhány - egyharmadnál nem több szavazattal rendelkező - tagállam a tartózkodás mellett dönt. A tartózkodó országoknak nem kell részt venniük a közös akcióban, de nem akadályozhatják a megszületett döntés végrehajtását, s nem folytathatnak azzal ellentétes politikát.

¹⁷² Egyrészt megerősödött a trojka szerepe, másrészt a Tanács - korábban jobbára csak adminisztratív teendőket ellátó - főtitkára megkapta a közös kül- és biztonságpolitika főképviselőjének feladatait. A tisztség rangját mutatja, hogy az Európai Unió első kül- és biztonságpolitikai főképviselőjévé Javier Solana volt NATO főtitkárt nevezték ki.

¹⁷³ A CFSP-nek vitathatatlanul vannak eredményei, ám számos esetben a tagállamok eltérő nemzeti érdekei (egy példa: az európaiak megosztottsága az USA Irak elleni fellépésének megítélésében) megbénították működését. A közös külpolitika kiépítésének folyamatában eddig jobbára szervezeti kérdések kerültek megválaszolásra, hatékonyabb működéséhez szükség lenne azonban a nemzetpolitikai érdekek harmonizálására, s egy egyeztetési mechanizmus kidolgozására is.

¹⁷⁴ A nyilatkozatban a brit álláspont megváltozása volt az igazán figyelemre méltó, amely korábban a NATO kizárólagos hatáskörét hangsúlyozta a biztonság megteremtése és fenntartása tekintetében.

---

¹⁷⁵ A portugáliai Feirában megtartott csúcstalálkozón született döntés arról, hogy az Európai Unió 2003-ra a válságok „polgári” kezelésére egy 5 ezer fős közös rendőri egységet is kialakít.

¹⁷⁶ A NYEU 1992-es petersbergi miniszteri értekezletén került sor az európai védelmi együttműködés feladatainak meghatározására. A megállapodás szerint a NYEU a kollektív védelem mellett válságkezelési, válságmegelőzési, béketeremtő és humanitárius feladatokat (az ún. „petersbergi feladatokat”) is elláthatja saját hatáskörben.

¹⁷⁷ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1973. július 3-án nyílt meg valamennyi európai állam (kivéve Albániát) valamint az Egyesült Államok és Kanada részvételével, és az enyhülési politikát szentesítő Helsink-i Záróokmány aláírásával 1975. augusztus 1-jén fejeződött be. A Záróokmány a következő elveket rögzítette: az államok szuverenitásának és egyenlőségének tiszteletben tartása, az erőszakról való lemondás, a belügyekbe történő be nem avatkozás, az „alapvető szabadságjogok” tiszteletben tartása - beleértve a gondolat-, a vallás, a lelkiismeret- és a meggyőződés szabadságát -, a tudományos, a gazdasági és a humanitárius együttműködés, a személyek szabad mozgása, az eszmék és információk szabadabb áramlása.

¹⁷⁸ Folyamatosan átalakulóban van Európa és az USA biztonságpolitikai viszonya. Az Egyesült Államok, amely katonailag megkérdőjelezhetetlen technikai és információs többlettel rendelkezik, nem kényszeríthető arra, hogy Európában a gyakorlati biztonságpolitikai eszköz szerepét játssza. A washingtoni politika rendszeresen visszatérő gondolata az Európából való biztonságpolitikai kivonulás. Ilyen körülmények között létérdek, hogy Európa (s annak vezető ereje, Németország) minden rendelkezésre álló eszközt és intézményt megfelelően hasznosítson, elkerülve a megkettőződést, ám minden feladatnak és régióknak „gazdát” találva.

¹⁷⁹ A missziók munkatársainak száma erős ingadozást mutat. Többnyire 5-40, a tagállamok által delegált diplomatáról és szakértőről van szó, akiknek munkáját néhány helyi munkatárs segíti. Különleges esetekben sokkal nagyobb a létszám. Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában 250-en, a koszovói misszióban 750-en vettek részt.

¹⁸⁰ A nemzetközi rendőrség (UNCIVPOL - Civilian Police) intézménye az ENSZ keretében került kifejlesztésre, mert a krízisterületeken a katonai, rendőri és civil komponensek együttműködése nélkülözhetetlenné vált. 1964. óta tizennégy ENSZ-békemisszióban 53 ország rendőrtisztjei vettek részt. A rendőrök speciális szerepet játszottak ezekben a bevetésekben: megfigyelték, illetve felügyelték a helyi rendőrség és biztonsági erők tevékenységét, hogy a nyilvánossághozatal erejével megelőzzék a jogellenes túlkapasokat. Az UNCIVPOL ezen kívül segítette a rendőri struktúrák újraépítését és a helyi erők kiképzését. A jelenlegi koncepció gyenge pontja, hogy a nemzetközi rendőri erők nem rendelkeznek (sem a lakossággal, sem a

---

helyi biztonsági apparátussal szemben) a kényszerítő erő alkalmazásának jogával, így fegyver nélkül tevékenykednek.

¹⁸¹ A szövetségi kormány által felozlatásként kommunikált (hiszen nem a Bundeswehr és az NVA egyesítéséről volt szó) eljárásnál a német véderő a legnagyobb problémákkal a személyzet területén nézett szembe. Mivel az NSZK kötelezte magát arra, hogy katonaságának létszámát 370 ezerre csökkenti, ezért a volt NDK hadseregének csak egy részét tudta átvenni. 12 ezer egykori NVA tiszt és 12 ezer altiszt jelentkezett a Bundeswehr kötelékébe, akikből végül egy kétlépcsős eljárást követően 3.000 tisztet és 7.600 altisztet vettek át. (1990 október 2-án 93 ezer fő (24.600 tiszt, 20.400 altiszt és mintegy 48.000 főnyi civil személyzet) tartozott az NVA-hoz.) Az „anyagi örökséget” jelentő 2300 egykori NVA állomáshelyből ma 400-at használ a Bundeswehr, amely véderejének a keleti tartományokban való felépítése az 1995-ös NATO-átvétellel befejeződött.

¹⁸² A szárazföldi csapatoknál (Heer) 233.400, a légierőnél (Luftwaffe) 77.400, a tengerészetnél (Marine) pedig 27.200 katona szolgál.

¹⁸³ A pénzügyi adatok forrása: URL: http://www.bundeswehr.de/ministerium/haushalt/bild_ausgaben_d_usa_gb.html; http://www.bundeswehr.de/ministerium/haushalt/bild_bip_d_gb_usa.html, 2001. március 3.

¹⁸⁴ A távlati cél az, hogy az európai államok kutatásra és fejlesztésre az USA-hoz hasonlóan a védelmi költségvetés 30 százalékát fordítsák.

¹⁸⁵ A NATO-ban „kielégítő” védelmi költségvetéssel mindössze öt állam „büszkélkedhet”: az USA (3,06), Franciaország (2,76), Nagy-Britannia (2,5), Görögország (4,86) és Törökország (5,36). (Az adatok forrása: URL: http://www.bundeswehr.de/ministerium/haushalt/bild_bip_nato_1999.html, 2001. május 22. A védelmi tervezésnél tett vállalásokat nem teljesítő NATO-tagállamokra legfeljebb nyomást lehet gyakorolni, szankciókkal nem sújtható egyetlen ország sem.

¹⁸⁶ A nők katonai szolgálata és harci feladatokra való alkalmazása azt követően vált lehetővé, hogy Tanja Kreil elektronikai műszerész a Bundeswehr toborzásán való elutasítását követően a női egyenjogúság elvének megsértése miatt beperelte a német államot a luxembourgi Európai Bíróságnál, amely 2000. január 11-én meghozott történelmi jelentőségű ítéletében meg is állapította a jogsértést. A nők számára a fegyveres szolgálatot korábban az Alaptörvény (12/a cikkely, (4) paragrafus) megtiltotta, így a 2000 elején szolgálatban lévő 4500 katonanő kizárólag egészségügyi alakulatoknál és katonazenekarokban szolgálhatott.

¹⁸⁷ A felmérés valóban élő problémát feszegetett, hiszen már ekkor felmerült az igény a Német Szövetségi Légierő gépeinek bevetésére a boszniai háborúban. Erre azonban csak később került sor. 1995. július 21-én a német szövetségi kormány 14 Tornado típusú repülőgépet

---

küldött az észak-itáliai Piacenza városába az ott állomásozó gyors reagálású hadtestek támogatására, amelyek azután 1995. augusztus 31-én valóban bevetésre kerültek.

¹⁸⁸ Valamennyi ezután idézett közvélemény-kutatási eredmény forrása: http://www.bundeswehr.de/index_.html. A felmérést az EMNID Közvéleménykutató Intézet készítette a Szövetségi Védelmi Minisztérium megbízásából, 2000. február 11-e és március 13-a között 2500, 2000. november 3-a és november 6-a között pedig 2000 német állampolgárt megkérdezve hazája védelem- és biztonságpolitikájáról.